

V.G. Jan:

Dzsingis Khan

V. G. Jan **DZSINGISZ KÁN**

В. Г. Ян / Чингиз-Хан
Гослитиздат Москва 1952

Fordította: Dr. Semtei Róbert

Szálám^[1] az olvasónak

A sólyom, ha nincsen szárnya, nem emelkedhetik fel a magasba. Az ember, ha nincsen paripája, tehetetlen a földön.

Mindennek oka van, ami csak történik. A kötél egyik vége húzza maga után a másik végét. Ha a vándor jó irányban indul útnak e földi tereken, hőn óhajtott céljához jut el; ha tévedett, és könnyelműen eljátszotta a dolgát: a pusztulás tengerébe vész.

Annak az embernek, akit rendkívüli események szemtanújává tett a sorsa – aki például látta tűzhányóhegy kitörését, ami virágzó falvakat pusztít el; vagy elnyomott nemzet felkelését hatalmas zsarnok ellen; vagy aki átélte szilaj, idegen, ismeretlen nép betörését a hazai földre –, annak az embernek kötelessége írásban megörökítenie mindazt, amit látnia adatott. Ha nem jártas abban a művészetben, hogyan kell a szót fiatal nád hegyével sorba fűzni, ám beszélje el, amit tapasztalt, valami ügyes kezű íródeáknak, majd az papírra veti a történetet, tartós papírra, hogy tanulságot merítsenek belőle még a kései unokák is.

Az az ember ugyanis, aki megrázó eseményeket kísérhetett mindvégig figyelemmel, azután meg hallgat róluk: hasonlatos a fukarhoz, aki ruhába göngyöli kincseit, és elássza a sivatag földjében, holott már torkán van a halál hideg keze.

Hanem amikor már megfaragtam a nádtollat, és bele is mártottam a tintába, mégis gondolkodóba estem, mert nehéz volt elszánnom magamat... Van-e elég szavam, van-e elég erőm, hogy igazán írjak népek kegyetlen gyilkosáról, Dzsingisz kánról és vad seregeiről? Rettenetes volt, ahogyan ez a sereg betört az országba észak pusztaságai felől, ahogyan az élen száguldott a rőt szakállú vezér, ahogyan a bőszen harcosok fáradhatatlan paripáik hátán elérték Maverannagr^[2] és Horezm békés völgyeit, és e völgyekben lemészárolt ezrek teteme mutatja nyomukat, ahogyan minden perc méhe új borzalommal volt terhes, és az emberek ezt kérdezték egymástól: „Lesz-e még egyszer derült az ég, amit most bevon a lángban álló falvak füstje, vagy itt a világ vége?”

Sokan igyekeztek rábeszélni, hogy írjam le, amit Dzsingisz kánról és a mongolok betöréséről tudok. Sokáig haboztam... Most már azonban rájöttem, hogy nem használok senkinek semmit azzal, ha hallgatok. Azért elhatároztam, hogy megírom a történetét a legrettegetőbb vésznek, amelyet éj és nap e földön valaha is látott. Az egész emberiségre tört ez a vész, de legsúlyosabban a te rónáid békés munkásnépét érte, megkínzott, szerencsétlen Horezm...

Itt meg is szakítom a szót, hogy túlságosan messze előre ne fussak történetemben. Az öregek a tanúim, hogy valóban megtörtént minden, amiről írok.

Aki makacsul tűr és kitart, szerencséivel végzi azt, amibe kezdett; aki keresi a tudást, meg is találja...

ELSŐ KÖNYV

**NAGY HOREZMBEN MINDEN
CSENDES**

ELSŐ RÉSZ

DERVISKÖPENYBEN

Az aranysólyom

*A FÖLD, AMELYEN ÉLÜNK, HASONLÓ
EGY LETERÍTETT, RÉGI, KIFAKULT KÖPENYHEZ.
SZIGET, AMELYET MINDEN OLDALRÓL
A HATÁRTALAN ÓCEÁN MOS KÖRÜL.
[RÉGI ARAB TANKÖNYVBŐL]*

Kora tavasszal késői hóvihár száguldott végig a Kara-Kum hatalmas, kihalt síkságain. A szél dühösen cibálta a homokból itt-ott kibújt kusza cserjét. Fehér pelyhek keringtek a föld felett. Egy agyagkunyhó mellett, amelynek kupola formájú teteje volt, vagy tíz teve verődött össze. Hová lettek a karaván kísérői? Miért nem szedték le a hajcsárok az állatok hátáról a nehéz csomagokat, és miért nem rakták le szép rendben a földre?

A tevék emelgették hólepte, gyapjas fejüket, mélabús nyögésük összeolvadt a szél üvöltésével. A távolból csengettyűszó hallatszott. A tevék arrafelé fordították fejüket. Fekete szamár tűnt fel. Mögötte, farkába kapaszkodva, szakállas ember vonszolta magát. A dervisek^[3] hosszú köpenyét viselte; magas süvegén fehér szalag mutatta, hogy zarándok, aki megjárta Mekkát.

– Előre, előre! Még tíz lépés, és megkapod a magad szalmaadagját. Nézd, hű barátom, Bekir, kivel találkoztunk! Ahol tevék állnak, ott pihennek a gazdáik is, és a szolgák már tüzet raktak. És ott, ahol tíz ember gyűlt össze a tűz körül, csak akad egy marék rizskása a tizenegyedik számára is. Hé, ki van itt?

Senki sem felelt. Megcsörrent a vezérteve nyakán a csengő.

A hólepte vándor lassan hajtotta szamarát az alacsony agyagfallal övezett épület körül. A művésziesen kifaragott mintával ékes ajtót kívülről nekitámasztott karóval zárták el. A kunyhó mögött kis térség volt; homokhányás vette körül, fehér és fekete kavicsokkal gondosan feldíszített néma sírok sorai emelkedtek rajta.

– A bagdadi Hadzsi-Rahim dervis köszönt titeket, örökre elszenderült, tiszteletre méltó lakói e csendes völgynek! – mormogta a vándor, amíg odakötötte szamarát a nádtető alá. – De hol van az őre ennek a hallgatag gyülekezetnek? Talán a kunyhóban?

Kenyeret aprított abraktarisznyájába, és a szamar állá alá kötötte.

– Hű barátom, neked adom, ami még az eleségünkből megmaradt. Neked nagyobb szükséged van rá. Ha az éjjel meg nem fagyunk, holnap továbbvonszolsz. No, majd megpróbálom melengetni magamat annak a hőségnek emlékével, amely Boldog-Arábia pálmái alatt perzselt.

A dervis ezzel félrelökte a karót, és kinyitotta az ajtót. A kunyhó közepén, ahol rendszeren egész nap pislákol a tűz, hamu fedte a kialudt parazsat. Kupolaformában emelkedett a kunyhó fölött a tető, csúcsán a füst számára való kivezető nyílással. A falak mentén négy ember kuporgott.

– Béke, jólét, szabadság! – köszönt a dervis. Nem kapott feleletet. Egyet lépett előre. Nagyon mozdulatlanok, nagyon némák, nagyon sápadtak voltak ezek a kuporgó emberek; a dervis gyorsan az ajtóhoz hátrált, és már kint is volt.

– Hadzsi-Rahim, nem szabad zúgolódnod. Odabent négy halott várja azt, aki majd rájuk teríti a szemfedőt. Te pedig, ha szegény és éhes is vagy, élsz, és van hozzá erőd, hogy tovább kóborolj a földkerekség végtelen útjain... Melletted egy teljes karaván, gazdátlanul. Ha te is úgy akarnád, te lehetnél új gazdájuk ezeknek a tevéknek, amelyeknek háta roskad a dús rakomány alatt. De az igazság keresőjének, a dervisnek semmi sem kell. Szegény ember marad, és újra útjára kél, dallal az ajkán. Ezeken a szegény párakon azonban meg kell esnie az ember szívének.

A dervis sorra vette a tevéket, megoldotta kötelékeiket, letérdeltette őket, és leszedte hátukról a csomagokat. A málha között talált egy zsák árpát: abból mindegyik tevé elé szórt néhány marékkal.

– Ha valaki megkérdezné: tett-e Hadzsi-Rahim valaha jót életében, ezek a tevék karban bőghetik feléje: „Jeges viharban jóltartott minket ez a dervis; neki köszönhetjük, hogy nem pusztultunk el hóban-fagyban.”

A dervis egész éjjel egy nádcsomón kuporgott, hátát szamarához támasztotta. Az állat maga alá húzott lábbal szundikált. Reggelre a szél elűzte a fellegeket, s keleten előbukkant a nap.

Mikor a dervis meglátta a sírokon végigkúszó rózsaszínű napsugarakat, talpra ugrott.

– Útra fel, Bekir, gyerünk tovább! – kiáltotta.

Ahogy a maradék árpát zsákjával együtt felrakta a szamárra, benézett a kunyhóba. A négy ember közül, kik a fal mellett ültek, már csak egy volt odabenn. Tágra nyílt, sötétbarna szeme tompán, mereven bámult a levegőbe.

– Ugyan hová lett a másik három hulla? Talán maguktól lefeküdtek a sírba? Nem, Hadzsi-Rahimnak nincs ínyére itt maradni; továbbmegy Horezm városába, oda, ahol sok boldog ember él, s a bölcsek beszéde friss méz- és tejként árad.

– Segíts, igazhivő – hallott a dervis egy leheletszerű, halk hangot. A guggoló ember hullámos szakálla megrezdült.

– Ki vagy?

– Mahmud...

– Horezmből való vagy?

– Aranysólymom van...

– No, nézd csak! – csodálkozott a dervis. – Ez a haldokló igazhivő most is a sólymára gondol! Igyál inkább egy kis vizet!

A beteg nagy nehezen ivott néhány kortyot a tökhéj edényből. Tétova tekintete megállt a dervisen.

– Nehéz sebet kaptam... Kara-Koncsár^[4] rablóitól... Három útitársam keserű halálomat várta. Valaki ránk zárta az ajtót, nem tudtunk kijutni... Ha igazhivő létedre elhagysz nagy bajában egy másik igazhivőt, rosszabb vagy a gyilkosnál... ezt mondja a *Nemes Könyv*^[5]... – A sebesült fogai összekoccantak lázas remegésében, kezét könyörgésre nyújtotta a dervis felé, majd erőtlenül ejtette le. Azután oldalt dőlt.

– Ne búsulj! A hazátlan dervis segít rajtad.

Hadzsi-Rahim kigombolta a beteg gyapjúköntösét. Látta, hogy a mellén seb sötétlik, amelyből vér szivárog.

– El kell állítani a vérzést. Mivel kössem be?

Mellettük hevert egy vastag, művésziesen csavart, fehér csalma^[6]. A dervis hozzáfogott, hogy szétgöngyölítse.

A csalma finom szövetéből kiesett valami: egy ovális aranylemez. A dervis felvette. Művészi véset volt rajta: kiterjesztett szárnyú sólyom; alatta felírás, különös betűkkel, amelyek sorban vonuló hangyákra emlékeztetnek.

A dervis elgondolkozott, majd figyelmesebben nézte meg újra a beteget.

– Ennek az embernek az arcára van írva, hogy nagy dolgok elébe megy. Kezemben tartom az életre kelt halott titkát – suttogta a dervis. – Ez a nagy tatár kagán^[7] pajczája^[8]. Ezt az arany sólymot meg kell őrizni. Majd ha a beteg eszméletre tér, és újra erőre kap, visszaadom neki. – Ezzel a dervis széles öve ráncaiba rejtette az aranylemezt.

Soká bajlódott a beteggel, míg sikerült bekötöznie sebesült mellét a csalma finom szövetével. Azután kiment a kunyhóból, fogta az egyik tevét, és az ajtóhoz vezette. Ott letérdeltette az állatot, majd kihozta a beteget, és ülő helyzetben, szőrökötéllal odakötözte a teve gubancos púpjai közé.

Mire a nap a homokdombok fölé emelkedett, a dervis már a pusztai ösvényen járt, amely alig látszott ki az olvadó hó alól. Mögötte topogott apró patáival a szamár, a szamár után pedig egyenletesen ügetett a magas, kétpúpú teve. Tehetetlenül himbálódzott rajta ide-oda a hátára kötözött beteg.

– Előre, Bekir! Értünk minél előbb Gurgandzsba^[9]: ott egész rakás száraz lóhere vár rád. Veszedelemes vidék ez. Egyszerre csak itt terem a dombok mögül a rabló KaraKoncsár, gazdádat rabul ejti; rólad pedig lehúzza fekete irhádat. Nézzük, hogy minél előbb minél messzebbre kerülünk innen.

A nomád jurtában

Dzselál ed-Din Mengburni, a horezmi sah^[10] fia és trónörököse, a Kara-Kum homoksivatagjain vadászott. Kétszáz bátor dzsigit^[11] kísérette válogatott paripákon a fiatal kánt. Nemcsak védelmére voltak ott; titkos parancsot is teljesítettek: vigyázniuk kellett arra, hogy a trónörökös át ne lépje Horezm határát. A dzsigitek félkört formáltak; így terelték a sivatagbeli zergéket és vadszamarakat a dombvonulat felé, ahol a szolgák már jó előre felállították a fehér csúcsú fekete sátrat, és már nagyban készítették a lakomát a vadászat valamennyi résztvevője számára.

A tavasz már itt-ott elszórta a homoktengerben az első virágokat, és a vakító nap sugarai alatt gyorsan olvadtak a hókupacok maradványai. A vadászat harmadik napján az ég hirtelen elsötétült. Északról, a kipcsák sztyeppek^[12] felől hideg szél támadt, és hóvihar kezdett kavarogni.

Dzselál ed-Din, aki tüzes fekete paripáján sebesült zergebakot üldözött, eltávolodott társaitól. Láttá, hogy a vad kissé sántít, és fülét hegyezve vissza-visszanéz. Már közel volt a zsákmány; most azonban a zerge rázott egyet görbe szarvú fején, és újra nekiiramodott a sivatagnak. A makacs és dühös kán habzó ménjén vágatott utána; szemét egy pillanatra sem vette le az előtte száguldó állat magasan lobogó fekete farkáról.

A kán nyila végül átjárta a zergét; a vadász nyerge mögé kötözte zsákmányát. Közben a vihar erősödött, a hó befűtta az ösvényt. Dzselál ed-Din észrevette, hogy eltévedt, és tudta, hogy elpusztulhat, ha a vihar még eltart néhány napig. Elindult szemben a széllel; paripáját kantáron vezette. Közeledett az éjszaka. A kimerült kán kibontotta a lótakarót, ráborította paripájára, felült rá, és hóval félig betemetve, így üldögélt egész éjszaka.

Feljött a nap, a szél elcsendesedett. A hó olvadásnak indult, a homokdombok közt patakocskák kezdtek folydogálni. Dzselál ed-Din figyelő szemmel nézett a távolba, és fel is fedezte a „jelzőtoronyt” – magas halom volt ez, amelyet roszéból és csontokból raktak össze. Ez jelezte az irányt a síkságon át, amely olyan úttalan volt, mint a

tenger. A kán arrafelé indult. Az agyagos völgyben, a homokdombok közt négy szegényes, kormos jurta^[13] bújt meg.

A kutyák dühös ugatására előkerült a jurtából egy öreg, türkmén nomád. Vállára vetett kecskebőr subáját összefogta magán; méltóságteljesen lépett a lovas elé, és vendégszeretően érintette meg a kantárt.

– Ha házamat nem találod túlságosan szegénynek, jer be békével, tisztelt dzsigit-bég! – szólalt meg az öreg, akire szemmel láthatóan nagy hatással volt az idegen gazdag öltözete, a vastag selyemből való buggyos nadrág; de mindennél inkább a felséges, fekete mén, amilyenek csak szultánok lovagolhatnak.

– Szálám! Van árpád? Kétszeres árat adok érte.

– A pusztában a gabona értékesebb a pénznél. De a ritka vendég számára minden lesz, amit csak kíván. Árpa helyett lovat válogatott szemű búzával fogják megetetni...

A közeli jurtából kézimalom kattogása hallatszott; nyilván búzát öröltek az asszonyok.

– Hé, ti odabent! Fogjátok a paripát!

Két lány szaladt ki a jurtából. Sarkig érő sötét vörös inget viseltek, mellükön ezüstdíszítések és pénzek csörögtek; a fejükre vetett félig átlátszó szövet szélével takarták el arcukat. Két oldalról megfogták a ló kantárját, és elvezették a nemes állatot.

A kán belépett a jurtába. Bent meleg volt. A sátor közepén gyantás gyökerekből rakott tűz füstölgött. A falnál, nemezszőnyegen, egy ember feküdt a hátán. Szürke, vértelen, fekete szakállas arca, mellén összekulcsolt két keze arra vallott, hogy közel áll a halálhoz. Meg-megszakadó lihegése mutatta, hogy a lélek még kétségbeesetten küzd ebben az elerőtlenedett testben.

A beteg lábánál szakállas dervis ült; magas süvegén fehér szalag, a hadzsi^[14] jelvénye ékeskedett. Félmeztelen testére bő köpenyt vetett, amelyen sok volt a rikító folt.

– Szálám alejkom! – szólt Dzselál ed-Din, és letelepedett a nemezlapra a beteg mellé. Szemig beburkolt rabnő surrant oda, és lehúzta a kánról az átázott zöld csizmát. Dzselál ed-Din kigombolta bőrvét, amelyben görbe szablyáját viselte, és maga mellé fektette.

– Hát te ki vagy? – kérdezte a dervistől. – Ruhád után ítélve messzi országokat láthattál.

– A világot járom, és a hazugság tengerében az igazság szigetét keresem...

– Hol a hazád, és merre visz az utad?

– Hadzsi-Rahimnak hívnak, és elneveztek még „a bagdadi”-nak is, mert Bagdadban tanultam. Tanítóim a legtökéletesebb, legnemesebb szellemű és legtudósabb emberek voltak. Sok tudományban szereztem jártasságot, sok arab, török, perzsa mondát és régi nyelven írt legendát olvastam el. Ám semmi más hasznom nem volt fiatalságomnak ily módon eltöltött éveiből, mint a bűnök terhe és a megbánás keserősége.

Dzselál ed-Din gyanakodva vonta fel a szemöldökét.

– De hová tartasz most, és mi járatban vagy?

– Járom a föld lapos tányérját az öt tenger között, meglátogatom a városokat, az oázisokat és a pusztákat; olyan embereket keresek, akikben ég a nagy tettek vágya. A rendkívülit szeretném látni; hódolni akarok a valódi hősök és az igazak előtt. Most Gurgandzsba készülök, amely hír szerint Horezm legszebb és leggazdagabb városa. Úgy hallottam, hogy ott találok a legnagyobb tudósokat és a művészet felülmúlhatatlan mestereit, akik remekműveikkel ékesítik a várost...

– Hősöket keresel, akik kardjuk hegyével írják fel vitézi tetteiket a csaták mezejére? – szólt Dzselál ed-Din, és elgondolkozott. – De tudod-e majd olyan lángoló szavakkal dicsőíteni hőseidet, hogy az ifjak és leányok ajkukra vegyék dalaidat, hogy ezeket a dalokat énekeljék a vitéz dzsigitek, amikor nekirontanak az ellenségnek, és dúdolgassák az öregek, akik már-már sírba készülnek?

A dervis verssel felelt:

*Nagy költő volt Rudáki^[15], erre tanú száz meg száz költemény;
De édes énekek szavával versenybe szállok véle én.
Vak volt, és mégis hódító lett, harsogják szerte nagy nevét.
Mit én költök, hadd mondogassa tűz mellett, csöndben majd a nép.*

A házigazda közben becipelte a jurtába a zergét, a kán vadászszákmányát. A bakról már lehúzták a bőrt, ki is zsigerelték.

– Megengeded, hogy a húsból odaadjak egy darabot a nőknek, hadd készítsenek néked vacsorát?

– Lakmározzatok belőle mind! Vegyétek az egészet! – felelt Dzsélál ed-Din. – Nem vagyok én valami nagyúr hajtója. Úr vagyok én magam is, úrnak a fia. Nem kell gazdámnak beszámolnom a zsákmányról... – Kihúzta tokjából keskeny kinzsálját, kivágott a zerge hátából néhány vékony szelet húst, keresztülszúrta egy ággal, és sütni kezdte a tűzhely parazsa fölött.

A házigazda átadta az asszonyoknak a kizsigerelt vad tetemét, maga pedig vendége mellé ült. Szakállát simogatva, udvarias kérdezősködéssel fordult hozzá:

– Hogy szolgál az egészséged? Jó erőben vagy? Felmelegedtél? Szüleid egészségesek?

A kán, a rendes szokás betartásával, szintén intézett házigazdájához néhány, meleg érdeklődést mutató kérdést. Aztán így szólt:

– Ne vedd rossz néven, ha megkérdezlek: kié ez a sátor, és hol vagytok?

– Jurtám egynapi járásra fekszik a Nesza^[16] városához vivő nagy karavánúttól, magam pedig egyszerű nomád vagyok, porszem ebben a nagy pusztában; aki ismer, Korkud-Csobánnak^[17] hív.

Egy kutya, amelynek morgását már régen lehetett hallani a jurta fala mögött, most ugatásban tört ki. Kiáltozás, sírásrívás hangja hallatszott odakintről. Lódobogás közeledett, majd megszűnt. Erős hang kiáltotta:

– Ki van a jurtában? Felelj, Korkud-Csobán!

A pusztai dzsigit

Az öreg felállt helyéről, és kiment. A beszélgetés szavai éppen csak beszűrődtek.

– Miért jött ide? – szólt rekedt suttogással a lovas. – Megunta az életét?

– Vendégeim mind a hárman.

– Majd mindjárt meglátod, hogy Allah már ráírta ítéletét sápadt homlokukra.

– Ne merészelj hozzájuk nyúlni! Hát ezt az öt új rabot honnan szerezted?

– Gyakorlott mesterek ezek: rézművesek és fegyverkovácsok. Együtt haladtak egy karavánnal. Kicsit meg akartam kopasztani ezt a karavánt, de a sátán valahonnan nyakamra hozott két század dzsigitet; valami előkelő bég számára hajtották a zergéket. Ott kellett hagynom a tevéket, a hajcsárok szerteszét szaladtak, és én csak ezt az öt mestert tudtam elcsípni. Most elküldöm őket Mervbe; ott majd jó áron adatom el.

– Segítsen Allah e szándékodban!

A gazda és az új vendég beléptek a jurtába.

Fiatál, sudár legény volt az újonnan jött, széles vállú, nagyon karcsú derekú. Oldalán szattyánhüvelyben lógott hosszú kardja. Tevebőrből készült, magas sarkú sárga csizmája, juhprém kucsmája és jellegzetes szabású fekete csapánja^[18] mutatta, hogy türkmén ember. Erre vallott határozott vonású, sötét bőrű arca is, kiálló pofacsontjaival.

– Jöjj a tűzhöz, ülj le! – hívta meg a gazda.

A vendég azonban nem telepedett le a szőnyegre, hanem állva maradt a bejáratnál. Szeme tágra nyílt: úgy kikerekedett, mint a bagolyé.

– Ki vagy? – kérdezte tőle Dzselál ed-Din, anélkül, hogy rátekintett volna.

– Pusztai ember.

– Barmaidat tereled, vagy valami mesterséged van?

– Karavánnal járó kereskedők szakállát nyesegetem...

Ez a válasz sértette a pusztai illendőség szabályait, sőt egyenesen gorombaságnak számított. Ha tűz mellett találkoznak az ismeretlenek, egyenlővé lesz a szegény és a gazdag, és udvarias beszélgetésbe kezd. Egymás egészségéről, a nyáj állapotáról szokás kérdezősködni, meg arról, ki honnan jött, és milyen messze út áll még előtte. A türkmén nyilván kötözködni akart.

Dzselál ed-Din felemelte, majd ismét leeresztette szempilláit, és csak szája sarka rándult meg egy kissé. Előkelő kán létére csak nem kezd veszekedést a homoksivatagnak egy egyszerű nomádjával?

– A gazda azt mondta, hogy a Gurgandzsba vezető utat keresed. Elvezethetlek – szólalt meg rövid hallgatás után a türkmén.

Dzselál ed-Din bátor ember volt, de fáradt volt a lova. Itt nem fenyegette veszedelem: a vendégbarátság törvénye védte. Az úton azonban ez a türkmén éppen úgy vadászna rá, amint az imént ő vadászott a zergére. A kán tehát így válaszolt:

– Egyelőre nem megyek Gurgandzsba.

– Hát ez ki, aki itt nyögdécsel, kifelé készülöben ebből a szomorú világból?

– Rablók sebesítették meg – felelt a dervis. – Nyilván a rettenetes Kara-Koncsár keze munkája ez. Azt mondják, senkinek sem irgalmaz a pusztáknak ez a párduca.

– Azt gondolod talán, hogy Kara-Koncsárhoz irgalmasak voltak?

A dervis így felelt:

– Mit gondolhatok én, üres dióhéj, akit a pusztán sodornak a kóborló szelek?

– Kara-Koncsár megközelíthetetlen sóingovány közepében lakik. Megfoghatatlan, mint a gyík, amely alá tud merülni a homokba, vagy mint a kígyó, amely a nád közt siklik. Senki sem tudja elérni, de ő mindenhová elér.

– Akinek rablás a mestersége, dicsőséges véget készít elő magának: a feje mindenkiénél magasabbra kerül majd: tudniillik amikor Gurgandzs falán karóra tűzik – szól közömbösen Dzselál ed-Din, amíg tovább forgatta a nyársat a tűz fölött.

– Kara-Koncsár éjszakai árnyék, aki a gonoszt üldözi – folytatta a türkmén. – Kara-Koncsár a bosszú kinzsálja, a harag kopjája és a megtorlás kardja. Kara-Koncsár ma egyedül van, sem fia, sem

testvére. Eljön majd a nap, amikor holtan hanyatlik el, és akkor a hely, ahol jurtája áll, pusztává lesz. Jól van ez így?

– Bizony, szomorú dolog ez – szólt Dzselál ed-Din.

– Valamikor volt Kara-Koncsárnak családja: ősz szakállú apja, merész fivérei és gyengéd húgai. De amikor Muhammed sahnak száz paripa kell, ellovagol kipcsák harcosaival a mi nomádtáborainkba, és száz paripa helyett háromszázat visz el a legjobb ménekből. A nőkről leszedeti az ezüst ékszereket, azzal a nessel, hogy ez a büntetésünk, amiért valamiféle nomádok valahol valaha kiraboltak egy gőgös kipcsák kánt. Háromszáz asszonya van a palotájában, mégis elhurcoltatta kipcsákjaival lányaink legszebbikét: Gül-Dzsamált, akiért száz dzsigit vetélkedett, és erőszakkal tartja palotájában, háromszázegyedik feleségének. Jól van ez így?

– Ez sem valami vidám történet – szólt nyugodtan Dzselál ed-Din.

– De hát az jól van-e, hogy száz szerelmes dzsigit kezéből ki lehetett ragadni a puszta legszebb lányát? Meg is védhették volna.

– Dzsigitjeink nem voltak akkor ott. A kipcsákok ravaszak: megválasztják az időt, mikor látogassanak el hozzánk.

– Ide hallgass, dzsigit – szólt Dzselál ed-Din. – Azt mondd, volt Kara-Koncsárnak apja, voltak fivérei és nővérei. Hová lettek?

– Fehérszakállú apját megragadták a sah hóhérai, és lassan kínozták halálra Gurgandzs főterén; apróra darabolták a lába fejétől kezdve. Fivérei elmenekültek, ki kelet, ki nyugat felé. Húgait elragadták a kipcsák lovasok. Jól van ez így?

– Ez sincs jól – felelt rá Dzsela ed-Din.

– Merre vegyem most már utamat? Mit kezdjek az életemmel?

Dzselal ed-Din nagy hévvel kezdett beszélni:

– Ha azért forgatod fényes kardodat, hogy véreidet oltalmazd veled, ha a karavánutakon való kalandozásaid helyett hőstetteket akarsz véghezvinni, ha vágyódsz a zöld zászló alá: jöjj el hozzám Gurgandzsba, és én megtanítalak, hogyan szerezz dicsőséget nevednek.

– Ide hallgass, dzsigit-bég – felelt a türkmén, és dühösen törölte meg száját a ruhája ujjában –, ha elmegyek Gurgandzsba, nyomomban sakál módra verődnek majd hordába a sah kémei, a

dzsazuszok, én pedig nem adom meg nekik magamat, és elpusztulok a harcban. Kell ez nekem?

– Nem lesz az így – szólt Dzsela ed-Din. – Amikor lovad odaér Gurgandzs nyugati kapuihoz, meglátsz egy kertet, amelyben magas topolyafák nőnek. Kérdezd meg a kert őrzőit: „Ez itt Tilljála új palotája és kertje? Vezessetek a gazdához!”, és megmutatod nekik ezt a papírt.

Dzsela ed-Din sáfrányszínű csalmája redőiből papírszeletet szedett elő, hüvelykujjáról pedig lehúzta az aranygyűrűt. Egy égő ágacskával bekormozta a gyűrű pecsétjét, a papír sarkát megnyálazta, és rányomta a pecsétet. A papíron megjelent a szépen kicirkalmazott betűkkel leírt név. Most kis hengerré csavargatta össze a papírt, kettéhajtotta, kisimította a térdén, és odaadta a türkménnek. Amaz ajkaihoz és homlokához értette a papírt, azután az övére függesztett réz taplótartó dobozkába rejtette.

– Hiszek szavadnak, dzsigit-bég; elmegyek Gurgandzsba. Szálám! – Ezzel a türkmén eltűnt az ajtó függőnye mögött.

A házigazda szótlánul követte. A jurta előtt, ahol nagy rézüst gőzölgött a tűz felett, az olvadó hótól nedves földön ült az öt rab összetépett rongyaiban. Mindegyikük keze hátra volt csavarva, nyakuk hurokban volt: a hurkok végeit szörkötél fogta össze. A rabok mellett magas, vörös ló állt, szépen ívelt nyakán ezüstdíszet viselt, kantárszárát feszesen a nyergéhez kötötték. A nyeregbe volt csavarva a kötéll vége, amely a foglyokat tartotta.

A türkmén felült a lóra.

– Előre, hitetlen barmok! Ha késlekedtek, leváglok, és dögötöket ott hagyom az úton.

Az öt rab felemelkedett, és sántikálva útnak indult. A türkmén suhintott egyet korbácsával, és a kis csoport hamarosan eltűnt a domb mögött. A gazda visszatért a jurtába.

– Tiszteletre méltó vendégem, vagy száz dzsigit tűnt fel a távolban. Erre tartanak.

– Tudom: ezek a horezmi sah dzsigitjei, akik engem keresnek. Hanem ki volt ez az ember, akivel az imént beszéltem?

– Ez – és a gazda suttogóra fogta a beszédet, mintha félne, hogy a türkmén visszatér –, ez valóban a Kara-Kum párduca, a

karavánutak réme, Kara-Koncsár, a nagy hírű rabló; Allah legyen a bírója.

A hakim igazságot tesz

A jurtában tartott pihenője után Hadzsi-Rahim két napig haladt a szűk ösvényen, a pusztán át észak felé; a Dzsejhun^[19] torkolatánál levő oázisnak tartott, ahol a népes Horezm városai és falvai terültek el. Lassan ballagott a szamar, és mögötte egyenletesen lépkedett a teve a nagybeteg kereskedővel, aki még mindig nem tért eszméletre. A dervis arab és perzsa dalokat énekelt, és a távolba figyelt: várta, mikor tűnnek elő végre-valahára Horezrn mecsetjeinek színes kupolái.

A harmadik napon a homokdombok között vezető szűk ösvény széles úttá változott, amely köves magaslatra vezetett fel. Onnan virágzó, vidám síkság nyílt meg, amelyet kertek, ligetek és zöldellő mezők osztottak négyszögekre. A fák közül mindenfelől lapos fedelű házikók tűntek elő; meg fekete, füstös jurták csoportjai és gazdag kipcsák kánok erődhöz hasonló úriházai, kis tornyokkal mind a négy sarkukon. Itt-ott, mint az iszlám kopjái, hegyes minaretek meredtek égnek, és mellettük csillogtak a mecsetek sokszínű cseréppel fedett kupolái. Nagy tükrök módjára fénylettek a vízzel elárasztott szántóföldek négyszögei. Félmeztelen, rongyokba burkolt emberek járkáltak rajtuk, bilincsel a lábukon.

A dervis megállt a dombtetőn.

– Ez a föld paradicsom lehetne – suttogta. – Ehelyett kínok és könnyek völgyévé vált. Tizenöt éve, hogy réműlettől elálló lélegzettel menekültem innen; hátra-hátrapillantgatva, mint az üldözött gonosztevő. Ki ismerhetné fel vajon a napégette, fekete bőrű dervisben azt az ifjút, akit maga a főimám^[20]átkozott ki? Előre, Bekir, nemsokára minden fővárosok fővárosának kapuinál éjszakázunk; a világ leggazdagabb városának, Gurgandzsnak kapuinál, ahol a horezmi sah, Muhammed uralkodik, a leghatalmasabb, de a legkegyetlenebb is a muzulmán uralkodók közt...

A dervis újra nekiindult az útnak. Most már egyre gyakrabban találtak kétkerékű fogatokkal, amelyekbe erős, hosszú szarvú ökrök voltak fogva, gyalogjárókkal, dúsan felékesített paripákon lovagoló előkelő öltözetű lovasokkal és a napon feketére sült,

sovány szamarakon ülő parasztokkal. Mindenfelől tehénbögés, ürübégés, hajcsárok kiáltozása hallatszott.

Alig ért a dervis az első faluba, máris hosszú fehér botot hordó emberek fogták körül:

– Miféle ember vagy te? Ha nincstelen dervis vagy, miért húzol egy tevét magad után? Gyerünk a hakimhoz^[21], hadd mondja ki rád a halálos ítéletet.

A dervist bevezették egy udvarba, amelyet magas agyagfal vett körül. A vastag szőnyeggel borított teraszon keresztbe vetett lábbal ült egy szikár, egyenes hátú öregember, aki csíkos köpönyeget viselt. Óriási hófehér csalmája, gondosan kifésült szürke szakálla, szigorú, átható tekintete, mozdulatainak kimért lassúsága megremegtetett mindenkit, aki csak a közelébe ért: az emberek arcra borultak. Mellette görnyedezett és várta parancsait, nádtollal a kezében, egy fiatal írnok.

– Ki vagy? – kérdezte a hakim.

– Tiszteletre méltó anyám bűnös fia vagyok: nevem Bagdadi Hadzsi-Rahim, a szent bagdadi sejkek^[22] tanítványa. Hosszú utakat járok be, de hiába keresem az igazak nyomait, amelyeket a sír hideg sötétsége fedett be.

Az öreg bizalmatlanul húzta fel szemöldökét, és rámeredt a dervisre:

– Hát ez a beteg itt a tevének kicsoda? Miért nincs rajta csalma? Igazhitű muzulmán avagy hitetlen? Úgy hallom, te voltál az, aki megsebesítetted, aztán kiraboltad, és eladtad minden jószágát. Igaz-e ez?

A dervis égnek emelte kezét:

– Te mindent látó ég, te vagy egyedüli oltalmam! Bámulok a rágalmazón, aki mást sem lehel, mint hazug szavakat. Mit érdeklik őt az én fáradozások, mit törődik bánatommal!

Az aggastyán sokatmondóan emelte fel mutatóujját, és így szólt:

– Beszélj el őszintén, mit tudsz erről a betegről.

A dervis elbeszélte találkozását a kirabolt karavánnal és fáradozását a sebesült életének megmentéséért.

Az öreg megsimogatta szakállát.

– Talán valami hatalmas nagyúr ez a sebesült, akinek égig is felér a karja? Magam nézem meg a beteget. – Meztelen lábát papucsba

bújtatta, levonult a teraszról, és odament a tevéhez. A falu lakói nagy lármával vették körül: egymást igyekeztek túlkiabálni.

– Ismerjük ezt a beteg embert. Dúsgazdag gurgandzsi kereskedő. Mahmud-Jalvács a neve. Ni, a tevére oda is van égetve a billoga... Mahmud-Jalvácsnak két-háromszáz tevéből álló karavánjai járnak Tavrizba és Bulgárba^[23] meg a szent Bagdadba.

A hakim meghallgatta a lakosokat, hallgatott egy keveset, csak ajkait mozgatta; aztán fontoskodón kimondta döntését, az írnok pedig leírta:

– Mivel ismerős és hitelt érdemlő tanúk kijelentik, hogy a beteg nem más, mint az igen érdemes gurgandzsi kereskedő: Mahmud-Jalvács, azért elrendelem, hogy óvatosan emeljék le a tevéről, fektessék le házamban, és hívják az orvost, hogy gondosan gyógyítsa meg egészségszerző füvekkel. A dervis, aki jó cselekedetet mívelt, gondozván a sebesült igazhivőt, továbbmehet, és a megmentett kereskedő köteles őt megjutalmazni. Dervisnek nem lehet tevéje, tehát a tevé nálam marad, amíg gazdája ki nem gyógyul. A bírói ítélet meghozataláért és a pecsét ráütéséért birtokomba veszem a dervis fekete szamarát.

– Leírtad? – fordult a hakim az írnokhoz.

A fiú áhítattal suttopta:

– Helyesen ítélt az én uram!

A kormányzó hozzáfűzte:

– Tudós dervis, szegényes vagyonomból vedd ezt a dirhemet^[24]!

Hadzsi-Rahim elvette a rézpenzt, homlokához és ajkához értette. Aztán markába szorította, és így kezdett a beszédbe:

– Igazsággal ítélő hakim, nagy a te bölcsességed. Megszabadítottál a sebesült gondjától, a tevétől és a szamártól, amelyre nem lehet többé felülnöm, de viszont nem is kell tovább etetnem. Hiszen én, halandók legsemmibbje, hasonló vagyok a könnyű pénzdarabhoz, amely kicsúszik a bőkezű adakozó kezéből a vak koldus fatányérjába. És ha a te nagylelkűséged ugyanolyan tiszta, mint szakállad ezüstje, akkor ez a rézdirhem aranydinárrá változik.

Hadzsi-Rahim kinyitotta a markát. Tenyerén aranypenz fénylett: egy dinár.

– Bizony mondom neked, tiszteletre méltó főember, hogy az a föld, amelyre lábad lép, sohasem fog rossz aratást látni.

Hadzsi-Rahim megint összecsukta a markát, és mozdulatlanul állt a helyén. Az előjáró és a körülállók azonban valamennyien szótlanul bámultak hol egymásra, hol a dervis összeszorított öklére, és a szájuk is nyitva maradt bámulatukban.

– Rézdirhemet adtam neki. Jól emlékszem rá. De ti mindnyájan éppen most láttatok aranydinárt a kezében – szólt a főember. S olyan gyorsasággal, amelyet senki sem várt a mindig méltóságteljes aggastyántól, a hakim a dervisre vetette magát, és megragadta a kezét:

– Ide az aranydinárral! Azzal kell fizetned a bíróság költségeit.

Hadzsi-Rahim kinyitotta a markát; a főember megragadta a pénzt, de az megint csak rézdirhem volt. A nagyképű hakim megvető mozdulatot tett, és újra ünnepélyesen felvonult a teraszra.

Hadzsi-Rahim odament a számárhoz, levette róla a zsákját, vállára vetette, és hátra sem nézve, indult tovább Gurgandzs felé. Útközben torkaszakadtából üvöltötte a dervisek kiáltását:

– Ja-hu-u! Ja-hak! La illahi illa-h-u-u!^[25]

Emlékek kapuja

„Minden úgy van ma is, mint esztendőkkel ezelőtt – gondolta Hadzsi-Rahim, amíg nekidőlt Gurgandzs egyik néptelen mellékutcáján a magas agyagkerítésnek. – Éppen úgy állanak a lapos tetejű házacsok a barack- és eperfák között; éppen úgy kerengenek a türkizkék ég alatt csapatostul a fehér galambok, és felettük, mint hajdanában, lassú szárnycsapásokkal szálldogálnak a vijjogó, barnásszürke keselyűk... Éppen így hajoltak a kerítés fölé a virágzó akác fehér fürtös ágai, és alattuk ugyanaz a kis kapu bújt meg. Megszürkült és megkopott deszkáin még fel lehet fedezni a valaha belévésett művészies arabeszkek nyomait. Valamikor egy leány szokott kilépni ezen a kapun, rózsaszín ruhában, narancsszínű fátyollal. Hol van most? Mi történt vele azóta?”

A kapu kinyílt. Serdülőkorban levő leány jött ki; hosszú rózsaszínű ruhát viselt, a fátyla pedig sáfránysárga volt. Lapát volt a kezében. Kissé kiálló két arccsontja és alig ferde szeme, ruhájának szabása, meg az a mód, ahogyan sáfrányszínű fátyolkendőjét magára kötötte, a hozzáértő előtt azonnal elárulta, hogy a leány török törzsből származik. Valami dalocskát énekelgetett, amíg kitakarította a kertjébe vezető csatornaelágazást, mire a víz beözönlött az agyagkerítés aljába vágott nyíláson.

A lányka hirtelen felegyenesedett, és szemét keskeny, sötét bőrű kezével beárnyékolva, az utca vége felé tekintett.

Valaki énekelt ott; magas, szépen zengő hangja volt:

*Eljő az éj, de elkerül az álom,
Nézem a sok száz fénylő csillagot,
És ha az ifjú hold sarlóját látom,
Íves szemöldöködre gondolok.
A sorsom vagy, leány? A végzetem?
Talány e kérdés, meg kell fejtenem...*

Az utca mélyéből fiatal lovas tűnt elő. Sötétzöld ruhát és szorosan összehúzott tarka övet viselt. Bárányszőke sűvegét félreecsapta jobb szeme fölött; lassan ügetett táncoló pej lován. Majd rávágott

paripájára, és vágatásba csapott át. Amikor egy vonalba ért a lánnyal, megállította lovát.

A lányka elhajította a lapátot, és beszaladt az udvarba. A kaput is becsapta maga mögött. A lovas hátrataszította a süvegét egészen a tarkójáig, és lassan továbbhaladt az utca során.

A kapu kissé megnyílt: a lány kipillantott. Félénken tekingetett jobbra-balra, azután felkapta a lapátot, és újra eltűnt.

A nap tüzétől feketére égetett bőrű, szakállas dervis, fején a hadzsi voltát jelző fehér szalaggal ékesített süveggel, vállán a tarka foltos köpönyeggel, átvágott az utcán, miközben vak módjára hangosakat koppantott maga előtt a botjával. Majd körülpillantott, óvatosan levette a rózsaszínű köntösnek egy foszlányát, amely beleakadt a kapuba, és keblére rejtette.

– Igen – mormogta –, úgy van itt minden, mint régen volt: itt áll a fa, csak magasabbra nőtt, és sűrűbb lett a lombja; megvan a kapu is, csak megbámult és elferdült. A lányka is hasonlít arra, kit tizenhat éves fővel szerettem, de nem ez a lányka az. Hol lehet ő, aki ezen a helyen állt sok-sok évvel ezelőtt; egy kosárka barackot tartott a kezében, és maga is hamvas és édességes volt, mint a barackjai?! Minden ugyanaz maradt, még a régi torony fölött keringő ölyvek is. Csak Hadzsi-Rahim nem az, aki volt.

A dervis megkopogtatta botjával a kaput. A régi, korhadt kapu mögül öreges köhécselés hallatszott. A küszöbön vénember jelent meg. Hófehér volt a csalmája; ő maga görnyedt és összeaszott.

– Jahu! Jahak! – kezdett énekelni a dervis.

Az aggastyán jól megnézte könnyező vörös szemével, motozott egy keveset redőzött öve szövetének ráncaiban, és kihúzott egy vékony, megfeketedett pénzdarabot.

– Allah fizesse meg! – kiáltott fel a dervis, amíg homlokához és ajkához értette a pénzt. – Ki lakik ebben a házban? Kiért imádkozhatom az Egyedülvalóhoz?

– Én lakom a házban, de nem az enyém, hanem Kari-Makszum kovácsé. A nagybázárban mindenki ismeri Kari-Makszum nagy műhelyét és fegyverkovácsságát. A gazda nem tagadja meg az alamizsnát a hit szolgáitól.

– De téged, ó, csodák művelője, mely néven tiszteljelek?

– Ne illess engem ilyen nagy névvel. Nem vagyok „csodák művelője”... Én a sah régi krónikása vagyok, MirzaJuszuf, és ehhez csak a költő sorait fűzhetném:

*Úgy vonszoltam az életet, mint az igásbarom, szegény;
A családért, a gyermekért rabszolgamód kínlódtam én.
Tíz ujjam sok, ha számolom minden szegényes kincsemet.
Van egy kis rongyos házikóm és annyi gond, hogy eltemet.
Már a legjobb is elhagyott: jövődő álma, szép remény.^[26]*

– Nem, nem! Te mégiscsak csodatevő vagy – szólt a dervis. – Egy megfeketedett dirhemet áldoztál az alamizsnálkodásnak, és mivel adományod a szív nemes indulatából származott, dirhemed tüstént tiszta aranyból való jó dinárrá változott át.

Az öreg odahajolt a dervis sötét, madárkaromhoz hasonló tenyere fölé, amelyen domború feliratú aranydinár feküdt.

– Hosszú életem folyamán még sohasem láttam csodát, amilyenekről a szent könyvek beszélnek. Vagy te vagy csodatévő, dervis, vagy mint a bűvészek a bazárban, csúfolódní akarsz egy fél vak öregemberrel.

– Kipróbálhatod a dinárt. Küldd el szolgádat a bazárba, és meglátod: egész kosárra való sült hússal, főtt metélttel, mézzel, édes dinnyével jön haza. Talán még juttathatsz is belőle a szegény vándornak, aki egyenesen a messzi Bagdadból került ide.

– Bagdad híres városából jöttél? Akkor hát térj be házamba, és meséld el, mi mindent láttál ott, én meg ezalatt kipróbálom, mit tud a te csodálatos dinárod.

A sah krónikása

*ELJÖTT HOZZÁM, BÁR TÁVOL ÉLT
LAKÓHELYEMTŐL, ÉS BÁR AZ UTAST EZERNYI
HALÁLOS VESZEDELEM FENYEGETI.
[IBN-KHAZM, XI. SZ.]*

Az öregember sárga vadbőr csizmái végigcsoszogtak az udvaron, amíg felért a tornácra.

– Jöjj utánam, vándor!

A dervis az öreg nyomán belépett a szobába, amelynek sárga kőpadlója volt. A falak mentén keskeny szőnyegetek terítettek fel. Egy falifülke polcain két ezüstkorsó s egy perzsa üvegváza állt. A szoba kupolás volt: a kupolát művésziestül festett és mesterien összerótt gerendák alkották, középen nyílással, amelyen át a füst felszállhatott a szabadba. A szoba közepén, négyzet alakú mélyedésben, nyílt tűzhely párái gőzölögtek. A hátsó fal mellett három, vassal kivert láda állott, felnyitott fedelük alatt nagy, sárga bőrbe kötött könyveket lehetett látni.

A dervis lerakta botját és egyéb holmiját az ajtó közelében. Miután saruit is ledobta, az öreg elé járult, meghajtotta térdét, és sarkaira ereszkedett.

– Bent-Zankidzsá! – kiáltotta recsegő hangján az öreg.

Csinos fiú lépett be, sarkig érő, hosszú csíkos köpönyegben és égszínkék csalmában. Karját keresztbe fonta a mellén, úgy várta mély meghajlással a parancsot.

– Fogd ezt az aranydinárt. Add át az öreg Szaklabnak, ezzel az üzenetemmel: „Menj el a bazárba, Szaklab apó, abba a sorba, ahol az indus pénzváltók ülnek ezüst- és aranypénzzel teli ládikáik előtt. Tudod: azok, akik bűgőcsigákat és elefántcsont játékkockákat is árulnak. Válaszd ki, amelyiknek legfehérebb a szakálla, és kérd meg: becsülje fel ezt a pénzdarabot, hogy valódi, teljes súlyú aranydinár-e?” Ha a pénzváltó indus azt mondja, hogy a dinárban nincs semmi csalafintaság, akkor Szaklab váltsa fel ezüstdirhemekre. Amikor az ezüstöt megkapta, menjen át abba a sorba, ahol ételt és italt árulnak, hogy az utasok jóllakhassanak vele,

és vásároljon be mindent, amit most majd felsorol neked az igazságnak ez a keresője.

– Mit vásároljon a szolga? – fordult a dervishez a fiú.

Amaz jól megnézte a gyereket. Gyengéd arcvonásai furcsán ismerőseknek tetszettek előtte. Hol látta ezt az arcot? Így szólt:

– A szolga vigyen kosarat magával, és vegyen meg mindent, amit akkor vásárolna, ha esztendőök óta nem látott fivére tért volna vissza. Ő maga válassza ki, amit akar.

Az öreg magához intette a fiút, és a fülébe súgta:

– Ha majd Szaklab visszatér a bazárból, ne olyan rongyosan jöjjön be ide, ahogyan rendesen jár, hanem vegye fel előbb az én régi köpönyegemet. Te pedig, ha majd odaadtad neki a dinárt, jöjj vissza ide, és hozz magaddal tintát, tollat, papirost. Azonnal feljegyzel mindent, amit ez a dervis elbeszél.

A fiú eltűnt, és hamarosan papírral, írókészlettel jött vissza.

– Elsőben is azt mondd meg, vándor, mi a neved, honnan származol, és hogyan kerültél a nagy hírű városba, Bagdadba?

– Bagdadi Hadzsi-Rahimnak hívnak. Baszra közelében születtem, egy falucskában. Kész vagyok felelni minden egyéb kérdésedre is, de előbb engedd meg, hogy én beszéljek valamiről, ami nyugtalanítja szívemet.

– Beszélj – mondta az öreg.

– Bagdadban, a nagy medreszében^[27] tanultam, a leghíresebb tudósoktól. A tanulók között, akik velem együtt keresték a világosságot, a tudásnak eme világító fáklyáinál, volt egy ifjú, mindig szomorú, mindig hallgatag, de lángolóan buzgó a tanulásban. Amikor megmondtam neki, hogy nagy útra öveztem fel magamat, és kezembe veszem a vándorbotot, mert felkeresem a híres Gurgandzsot, a nemes Bokharát és a gyönyörű Szamarkandot, így szólt hozzám az én ifjú tanuló társam: „Bagdadi Hadzsi-Rahim, ha elkerülsz a horezmi uralkodók gazdag városába, Gurgandzsba, akkor menj el a nagybazártól a Nyugati Kapu felé vezető utat átszelő harmadik utcába, keresd meg ott Kari-Makszum kovács és fegyvermíves házát, és tudd meg, élnek-e még benne az én tiszteletre méltó szüleim. Beszélj el nekik, mivel telnek bagdadi napjaim. Amikor pedig majd egyszer visszatérsz Bagdadba, nekem mondd el mindazt, amit megtudtál felőlük.” Megígértem, és útnak

eredtem. De előre nem sejtett végzetem szelei és megpróbáltatásaim viharai elhánytak-vetettek a földkerekség minden tájára. Jártam India napjának égető sugarai alatt, keresztülvergődtem Tatárország^[28] távoli sivatagjain, eljutottam egészen a Nagy Falig, amely a kínai birodalmat oltalmazza a tatárok betörései ellen; álltam a bömbölő óceán partján, áthatoltam a Tiensan meredek havasain, és mindenütt talákoztam a muzulmánokkal.^[29] Esztendő haladt így el esztendő után, amíg végül eljutottam Gurgandzsba, abba az utcába, amelybe bagdadi barátom utasított. Ráakadtam a házra is, meg a kapura a hófehér fürtös virágú akácfa alatt, és most, végre, szót érthetek veled, csodáknak művelője. Te alighanem emlékszel még az ifjúra, aki ebben az udvarban lakott, és tizenöt évvel ezelőtt hagyta el Gurgandzs városát.

– Hogy hívták? – kérdezte nyersen az öreg.

– Ott, a tudományok fényes csarnokában Horezmi Abu-Dzsafárnak nevezte magát.

– Hogy merészelted kiejteni ezt a nevet, szerencsétlen?! – harsant fel az öregember. Szája tajtékos lett dühében. – Tudod, mekkora bűnösről beszélsz? Fiatal éve ellenére gyalázatot halmozott saját fejére, szégyenbe hozta szüleit, és nem rajta múlt, hogy nem taszította végzetes szerencsétlenségbe egész atyafiságát.

– De hiszen olyan fiatal lehetett még! Mi volt a vétke? Embert ölt, vagy valami előkelő béget sértett meg halálosan?

– Abu-Dzsafár, ez a szörnyeteg, sajnos, már fiatal éveiben kitűnt nagy képességeivel és szorgalmával. Több társával együtt legjobb tanítóinknál tanulta az írást, olvasást, majd a csiszolt stílust és a Korán nagy könyvének mélységes értelmét. Minden téren gyönyörűen haladt, és már csinos verseket is kezdett faragni, Firdauszi, Rudáki és Abu-Szaid modorában. Versei azonban nem embertársai tanulságára készültek, hanem a könnyen hívők megbotránkoztatására.

Az aggastyán suttogóra fogta a hangját:

– Elvetette a tekintélyeket ez a szerencsétlen fiatalember. Még azt is megengedte magának, hogy vitába merészelve elegyedni ősz szakállú ulémákkal^[30] és imámokkal, ezzel azután más, egyszerű lelkű tanulók eszejárását is megzavarta. Végül, amikor egy imám

rászólt: „Te nem a Paradicsomba vezető ösvényen jársz, hanem a pokol tüzes mélysége felé visz az utad”, Abu-Dzsafár azt a vakmerő feleletet adta: „Hagyj békén, ne hívogass engem a Paradicsomba. Amikor szentolvasókról, búcsújáróhelyekről és önmegtartóztatásról papolsz: magamban azt gondolom, nem mindegy: Mahomet mecsetjébe megyek-e vagy Jézus harangszótól hangos székesegyházába, vagy akár Mózes zsinagógájába? Kerestem én Istent mindenütt, de nem találtam sehol. Nincs is Isten, csak azok találták ki, akik kufárkodni akarnak a nevével. Az én világító fáklyám és vezérem: Abu-Ali Ibn-Szina.”^[31] Erre a szent imámok kiátkozták az istenkáromlót, és parancsot adtak, hogy vessék fogságba. A város főterén akarták kivágni mérges nyelvét, és leütni mind a két kezét, hogy se írásban, se élőszóval ne terjeszthesse többé megrontó verseit, Abu-Dzsafár azonban elillant, gyorsan és zajtalanul, mint a kígyó. Először apjára gyanakodtak, hogy megszánta bűnös fiát, és most rejtegeti valahol. Ezért maga Muhammed, Horezm sahja, aki az imámoktól értesült az esetről, parancsot adott, hogy fogják el az öregembert, vessék a férgectől hemzsegő Zemdán-börtönbe^[32], és verjék láncra. A láncon ez a felírás legyen: „Életfogytiglan.” És ha a szökevény apja meghal, akkor helyébe, így rendelkezett a sah, zárják be a börtönbe a legközelebbi rokonainak egyikét, s mindaddig folytassák ezt, amíg Abu-Dzsafár önként vissza nem tér.

– Abu-Dzsafár apja tehát még ma is a tömlöcben van? – kérdezte halkán a dervis. Kitágult szeme szikrázott, arca pedig elszürkült, mint a halotté.

– Abu-Dzsafár apja meghalt, mert nem bírta ki a pincebörtön nedvességét, sötétségét, meg a tetvek és a poloskák okozta gyötrelmeket. A horezmi sah parancsa értelmében a poroszlók most ifjabbik fiát, Tugánt fogták el, rátették ugyanazt a láncot, és ugyanabba a pincébe vetették.

– Micsoda gaztett! – suttogta a dervis.

– A Tugán gyereket, azt szívemből sajnálom – folytatta a házigazda. – Nagyon gondosan neveltem. Nem akartam, hogy romlott bátyja nyomdokaiba lépjen, tehát igyekeztem megtanítani minden szépre és jóra. Írni-olvasni meg is tanult tőlem, de jobban vonzották a mesterségek, mint a tudomány, és minden érdekelte,

ami a katonáskodással függött össze. Én tehát beadtam inasnak Kari-Makszumhoz, a kovácshoz, hadd oktassa ki remekbe készült fegyverek kovácsolására. Tugán helyébe pedig egy kis árva lányt fogadtam, egy rabnő lányát, Bent-Zankidzsát. Nagyon tehetséges gyerek: könnyen tanult írni, olvasni; versmondáshoz, énekléshez is ért. Szemem az esztendők múlásával egyre jobban homályosul; minden, amit látok, megkettőződik előttem, sőt éjszaka egy helyett három holdat is látok egyszerre. Bent-Zankidzsá lett a segédem és írnokom. Felírja szavaimat, könyveket másol. Ő az, aki tollal a kezében itt ül előttem.

Csak most eszmélt rá a dervis, hogy a kék csalmás írődeák – az a leány, aki az imént lapátjával a kezében kijött a kapuból.

A dervis élesen ránézett, de azután ismét a földre szegezte szemét: nem mert kérdezősködni a másik lány felől, akit ugyanitt látott tizenhat éves korában. Legyőzte felindulását, és így kiáltott fel:

– No, ugye, hogy csodatévő vagy! Megtanítottál egy leányt az írás és olvasás finom művészetére, és a kislánynak most joga van olyan módon csavarnia feje körül a turbánját, ahogyan csak a mirzák, írkokok pompázhatnak. Látom, hogy házadban minden és mindenki a tudományt szolgálja.

Az öreg összekulcsolta vékony ujjait, és merőn szögezte szemét a dervisre:

– Most beszélj magadról. Sokáig szándékozol még bolyongani?

A dervis megrázta bozontos fejét, és fekete, tüzes szemének tekintete szinte belefúródott az aggastyán arcába.

– Atyám az éhség, amely a sivatag egyik szélétől a másikig úzött. Anyám a szükség, amely szemét sírta ki bánatában amiatt, hogy keblében nem volt tej újszülöttje számára. Tanítóm a hóhér pallosától való rettegés. De egy hang így szól a bensőmben: „Ne búsulj, dervis, mindig azt tetted, ami méltó hozzád.”

Az öreg mirza csöndesen ingatta fejét.

– Minden tudománnyal ékes vagy; készséggel venne magához írkokának akármelyik bíró vagy előljáró. Én is azonnal alkalmazhatnálak könyvmásolónak a sah valamelyik könyvtárában. Olyan ritka könyvek vannak ott, amelyekből csak egyetlenegy van az egész világon, még a címüket sem hallotta soha senki: ezeket le kell másolni, hogy el ne vesszenek az emberiség számára. Miért

kóborolnál az országúton? Talán tetszik neked a barangolás? Szereted a port, a sarat és az éles köveket a lábad alatt?

A dervis megszólalt. Tompán hangzott a hangja:

– Azt mondják nekem: „Miért nem ékesíted fel otthonodat tarka szőnyegekkel?” De: „Amikor felhangzik a hősök csatakiáltása, kinek kellene az édes szavú dalnok éneke?” „Amikor a paripák csatába vágtatnak, hogyan heveredhetnék én le virágzó rózsabokrok árnyékában?”^[33]

Az öreg nagyot nézett. Szétvetette a két karját.

– Milyen háborúról beszélsz? Miféle ellenség fenyegetheti a nagy szultánt, minden igazhivő uralkodóknak leghatalmasabbikát? Csak akkor lobbannak fel idegen harci táborok tüzei, amikor ő maga kap kedvet a háborúskodáshoz!

– Rettentő harci tűz rohan erre kelet felől, és mindent feléget majd, amerre elhalad.

Az öreg csak a fejét rázta erre.

– Szó sincs róla. Amíg a horezmi sah hüvelyébe rejtve tartja a kardját, addig minden csendes lesz Maverannagr völgyeiben és Horezm országának valamennyi határán.

Most egy öreg rabszolga jött be nesztelen léptekkel a szobába. Lábán nehéz láncot viselt, amelyet szíj kötött az övéhez. Kosarat hozott, tele sokféle ennivalóval, amit a csodálatos dináron vásárolt.

A magas termetű öreg rövid, csíkos köpenyt vetett lesoványodott testére. Hosszú, egyenlőtlenül őszülő haja a vállát verdeste. Selyemkendőt terített a szőnyegre: lepényeket, mandulás fánkokat rakott ki rá, melléjük pedig mézzel, pisztáciával, mandulával és mazsolával telt csészéket meg cukrozott dinnyeszeleteket és más édességeket állított.

– Megengeded, hogy néhány szót váltsak ezzel az öreg rabszolgával?

– Beszélj vele, tiszteletre méltó vándor.

– Hová való vagy, öreg? – kérdezte a dervis a rabot.

– Messziről származom én, az orosz földről. Valamikor csöndben éldegéltem apám házában; halász volt az apám a nagy Volga folyó partján, amelyet itt Itilnek hívnak. Még kisfiú koromban raboltak el a szomszédos szuzdali herceg dzsigitjei. Herceg: ez annyit jelent a mi nyelvünkön, mint a tieteken a kán vagy a bég. Hercegeink folyton

háborúskodnak egymás között, és amelyik megveri a másikat, az legyőzött ellenségének birtokáról elhurcoltatja a parasztokat, asszonyostul, lányostul, gyerekestül, és rabságba veti őket, majd később eladatja idegen földre, mintha csak lelketlen jószágok volnának. Így adott el engem kishúgommal együtt bolgár kereskedőknek, azok meg elvittek a maguk kereskedővárosába, Biljárba, a Kám folyó partján, ahonnan azután az összes rabokat elhajtották a sivatagon keresztül ide, Gurgandzsba. Hogy húgocskámat hová adták el, nem tudom. Régi történet ez. Most már a hajam is fehér gubancokban csüng le, mint a vén kecskebaké, de még mindig él szívemben a vágy, hogy meglássam még életemben házunk táját a folyó magas, meredek partján. Megtanultam a türkmének és a perzsák nyelvét. Ha nem volnának itt más rabok is az én népemből, egészen elfelejteném a hazai szót. Néha találkozik az ember a bazárban honfitársaival, és beszédbe ereszkedhetik velük. Sok hazámbeli rab csörgeti láncait a bazárban...

– Hát a neved micsoda? – kérdezte a dervis.

– Itt Szaklabnak neveznek, de rab honfitársaim régi nevemen szólítanak: „Szlávka-apó”-nak. Bocsásd meg merész szavamat – és az öreg földig hajolt a dervis előtt –, hallottam, hogy távol földeket jártál be, és mint a szentek, rézdirhemet arany dinárrá tudsz változtatni. Így hát neked játékszamba menne engem kiváltanod a gazdámtól. Vált ki, és én híven és becsületesen foglak szolgálni. Hiszen talán még a mi földünkre, az oroszokhoz is elmegy valamikor, és akkor, ugye, engem is magaddal vinnél...

– El akarod csábítani tőlem a rabszolgámat? – szólt elkomorodott arccal a házigazda.

– Ugyan, hogyan gondolhatnék én rabszolgatartásra? – felelte a dervis. – Magam is szegény ember módjára tengődöm, és egy marék köles a táplálékom, ha ugyan juttat ezt is valami nagylelkű adakozó.

– Így hát itt, a messze idegenben kell majd fejemet örök álmra hajtanom – mormogta egy sóhajással Szaklab, hangosan pedig így szólt: – Kegyeskedjék megízlelni a mi ételeinket! – Óvatosan lépkedett a szőnyegen, réztálat és szép mívű vizeskorsót hozott.

Mirza-Juszuf és a dervis megmosták kezüket a tál fölött, megtörülköztek a hímzett törülközőben, és szótlanul telepedtek le az

ennivalók mellé. A dervis minden fogásból vett egy keveset, azután néhány hálás és udvarias szó kíséretében engedelmet kért a távozásra.

Az üres utcán hosszú ideig álldogált egy fa árnyékában, és nézte-nézte a régi kaput.

„Soha többé nem látom viszont ezt a házat, amelyben ettől a jó öregembertől tanultam valaha, hogyan kell fogni a nádtollat, és papirosra vetni első betűimet. Nem sajnáltam tőle egyetlen aranydináromat, csak hogy minél tovább maradhassak vele, halljam ismerős, szeretett hangját... Most azonban újra útnak kell indulnom.”

Mirza-Juszuf még sokáig bámult az ajtóra, amelyen át különös vendége eltűnt. Bent-Zankidzsá lépett be, és így szólt:

– Jóságos öregapám, Mirza-Juszuf! Egy gondolat úgy mardossa a szívemet, mintha kígyó tanyázna benne. Ez a Bagdadi Hadzsi-Rahim vajon nem emlékeztet-e téged a te elmenekült, szabad gondolkodású Abu-Dzsafárodra? Igaz: szakállt eresztett, arca feketére égett a nap tüzétől, és te alig ismerheted fel benne hajdani ifjú tanítványodat...

– Hallgass, vagy a szerencsétlenséget zúdítod házunkra! Hát beszélgetésbe ereszkedtem volna én egy istentelennel, akit megátkoztak a szent imámok? Soha többé egy szót se halljak erről a vendégről, aki éppen csak hogy benézett hozzánk. Olyan időket élünk, hogy még a falnak is füle van, és a gonoszság hallgatózik minden kis nyílás előtt. Éjjel-nappal gondolj a költő szavaira: „Csak a hallgatásban van erő – minden más gyengeség.”^[34]

– Még barátaink előtt is hallgatnunk kell? Hát nem mondta ugyanaz a nagy költő: „Zárd be ajkadat mindenki előtt, barátod kivételével?” Hogy az ember ki se nyithassa a száját egész életében? Ebből nem kérek. Jobb a halál, ha dallal és vidám tréfával várjuk!

– Hallgass, hallgass! – Most már kiabált az öreg. – Istenem, segíts meg! Ne hagyj magamra! Éjszakám közeledik, és a horezmi sah története még nem ért véget. Dicsőséges hőstetteket várok tőle, de csak kivégzést látok kivégzés után, a nagy tettek pedig váratnak magukra. Félek, hogy a hős agyagbálványnak bizonyul majd, amelynek üres belsejében aranycsillogású, falánk molyok

röpködnek, és mérges skorpiók csúszkálnak... Allah, tekints felém,
és világosíts meg engemet!

MÁSODIK RÉSZ

HATALMAS ÉS RETTENETES A HOREZMI SAH

Reggel a palotában

*A FEJEDELMEKNEK VALÓ SZOLGÁLATNAK
KÉT OLDALA VAN. AZ EGYIK: A JUTALOM REMÉNYE,
A MÁSIK: AZ ÉLETÉRT VALÓ RETTEGÉS.
[SZAADI, XIII. SZÁZAD]*

A hajnal előtti szürkületben három öreg imám mendegélt Gurgandzs egyik szűk utcáján. Előttük egy szolga lépkedett, olajjal átítatott papirosba takart homályos világú lámpással. Ha egy-egy kis csatorna akadt útjukba, amelyben víz csörgedezett, az öregek felemelték bő köntösük hosszú szárnyait, és átszökkentek rajta.

A sötétségben erős, fűszeres illat árulta el, amikor bors-, gyömbér- és festékkereskedések előtt jártak az imámok; éles bőrszag vallott rá, amikor a szíjjártók sorai elé értek, hogy lószerszám-, nyereg- és csizmaraktárak mellett haladnak el. Egyik téren durva hang rivallt rájuk:

– Állj! Mi járatban vagytok éjszaka?

– Papok vagyunk, a legfelségesebb sah kegyelméből a nagy mecset imámjai. A padisah palotájába sietünk a reggeli imára.

– Menjetek békében!

A három imám elért a palota magas kapujához. Megálltak. Kopogtatni hiábavaló lenne, meg sértésszámba is ment volna. A kapu magától nyílt meg egy kis résnyire. Néhány lovas lovagolt ki a sötétségből, azután vágóban repültek át a téren. Ezek a sah futárjai. „A hit legnagyobb és legélesebb szemű védelmezőjének” parancsaival rohannak olyan utakon, amelyeket senki sem ismer küldőjükön kívül.

Az öregek – kőről kőre lépkedve – átgázoltak egy nagy pocsolyán, és bementek a kapun. A tágas udvaron mindenfelé a sah harcosai

járkáltak. A két kapus felismerte az egyház szolgálóit: oldalt léptek, és utat engedtek nekik. A három pap áthaladt néhány kis udvaron. Álmos örök nyitogatták előttük a nehéz kapukat, a vaskulcsok szinte mennydörögtek, amint megfordultak az óriás zárakban.

Végre feltűnt egy szárnyas ajtó. Két oldalán merev állásban támaszkodott kopjájára két páncélinges, sisakos katona.

Egy szolga lépett oda. Magasra emelte agyaglámpáját, amelyben füstölögve égett a kanóc, és így szólt:

– A hit védelmezője még nem jött ki.

– Várunk – felelték egyszerre az öregek. Ledobták saruikat, a szőnyegre léptek, majd térdre bocsátkoztak és kinyitották az előttük fekvő bőrkötésű, rézkapcsos nagy könyveket.

– Tegnap négy lázongó kán elküldte túsul serdülő fiait. A sah lakomát rendezett. Tizenkét juhót sütöttek meg – szólalt meg az egyik imám.

– Mára mi jut majd az eszébe? – suttogta a másik.

– Fő dolog: mindent helyeselni, és nem vitatkozni vele – sóhajtott fel a harmadik.

Muhammed, a horezmi sah álmot látott: a sivatagban állt egy dombtetőn, és körben, ameddig csak a szem ellátott, ezer és ezer ember tolongott. Az ég lángolt a lemenő nap arany sugaraiban. A nap még vakított, de már sebesen ereszkedett alá az egyhangú homokos síkságon túlra.

– Sokáig éljen a padisah! – hangzott fel a mennydörgő kiáltás a távoli sorokból. Az emberek lassan és mélyen meghajoltak: arcuk eltűnt fehér csalmájuk mögött.

Az egész tömeg térdre ereszkedett az uralkodó előtt, csak köpenyeik háta látszott, az egész kép az örökké nyugtalan Horezmi-tenger^[35] hullámaira emlékeztetett.

– Éljen a padisah! – visszhangzottak még az utolsó, távoli kiáltások, azután csöndesség lett. A nap eltűnt. Kék félhomályba és némaságba merült a sivatag. A kialvóban levő fénynél azt látta a sah, hogy a meghajlott háta feléje kúsznak, egyre közelebb a domb lejtőjéhez.

– Elég, vissza! – parancsolta a nagyúr. De a háta csak közeledtek mindenfelől: számtalan hát, csikós, narancsszínű övvel átkötött köpönyegben. Most egyszerre úgy tűnt fel a sahnak, hogy

valamennyiüknek a ruhájában élesre fent kés rejtőzködik. Ezek az emberek meg akarják ölni uralkodójukat! A sah előreszökkent, és belerúgott a legközelebbibe – a köpeny összesodródott, és elszállt, mint a madár. Nem volt alatta senki! Új meg új köpönyegeket rúgott fel: mindegyik alatt csak üresség volt...

– Egy élő ember mégiscsak van közöttük! Elrejtőzött, hogy elém jusson, és szívembe mártsa kését; ebbe a szívbe, amely csak a horezmi sah dicső nemzetségének szerencséjéért és nagyságáért él és dobog.

– Elég! A sah parancsolja: távozzatok. – Hangja csak tompán csengett, alig hallotta ő maga is... és eltűnt minden. A pusztaság üresen, némán terült el körülötte. A merev fűszálak úgy állnak a halott ég alatt, mint megannyi késéles szurony. Egyedül volt a sah, egyes-egyedül a nagy sivatagban, még paripája sincsen. De érezte, hogy valahol itt, egészen a közelében lappang az az egy ember, aki azért van itt, hogy leszúrja őt... Valamennyien halálát kívánják, de csak egyikük határozta el, hogy véget vet életének. Ki lehet az?

A távolban, mint a visszhang, zeng a kiáltás:

– Éljen Dzselál ed-Dirj! Dicsőség a horezmi sah bátor fiának és trónörökösének, Dzselál ed-Dinne!

„Máris elfelejtettek? Készen állnak rá, hogy ezentúl a fiam kezét csókolgassák? Ennek véget kell vetni. Elég! Eltiprom azt, aki utamba áll... legyen bár a bagdadi kalifa vagy az én engedetlen fiam! Elég!”

A sah még félálomban zizegést hallott maga mellett, és érezte, hogy valami hideg érinti az arcát. A rémület és a szenvedélyes életösztön arra készítette, hogy összeszedje minden erejét, és talpra ugorjon. Kinyitotta szemét, és izgatottan kémlelődött a szoba sötét sarkai felé. A falba épített nagy tűzhely^[36] felől izzó szénparázs melege áramlott. A tűznél ült valaki. Ez az a vad pusztai lány, akit a minap hoztak. A lány rémülten húzódott odébb. Kezével iparkodott arcát eltakarni.

– Ki vagy?

– Allah nagy! Én Gül-Dzsamál vagyok, sivatagi türkmén lány. Tegnap este vezettél ide, karomnál fogva, álmittasan. Ahogy lefeküdtél, azonnal el is aludtál. Féltém tőled, mert olyan szörnyen hörögtél és nyögtél álmodban, mintha haldokolnál. Nyilván az éjjeli gyívek fojtogattak. A gyívek a sötétségben röpködnek a jurták fölött

és a tetőnyíláson át behatolnak, hogy meggyötörjék azokat, akiknek gyilkosság van a szívükben.

– Neked pedig mi volt a kezekben? – és a sah összeszorította a lány két kis kezét.

– Fáj! Hagyj!

– Mutasd, mi volt a kezekben?

– Semmi sincsen, nem is volt. Ha akarod, eléneklek neked pusztai dalunkat a fülemiléről, amely beleszeretett a rózsába. Vagy meséljem el a mesét a perzsa királyfiról, aki meglátta a tükörben a kínai hercegnő arcát?

– Nem kell a meséd. Nem vagyok kíváncsi sem a rózsára, sem a királyfira... Hah! Megtaláltam a kinzsál hüvelyét. Miért jöttél késsel padisahodhoz?

– Hagyj békén! Öreg bölcseink ezt tanítják: „Ne üsd paripádat, mert egy jó barátot veszítesz el!”

Gül-Dzsamál kisiklott a sah kezéből, és elfutott.

– Jaj, még megfojtasz! Félek tőled.

Az alacsony szárnyas ajtónak rohant, és beleütközött két szolgálóba, akik ott hallgatóztak.

A sah nehéz lélegzettel lépett a tűzhelyhez. Dülledt bikaszemében vörös lángocskák remegtek. Nádpálcával megkocogtatott egy rézkelyhet. A szárnyas ajtóból kecskeszakállas öreg szolga tűnt elő, és földre borult a sah előtt.

– Ezt a lányt vigyétek a szőnyeges szobába. Itt van a vekil és a nagyvezír?^[37]

– Várnak rád, fényességes, úgyszintén a hírek ura^[38] és a három imám.

– Dzselaál ed-Din kán még nem jött meg?

– A trón támasza még nincs itt.

– Várjanak. Hozzatok nekem a fürdőterembe borbélyt, hogy fesse meg szakállamat, és fürdőszolgákat, akik a hátamat gyömöszölgék.

A horezmi sah átment a másik szobába. Az öreg, összeaszott, meggörnyedt szolga – szeme gyulladt-vörös volt, és állandóan könnyezett – kezdte összeszedgetni a párnákat és vattás paplanokat, s belerakosgatta egy falmélyedésbe. A szőnyegen most megcsillant valami. Az öreg előrehajolt, és felvett egy elefántcsontmarkolatú, élesre fent kinzsált.

– Türkmén kés... Ó, ezek a türkmén lányok! Úgy kell félni a haragjuktól, mint a mérges pók harapásától. Adjam át ezt azonnal a vekilnek, vagy rejtsem el? Hát... senki sem siettet.

A sah szorosabbra húzta bő selyemnadrágja zsinóriját, csíkos övet tekert testes basa köré, ezüsttokban lévő kést dugott az övébe, vállára vetette hosszú, cobolyprémmel bélelt brokátbundáját. Egy falmélyedésből óvatosan előhúzott egy művésziesen csavart fehér csalmát, és megszokott mozdulattal tette hosszú, őszbe vegyülő fürtjeire.

Kis ideig visszafojtott lélegzettel hallgatózott az ajtónál. Keze késének markolatát szorongatta.

„Az óvatos ember mindig készen áll arra, hogy támadást verjen vissza. A palota szűk, kanyargós, titkos folyosóinak sötétjéből hirtelen lecsaphat rám az izmailita^[39] keze, akit esküdt ellenségem, a bagdadi kalifa küldött rám...”

– Itt vagy, vekil? – kérdezte halkán.

– Régen várom már uralkodómat.

A sah félretolta a fareteszt, és kissé megnyitotta az ajtót. Két faggyúlámpás homályos világánál, mélyen meghajtott háttal álltak előtte bizalmasai, akiket magas méltóságokba emelt.

Muhammed kemény, az éjszakai levegőtől hűvös érintésű papucsába dugta mezítelen lábát, és átment a szomszédos szobába. Ott vártak rá a szolgák. Egyikük agyaglámpást tartott, a másik ezüstit, a harmadik szűk, hajlított nyakú korsót. Segítségére voltak uruknak a mosakodásnál, a víztartály előtt, ahol a víz lefolyhatott a padlóban levő nyíláson át. A negyedik szolga hosszú, selyemszállal kivarrt törülközőt adott a sah kezébe, és puffadt lábára mintás gyapjúharisnyát húzott.

Amíg a horezmi sah öltözködésével foglalatосkodott, azalatt a vekil közölte urával a legfrissebb újságokat.

– Nagyon hideg van odakint. Mindent fehér dér fedett be... A három imám már itt van a palotában, és várja a parancsokat... Vár a poroszlók főnöke, Dzsihan-pehleván is... Tegnap este Bulgáriából háromszáz tevéből álló nagy karaván érkezett, bolgár szattyáncsizma-rakománnyal és száz orosz rabbal. Vagy kétszáz rab meghalt az úton, bár majdnem mindennap adtak nekik köleskását és

szezámolajat. Egy másik, előttük járó karavánt kiraboltak a türkmén rablók. Alighanem Kara-Koncsár keze munkája volt.

– Szétrombolom a türkmén nomádtáborokat! De nyugalمامat leginkább a bagdadi zarándokok zavarják. Nem láttál arab derviseket, akik Bagdadból érkeztek? Valamennyi a bagdadi kalifa kémje; mind ellenem törnek.

– Micsoda elvetemedett gonosztevő lehet az, aki rosszat akar a hit nagy védelmezőjének?

– Lásd, ilyenekké lettek a muzulmánok!

Befejezván öltözködését, a sah megindult szokott útján, először át a folyosókon, azután felfelé egy kanyargós kőlépcsőn. Előtte járt a vekil és egy fáklyás eunuch: nyitogatták neki az ajtókat. A sah felment a palota kőtornyának a tetejére.

A nagy Iszkender^[40] nubája

A szűk kis téren, a lőrésekkel teli fal mentén félkörben állt a huszonnégy fiatal kán: Gur, Gazna, Balh, Bamiján, Termez és más vidékek urainak fiai. A sah szoros felügyelet alatt tartotta udvarában ezeket az ifjakat; túsökként voltak itt, azért, hogy atyáik, a hűbéres kánok ne vegyenek fejükbe holmi lázadozást. Mindegyik ifjú kezében dob és csörgős tamburin volt.

Zenészek is álltak itt hosszú trombitákkal, dobokkal és réztányérokkal. Oldalt a horezmi seregek néhány fővezére állt.

A sah megjelenésekor egyszerre kiáltották valamennyien:

– Sokáig éljen a legyőzhetetlen padisah, a hit védelmezője, a pogányok réme!

A sah komoran tekintett végig rajtuk.

– Hol van Timur-Melik?

– Itt vagyok, uralkodóm!

A magas termetű, örökvidám Timur-Melik, Muhammed állandó kísérelője hadjárataiban, előrelépett. Két fiút vezetett kézen fogva: az egyik a sah utolsó feleségétől, a kipcsák kánleánytól származó legifjabbik fia volt, a másik: unokája, fiának, Dzselál ed-Dinne és türkmén feleségének gyermeke. Timur-Melik a sah közelében állította meg a fiúkat. A nagyúr lehajolt a fiához, és kedveskedve csipdeste meg az arcát. Unokájától viszont nyers hangon kérdezte:

– Hol van Dzselál ed-Din kán?

– Atyám vadászatra lovagolt ki. Sólymait is magával vitte – felelt a fiú. Sötét szeme vizsgálódva tekintett ki fehér csalmája alól.

– Timur-Melik! Küldj szét lovasokat három irányban, és kerestess meg Dzselál ed-Din kánt! A türkmének még mindig veszélyeztetik a karavánokat. Lehet, hogy fiamat is megtámadják.

– Úgy teszünk, áldott nagyuram.

Felülről, mintha a felhőkből hangzott volna, vékony, szinte gyermeki hang hallatszott:

– Áldott az, aki éber! Boldog az, aki nem aluszik!

A magas minaret, mint valami égbe nyúló gyertyaszál, leghegyén kigyulladt a távoli csúcsok mögül kitekintő nap rózsás sugaraitól. A város minden épületét félhomály takarta még.

A fiatal kánok legidősebbike dobot nyújtott át a horezmi sahnak. Muhammed felkiáltott:

– Dicsőség a nagy Iszkendernek! Dicsőség a világ meghódítójának! Iszkender áthatolt Irán valamennyi földjén, a Dzsejhun és a Zeravsán^[41] partjáig. Iszkender a mi példaképünk, ő a mi mesterünk! Nevének dicsőítésére harsanjon fel háromszor a nuba.^[42]

Megdörrentek a tamburinok és a dobok. Csengeni kezdtek a réztányérok. Rekedten bődültek fel a hosszú trombiták, és éles hangon sikoltottak a sípok. Háromszor ismétlődött a hangorkán a vitéz makedóniai tiszteletére. Amikor elhallgattak a hangszerek, és csak a csengő visszhang hallatszott a palota magas tornyaitól, Timur-Melik felkiáltott:

– Megadtuk a köteles tiszteletet a nagy görögnek, a Kétszarvú Iszkendernek. Béke hamvaira! De ő, fiatalon bekövetkezett halála miatt, csak félig végezhetette be a nagy művet, amely még előtte állott. Most nekünk van új Iszkenderünk, Muhammed, a nagy harcos, Muhammed, a vezér, Muhammed, Horezm nagy birodalmának megteremtője! Allah hosszabbítsa meg az iszlám országai hatalmas uralkodójának, Muhammed-Alla-ed-Din sahnak uralmát! Háromszoros nubát a mi nagy sahnak dicsőségére!

A csendes hajnalba megint beledörrentek a dobok, a tamburinok, belecscendültek a réztányérok, és vadul üvöltöttek fel a hosszú trombiták.

– Béke veletek! Menjete! – szólt a horezmi sah.

A jelenlevők sorjában, mellükön összefont karokkal, apró lépésekkel futottak hozzá. Ajkukkal megérintették a sah cobolyköpenyének szárnyát, majd állandóan arccal feléje fordulva hátráltak, és eltűntek a lépcső sötét lejárójában.

Utolsónak Timur-Melik távozott. A két fiút kézen fogva vitte magával.

– Apám azt ígérte, hogy élő zergét hoz nekem ajándékba – szólt a sah unokája.

– Nekem pedig – mondta Muhammed gyermeke – vadászpárducot ad majd felséges apám, a padisah, hogy felfalja a te zergédet, és téged magadat is, te kígyófajzat!

A sah rákönyökölt az egyik kiugróra a lőrés fölött. Odalent összevisszaságban zsúfolódtak a lapos háztetők. A palota sok alacsony épületből állt, amelyeket átjárók kötöttek össze egyetlen nagy, szabálytalanul összefüggő épülettömbbé. Az egészet magas, régi fal kerítette, helyenként hasas őrtornyokkal. Az örök mozdulatlan, kopjás alakjai élesen váltak ki a világosodó ég háttéréből.

A sah komoran nézett a távolba, az ébredező, roppant városra, amelyet a lapos háztetők fölött kanyargó füst bevont. Aztán megakadt a szeme a palota egyik kis udvarán, ahol egy magas, vén topolyafa alatt jurta fehérlett. Ott tartja háreme új gyöngyét, a sötét bőrű Gül-Dzsamált, aki ma reggel elszaladt tőle. A leány nem akart megbékülni a palota sötét szobáival, és jurtát követelt magának, ahol úgy élhessen, ahogyan a pusztában megszokta: ahogyan az egyszerű türkmén lányok élnek, akiken mindig érezni a füstszagot. Nem akar átköltözni a hárembe, „Éden rózsái” közé. Még mindig nem érti, hogyan kell viselkednie! Nemhiába gyűlöli annyira Turkán-Hatun, az anyaszultána.

– Kevély kislány! Kezet emelt uralkodójára! Meglátjuk, hogyan vonaglik és vinnyog majd félelmében, amikor beeresztem hozzá kedvenc párducomat a szőnyeges szobába.

Alulról, a torony lábától kiáltozás hallatszott fel hozzá. A reggeli csendben tisztán és világosan szálltak feléje a szavak.

– Hallgassatok ide, igazhitűek! Muhammed sah elfordult az iszlám törvényeitől, és az alid-safiták eretnek hitére tért át.^[43] Dédelgeti az eretnek perzsákat, és pogány kipcsákokkal véteti magát körül. Atyja, Tekes sah, becsületes türkmén volt, de Muhammed leköpi a türkméneket. Ne higgyetek neki!

– Ki üvölt ott? Vekil, így vigyázol a rendre?

A vekil mélyen meghajolt a sah előtt, mintegy bocsánatkérése jeléül.

– A torony pincéjében kiabál a dervis, Medzs ed-Din sejk. Nem rettentí vissza sem a rabbilincs, sem börtöne sötétsége. Bölcs anyád, Turkán-Hatun különös jóindulattal van iránta. Ő meg szégyentelen szavakat szór padisahjára. Tegnap a város valamennyi dervise összegyűlt a mezőn, és megesküdték: egy tömegben

vonulnak fel a börtönhöz, hogy kiszabadítsák a pincéből ezt az esztelen Medzs ed-Din sejket.

Muhammed vállon ragadta a vekilt, és alaposan megrázta.

– Mamlasz! Szólj azonnal Dzsihán-pehlevánnak, a főporoszlónak, hogy az ő erős kezére bízom ezt a lázadót... És gyorsan végezzen, mielőtt azok a bolond dervisek idefutnak, és kiszabadítják.

A horezmi sah lement a toronyból fogadótermébe. A terem falait bíborszövet vonta be. Itt várta a padisahot a három fehér szakállú imám.

A sah az ajtónál ledobta saruit, majd a szoba közepére ment, és lebocsátkozott a szőnyegre. Lábát az alá a selyem vattáspaplan alá dugta, amely a meleg padlónyílást takarta. A nyílás alatt tűzhely volt, amelyen vígan égett a szén.

– Jöjjetek ide, tanítómestereim, és üljete mellém.

A három imám, aki a szőnyeg szélén térdelt, közelebb húzódott. Ajkuk arab hálaszavakat suttogott, amíg sorra leültek, és lábukat szintén a paplan alá dugták.

– Kezdjétek! – szólt a sah. – Világosítsatok fel, igazam van-e nekem, az iszlám birodalmi leghatalmasabb uralkodójának, amikor azt követelem, hogy a bagdadi kalifa uralmam alá rendelje magát? Azt is magyarázzátok meg, mit kell csinálnom, ha a kalifa nem fogad szót nekem.

Az imámok kinyitották nagy, ódon könyveiket, és sorra egymás után kezdték éneklő hangsúlyozással kiáltozni a Korán sorait, amelyek bebizonyították, hogy a horezmi sah, Muhammed, a legmagasabb hatalom a földön Allah után, hogy mindig igaza van, és minden parancsa, minden szava szent...

A szobában sötét volt. Csak gyenge világosság hatolt be a rácsos ablakon, amelyet közvetlenül a mennyezet alatt vágtak a falba. Egy bronzállványról olajlámpa terjesztett maga körül valami kis pislákoló fényt. Az imámok éneklő hangon idézték a Koránból az arab bölcs mondásokat, anélkül, hogy a szövegbe pillantottak volna.

A sah mögött állott a fontos hivatású asztalterítő, a sah étkezéseinek főintézője. Egy-egy szóval vagy szemöldöke mozdulatával adta a parancsokat a szőnyegen zajtalanul suhanó szolgáltnak. Egy másik méltóság, az étekhordó vette át az ezüstartakat a főszakácstól. Az ajtóból be-bepillantottak a főbb

hivatalok viselői; egész tömegbe gyűltek odakint: a sah kegyét lesték.

Egy fekete rabszolga, aki ezüstkarikát viselt az orrában, alacsony asztalkát állított a paplanra. Az asztalterítő ügyes mozdulattal selyemabroszt vetett az asztalkára: a dosztarhánt. A felszolgáló ezüstitálcát tett a sah elé: sóval és juhzsírral készített forró teával telt csészék álltak a tálcán. Az abroszra egy kis halom vékonyra kisütött, vörösbarnára festett lepényt tett, sült szalonnadarabkával, és mártásos csészéket, amelyekben forró olvasztott vaj, méz és tejfel volt.

A sah, amíg az imámok szavait hallgatta, egyik csészét a másik után ürítette ki. Jóízűen falatozott a forró lepényekből is. Amikor azután jól felmelegedett a tűztől és a teától, ledőlt a jó előre odakészített párnára, és horkolni kezdett. Ez volt a jele annak, hogy az uralkodó elégedett a tudós imámok fejtegetéseivel.

Mindenki nesztelenül távozott. Eltűnt az asztal a selyemabrosszal, eltűntek a magas méltóságok és a szolgák. Csak a szerencsen rabszolga guggolt le az ajtó mellé, hogy várakozzék az iszlám világ nagy uralkodójának ébredésére.

A harag hercege

Gurgandzsban mindenki ismerte a magas, komor „Örök feledés tornyát”, a főtéren, a sah palotája mellett.

A torony alacsony, vassal borított ajtaján hatalmas lakat lógott. A kulcs az ör nyakán himbálózott, aki ugyanott ült a néhány fokból álló lépcsőn, kopjáját a téglafalnak támasztva. Az ör előtt szőnyegdarab feküdt a földön, arra rakták le adományait a járókelők: savanyú tejjel telt fabögrét, lepényeket, egy-egy köteg hagymát, maréknyi rézpénzt... Az ör a bőkezűbbeknek néha megengedte, hogy kissé közelebb menjenek a toronyhoz, és beszéljenek a rabokkal.

A torony aljában néhány rácsos, kerek lyuk feketéllett. A pincéből tompa kiáltások hallatszottak fel. Amikor az arra járók lépései hangzottak, a pincében erősebbekké lettek a kiáltások, a nyílásokból csontig aszott kezek nyúltak ki, amelyek a levegőt markolászák. Egy egyszerű falusi ember, csíkos köpenyben és kifakult kék ronggyal a feje körül, meg egy mulla, óriás hófehér csalmában, pénzt hajított oda az örnek, majd némán odalépett a falnyíláshoz, és kenyérdarabkákat dugdosott a rácson át kinyúló sovány, piszkos kezekbe. Erre a kiáltozás megerősödött: azok átkozódtak odalent, akik nem tudtak elérni az ablakig.

- Adjatok a világosságtól megfosztottaknak!
- Szánjatok meg valami ócska inggel! Az enyém tele van tetűvel.
- Jaj, jaj! A szemembe léptél!

A keresztutca irányából nagy tömeg moraja hallatszott. A téren magas süveges, hosszú botos dervisek bukkantak fel. Karban gyűjtöttak rá hangos imáikra: mögöttük csak úgy özönlöttek a kíváncsiak. A dervisek a börtönajtóra vetették magukat, döngetni kezdték kövekkel és botokkal; a lakatot igyekeztek leverni. Néhányuk benézett a pince szellőzőnyílásain, és bekiáltott:

– Bagdadi Medzs ed-Din sejk! Élsz? Eljöttünk, hogy hódoljunk előtted, hit és igazság vértanúja! Rögtön kiszabadítunk.

A föld alatti mélységből elnyújtott kiáltás hangzott fel. Csönd lett: mindenki odafigyelt.

– Átkozza meg Allah a kegyetlen kánokat, akik a népet sanyargatják! Sújtsa le a harag villámával azt, aki kardot emel a

kalifára! Vesszenek a rablók és a hóhérok!

Azalatt az őr, akit a dervisek elkergettek őrhelyéről, elfutott a palotába. Onnan már özönlöttek is a kipcsák lovasok. Korbáccsal kergették szét a tömeget, és a dervisek nagy kiáltozással szaladtak széjjel a téren.

Fenn, a palota főbejárata fölött, a lőrések között néhány ember tűnt fel. Az egyik, egy narancsszín csíkos köpenyű alak, elől állt. A többiek némán, mellükön összekulcsolt kézzel várták parancsait. Ha a sah megjelent a palota kapuja fölött: rossz jel volt. Valakinek a kivégzése volt készülőben.

A kapuból páronként lépdeltek ki a dzandárok, a sah poroszlói; délceg, izmos legények, vállig feltűrt ujjú kék ingben, piros sujtással kivarrott, bő, sárga nadrágban. Hatalmas horezmi pallosukkal a vállukon láncot alkottak a tér körül, és kiszorították az odanyomuló tömeget. A menetet a főporoszló zárta be: „a harag hercege”, Mahmud Dzsihán-pehleván („a nagyerejű”), magas, hajlott tartású, sovány férfi – nevezetes hóhér. Kezét csípőjén tartotta, köpenyét begyúrte sárga vadbőr nadrágjába, és széles bőrvél szorította le. Vállán szőnyegzsák lógott. Abban viszi majd a sah elé a legfontosabb kivégzett fejét.

A tér közepén négyzet alakú gödör sötétlett. Mellette dobogó emelkedett, odább négy oszlop, keresztgerendákkal. Két félmeztelen rabszolga, akiken csörögtek a láncok, nagy, fonott kosarat hozott, és a dobogó mellé állította.

A börtönőr kinyitotta az erősen megvasalt alacsony ajtót. A főporoszló néhány pribékjével lement a pincébe. Onnan dühöngő kiáltások hallatszottak, majd egyszerre elcsendesült minden. A poroszlók tizenöt foglyot hurcoltak fel a pincéből. Jobb lába valamennyinek meg volt láncolva, és odafűzve egy közös lánchoz.

A szennyel borított, rongyokkal alig takart elítéltek, akiknek haja bozontos gubanccá nőtt a hosszú fogság alatt, egymásba kapaszkodtak, és elvakultan az éles napfénytől, hunyorgó szemmel vánszorogtak át a téren. A tömlőcajtó becsapódott. Újból ráakasztották a súlyos lakatot, és a föld alól megint szakadatlanul hangzott a kiáltozás.

Az őrség ott lépkedett az összebilincselte halálraítéltek két oldalán. Egyikük, egy teljesen legyengült aggastyán, kusza ősz haj csomóval

a fején, megbotlott, majd elesett, és magával rántotta két szomszédját. Ütlegekkel állították őket talpra, és továbbterelték a vesztőhely felé. A dobogón térdre kényszerítették őket. Egyik hóhér hajánál fogva megragadta az elítéltet, a főzandár pedig két kézre fogta pallosát, és egy csapással leütötte a fejét; felmutatta az elnémult tömegnek, és behajította a kosárba.

A báméskodók egymást kérdegették: „Melyik a rabok között a dervisfőnök, Bagdadi Medzs ed-Din sejk?” Az éhségtől és betegségtől kiaszott rabok valamennyien egyformák voltak. Amikor a tizennegyedik fej is lerepült, üvöltözés hangzott fel az egész téren:

– A padisah szól! A padisah parancsot ad!

Mind a palota kapuja fölött kiugró kis erkély felé fordultak. A horezmi sah tarka kendőt lengetett odafentről. Ez azt jelentette: „Abbahagyni a kivégzést! A sah megkegyelmez az elítéltnak!”

A főhóhér vörös rongyba törölte hosszú pallosát, és így kiáltott: „Hozzatok kovácsot!”

A tizenötödik elítélt Tugán volt, Mirza-Juszuf kedvelt fia. Szinte gyermek volt még. Kitágult szemmel nézett körül, meg sem értette, mi történik vele.

– Hódolj a padisah előtt magas kegyéért! – szólt a főporoszló. A palota felé fordította a fiút, és lenyomta a földre. A készenlétben várakozó kovács kezdte leverni a láncot Tugán lábáról.

– Várj! Hová mégy? Még nem vagyok készen! – kiáltott fel a kovács, de Tugán, amikor érezte, hogy már nincs odabilincselve a kivégzettek láncához, leugrott a dobogóról, és a tömegbe vegyült. Háta mögül kiáltások hallatszottak, de Tugán egészen kicsire kuporodott össze, és keresztülfurakodott a tolongó utcánépen, hogy minél előbb, minél messzebbre rohanhasson innen.

A tér megürült a börtöntorony körül. Az őz rozsdás kopjájára támaszkodva állt az ajtó mellett.

A fal mentén egy lányka tartott a börtön felé. Nagykendője egészen a szeméig betakarta. Odalopakodott a torony aljában levő nyíláshoz, és óvatosan szól le:

– Tugán! Tugán, a fegyverkovács!

A nyílásból kiaszott kezek bújtak ki, rekedt hang válaszolt:

– A te Tugánodat már lefejezték. Adj enni nekünk, hogy imáinkban megemlékezzünk róla!

A lány rávetette magát a szellőzőnyílásra, és kétségbeesetten kezdett kiáltozni:

– Tugán, felelj, életben vagy-e?!

Új üvöltés hallatszott a mélyből:

– Add ide nekünk, amit neki hoztál! A te Tugánodnak már nincs rá szüksége. Ő most már a Prófétával együtt lakmározik a Paradicsom kertjében...

A kislány odaadta a kenyeret és a dinnyét a szellőzőnyíláson kidugott kezekbe. Azután odament az őrhöz:

– Mondd, Nazar-Baba^[44], igaz, hogy a Tugán fiú meghalt?

– Bizonyos, hogy meghalt. Imént vezették kivégzésre, a többivel együtt... – Az őr ujjával a tér felé mutatott.

Öreg dervis jött oda, néhány pénzdarabot nyomott az őr markába, és suttogó hangon kérdezte:

– Miért nem volt a halálraítéltek között a mi szent sejkünk, Bagdadi Medzs ed-Din? Elhalasztották kivégzését, vagy megkegyelmezett neki a sah?

Az őr redőzött övének ráncaiba dugta a pénzt, és ezt mormogta:

– Az uralkodó nagyon feldühödött a sejk átkozódásai miatt, és úgy rendelkezett, hogy gyorsan végezzenek vele, mielőtt a dervisek kiszabadítanák.

– De még él?

– Nem. Amikor az elítélteket felhozták a pincéből, Dzsihán-pehleván, a főporoszló lement, és ő maga fojtotta meg a szent sejket...

A köpenyhez varrott árnyék

*SIESS JÓ SZÓVAL MEGÖRVENDEZTETNI
AZT, AKI SZEMBEJÖN VELED; LEHET,
HOGY SOHASEM TALÁLKOZTOK TÖBBÉ.
[KELETI KÖZMONDÁS]*

Amikor végre kiverekedte magát a tömegből, Tugán egy félreeső utcába került, amelynek mentén szorosan egybeépített agyagfalak húzódtak. Az utca levitt a csatorna partjára.

A zavaros, sötét víz lassan folydogált a magas partok között. Hosszú, esetlen bárkák haladtak rajta csendesen, csomagokkal, rőzsével, szénával és összebújt juhokkal megrakottan.

„Bár elutazhatnám egy ilyen bárkával messze földre, idegen országba... De ki eresztene fel hajójára ilyen mocskosan, sebekkel borítottan, félig elrothadt ingben!”

Nem messze a parttól homokos zátony sárgállott. Tugán elhelyezkedett rajta, kiöblítette ruházatát, megmosdott, melegedett a napon, pihent, és elmélyedt gondolataiba.

„Merre vigye útja a halálraítéltet, akit most eresztettek ki a börtönből? Hol találhatna munkát? A város szűk, sok a lakosa, és mindegyik meg akarja keresni a kenyerét...” Tugán a lábára nézett, amelyen még mindig ott csüngött a nehéz vasgyűrű, a belevéselt felirattal: „Életfogytiglan.”

„Öreg mirzám, Juszuf, bizonyára szóba sem állna egy tömlöcből kieresztett fegyencsel; csak az egy Bent-Zankidzsának esnék meg talán rajtam a szíve. De hogyan mutatkozhatnék előtte így, sebektől ellepetten, mintha bélpoklos lennék?... Mégiscsak gazdámhoz, Kari-Makszumhoz kell fordulnom. Ő majd megengedi, hogy lefeszítsem magamról ezt a vasgyűrűt.”

Tugán tehát útnak eredt a hosszú utcán, amelynek mindkét oldalán boltok húzódtak; a kereskedők kint ültek a szőnyegekkel borított boltajtókban. Az áruk az ajtók kitárt szárnyain függöttek, vagy polcokon feküdtek a falak mentén.

Az utca, amelyet felülről gyékényszőnyeggel aggattak be, félhomályos volt. A vakító nap sugarai ferde csíkokban hatoltak be a

réseken, és hol egy pár sárga csizmát világítottak meg, amelyet rózsaszínű és zöld selyemmel varrtak ki, hol egy kerek ércpajzsot, amelyen ezüsttel kivert korán-felirat ékeskedett, majd valami csíkos anyagot, amelyet a kereskedő kitergetett tarka prémmel kivarrt subájú nomád vevője vagy egy csapat, rikító színű ruhákba öltözött asszony előtt.

Kari-Makszum mester műhelye a kovácssorban volt, annak is a legvégén. Mindenhonnan kalapácsütés, vaslemezek csörgése hallatszott. Itt készítették a kovácsok a fegyvereket: görbe szablyákat, rövid késeket, kopjahegyeket, meg egyéb effélét.

Rabszolgák – perzsák és oroszok – dolgoztak a műhelyben: csak nadrág volt rajtuk meg bőrkötény. Az üllő fölé hajoltak: kis kalapácsaikkal művészi mintákat vertek ki a réztálakra. Mások rekedt sóhajtások között ütöttek nehéz kalapácsaikkal egy-egy fehéren izzó vasrudat. A fújtatóknál korommal bemaszatolt képű fiúk álltak: hol a széntüzeket fújtatták, hol favödrökkel futkostak vízért a csatornákhöz.

Kari-Makszum mester széles vállú, testes ember volt, ősz szakállának hegyét piros festékekkel festette meg. Szőnyegekkel takart agyagüllőn ült, szitkozódással serkentette munkásait, és méltósággal viszonzta a járókelők köszönését. Mellette két rabszolga vert egyenletes mozdulatokkal kis kalapáccsal egy köteg vasdrótot. Az egyik rab fiatal volt – homlokán a rásütött bélyeg mutatta, hogy valamikor szökni próbált –, a másik egykedvű, kormos arcú öreg legény. Ők végezték a legértékesebb munkát: anélkül, hogy a pengét izzóra hevítették volna, hideg úton készítették a híres, mintázott damaszkuszi acélt, a dzsauhárt.

– Hát te mit keresel itt? Takarodjál innen! – kiáltott most a mester.
– Azt hiszed tán, hogy befogadok műhelyembe egy fegyencet, aki a Zemdánban ült?

– Engedd meg, hogy fogjak egy kalapácsot. Hadd verjem le én magam lábamról a vasgyűrűt.

– Hogyne, hogy bűnös kezeddel beszennyezd az én kalapácsaimat! Eredj innen, mert hozzád vágom ezt a tüzes fogót!

Tugán elment, tele méltatlankodással a meg nem érdemelt sértés miatt. Elnézte magát: elindul, amerre szeme lát. Szórakozott tekintete megakadt egy dervisen, aki a fal mellett kuporgott. A

napsugár, amely keresztültört az utcasátor gyékényszőnyegein, élesen megvilágította tarka köpenyét, amely minden elképzelhető színű ronggyal volt összevissza varrva.

A dervis – miközben félhangon szent mondásokat mormolt – nagy tűvel rózsaszínű foltot vetett a kifakult kék, vörös és zöld foltok fölé.

Tugán csak állt egy helyben. Még mindig reszketett a felháborodástól és a kétségbeeséstől. Remegő fekete árnyéka a dervis térdére esett.

– Látod, fiú – szólította meg a dervis –, új foltot varrtam köpenyemre, és árnyékok a foltra esett. A folttal együtt odavarrtam árnyékokat is. Most erős köteléssel kötöttelek magamhoz: utánam kell járnod, mintha magad is árnyék volnál.

A fiú a dervis mellé szökött, és odaguggolt hozzá.

– Igazat mondtál, vagy csak csúfolódom velem? Szolgálni foglak, és teljesítem minden parancsodat, csak ne taszíts el magadtól!

A dervis megingatta fejét:

– Hallottam, hogyan űzött el az a felfuvalkodott mester. Sose szomorkodjál! Talán szűkebb lett a világ, mint amilyen volt? Együtt megyünk el innen a nemes Bokharába. Soha ne maradj ott, ahonnan elkergettek, és menj bízó lélekkel ahhoz, aki hív... Most odavarródtál a dervisköpenyhez, és elkezdődött új vándorlásaid ideje. Kövess, kisöcsém!

A dervis előrement hangosakat koppantó botjával, mögötte bicegett a kimerült Tugán. Amikor már elhagytak néhány kovácműhelyt, a dervis megállt az utca sarkán. Egy kis tér volt ott, amelyen egy kormos vándorkovács sürgölődött kézi tűzhelye körül. Élő csontvázra hasonlított, amelyet bőr takar be. De vékony keze gyakorlott mozdulatokkal forgatta a kalapácsot és a fogót a kis hordozható üllő felett, és egyik kis fekete szeg a másik után hullott gyors munkája nyomán a vízzel telt faedénybe.

– Hé, tiszteletre méltó mester! Le tudod-e venni ezt a vasgyűrűt úgy, hogy ne sebezzen meg a fiút?

A kovács a gyűrűhöz hajolt:

– Ha két fekete dirhemet adsz érte, megcsinálom. Jó, tartós vasat használ a padisah börtönei láncaihoz. Ha még ráadásul egy ezüstdirhemet is rászánsz, akkor ebből a vasból éles kést kovácsolok neked!

A dervis erszényt húzott elő övéből, és megmutatta az öregnek az ezüstpénzt:

– Legyen úgy, ahogyan mondod... De látod-e a gyűrűn a feliratot: „Életfogytiglan?” Úgy kalapáld ki a kést a gyűrűből, hogy a felírás megmaradjon rajta.

– Olyan késed lesz – morogta az öreg, és előbbre tolta Tugánt. – Tedd a lábadat az üllőre! – Suttogva hozzátette: – „Életfogytiglan” harcolj a sah és poroszlói ellen.

A bőkezű adakozó

Hadzsi-Rahim dervis nagyokat koppantó botjával áthatolt Gurgandzs óriási központi bazárjának szűk utcáiban.

Voltak itt rézedényes sorok: rengeteg tál, tálca, korsó, mind fényesre tisztogatva, hogy égett, mint a tűz a napfényben, és élesen rajzolódott ki rajtuk a művészién kivert minták. Más sorokban vésett réz gyertyatartókat, agyaglábásokat, tányérokat, csészéket árultak. Külön sorai voltak a finom, fehér-kék mintás kínai edénynek meg a tiszta hanggal csendülő iráni üvegholmiknak.

Más sorok ritka, gyógyító vagy csak illatszerül szolgáló balzsamok szagától illatoztak. Ugyanott árulták a drága gyógyszereket, mint például a tungut rebarbarát, a kasztor- és rózsaoiljat, meg azt a szappanport, amelyet „gaszul”-nak neveztek, és sómezőn termő füvekből csináltak, és amely egyszerre gyógyítja a bőrt, a foghúst és a gyomrot. Kapható volt itt az az illatszerekből kevert értékes föld is, amelyet a fürdőkben mosásra használnak; zöld perzsa agyag, amely pillanat alatt eltávolítja a szőrt, vagy bokharai hajerősítő olaj, amelytől dús haj nő az ember fején. Tibeti mósusz is volt itt, meg indiai ámbra és sötétszínű golyócskái a hasisnak, amely mámoros kábulatba ejt.

Hadzsi-Rahim átfurakodott a tömegen, amely betöltötte a bazárt zajos áradatával; meg-megállt a boltoknál, mintha alamizsnára várna, de közben figyelmesen megnézett minden kereskedőt – valakit keresett köztük.

Amikor elért abba a sorba, amelyben posztó- és szövethalmokat raktak ki a boltok elé: a gazdag kereskedők, akik keresztbe vetett lábbal üldögéltek, rézpénzeket dobtak oda neki, és így szóltak hozzá:

– Eredj békével tovább!

Féltek, hogy a dervis fekete keze odaér ezüstfényű selyemszövedékhez vagy a drága aranyos brokáthoz, amelyet hatalmas és előkelő bégeknek szoktak felajánlani tiszteletük jeléül.

Ebben a sorban pillantotta meg Hadzsi-Rahim azt, akit a maga emberének nézett. Selyempárnákkal körülrakottan ült a többi kereskedő között. Lesoványodott arca, amely olyan fehér volt, mint a

szamarkandi papiros, beesett fekete szeme nemrégiben kiállót betegségről beszélt. A körülötte ülő kereskedők különös tisztelettel fordultak hozzá, és versenyt kínálgatták mandulás lepénnyel, mézeskaláccsal, lekvárral, mézzel, dióval, pisztáciával. Drága, fényes szürke gyapjúruhát viselt a kereskedő és tarka selyemturbánt. Kék kínai teáscsészét tartott a kezében. Mutatóujján nagy türkiz, az egészséghez drágakő kéklett.

A dervis megállt a bolt mellett. A kereskedők néhány pénzdarabot dobtak adományul koldustáljába, de a dervis csak nem mozdult el helyéről.

– Eredj tovább békével! – szóltak a kereskedők. – Már kaptál alamizsnát.

Végül a beteg kereskedő is feléje pillantott. Meglepődötten szólt:

– Mit kívánsz tőlem?

– Azt mondják, hogy te nagy ember vagy, aki sok mindent láttál, mert karavánokkal jártad be a nagyvilágot – szólt Hadzsi-Rahim. – Nem tudnál válaszolni egy kérdésemre?

– Ha azt kívánod, hogy a szent könyvekből magyarázzak meg valamit, akkor máshoz fordulj. Vannak elegen, akik többet tudnak nálam: bölcs ulémák és szent imámok. Én kereskedő vagyok, csak a számoláshoz értek, meg a szöveteimet tudom lemérni.

– Elég, szent dervis! Eredj békével! – kezdték tódítani a kereskedők. – Már adtunk neked abból, amink van – és még hajítottak a kjaszkulba^[45] mandulás lepényt meg diót is.

– Nem, én feleletet várok, mert az, amit kérdezni akarok, a te személyedre vonatkozik, tiszteletre méltó kereskedő.

– Beszélj hát!

– Ha volna egy jó barátod, aki mindig igaz és önfeláldozó volt veled szemben; megosztotta veled a bánatot, a nehéz utat, veled együtt viselte a hőséget és hóvihart: vajon megbecsülnéd-e?

– Ki ne becsülné az ilyen barátot? – szólt a kereskedő. – Folytasd!

Ekkor a dervis valamennyiükhöz fordulva így szólt:

– Legyen fényes a ti körötök, örvendetes a reggeletek és édes az italotok! Nézzetek rám, aki valamikor gazdag voltam, jólelkű, elégedett; saját házam volt virágzó kert közepén, boldogan éltem, és mindig készen állott vendéglátó asztalomon a színing telt pohár. De nem tudtam elhárítani magamtól a haragos sors ostorcsapásait, a

szerencsétlenségek üldöző hadát és az irigység szikráit. Sötét balvégzet korbácsa hajtott, amíg csak üres nem lett a kezem, ki nem ürült az udvarom, ki nem száradt a kertem, és szét nem szóródtak lakomáim vendégei. Minden, minden megváltozott. Bánat lett a mindennapi kenyerem, gyomrom beesett az éhségtől, és nem jött szememre álom, amely rózsásra festette volna sápadt arcomat. Egyetlen barátom azonban mégis maradt. Nem hagyott el engem vándorlásom útjaiban, amikor egy sziklabarlang volt nyomorúságos hajlékom, kő a nyoszolyám, és meztelen lábam túskebozótban véreződött. Barátom velem együtt járt Bagdad híres városában és a zarándokok szent helyén, Mekkában. Mindig könnyített erőfeszítéseimen, vitte zsákomat, és melengetett a hideg éjszakákon. De sorsom szerencsés fordulatának napja még mindig nem érkezett el. Hirtelen jött vihar választott el hűséges barátomtól, amikor éppen elértem Horezm dús síkságaira. Nem maradt többé más testvérem életem estéjében, mint a nyomorúság, és nincs menedékem, ahová lehajthatnám fejemet éjszakára...

A beteg kereskedő megkérdezte:

– De miért választottak el barátodtól? Hiszen ha járt a Próféta szülőföldjén, akkor joga van fehér szalagot viselnie, a zarándok, a hadzsi ékességét. Ki merte bántani őt és vele együtt téged?

– Elszakadásunk oka: egy kereskedő.

– Beszélj nekem erről az emberről.

– Ha a legutolsó vagyok is a szerencsétlenek között, találtam utamban egy még szerencsétlenebbet: egy kalmárt, akit súlyosan megsebeztek, és eszméletlen állapotban, magával tehetetlenül hagytak sorsára a rablók. Megtettem érte mindent, amit tudtam: bekötöztem sebeit, haza akartam vinni Gurgandzsba... és megőriztem arany sólyommadarát is...

A kereskedő, aki figyelmesen hallgatta az elbeszélést, most összerezzen, és félbeszakította a dervist:

– Ne folytasd! Mindnyájan tudjuk, mi történt azóta a kalmárral. Én vagyok az, aki itt állok előtted. Régen szerettem volna találkozni veled, hogy lerójam a hálámat. De beszéljünk barátodról, ki az? Talán ki tudom szabadítani a balsors kínozókamrájából?

– Egyedül te vagy az, aki visszaadhatod barátomat. Nem mer fehér szalagot viselni, hadzsinak sem nevezheti magát, mert mint a

sátán, ő is hosszú farkat hord... Szamaramról beszéltem. Elvette tőlem a kerületi kormányzó, akinél felgyógyulásodig feküdtél. Ha segítesz egy másikat szereznem, minden kívánságomat teljesítetted.

– Megkapod a szamaradat. Megvásároltam a hakimtól, és most is itt van az udvarban. Hallod: máris ordít, mert megismert, és örül neked!... De ez kevés. Válaszd ki magadnak boltomban, amire csak kedved kerekedik: a legjobb ruhákat, szattyáncsizmát, szöveteket. Végy el magadnak mindent, amire csak szükséged van.

– Én dervis vagyok! Megvan a magam durva gyapjúköpönyege, és egyéb nem kell nekem... De mégis elfogadom bőkezűségedet azért, hogy öltöztess fel szegény, mezítelen árnyékomat. Az árnyék mindenüvé követ, és nincs semmije, amivel befedje átlátszóan vékony testét.

A kereskedők nagyot nevettek:

– Nagy tréfacsináló vagy te, dervis! Hogyan lehetne felöltöztetni az árnyékomat?

– Íme, itt áll előttetek! – És a dervis rámutatott ujjával Tugánra, a koldusrongyokba burkolt fiúra, aki a falnak támaszkodott.

A beteg kereskedő összeverte a két tenyerét.

– Hasszán – szólt belépő szolgájához –, vezesd ezt a fiút abba a boltba, amelyben készruhát árulnak, és öltöztess fel úgy, ahogyan egy utasvevőnket öltöztetnéd, aki messze útra indul.

– Mindent adjak, amire szüksége lehet?

– Tetőtől talpig öltöztess fel. Mindent adj rá: kaftánt, inget, nadrágot, kapcát, csizmát, övet, turbánt. Te pedig, tiszteletre méltó dzsihán-gest^[46], jöjj el estére hozzám. Hasszán majd megmutatja, hol találsz házamat.

A szolga elvezette a dervist és az egészen megzavarodott Tugánt egy boltba, ahol különféle ruhák függtek: férfiak, nők, gyermeknek valók. Bár Hasszán mindenből a legszebbet és legfinomabbat szerette volna számukra kiválasztani: a dervis csak arra mutatott rá, ami tartós és kényelmes úti viselet. Amikor Tugán kijött a boltból, olyan öltözetben, mint bármelyik jómódú gurgandzsi polgár fia, feje köré csavart kék csalmájában, Hasszán átadott a dervisnek egy bőrrerszényt, és így szólt:

– Gazdám, a tiszteletre méltó Mahmud-Jalvács azt parancsolta, hogy átadjam neked ezt az öt aranydinárt is, hogy semmiben se

szenedj szükséget utadon. Felnyergelt szamarad pedig gazdám udvarában vár rád. Elviheted, amikor akarod. Nyilván nagy szolgálatot tehettél neki, mert ritkán láttam még bőkezűnek.

Hadzsi-Rahim aznap este meglátogatta Mahmud-Jalvács kereskedőt. A házigazda egy szép lugasban várta őt, amely nagy kert közepén rejtőzött. Miután megittak egy csésze aranszínű teát, és a szolga eltávozott, a kereskedő suttogva kérdezte:

– Miféle aransólyomról beszéltél ma délelőtt?

A dervis elővette övének redőiből az aranylemezt a rávéssett sólyommal, és átadta Mahmud-Jalvácsnak. Amaz hevesen kapott utána, és keblébe rejtette.

– Emlékezzél majd szavaimra – szólt. – Bármilyen történnék, ha az egész világ lángba borulna is, ha hallasz rólam, bátran eljöhetsz házamba. Mindenkor segítségemre leszek. Mi dolgod van most Gurgandzsban?

– Holnap útnak indulok innen Bokharába. Nincs kedvem itt maradni, ahol állandóan ott függ az ember feje fölött a pallos, amely nem válogat: ártatlan-e az, akire rázuhan vagy sem. Nem, inkább választom a vándorbotot és az ismeretlen messzeséget.

Turkán-Hatun szultána államcsínyje

*OLYAN OKOS ASSZONY VEZETÉSE ALATT,
AMILYEN TURKÁN-HATUN CSÁSZÁRNŐ VOLT;
A KATONAI (KIPCSÁK) ARISZTOKRÁCIA HAMAROSAN
ALÁÁSTA A TRÓN TEKINTÉLYÉT. A KIPCSÁKOK
AKADÁLYTALANUL FOSZTHATTÁK KI MINDENÜKBŐL
A TARTOMÁNYOKAT, AMELYEKET ELFOGLALTAK,
ÉS BÁR FELSZABADÍTÓKÉNT JELENTEK
MEG MINDENÜTT, URALKODÓJUK NEVÉT
A LAKOSSÁG GYŰLÖLETÉNEK TÁRGYÁVÁ TETTÉK.
[BARTHOLD V. AKADÉMIKUS]*

Feltárult az ark^[47], a szárnyas kapu, és párjával egymás után léptettek ki rajta jól táplált méneken ülő lovasok. Fehér báránybőr sapkát viseltek, csíkos, piros kaftán volt az öltözetük, görbe szablyaik aranyfényben csillantak meg a napsugarakban.

Muhammed, Horezm testes, fenséges sahja lovagolt az élen. Fehér turbánjában, amelyen csak úgy szikráztak a gyémántok, kövéren, fenségesen és komoran ült széles szügyű sötét pej lován, amelyet gazdag aranszerszámmal nyergeltek fel. Vakítóan csillogott a napon a sah bíborszínű brokátköponyege, drágakövekkel kirakott öve és dúsan díszített, fényes szablyája.

Horezm uralkodóját két gyermeklovas követte. Ezüstkantáros, fekete türkmén paripáját délcegen ülte meg egy sötét bőrű, hetyke legényke. Ez a türkmén asszony fia volt, Dzelál ed-Din elsőszülöttje. Mellette brokátköponyeges fiú lovagolt; tarka hátslovának hosszú, fekete sörényét kis varkocsokba fonták. Ez a sah legfiatalabb és legkedvesebb fia volt, aki a kipcsák hercegnőtől született.

Távolabb vágattak vörös nyeregtakarókkal fedett lovaikon Horezm nagy állású főurai.

A sah ezerfőnyi kísérete megoszlott. Egyik részük a bazár főutcáján vágatott végig, és korbáccsal kergette szét a tolongó kíváncsiakat. A fejedelem dzsigitjeinek másik fele zárta be a menetet.

Mindenki, akivel csak találkoztak, térdre esett, és földig hajtotta fejét. Senkinek sem volt szabad közlekednie közelről rátekintenie az iszlám leghatalmasabb országának uralkodójára. A kereskedők, amikor meghallották a hosszú bőrtrombiták rekedt, megremegtető bőgését és a dobok puffanását, sietve húzgálták ki boltjaikból a drága szőnyegeket, és leterítették a sáros földre, amerre a sah készült elhaladni.

Muhammed sah rég megszokta a magasztalásokat és a hűséges odaadást jelző kiáltásokat. Közömbös tekintete végigsiklott a tömérdek csíkos háton, amely pej paripája patkóihoz hajolt le. Semmit sem lehetett leolvasni duzzadt arcáról. Nagy, fekete szakállá különös élességgel vált ki hófehér csalmájának fényéből.

Az anyaszultána, Turkán-Hatun palotájának főkapuja előtt az útnak mindkét oldalán válogatott kipcsák harcosok álltak, híres páncélingeikben, amelyeket nem járt át a nyílvessző. Sisakrostélyukat orruk tövéig húzták le, kezükben hosszú, hajlékony kopja meredezett.

– Sokáig éljen és dicsőséggel uralkodjék a győzhetetlen Muhammed sah! – mennydörgött a katonák kiáltása, amelyet a tömeg is átvett. A nép kifutott a keresztutcákból, tömegbe verődött. Volt, aki a tetőkre, más a vályogkerítésre mászott fel.

Muhammedet meglepte, hogy a kipcsákok, szokás ellenére, túlságosan nagy számmal voltak: többszöröse az ő egész kíséretének. Miért gyűjtötték össze őket? Nem akarják törbe csalni? Nem kellene visszafordulni, amíg nem késő? Nem, nincs oka rá, hogy gyanakodjék. Hát vethet tört a szülőanya saját fiának? Nem hagyta-e meg ő anyjának, apja, Tekes sah halála után, a teljes uralkodói hatalmat, egyformát a saját magáéval? Nem vettek-e részt az anyja nemzetségéből való kipcsák harcosok a sah valamennyi hadjáratában, és nem tértek-e vissza olyan bőséges zsákmánnyal, amelyenről atyáik még csak nem is álmodhattak? Előre!

Muhammed lova megmakacsolta magát a kapu előtt. A sah rávágott korbácsával a paripára, amely két ugrással berepült a belső udvarra.

Ünneplő ruhás öreg kipcsákok fogták meg lova kantárszárát. A horezmi sah leugrott lováról a bársonnyal beterített útra. Korát meghazudtoló délceg tartással, egyenes, erős testtel haladt fel a

terasz lépcsőjén, a finom művű vésetekkel díszített kis oszlopok között, és a meghajolt háta között elhaladva, belépett a palota hús termeibe. Magas néger állt előtte; aranykarikát viselt az orrában.

– A császárnők császárnője jön eléd! Üdv felségednek! – A néger félrerántott egy függönyt, és nagy hangon kiáltotta:

– A világ legnagyobbika! A hit védelmezője! Iszlám kardja!

A sah néhány lépést tett előre. A szoba félhomályában, a fényezett fából való falak és rácsos ablakok között csillogó aranybrokátjaiban egy kis női alak. Félkörben szobormereven térdelt körülötte a húsz legelőkelőbb kipcsák kán.

Muhammed mellén összekulcsolt kézzel hajolt meg anyja előtt, hajlott tartásban, óvatos kis léptekkel közeledett hozzá, és halkán, szerényen szólt:

– Üdvöz légy, Turkán-Hatun, minden erények fényessége, igazságosság mintaképe!

A brokát ráncai megmozdultak. A struccollforgós kerek turbán szinte a földet érintette, azután ismét felemelkedett:

– Egy szegény, szerencsétlen özvegyasszony, a te édesanyád üdvözli a földkerekség legnagyobb uralkodóját. Szerezd meg nekem azt a nagy megtiszteltetést és örömet, hogy ideülsz mellém.

Muhammed felegyenesedett, és anyjára emelte szemét. Előtte volt a jól ismert arcocska, amelyet vastagon fedett a fehér és a piros festék. Az apró, szúrós fekete szempárban piros kis szikrák ugráltak. Turkán-Hatun keresztbe kulcsolt lábakkal ült nyolcszögletű aranytrónusán, amely nagy tálcára hasonlított. Muhammednek mint az ország uralkodójának anyja mellé kellett volna ülnie, de a trónon nem volt hely. Az egésztest elfoglalta a császárnő brokátruhája, a sah tehát melléje ereszkedett le a szőnyegre. Éppen erre várt Turkán-Hatun, hogy megmutathassa kipcsákjainak: Horezm sahja alacsonyabban ül nálánál.

Muhammed égnek emelt kézzel imát mondott, azután végigsimított szakállán ujjai hegyével. Az összes körülülők suttozva ismételték az imát.

Turkán-Hatun behízsgáló, gyengéd hangocskáján kezdett beszélgetni fiával. Közben egyre himbálta fejét, a tollak állandóan

rezegtek turbánján, és ruhájának brokáltömege is egyenletesen himbálózott ide-oda.

– Hívattalak, felséges, szerelmetes fiam, hogy együtt hozzunk döntést bizonyos fontos kérdésekben. Ezek a mi dicső nemzetségünknek, a horezmi sahoknak boldogságára és jólétére és a hozzád oly odaadóan hűséges kipcsák kánok sorsára vonatkoznak. Meg kell védenünk trónunkat, hatalmunkat és barátainkat!

Csend volt a szobában. Csak a rácsos ablakok nyílásán át hallatszottak be kívülről a távolban hömpölygő tömeg kiáltásai: „Sokáig éljen a horezmi sah!”

– Hallgatlak, nagy bölcsességű anyám!

– Az én szerény hajlékomba is eljutott annak híre, hogy új hadjáratra készülsz, messzi országokba. Ismét elvágtatsz innen pompás paripádon a csaták mezőire. De ki olvashatja el annak ideje előtt a Mindenható elhatározásait, amelyek meg vannak írva a Sorsok Könyvében? Ha az igaz hit vértanújaként elesnél a csatatéren, és mint a villám ragadtatnál el egyenesen a Paradicsom kertjébe, akkor itt a te erős kezed nélkül zavarok keletkezhetnének; Allah oltalmazzon meg tőlük! Kevély unokám, Dzselál ed-Din a türkménekhez húz, akikkel állandóan összeség. Félek: arra készül, hogy bennünket, kipcsákokat, alkalomadtán mind lemészároltat. Arra gondoltam, nem kellene-e Dzselál ed-Din helyére még idején másvalakit jelölni, aki majdan uralkodjék Horezm birodalmán.

– Bölcs szavak! Drágák, mint a gyémánt! – kiáltottak fel a kipcsák kánok.

– Ezért – folytatta a császárnő –, miután tanácsot tartottam kipcsák honfitársaink legelőkelőbb kánjaival, arra az elhatározásra jutottam, drága fiam, hogy magam juttatom el hozzád kipcsák néped egyhangú kérelmét: jelöld ki utódoddá a trónon legifjabb fiadat, Kutb ed-Din Ozlág sahot, legkedvesebb feleséged, a kipcsák kánleány gyermekét. Dzselál ed-Dint pedig küldd el kormányzónak országod legtávolabbi vidékére... ittléte állandó fenyegetés számodra és valamennyiünk számára.

Hallgatott mindenki. Várták, mit felel Muhammed sah. Az hallgatott; elgondolkozva csavargatta kissé reszkető ujjaira selymes szakállá fűrtjeit.

– Ha ezt megtagadod, valamennyi kipcsák azonnal eltávozik Horezmből, vissza a pusztaságba, én pedig utolsó koldusként tartok velük vándorútjukon...

Amikor Turkán-Hatun látta, hogy Muhammed még mindig habozik, hátrafordította a fejét. Mögötte állt Muhammed ben-Szalih, birtokainak ifjú intézője, aki régebben rabszolga volt, és akit a császárnő szépségéért emelt magas rangjára. Ez megértette a kicsiny kéz intését, kiment a teremből, de azonnal vissza is tért egy hétéves, kis brokátköpenybe öltöztetett fiúcskával, akit kézen fogva vezetett be.

– Itt a ti új trónörökösötök! – kiáltotta erős és éles hangján Turkán-Hatun. – Kihirdetem a kipcsák kánoknak, bégeknek, katonáknak és az egyszerű népnek, hogy a horezmi sah egyetért velem, és benne látja a trón támaszát.

A kánok mind felugráltak, kézről kézre adták a kisfiút, karjukba kapták, magasra emelték.

– Éljen, éljen a mi vérünkből való kipcsák szultán!

Muhammed felállt, karjára vette kisfiát, és leültette nagyanyja, Turkán-Hatun mellé.

– Ide hallgassatok, bégek! – szólt azután. – Amint látjátok, teljesítettem kívánságtokat. Most rajtatok a sor, hogy teljesítsétek az enyémet. Régi ellenségem, Naszir, a bagdadi kalifa, ismét összeesküvést kezd szőni ellenem, és felkelésre izgatja a hatalmam alatt levő népeket. Addig nem lesz nyugalom Horezmben, amíg a gonosz Naszirt le nem verjük. Akkor azután az a papi személy lesz majd kalifa, akit mi jelöltünk ki, és aki hűséges lesz hozzánk. Ezért én meg nem állok mindaddig, amíg szét nem verem Naszir hadait, és bele nem döföm kopjám hegyét Bagdad szent földjébe.

A legöregebb kipcsák, egy kecskeszakállas, félig vak, összeaszott kis öregember így szólt:

– Valamennyien egy emberként irányítjuk arrafelé paripáink fejét, amerre hatalmas kezéd mutat. De előbb meg kell nyugtatnunk táborainkat, segíteni kell megrémült rokonainkon. Futárok vágattak ide a kipcsák pusztáról. Azt beszélnek, hogy hír szerint kelet felől ismeretlen népség özönlik földünkre; vad pogányok, akik hírét sem hallották az iszlám szent hitének. Nyájakkal, tevékkel, szekerekkel jönnek. Elfoglalták legelőinket, elűzik helyükről táborainkat. Haza kell

sietnünk pusztáinkra, hogy megverjük ezeket a pogányokat, elszedjük nyájaikat, asszonyaikat és gyermekeiket rabul adjuk katonáinknak.

– Vezess hadat pusztáinkra! – kiáltoztak a kánok.

Egy írnök-mirza, tollal a kezében, a horezmi sah elé lépett, és térdre ereszkedett. Teleírt papiroslapot nyújtott feléje.

– Mi ez? – kérdezte Muhammed.

– Legmagasabb parancsod a trónöröklés jogának a te igen szeretett legifjabb fiad, Kutb ed-Din Ozlág sah számára való átadásáról. Amíg nagykorúságát eléri, nagyanyja, a te édesanyád, Turkán-Hatun császárnő lesz Horezm kormányzója és az ifjú trónörökös gyámja. A trónörökös nevelőjéül és Horezm nagyvezírjéül pedig a császárnő jószágkormányzóját, Muhammed ben Szalihot rendeled ki.

– Te pedig, dicsőséges fiam, Muhammed, Horezm győzhetetlen sahja, amíg mi kormányzunk, bejárhatod hadseregeddel akár az egész világot, és háborút viselhetsz mindenkivel, akivel csak kedved tartja – mondta Turkán-Hatun.

Muhammed el sem olvasta a parancsot, úgy írta alá, azután anyjának nyújtotta át a nádtollat. A császárnő átvette, és nagybetűkkel írta alá az okmányt:

*TURKÁN-HATUN,
A FÖLDKEREKSÉG URALKODÓNŐJE,
A VILÁG MINDEN NŐJÉNEK CSÁSZÁRNŐJE*

Muhammed sah csak most nézett körül. Idősebbik fiát, Dzselál ed-Dint kereste. Félt találkozni a tekintetével. A kán azonban nem volt sehol. A vekil odahajolt a horezmi sah füléhez:

– Dzselál ed-Din kán, amikor ennyi kipcsák harcost látott, így szólt: „Én nem vagyok ürü, hogy kipcsák vágóhídra menjek.” Ezzel ellovagolt.

A hárem foglya

A vekil vállára nehezedett a horezmi sah háromszáz feleségének „jó lelkiállapotáról” való gondoskodásnak terhe. Kötelességei közé tartozott, hogy ellenőrizze magaviseletüket, és ha valamelyiküknél a könnyelműség riasztó jelei mutatkoztak, erről magának Horezm urának kellett jelentést tennie.

Most azt a parancsot kapta Muhammed sahtól: derítse ki, mire gondol, miért sír, miért sóhajtozik az a leány, akit a türkmén pusztáról hoztak a palotába.

A vekil tehát magához hívatta Ilán-Torcs^[48] javasasszonyt, akinek nagy gyakorlata volt a női ravaszkodások szövevényeinek kibogozásában. Ugyanő jósnő is volt, kuruzsló is és rengeteg vidám meg borzalmas történetet tudó, híres mesemondó.

Miután a vekil nagyképpően titokzatos előadását meghallgatta, megértette, hogy a főrangú urat három kérdés nyugtalanítja: nincs-e a pusztaságban valami bátor dzsigitlegény, aki után a fiatal Gül-Dzsamál sóhajtozik; folytat-e titkos beszélgetéseket türkmén honfitársaival; és volt-e nála kinzsál azon az éjszakán, amelyet a sah mellett töltött.

– Mindent megértettem – szólt Kígyóbőr, és tartotta a tenyerét.

A vekil néhány pénzdarabot vetett a jósnő kezébe.

– Nem látok közöttte egy aranypénzt sem.

– Hozz valami érdeemes hírt, akkor aranyat kapsz.

A sovány, sötét bőrű, vén boszorkány, nagy ezüstkarrókkal a fülében, bement a nyitott kapun át a hárem új gyöngyének udvarába. Ott megállt, és összehunyorított fekete szemével körülnézett a kis udvaron, amelyet magas falak vettek körül. Az udvar olyan volt, mint a sah többi asszonyaié. Egyik oldalán földszintes, hosszú épület húzódott végig. Ablakai nem voltak; tornácára öt zárt szárnyas ajtó nyílt. Az udvar közepén kis patak folydogált, amely kerek medencébe torkollott. Kétoldalt mellette dús virágzásban állt két rózsaaág. Az udvar mélyén a falkerítés mellett, magas, széles koronájú topolyafa alatt magánosán állt egy fehér türkmén jurta.

Ilán-Torcs megigazgatta magán csíkos köpenyét, és odament a medencéhez. A vízhez vezető kőlépcsőn kis termetű, sötét bőrű lány

ült; fekete szeme különös, hosszú metszésű volt. Kék kasgár csészeből főtt rizsszemeket szedegetett ki, és bedobálta a vízbe az ezüstös hátú kis kárászhalaknak. Ilán-Torcs leborult a kőlapokra, megcsókolta a lány málnaszínű köntösének szegélyét, és mély, dallamos hangon kezdett a beszédjébe:

– Szálám, gyönyörűséges Virágmosolygás. Hadd csókolom meg puha kezecskédet, hadd érintem árnyékokodat!

A jósnő letelepedett a lány mellett. Szakadatlan folyamban áradtak ajkáról a gyengédség, az elragadtatás és a hízelt szavai. Közben azonban ezt gondolta: „Miért tetszett meg ez a leány a padisahnak? Kicsiny, bőre sötét, mint az érett barack; nem pompázó, viruló, telt, mint a hárem többi szépsége. Valóban: kiszámíthatatlanok a mi urunk szeszélyei!”

– Mit beszélnek most a pusztában? – szakította meg a szóáradatot Gül-Dzsamál.

– A puszta egyik kánja nemrégiben tevét küldött értem, hogy jöjjenek és gyógyítsam ki epekedéséből szeretett lánykája után. Mindenki emlékszik rád, szerencse gyermekének neveznek. „A horezmi sah – mondogatják – minden más feleségénél jobban szereti a mi türkmén szépségünket, ékköves gyűrűt húzott mindenik ujjára, csak úgy sugárzik a sok kékes fényű drágakő, fehér jurtat állított fel neki, kibélelte perzsaszőnyegekkel, és mindennap a saját konyhájából küld neki fácánsültet meg pisztáciával töltött kacsákat.”

– Csak a nevem az, hogy: a padisah felesége, de a háromszázegyedik feleség vagyok! Bár lennék inkább egy egyszerű dzsigit hitestársa! Lehet: irigyelnek a sztyeppén, de én elepedek a szél után, amely áthozza a Kara-Kumon az örömfű és a hanga illatát. Itt megfájdul az ember feje a sah konyhájának állandó gőzétől. Minek nekem a fehér jurta, ha nem látok semmit ezen a szürke falon kívül; legföllebb még az őrszemet a torony tetején meg a vén topolyafát? Egyszer megpróbáltam felmászni a fa tetejére, hogy meglássam a puszta kéklő messzeségét, de lerángattak az eunuchok. Később még a köteleket is levágták a hintáról. Mondd, ez hát a boldogság?

– Ó, milyen boldog lennék én, ha csak századrésze is jutott volna nekem annak, ami a tiéd. Nekem ugyan senki sem küld pisztáciás kacsát!

– Lányok – kiáltotta Gül-Dzsamál –, készítsetek doszтарhánt. Te pedig, asszony, jósolj nekem.

Két rabnő szaladt a hívásra a fehér jurtához. Egy öreg türkmén asszony közeledett a medencéhez, ezüstpénzekkel kivarrott piros szalaggal a fején. A vénasszony lekuporodott a földre, és merő pillantással figyelte a jósnőt.

Kígyóbőr kiterítette a kőlapra sáfrányszín kendőjét, és egy piros zacskóból néhány marék fehér és fekete babszemet szórt ki a kendőre. Vékony csontvesszővel köröket rajzolt a szétszórt babszemek közé, és érthetetlen szavakat mormolt hozzá a ljulj^[49] nomádtörzs nyelvén. Majd tágra nyitotta égő fekete szemét, úgy, hogy két szeme fehérje is kifordult, és rekedt suttogással kezdte magyarázni:

– Íme, ezt mondják a babszemek, ahogyan engem az öregek tanítottak: van a pusztában egy dzsigit, fiatal még, de máris nagy vitéz. Ha tigrissel találkozik, nem fél, leteríti nyílveszejével. Ha tíz rabló támad rá: egymaga végez mind a tízzel. Ez a dzsigit eped utánad, éjszakánként le sem hunyja a szemét, folyton szerelmes dalokat énekel dalnokával, és néz, csak néz az égre... „Lánykám szeme párja – mondja – éppen olyan, mint a fényes csillagok.” Látom, sóhajtottál. Ugyebár, igazat szólok?

Gül-Dzsamál felrezzent. Megcsördültek az ingvállára varrott arany- és ezüstpénzek. Megfogott egy pénzdarabot, és le akarta szakítani, de nem tudta.

– Ene-dzsan, hozz ollót!

Ilán-Torcs behízogató hangon suttogta:

– Nincs kezéd ügyében fehér nyelvű kis késed? Tudom, a pusztai lányok mindig magukkal hordozzák.

Gül-Dzsamál arcán hirtelen rémület árnyéka suhant át. Az öreg türkmén asszony méltóságteljesen felállt, és kihozott a jurtából egy nagy ollót, amilyennel szőnyegszövésnél vágják el a szálát. Gül-Dzsamál levágott ingéről egy vékony aranypénzt, de még ott tartotta kicsiny barna kezében.

– Szép mesét gondoltál ki az epekedő dzsigitről. Miért nem mondd meg a nevét?

– Erről nem beszélnek a babszemek. Csak a saját szíved súghatja meg, melyik az a dzsigit, aki eszeveszetten bolondul utánad.

– A kipcsákok erőszakkal hoztak ide a padisah háremébe. Odahaza sok dzsigit vetélkedett értem. De hát kérdezik-e tőlünk, leányoktól, az öregemberek, hogy kihez húz a szívünk?

– Ez a fecsegő szarka egészen megzavart – szakította félbe haragosan az öreg türkmén nő. – A padisah feleségének szívében csak egyetlen név lehet: uralkodónké, Horezm sahjáé, Muhammedé, aki gyönyörű, mint Rusztem^[50], és bátor, mint maga Iszkender. A palotában minden nő csak érte élj és egyedül őrá gondol. Ne hallgass erre az ármányos néemberre, Gül-Dzsamál!

A kapun egy kövér eunuch jött be, óriási fehér csalmában, és intett a jósnőnek. Amaz odaszaladt a hárem mindenható őréhez, és suttogni kezdett vele. Amikor visszatért, leborult a kőlapra, és ujjáival érintette Gül-Dzsamál ruhájának szegélyét, így szólt:

– Bocsáss meg nekem, mit sem érő vénasszonynak. Az új trónörökös, Ozlág sah anyja, rendelt most magához, hogy jósoljak neki. Annyi ráérő időm sincsen, hogy kissé megülhessek egy helyben... – Megkapta az aranypénzt, kétszer is megcsókolta, és az eunuch nyomában eltűnt a kapuban.

A „bánat futárja” örömet is hozhat

A horezmi sah országos ügyekkel foglalatосkodott egy félreeső, csöndes szobában. A falaknak is fülük van, de nem ebben a zárt kamrában, amelynek nincsenek ablakai, falait szőnyegek borítják, és amely mély bányára hasonlít, mert csak a tetején, mennyezetének egy kicsiny nyílásán világítanak be éjjel a csillagok. Itt nem kellett hallgatózóktól félnie a sahnak, amikor beszédje volt négyszemközt a főporoszlóval, vagy amikor a palota vekiljét kérdezgette ki sok unatkozó feleségének csínyjei felől. Itt adta ki suttogva bizalmas parancsait: titokban meg kell fojtani azt az elővigyázatlan kánt, aki baráti lakomán vakmerő szavakkal bírálta uralkodóját, vagy álcázott arcú lovaslegényeket kell küldeni annak az öreg és fősvény bégnek birtokára, aki régen nem hozott már be az ark-kapun egy tányérra való aranypénzt. Nemegyszer fordult elő, hogy a szőnyeges szobában folytatott titkos éjszakai beszélgetések után következő hajnalban kétségbeesett kiáltással zuhant le a torony tetejéről egy ismeretlen, aki aztán halálra zúzódott a kövezeten. Olykor csónak szállt ki a rohanó Dzsejhun sötét vizére a félhold homályos fényénél: onnan dobták be a hóhérok a folyó közepén azokat a zsákba varrott, vonagló embereket, akik a sahnak nem voltak kedvesek.

Amikor bevégezték művüket, bájos dal zendült a holdsütötte folyó széles medre felett:

*Tavasszal kertjeidben dalos madárka száll,
Tavasszal kertjeidben virul száz rózsaszál.*

Az evezősök karban vágják rá:

Ó, gyönyörű Horezm!

Ezen az estén Muhammed sötéten, szótlanul ült a titkos szobában, vekilje jelentést tett neki, miféle személyek látogatták meg aznap fiát, Dzelál ed-Din kánt.

– Három türkmén érkezett hozzá, csodaszép, magas növésű méneken ültek. Egyikük sáljába takarta az arcát, hogy ne lehessen

felismerni. De megfigyelték, hogy fiatal, karcsú, és szeme olyan éles tekintetű, mint az ölyvé.

– Miért nem fogtad el?

– Egy közeli berekben egész csapat várta, vagy negyven elszánt türkmén legény. De a bazárban, Merdán teaházában, ahová a türkmének rendszerint be szoktak térni, az emberem hallotta, hogy többször is elsuttogták Kara-Koncsár nevét.

– Kara-Koncsár, a karavánok réme?

– Úgy van, uralkodóm. De elképzelhető-e, hogy a trónörökös kán...

– Már nem trónörökös többé.

– A sah ajkáról Allah szól maga! De mégis: alig lehetne elhinni, hogy akár csak egy egyszerű bég is annyira lealacsonyítsa magát, hogy szóba álljon egy sivatagi útonállóval...

– Minden lehetséges ezekben a zavaros időkben!

– Nem gondolná-e felséged, hogy ha Dzselál ed-Din kán elutaznék valahová jó messzire, ha például elzarándokolna Mekkába, hogy hódoljon a Próféta szent sírja előtt: akkor talán nem volna módjában a türkménekkel sugdolózni?

– Kineveztem a messzi Gazna kormányzójává az indiai határon. De ő majd ott is maga köré gyűjti a lázongó kánokat és megpróbálja rávenni őket, hogy hadat vezessenek Kínába. Akkor pedig Horezm szétesik, mint a késsel szétvagdalt dinnye. Nem... jobb lesz, ha Dzselál ed-Din itt marad, köpenyem szárnya alatt, hogy mindig kitapinthatam, mit forgat a fejében.

– Bölcs döntés!

– Hanem ide hallgass, vekil, te talpnyaló! Ha még egyszer meghallom, hogy a rabló Kara-Koncsár szabadon lovagol ide-oda Gurgandzsban, mintha otthon lenne a saját nomádtáborában, akkor kialudt szemű fejedet karóra tűzetem Dzselál ed-Din palotája előtt!

– Őrizzen meg minket ettől Allah! – mormogta a vekil, miközben az ajtó felé hátrált.

Öreg eunuch nyitott be a szobába:

– Felséged parancsa szerint Gül-Dzsamál hatun megérkezett termeidbe, és várja parancsaidat.

A sah mintha habozott volna egy pillanatig, de azután felemelkedett helyéről:

– Vezesd ide, a szőnyeges szobába.

Az uralkodó kiment a folyosóra, meghajlított háttal bújt át egy szűk kis ajtón, és felment egy rövid csigalépcsőn. Fent, a kamrácskában odalapult a keskeny ablak mintás farácsához, és figyelte, mi történik a szőnyeges szobában.

Az öreg, csupasz arcú, hajlott hátú eunuch, akinek széles csípőjét kasmírsál takarta, kinyitotta a domborművekkal díszített ajtót. Kezében ezüst gyertyatartót tartott, amelyben négy csepegő gyertya égett.

Visszapillantott arra a tarka szövetekbe burkolt kis alakra, aki nyomában járt, és részvétellel sóhajtott fel.

– No, gyerünk tovább – sipított aztán vékony hangján.

Felemelte a nehéz függönyt, és magasra emelte a gyertyatartót. Gül-Dzsamál besurrant, meggörnyedten, mintha ütést várna felülről. Saruit lerakta az ajtó mellé, és két lépést tett előre.

A szűk szoba, amelyet vörös bokharai szőnyegekkel vontak be, olyan volt, mint egy babaház szobácskája. A mennyezet, igen magasan, beleveszett a sötétségbe.

Az eunuch kiment. Csattanással fordult meg a kulcs az ajtózárbán. Magasan a falban kivilágosodott egy félkör alakú ablak, tisztán látszott a rács díszes mintája. Nyilván odaállította gyertyáját az eunuch. A szemközti falon ugyanolyan mintájú rácsos ablak sötétlett. Nem leskelődik valaki mögötte?

Gül-Dzsamál hallott már palotai pletykákat valamiféle szőnyeges szobáról. A hárem hölgyei azt mesélték, hogy ebben a szobában fojtja meg Dzsihán-pehleván, a hóhér, azokat az asszonyokat, akiket hűtlenségen értek: a horezmi sah pedig a falba vágott, mintás rácsú kis ablakból nézi végig a bűnhődést. Nem ebbe a szőnyeges szobába került most?

Gül-Dzsamál körüljárta a helyiséget. A padlón néhány kisebb imaszőnyeg feküdt. „Alighanem ilyen szőnyegbe csavarják be azokat a halálra ítélt asszonyokat, akiket éjjel visznek ki a palotából...”

Gül-Dzsamál színes selyempárnákat dobott halomba az egyik sarokban, és leereszkedett rájuk. Feszülten figyelt, és megreszketett minden kis neszre.

Most egyszerre megmozdult az ajtót eltakaró függöny, és alóla vadállat feje tűnt elő. Kerek szeme zöld szikrákat hányt a

homályban.

Gül-Dzsamál felugrott, és a falhoz lapult. A sárga szőrű, feketén csíkozott állat nesztelenül siklott be a szobába. Ott lefeküdt, és mancsaira fektette pofáját. Hosszú farka kígyózáva verte a padlót.

„Párduc! – gondolta Gül-Dzsamál. – Emberevő vadászpárduc. De türkmén nők nem adják meg magukat küzdelem nélkül.” Térdre bocsátkozott, és megfogta az egyik leterített szőnyeg szélét. A párduc fenyegető morgással kezdett feléje kúszni.

– Segítség! Segítség! – sikoltott Gül-Dzsamál, és felemelte a szőnyeget. A vadállat ugrott, és az erős lökés feltaszította a leányt. Ez egészen összekuporodott, és bebújt a szőnyeg alá. A párduc csapkodott a mancsaival, hogy karmaival széttéphesse a vastag burkolatot.

– Segítség! Végem! – kiáltotta Gül-Dzsamál. Erős kopogást hallott az ajtón, majd egymással felelő hangokat. Az emberek kiáltozása és a vadállat ordítása egyaránt erősödött... Aztán elcsendesült minden... Valaki ledobta a lányról a szőnyeget...

Hosszú, sovány dzsigit állt Gül-Dzsamál mellett. Fekete báránybőr sapkát viselt, alatta halántékától állig fel volt hasítva az arca. Kardját törölgette a szőnyeg szélében. Az öreg eunuch, aki a dzsigit kabátujjába kapaszkodott, hiába igyekezett elrángatni onnan.

– Hogy mertél bejönni ide, a tilos termekbe?! Mit míveltél, te szerencsétlen? Hogy merészelted megölni a padisah kedvenc párducát? Karóba húzat az uralkodó!

– Hagyj békén, te csupasz arcú, vagy azonnal levágom a te kobakodat is!

Gül-Dzsamál kissé felemelkedett, de újból erőtlően hanyatlott vissza a párnákra. A párduc ott feküdt a szoba közepén és úgy látszott, mintha mancsai között tartaná levágott fejét. A teste még meg-megrándult.

– Élsz, hatun?

– De te súlyosan megsebesültél, bátor dzsigit! Vér folyik az arcodon.

– Ej, semmiség! Forradás az arcon: a harcos ékessége.

Most a testőrparancsnok, Timur-Melik rohant be a szobába. Az ajtóban néhány katona tolongott.

– Ki vagy? Hogyan kerültél a palotába? Hogy merészelted leütni az őrköt? Add át a fegyveredet!

A dzsigit minden sietség nélkül dugta kardját hüvelyébe, és nyugodtan felelte:

– Hát te ki vagy? Nem az őrség parancsnoka, Timur-Melik? Szálám neked! Beszélnem kell a horezmi sahhal, olyan ügyben, amely rendkívül fontos rá nézve. Rossz híreim vannak Szamarkandból.

– Ki ez a vakmerő ember? – dördült meg egy parancsoló hang. Nagy léptekkel sietett be a szobába a horezmi sah. Kezét rátette a kinzsálja markolatára.

– Szálám neked, nagy sah! – szólt a dzsigit. Összefonta karját a mellén, és meg is hajolt egy kissé. Utána rugalmasan egyenesedett ki. – Te itt gyerekes tréfákkal töltöd az időt, sivatagi macskákkal ijesztgetsz gyenge nőket, amíg kint a világban nagy dolgok történnek. A karavánúton Szamarkand felől jött futárral talákoztam. Halálra lovagolta paripáját, és gyalog szaladt tovább, amíg össze nem esett. Mintha megőrült volna, egyre csak ezt ismételte: „Szamarkandban felkelés van. Minden kipcsákot megölnek, és fákra aggatják őket, mint a mézárszékekben a kibelezett juhokat.” A felkelők vezére saját vőd, Oszmán szultán, Szamarkand kormányzója. Leányodat is meg akarta ölni, de ő bezárkózott egy század elszánt dzsigittal az erődbe, és visszaveri az éj és nap folyó ostromot. Íme, leányod levele...

A horezmi sah kiszakította a dzsigit kezéből a piros borítékot, és kinzsáljával tépte fel.

– Majd adok én neki felkelést! – morogta, amíg erőlködve próbálta elolvasni a levelet a homályos világításnál. – Szamarkand mindig összeesküvők fészke volt. Hallgass ide, Timur-Melik! Azonnal hívd össze a kipcsák hadakat! Szamarkandba vonulok. Ott nem lesz elég topolyafa és kötél ahhoz, hogy felakasztassak mindenkit, aki fel merte emelni kezét Allah földi árnyéka ellen... Ezt a nőt vigyétek fehér jurtájába, és hívjatok hozzá orvost... Mi a neved, dzsigit?

– Ne törődj vele, nagyúr. Csak egy kis dzsigit vagyok a nagy pusztaságból.

– „Fekete hírt” hoztál nekem, tehát ősrégi szokásaink szerint, mint a szomorúság futárját, halálnak kell téged adnom. De te még hozzá

meg is ölted kedvenc párducomat... Töröm a fejemet, milyen halálra ítélelek...

– Én tudom, uralkodóm! – kiáltott fel Timur-Melik. – Engedd, hogy én mondjam meg.

– Beszélj, vitéz Timur-Melik. Nevemben közölheted büntetését a vakmerő dzsigittel.

– Hadrakelésben elmulasztani egy napot vagy akár egy órát: annyi, mint elmulasztani a győzelmet. A dzsigit nagy buzgóságot tanúsított, és felséged számára fontos és jó levelet hozott. Azt olvashattad belőle, hogy lányod él, és bátran veri vissza az ellenség rohamait, mintha csak ő maga is katona lenne. Te, nagy padisahom, most elvágtatsz Szamarkandba, és még idejében érsz oda, hogy bátor leányodat megmenthesd a pusztulástól. Ekkora szolgálatért a sah kilencszer bocsáthatja meg kilenc dzsigitnek minden bűnét. A megölt párduc helyett pedig kap a horezmi sah egy másik, még szilajabb párducot: ezt az elszánt dzsigitet magát. Kinevezi száz lovas századosává, türkmén századévvá, amelyet a dzsigit maga szed majd össze, hogy idehozza személyes testőrséged csapatai közé...

A horezmi sah ámultan állt, és gyémántgyűrűs ujjára csavargatta fekete szakállának egy fűtjét:

– A sólyom nem fordul vissza útjáról, a horezmi sah nem másítja meg egyszer kimondott szavát – szólt méltósággal a dzsigit. – Hová vigyem parancsodra a türkmén leányt?

Lehajolt, és óvatosan felemelte a padlón heverő Gül-Dzsamált. A küszöbön megállt egy pillanatra. Sovány, sötét alakja szálfegyenesen magasodott fel, és úgy szólt a szultánhoz, ahogyan egyenrangú beszél a vele egyenrangúval:

– Szálám neked! Kara-Koncsár köszönt, karavánjaid réme! – és büszkén ment tovább.

A sah Timur-Melikre nézett. Nem tudta, haragudjék-e rá, vagy köszönetet kell-e mondania neki. Timur-Melik hangosan felkacagott:

– Micsoda elszánt fenegyerek! És te, uram, még azt mondtad, hogy a türkménekre nem bízhatja magát az ember! Hiszen egy sereg ilyen dzsigittel meghódíthatod a világot.

Eltelt néhány nap. Amikor az éj sötétjében éppen a minaret fölött állt meg az első negyedében levő hold vékony sarlója, néhány néma

árny osont a palota melletti utcába, és megállt azon a helyen, ahol a vén topolyafa ágai kihajlottak a fal fölé.

Horogban végződő szőrkötél hágcst dobta fel a fal gerincére. Egyik árnyék felkúszott rajta. A fehér jurta fölött füstfelhőcske gomolygott, a résekből világosság látszott. Bagolyhuhogás hallatszott az éjszakában; hangjára beburkolózott nő lépett ki a jurtából.

A sötétségben ezek a szavak hallatszottak:

– Minden türkmén: testvér. Szálám! Egészséges-e Gül-Dzsamál hatun?

– Én az ő szolgálója vagyok. Jaj nekünk! A horezmi sah már három napja ellovagolt seregével, hogy leverje a fellázadt Szamarkandot. A palotára most a kegyetlen öregasszonynak, Turkán-Hatunnak éles szeme ügyel. Parancsot adott, hogy a mi Virágmosolygásunkat vigyék át a palota kőtornyába, és megkettőztette az őrséget. Azt mondta, hogy Gül-Dzsamál ott marad haláláig.

– Eredj el hozzá. Itt egy arany dinár az eunuchnak, kettő meg az őrnek. Mondd meg Gül-Dzsamál hatunnak, hogy ezt mondja az öregasszonynak: „Imáimat a városon kívül, a nagy karavánút mellett levő szent sejk sírjánál szeretném elvégezni.” Turkán-Hatun nem meri megtiltani, hogy ott imádkozzon; mikor aztán elhagyja a várost, Kara-Koncsár már tudja, mit kell tennie.

Az árnyék újra felkúszott a fal tetejére, és eltűnt a sötétben.

A szolgáló ezt suttozta magában: – Ezen a nagyvilágon nincs gonoszabb és ravaszabb nőszemély Turkán-Hatunnál. Ha ő egyszer elhatározta valakiről, hogy elteszi láb alól, ki küzdhetne meg vele?

A kegyvesztett trónörökös kertjében

*ÍME, JÓ LOVAM, ÍME, FEGYVEREM!
EZEK PÓTOLJÁK MAJD SZÁMOMRA
A KERTJEIMBEN VALÓ VIDÁM LAKMÁROZÁST.
[IBRAHIM MONTESZER, X. SZ.]*

Timur-Melik tapasztalt katona volt; nem egy ütközetben vett már részt. Nem félt a veszélytől. Nemegyszer villant meg feje fölött az ellenség szablyája; verte már át kopja is a pajzsát; zúdult elég nyíl a páncélingére. Párduc tépte meg; tigris ragadta karmába: sokszor borította már sötétségbe a szemét a halál fekete felhője, amely feje fölött lebegett. Mi rémíthetné még meg? Nem félt a horezmi sah haragjától sem, amikor elment a városon kívül fekvő kertbe, Tilljálába, hogy meglátogassa a kert gazdáját, a horezmi sah kegyvesztett fiát, Dzselál ed-Dint.

A fiatal kánt a lombos kert legbelsejében találta. Dzselál ed-Din magában ült egy szőnyegen, és mélyen elmerült gondolataiban. Most könnyedén emelkedett fel, és vendége elé sietett.

– Szálám neked, bátor Timur-Melik! Még hívtam kívüled is néhány vendéget, de legnagyobb részük már értesített róla, hogy mélységes sajnálatára nem jöhet el, mert betegen fekszik. Csak három nomád van itt a pusztaságból és te, Timur-Melik. Összesen ti vagytok azok, akik meg mertétek látogatni a távoli Gazna kegyvesztett urát, akinek persze esze ágában sincs odautazni.

– A sah akarata szent – szólt Timur-Melik, miközben letelepedett a szőnyegre.

– Hát bűnös vagyok én abban – folytatta elgondolkozva Dzselál ed-Din –, hogy türkmén nő volt az anyám, a kipcsákok meg valamennyien kipcsák trónörököst szeretnének? Hát kapják meg a kipcsákjukat, de nekem meg engedje meg az atyám, hogy egyszerű dzsigit módjára ellovagoljak a határra, ahol mindig van valami csetepaté. Szeretem a tüzes paripát, a fénylő szablyát, a puszta szelét, és semmi kedvem sincsen, hogy ezentúl a szőnyegen heverésszek, és hallgassam az öregek dalait meg mesélgetését.

– De hiszen elég háborúnk van – szólt Timur-Melik. – A kipcsák bégek kérik a horezmi sahot, hogy vezessen sereget pusztáikra. Keletről ismeretlen nép tört be oda, elveszi földjeiket, és a kipcsákok juhait elkergeti a jó legelőkről.

– Jobb lenne, ha az összes kipcsákokat kergetné el atyám Horezmből, és nélkülük kormányozna – jegyezte meg Dzelál ed-Din. – A kipcsákok elpuhultak és megromlottak. Elárulják majd atyámat a legsúlyosabb órában.

– Miért gondolod ezt?

– Atyám, a sah, nem bízik Horezm népében, hanem átadja a hatalom és a rend védelmét az idegen kipcsákoknak. Úgy tesz, mint az a gazda, aki a sivatagi farkasra bízza juhainak őrzését és nyírását. Nemsokára nem lesz sem gyapjúja, sem juha, de farkasok ebédjévé lesz ő maga is...

Dzelál ed-Din rápillantott az oldalt álló guljámra^[51], és intett szemöldökével. A szolga elébe lépett, és meghajolt.

– Nagy lakomát készítettünk, sok vendégre számítottunk, de nem jöttek el. Állíts őrséget az útra, és szólíts meg mindenkit, aki elmegy erre. Keress közöttük olyanokat, akik felvidíthatják lelkemet: vezesd őket ide. Hozasd elém kedvenc ménjeimet is: ha meghívott vendégeim elmaradtak, akkor majd megvendégelem lovaimat és az országot koldus vándorait.

– Meghívtál mára: itt vagyok – szólalt meg egy nyugodt hang. A kerti bokrok közül magas, szikár türkmén lépett elő, fején nagy báránybőr kucsmával. Az arcán hosszú, szakított seb friss hege piroslott. Keresztbe font karral hajolt meg házigazdája előtt.

– Örvendek, hogy látlak, Kara-Koncsár, puszták párduca. Jöjj közelebb, ülj le mellénk.

Ali-Dzsán, a Horezm határán szolgáló várőrség egyik tizedese, öt dzsigittel vágatott a nagy karavánúton. A lehető legrövidebb pihenőket tartotta, csak éppen addig, ameddig megetette a lovakat. Ali-Dzsán félt, hogy nem tudja elvinni Gurgandzsig ritka foglyát.

A szembejövő utasok megálltak, kérdezősködtek, melyik veszedelmes rablót fogták el. Lovasok vágattak el a kis csapat mellett, és megpróbálták a megkötözött rab arcába pillantani. Ali-

Dzsán azonban korbáccsal vágott végig azokon, akik közeledtek hozzá, és a kíváncsiskodók elszeleltek.

Már átgázoltak mindkét csatornán, és áthaladtak a karókból és ágakból összerótt keskeny, rozoga hídon. A távolban, nagy topolyafák között már felcsillantak a gurgandzsi mecsetek és minaretek kék cserépfedelei. Az útkeresztezésnél hat, fehér szerszámos fekete lovon ülő, vörös kaftános lovas állta el Ali-Dzsán útját.

– Álljatok meg, dzsigitek!

– Félre az útból! – kiáltotta Ali-Dzsán. – A hit védelmezőjének nevében: ne tartóztassátok fel azokat, akik fontos ügyben a diván-arzba^[52] igyekeznek.

– Éppen ti vagytok a mi embereink. A horezmi sah fia, Dzselál ed-Din parancsolja, hogy térjete le az útról, és jelenjete meg előtte kertjében.

– Megállás nélkül kell Gurgandzsba vágatnunk parancsnokunkhoz, Timur-Melikhez.

A lovasok azonban erősen fogták Ali-Dzsán lovának kantárszárát.

– Maga Timur-Melik is éppen itt időzik a kertben. A bég mellett ül, mindketten az énekeseket hallgatják. Fordulj! Nem hallod? Mit ellenkezel? Foglyodnak nem lesz semmi baja, neked magadnak pedig bundát ajándékoz Dzselál ed-Din; jóltart, és egy marék ezüstdirhemmel bocsát utadra. Nem is-hinnéd, milyen ételeket esznek a bégnél! Életedben sem kerül majd több olyan falat a gyomrodba!

Ali-Dzsán megérezte az ürüháj kellemes illatát, és odakiáltott dzsigitjeinek:

– Állj! Betérünk erre a birtokra. Pompás dolgunk lesz itt.

A dzsigitek megkötözött foglyukkal letértek az útról, elhaladtak a magas kapunál álló mogorva örök mellett, és belovagoltak az első udvarra. A félhomályos udvaron hat egymás mellé rakott tűzhely bíborszínű lángja csapdosott magasra. Mellettük asszonyok sürgölődtek-forgolódtak. Málnaszín ruhájuk olyannak látszott a vörös fényben, mintha áttüzesedett volna.

A lovasok nyeregből szálltak, paripáikat az oszlopokhoz kötötték. A fogoly rajta maradt a lován. A paripa emelgette lábait, ide-oda vetette fejét, rángatta kötőfékjét a többi ló felé, amelyeknek a

dzsigitek odadobtak egy-egy nagy marék szénát. Az asszonyok összeszaladtak, körülvették a foglyot, ámuldoztak szokatlan külsején.

Szörkötelekkel kötötték lovára. Hosszú kék köntöse az ujjaira varrott vörös csíkcokskákkal és felhajtott nemezsapkája arra vallott, hogy valami idegen fajtához tartozik. Halántékáról, mint a bivaly két lehajló szarva, két csomóba csavart fekete hajfürt lógott a vállára. Vad tekintetű, ferdén metszett szeme mozdulatlanul meredt a levegőbe. A kis csoport sugdosódott:

– Hiszen ez hulla!

– Nem, még lélegzik. Szívósak ezek a pogányok.

– Jöjj utánam – szólt Ali-Dzsánhoz az egyik szolga. – Hozd magaddal ezt a világcsúfját is.

Ali-Dzsán eloldotta a lovat, amelyre a foglyot kötötték, és óvatosan vezette az árnyas kertet átszelő ösvényen, amely mellett fiatal őszibarackfák váltakoztak magas díszcserjék sötétzöld, áthatolhatatlan lombozatával.

Gyorsan áramló vizű patakocska kanyargóit egy kis lugas körül. Előtte sorban állt tizenkét mén: hat fekete és hat aranyfej. Selymesen csillogott a szőrük, szépen fésült sörényükbe málnavörös szalagokat fontak. Mindegyik lovat lánccal kötötték egy-egy alacsony oszlophoz. Két dzsigit réztálcával a kezében végiment a paripák során, és kézből etették őket dinnyeszeletekkel.

Ali-Dzsán úgy elbámult a nemes állatok szépségén, tüzes szemükön, hattyúnyakukon, hogy eleinte észre sem vette az embercsoportot, amely egy óriási vén topolyafa árnyékában ült.

A kis tér, amelyet perzsaszőnyeg borított, tele volt rakva ezüsttálakkal és iraki üvegedényekkel. Rajtuk különféle színű cukorsütemények,^[53] cukorkák, friss és szárított gyümölcsök meg egyéb édességek tarkállottak. Néhány ember telepedett le félkörben a szőnyegre. Külön helyen ült egy barna bőrű ifjú, aki indiai csalmát és fekete kaftánt viselt; az a tisztelet, amellyel a többiek fordultak hozzá, elárulta, hogy ez a házigazda. A terecske szélén teljes erejéből dolgozott néhány muzsikusz; néhányan hegedűvonót húzigáltak, mások dudán játszottak, ketten a tamburint verték, amelynek tompa pergése a többi hangszer hangjával elvegyülten zsongító zene szokatlan hangjaival töltötte be a kert.

– Jer ide, jer ide! – szólt a barna ifjú, és heves mozdulattal ugrott fel. A vendégek erre mind felemelkedtek helyükről. A házigazda a mozdulatlan fogolyhoz lépett. Ali-Dzsán megértette, hogy ez Dzselál ed-Din, a sah fia.

– Te fogtad el? Hol találtad?

– Otrár mellett, a pusztában bukkantam rá. De erős volt ám! Olyan izmos, hogy alig bírtam vele.

– Kicsoda? Milyen törzsből való? Mit mondott?

– Nem akar ez felelni semmi kérdésre. Hallgat.

– De az élet színe eltűnőben van arcáról. Haldoklik?

– Nem tudom, fényességes kán. Lóhalálában vágtattam, hogy élve állíthassam a horezmi sah elé.

– A vágatással csak elgyötörted. Meg kell szólaltatni.

Dzselál ed-Din tapsolt. A hívásra megjelent egyik szolgája.

– Hívd Zabánt, az orvost: siessen ide minden köpölyözőjével és orvosságával. Mondd meg neki, hogy haldoklóhoz hívod.

– Tüstént, kánom.

A fogoly közben kezdett magához térni. Szeme kitágult, ajkáról tompa hangok hallatszottak, majd kiáltozni kezdett, és ki akarta magát szakítani kötelékeiből.

– Mit kiabál? – kérdezte Dzselál ed-Din.

Ali-Dzsán megmagyarázta:

– Látja lovoidat, és kitört belőle az elragadtatás: „Szép lovak! Szépséges lovak! De nem maradnak itt. Mind a győzhetetlen Dzsingisz kán méneseibe kerülnek majd. Egyedül ő fog lovagolni drága paripáidon!”

– Hogy van az, hogy megértetted, mit beszél ez a pogány?

– Valamikor karavánokkal jártam Kínában, és akkor meglátogattam a tatárok táborait. Ott tanultam meg a nyelvükön beszélni.

– De ki az a győzhetetlen Dzsingisz kán? Miért győzhetetlen? Hogy mer ilyen hetykén beszélni ez a pogány? – bosszankodott Timur-Melik. – Csak a horezmi sah, Muhammed, győzhetetlen ura és parancsolója minden népnek. Felkoncolom ezt a foglyot, ha ilyeneket beszél!

– Hadd beszéljen, amit akar – szakította félbe Dzselál ed-Din –, legalább majd kiszedünk belőle mindent, amit a tatároknak erről a

győzhetetlen vezéréről tud.

A kert bokrai mögül vékony hang hallatszott. Valaki sebesen közeledett, és gyors szóval kiáltozott:

– Ékesítsen Allah minden muzulmánt olyan hősiességgel, mint az igazhivők urának fiát, a legeslegfényesebb és legvitézebb Dzelál ed-Dint, a legragyogóbb kard és a nagyvilágon legszebb paripák birtokosát! Büntető villámként sújtsa le kardja az iszlám minden ellenségének fejére!

Hosszú szakállas, nagy csalmás kis ember lépkedett sebesen a kerti úton. Kezében bőrtáska és egy nagy agyagkorsó volt. Az övére aggatott rézszerszámok, késecskék és üvegcsék csengve ütődtek össze minden mozdulatánál. Amikor Dzelál ed-Din közelébe ért, földig hajolt.

– Kegyességed kiragadott a balsors torkából. Dús bőkezűséged ajtódhoz vezetett. Az imént azt mondták nekem, hogy haldoklót kell megmentenem...

Az orvos ékesszólásának áradatát Dzelál ed-Dinnek egy kézmozdulata szakította meg:

– Zabán orvos! Pihentesd hangodat, inkább nézd meg ezt a beteg embert, és ontsd ki rá tudásod minden bölcsességét, valamint üvegcséid minden orvosságát. Azon légy, hogy megmentsd az életét.

– Szolgád vagyok, rabod vagyok. Amit az én kánom ajkáról hallanak füleim, azt megteszem!

A kis orvos rendelkezni kezdett. A szolgák eloldották a foglyot, és leemelték a lóról. Alig tudott megállni a lábán, amelyet merev állásban terpesztett szét, abban a helyzetben, ahogyan a nyeregben volt. A szolgák, bár undorral értek hozzá a furcsa fejű idegenhez, és közben imákat mormoltak, az orvos parancsára leszedték a foglyóról a ruháit, és lefektették a kiterített nemezszőnyegre. Engedelmesen feküdt ott, félig eszméletlen volt, csak a szeme forgott.

Az orvos, miközben varázsigéket mormolt, átlátszó olajjal öntözgette a beteg mellét, és egy csontkanállal lekapargatta a férgeket, amelyek rizsszemek módjára lepték el beszáradt sebeit.

– A férgek már befészkeltek magukat sebeibe... De a Szent Könyvben írva áll: „Ahány betegséget teremtett Allah, nagy

bölcsességében teremtett ugyanannyi orvosságot is, hogy minden betegséget meg lehessen gyógyítani.”

Amikor a sebekből kiserkent a vér, az orvos olajjal átitatott vattát tett rájuk, és parancsot adott, hogy az egész testet rongyokba göngyöljék.

Majd Dzselál ed-Dinhez fordult:

– Ó, legfényesebb kán! Ó, én parancsolóm! Én igen tudós arábiai orvos vagyok, kaddah, szembetegségek és hályogeltávolítások külön kiképzett mestere,^[54] aki kitanultam a görög Hippokratész könyveit is. Helyre tudom rántani a kificamodott tagokat, és el tudom kergetni a halált. Rabod vagyok, szolgád, aki egyedül kegyedtől függ. Adass egy korsó óbort, hogy elkészíthessem az orvosságot. Kezelésem után a beteg megszólal, és beszélni fog egy vagy két napig. Azután pedig meghal vagy meggyógyul, ahogyan Allah akarja...

Amikor megkapta a bort, különféle orvosságokat kevert bele. Maga is ivott a gyógyszeréből, a beteget is megitta vele, mire az magához tért, és beszélni kezdett.

Lázasan égő arccal kiáltozott eleinte érthetetlen szavakat. Közben énekelt is. Később azonban rendes hangsúlyozással kezdett beszélni, ütemesen és folyékonyan, mintha betanult verset mondana. Ali-Dzsán figyelmesen hallgatta, és tolmácsolta a beszédét.

– Gyönyörűséges, boldog ország az én hazám, nincs szebb az egész világon – szólt a fogoly, és égő szemmel nézett a távolba. – Egyik határától a másikig harminchárom homokos pusztaság terül el rózsaszínű hegláncok közepette. A leghíresebb versenyló sem tudná körülvágtatni. A magas, kövér fűben ordító vadállatok tanyáznak; hetvenféle antilop száguldoz, a fákon pedig csengő hangú madarak énekelnek. A türkizkék ég alatt fehér hattyúk és vadludak húznak át... Mindenki számára van hely hazám síkságain, csak az én szegény nomádtáborom számára nincsen. Hatalmas törzsek, élükön kapzsi kánjaikkal, elvették zöld legelőinket, amelyeken most kövér lovak idegen ménesei és marha- meg juhnyájak kóborolnak... Az én szegény, gyenge nomádtáborom számára pedig csak sziklás szakadékok maradtak. A nyájak elsenyedtek, megritkultak a rossz legelőn, a lovak leromlottak, és

szédelegnek a gyengeségtől. Mindenben a gőgös kánok a bűnösök és az ő főkagánjuk, Dzsingisz kán, a rőt szakállú, a legyőzhetetlen, aki a mongol népet más nemzetek országaiba vezeti, hogy kifossa az egész földkerekséget...

– Miféle Dzsingisz kánt emleget? – kérdezte Dzselál ed-Din.

Ali-Dzsán tolmácsolta a kérdést. A fogoly felkiáltott:

– Ki ne ismerné Temucsín Dzsingisz kánt! Én megszöktem tőle. Nem bocsát meg soha azoknak, akik meg mernek előtte állani, és nem csúsznak-másznak előtte rabszolgák módjára. Bosszút áll az engedetlenen, mindenkit üldöz, aki valaha harcolt ellene; akire megharagszik, annak nemzetségét felkoncoltatja, az utolsó szopós gyerekeig.

– Ki vagy hát te magad, hogy ilyen merész szóval beszélsz erről a rettegett kánról?

– Én Gurkán-bagatur vagyok, szabad mergen^[55]. Magam vagyok a magam kánja, magam vagyok a magam nuker-harcosa^[56], és otthagytam Dzsingisz kán hadait, mert ez a komor képű vénember kiadta a parancsot, hogy törjék össze atyám és bátyám hátgerincét; mert a vörös szakállú kagán elviszi a legszebb leányokat, és rabnőivé teszi őket; mert nem tűr az egész világon semmi más akaratot, mint a saját magáét. Elmegyek a világ végére, oda, ahol nem élnek mások, mint vadállatok meg a hozzám hasonló szabad vadászok, ott élek majd, ahová nem érnek el a gonosz Dzsingisz kán nukerjei.

– Hol van most Dzsingisz kán? Mire készül? – kérdezte Dzselál ed-Din.

– Dzsingisz kán birodalma olyan most, mint egy tó, amely szíinig megtelt vízzel, és már alig tudja feltartóztatni a gát az áradást. Dzsingisz kán készen áll a háborúra, minden harciosa kiköszörülte kardját, és csak a parancsot várják, hogy rázúduljanak a nyugati országokra. Ide is elrobognak majd, hogy kirabolják földjeiteket.

– Derék ifjú ez, hadd éljen majd itt velünk- szolt TimurMelik. – Majd feleségül vesz egy türkmén leányt, felállítja jurtáját a rettenthetetlen Kara-Koncsár nomádtáborában, és szabad mergen módjára jár majd vadászatra a Kara-Kum lejtőin.

– De kicsoda-micsoda ez a Dzsingisz kán? – kérdezte Dzselál ed-Din. – Engem nyugtalanítanak ezek a szavak. Mindent meg kell

tudnunk róla!

– Én pedig engedelmet kérek tőled, fényességes vendéglátó gazdám – szólalt meg Ali-Dzsán. – Dzsigitjeim jóllaktak édes dosztarhánoddal, lovaink is bőséges abrakot kaptak. Most örül a lelkünk, mert boldog órákat éltünk át. Engedd meg, hogy továbbinduljunk, és magunkkal viuessük ezt az átkozott pogányt Gurgandzs erődjébe.

– Jól van! – felelte Dzselaál ed-Din. – Guljám, adass a dzsigitnek egy új báránybőr bundát.

Ali-Dzsán mélyen meghajolt, és így szólt:

– Madaré a levegőég, vendégé a szálám, házigazdáé a tisztelet, dzsigité az országút.

HARMADIK RÉSZ

CSATA AZ IRGIZ-FOLYÓ MELLETT

Hadjárat a kipcsák pusztaságon

*KIÁLT AFROSZIÁB: HARCRA FEL, VITÉZEK!
JÓ PARIPÁM FARKÁT VÖRÖSRE FESSÉTEK!
[RÉGI PERZSA DALBÓL]*

Muhammed, a horezmi sah bőszen haraggal vágatott el Gurgandzsból Szamarkand felé. Elhatározta, hogy kegyetlen bosszút áll vejen. Oszmánon, és az egész lakosságon, amely kardot mert emelni sahja ellen.

Muhammed ostrom alá fogta a várost. Kijelentette, hogy ha nem adják meg magukat, akkor mindenkit felkoncoltat az ölbeli csecsemőig, és még a városban tartózkodó külföldieket is kivégezteti. Hosszú ideig állottak ellen a szamarkandiak; gerendákkal torlaszolták el a szűk utcákat, amikor már utcai harcokra került a sor, végül azonban Oszmán kán mégis megjelent a horezmi sah előtt, s kegyelmet kért a város számára. Ugy állt Muhammed elé, hogy egyik kezében kardot tartott, a másikban szemfedőnek való fehér szövetdarabot.

Így fejezte ki feltétlen engedelmességét és készségét arra, hogy ez a kard végezze ki. A horezmi sah megenyhült veje láttára, és amikor Oszmán leborult előtte, arccal a földre, hajlandó volt megbocsátani neki. Amikor feladták a várost, a sah leánya, Kán-Szultána, aki olyan vitézül védte magát a lázadók ostromolta erődben, visszatért apjához.

Az após megbocsátott vejenek, de a felesége nem akart megbocsátani urának: halálát követelte. Oszmánt tehát éjjel kivégezték. Egész rokonságát is kivégezték, minden gyermekükkel együtt, úgyhogy vége lett a Karahanidák^[57] nemzetségének, amely ősidők óta uralkodott Szamarkandon.

A kipcsák kánok, akik Horezm sahjával együtt vonultak hadba, kegyetlenül leszámoltak Szamarkand lakosságával. Több mint

tízezer embert pusztítottak el, és tovább is folytatták volna a városban a mészárlást és a fosztogatást, ha a kegyetlen, de óvatos anyaszultána, Turkán-Hatun bele nem avatkozott volna. Neki végre sikerült rábírnia a kipcsák kánokat, hogy hagyják abba a vérengzést.

Ezután Szamarkand lett a horezmi sah székvárosa. Bele is kezdett egy nagy palota építtetésébe.

A kipcsák kánok azt követelték az uralkodótól, hogy vezesse seregét az ő pusztáikra, és verje le a keleti síkságokról odavonult tatár törzset, a merkitekét^[58], akik szorongatták a kipcsákok nomádtáborait. A sah azonban országos gondjaira és a palota építtetésével való elfoglaltságára hivatkozott: így akart kitérni a kérelem teljesítése elől. Ekkor anyja, Turkán-Hatun is ezzel a kívánsággal fordult hozzá. Turkán-Hatun úgy őrködött hatalmas fia fölött, ahogyan az öreg anyasas vigyáz csupasz fiaira szikla csúcsára rakott, megközelíthetetlen fészékben. Ahogyan az mered sasszemével a messzi pusztaságba, ahonnan veszedelem jöhet: úgy őrizte Turkán-Hatun, az asszonyoknak ez a legravaszabbika és legóvatosabbika, sah fiát az örökké elégedetlen lakosság veszedelmes lázongásaitól, az ármánykodó kánok cselszövéseitől és titkon tervezett merényleteitől. A veszedelem első pillanatában elküldte komor és megközelíthetetlen gurgandzsi palotájából hűségese kipcsák csapatait, hogy tépjenek szét mindenkit, aki fel merte emelni kezét fia, a győzhetetlen horezmi sah szent felsége ellen. Ezért nem tehette a horezmi sah, hogy ne hallgasson annyira előrelátó anyja felhívására.

A következő évben, kora tavasszal érkezett újra Gurgandzsba Muhammed. Onnan indult hadba nagy lovasserege élén. Tíz nap alatt tíz sereg indult el a városból. Mindegyik hadsereg hat-hatezer lovasból állott. Megrakott tartalék lovak vitték a rengeteg árpát, rizst, kölest, olajat meg a kumisszal telt tömlőket utánuk.

A horezmi sah szívének kedves volt a háborús fény és pompa; szerette a harci dobok zúgó dörgését, a kürtök rekedt üvöltését, amely hadba hívta a népet. Lovasok tízezrei előtt vágatott széles szügyű sötét pej lován, amely szilajul csapkodott vörösre festett farkával. A paripán arany szerszám csillogott, amelyen drágakövek szórták szikrázó sugaraikat; lábain pedig ezüstcsengők csilingeltek.

Ki ne ismerte volna Horezmben ezt a sötét pej lovat, fekete szakállú, gyémántfüzérékkel átfont fehér turbánt viselő lovasával a hátán?

Ez a lovas: az iszlám védelme, az igaz hit oszlopa, a pogányok réme, aki akaratának és haragjának villámaival lesújtott magára a bagdadi kalifára, Naszirra is, aki pedig a Próféta utóda volt. Ez a lovas: Alla ed-Din Muhammed, a horezmi sah, aki birodalmának határait kiterjesztette azokig a pusztaságokig, amelyekig a görög Iszkender, a földkerekség meghódítója sem hatolt el...

A vonuló sereg tíznapi járőföldre nyúlt el. Minden hadoszlop kiitta és megitta néhány ezer lovával az útba eső kutak minden vizét. Csak egy nap elmúltával teltek meg újra a kutak.

Az első hadoszlopban vágattak a felderítők. Maga a sah a második sereg előtt lovagolt. Ezzel az oszloppal jó futó tevék is voltak, sátrakkal, üstökkel és a császári konyha dús készleteivel púpos hátukon.

Az utolsó, tizedik hadban, a mindig nyugtalan és szófogadatlan türkménekkal együtt nyargalt a sah kegyvesztett fia, Dzselál ed-Din. A türkmének ellenségeskedésben álltak a kipcsákokkal, akiket gyűlöltek kegyetlenkedéseik és kapzsiságuk miatt. A türkmének esténként széles körben tábortüzeket raktak, és haditáncot jártak tüzeik körül. Kéz a kézben keringtek, harci dalokat énekeltek, és tánc közben a fejük fölött lóbálták szikrázó, görbe szablyáikat.

Az út a Horezmi-tenger (Aral-tó) partján vezetett. Miután átkeltek a Szejhun-folyón (Szir-Darja), a hadak elértek Szári-Csaganak keskeny öbléhez. Itt a sah megállást parancsolt. Várta az előreküldött felderítők híradását. A várakozás ideje alatt a türkizkék tenger partján vadászhatott sólymaival, és halomszámra vitték utána a vadászzsákmányt, rengeteg vadkacsát meg darumadarat, amikor visszatért a táborba.

A felderítők azt a jelentést hozták, hogy látták a merkitek méneseit fent északon, az Irgiz-folyó lapályain, ott, ahol a folyó a Cselkár-tóba ömlik. A horezmi sah megvárta, amíg valamennyi hada megérkezett, összehívta vezéreiket, és haditanácsban fejtette ki a támadás tervét. Az egész hadsereg három részben fog felvonulni. Maga a sah a középső seregben lesz, amely az utolsó, döntő csapást méri majd az ellenségre. A balszárnyat Turgaj kipcsák kán vezeti, a jobbszárnyat Dzselál ed-Din, a horezmi sah fia. Muhammed ki akarta próbálni,

hogyan állja majd meg helyét a csatatéren engedetlen, elbizakodott fia.

Gurgandzsi futár vágatott a táborhelyre, írástekerceset hozott a sah anyjától, Turkán-Hatuntól. A vekil és egy mirza követte a sahot sátrába. Muhammed felvágta kinzsáljával a tekerceset. Málnaszínű selyemből való kis zacskó volt benne. A horezmi sah homlokához és ajkához érintette a tekerceset, mielőtt kinyitotta volna. Levél volt benne, nagy betűkkel írva egy keskeny papírtekercsre. ^[59]

A hit és az igazság áldott védelmezőjének, a legfelségesebb Alla ed-Din Muhammednek, a horezmi sahnak – tartsa meg Allah uralmadat – szálám!

Valamennyi mecsetben minden imám mindennap ötször mond imát a legfelsőbb Teremtőhöz, mindenek urához, hogy hosszabbítsa meg uralmadat, és adjon neked győzelmet az ellenség fölött. Úgy legyen!

A bazárban elfogtak egy dervist, akit a bagdadi kalifa küldött. A dervis azt hirdette hiszékeny együgyűeknek, hogy Allah meg fogja büntetni a mi szeretett sahunkat azért, mert szerinte átvette a perzsáktól azoknak becstelen hitét, aminek büntetéseképpen bevágat majd Horezmbe a jadzsudzok és madzsudzok^[60] pogány népe, és szétrombolja birodalmunkat. A fecsegő dervist a főporoszló, Dzsihán-pehleván vette munkába, megkínozta tüzes vassal, kivágta a nyelvét, és felakasztotta a bazár terén.

Ennek a kivégzésnek láttára ezrek rettennek majd vissza. Minden egyéb jó rendben van. A nyugalom és jólét hosszú évekig tartson birodalmadban!

*Turkán-Hatun,
a világ minden nőjének császárnője*

Kora reggel gyors menetben indultak a hadak, és kétnapi járással elérték az Irgiz-folyót.

A puszta már friss tavaszi hajtásokkal zöldellt. Sárga kankalin, lila kökörccsin és piros tulipán tarkázta szétszórt foltokban a síkságnak más időkben kiaszott és holt homokját. A nap olykor vakító sugarakkal melegített, máskor bárányfelhők mögé bújt.

Az Irgiz-folyót még gyenge, porhanyós jég takarta. A víz széjjelfolyt a jég felett, amelynek sötét lékei és repedései megakadályozták a csapatok átkelését.

A horezmi sah parancsot adott seregeinek, hogy várakozzanak, de rejtőzködjenek el a völgyekben a nádligetek mögé, különben a merkitek észrevehetnék őket, és odébb vonulhatnának a sztyeppe sivatagban.

Két napig pihent a sereg, még tábortüzeket sem gyújtottak. A második éjjel az égen megmagyarázhatatlan fényesség jelent meg. Az ég bíborvörösén égett, mint az izzó parázs. Nem akart sötétedni, a csillagok sem tűntek fel. Úgy tetszett, mintha a naplemente ragyogása egészen napkeltéig tartott volna.^[61] A sejk-ul-iszlám^[62], aki elkísérte a sereget, ezt Allah jelének magyarázta, amely annak a nagy dicsőségnek fényét jósolta meg, amely a horezmi sahra, Muhammedre vár.

Amikor a folyóról leolvadt a jégkéreg, a felderítők megtalálták a gázlókat, és valamennyi had átkelt a túlsó partra.

Némán és titokzatosan terült el előttük a sivatag, amelyet itt-ott dombok szakítottak meg. Alig észrevehető ösvényeken vonultak a csapatok kelet felé. Most már szorosabban egymás mellett haladtak, felkészültek a közeli ütközetre.

Egyik völgyben, köves dombvonulatok között, fekete jurták tűntek elő. Láthatólag sietős futamodás közben hagyták el a lakosaik. Nemezdarabok, női ruhafélék, régi szőnyegek heverték az út mentén. Egy ember is feküdt a földön: két fekete hajfonatot viselt a két füle mögött. Sárga, keskeny szemű arca volt. Megfakult, bokáig érő, hosszú kék köntösét összevissza vagdalták. Odébb egy oldalára fordult kétkerekű kocsi hevert.

Az előőrsök ügetésbe csaptak át, majd megint visszatartották lovaikat. Szürke síkság terült el előttük, sötétlő foltokkal teleszórva. Egy felnyergelt, de lovas nélküli ló barangolt a síkon.

– Csatamező! – szóltak a harcosok. – Sok élet ért itt véget Allah segítségével.

– De ki volt az, aki végükhöz segítette őket? Ki tépte ki kezükből a zsákmányt? Hol vannak a nyájaik, lovaik, tevéik?

A hadak átvonultak a holttestekkel fedett mezőségen. Messziről rongydaraboknak látszottak a testek, amelyeket kard vágott le, nyíl

vagy kopja járt át. Egyesével és tízesével feküdtek ott. Néhányukról lehúzták a ruhát és csizmát.

A lovasok szétszóródtak a mezőn. Ki egy elejtett kardot, ki egy kerek pajzsot vagy kopját szedett fel a földről.

A horezmi sah gondolatokba merülten lovagolt a mezőn, ujjára csavargatva fekete szakálla fürtjeit. Kísérete halkan beszélgetett:

– Kemény harc folyt itt. Több ezer merkit esett el. Egynek sem kegyelmeztek közülük, a sebesülteket leöldösték...

Most egy lovas száguldott felénk, így kiáltott:

– Találtam egy élő merkitet. Beszélni is tud!

A horezmi sah vágatásba kapta lovát. Mögötte suhant kísérete.

A merkit egy domb lábánál ült. Mellette kipcsákok kuporogtak, és faggatták. Fején homlokától tarkójáig hatalmas vágás volt, és arcát elöntötte a vér.

A horezmi sah megállította lovát:

– Mit mond? Milyen törzsből való? Ki vágta őket halomra?

A merkit nyögve, siránkozva kezdett a szóba:

– Népünk nagy nép volt, de nincs többé! Merkitnek nevezte magát. A fejedelmünk Tuktu kán volt... Fiával, Holtu kánnal, a híres vadással együtt menekült. Holtu kánnál pontosabban és távolabbra senki soha nem lőtte nyilát. Mindkét kán így szólt hozzánk, egyszerű harcosokhoz: „Fussatok velünk együtt a vörös szakállú Dzsingisz kán haragja elől; ő elhatározta, hogy gyökerestül kiirtja a merkitek népét... Nyugaton, a sós tavak mögött, egészen a tengerig húzódtak a kipcsák sztyeppék; ott lesz hely a mi számunkra is. Sok jó legelőt találunk majd ott, amelynek fűvét szeretik a barmok, meg sűrű nádligeteket. Nyájaink ott majd újra felhíznak és szaporodnak. A kipcsákok nem tagadják meg majd tőlünk a vendégbarátságot: megengedik, hogy egy üstből együnk és egy tömlőből igyunk velük...” így szóltak a kánok. Mit tehettünk? Mögöttünk a halál volt, előttünk a szabadság és a boldogság. De nyomunkban szaglászott két gonosz véreb. Ezeket az ebeket a vörösszakállú legidősebb fia, Dzsucsi kán uszította utánunk; nevük: Szubudáj^[63] és Tohucsár-Nojon... Futottunk, ahogyan csak bírtunk... Azt akartuk, hogy lovaink nyoma vesszen el a kavicsok és a vörös homok között. De a lovak lesoványodtak, patáik megrepedtek, és nem tudtak olyan fürgén futni, mint régen... Dühöngő örültek módjára zúdultak reánk a

mongolok. Nem volt hová menekülnünk, amikor húszezer mongol lovas tört ránk egyszerre. Az Irgiz-folyó megáradt, jégtáblák úsztak rajta; a lovak beleragadtak a mocsaras földbe... Vége a merkitek nagy nemzetségének! Egy részük ezen a mezőn esett el a mongolok kardcsapásai alatt, a többiit fogságba hajtották... A vörös szakállú Dzsingisz kán pedig sárga jurtájában ül a puha szőnyegen, és nevet örömeiben! Oda a merkitek ősi dicsősége! Egyetlen nő maradt élve a merkit fajból, fajunk árulója, a fiatal kánleány, a szépséges Kulán... Őt tette Dzsingisz kán legújabb feleségévé...

A kipcsákok kiáltozásban törtek ki:

– Vezess minket ezekre a rablókra! Hadd számoljunk le velük! Nem lehetnek még messze. Nem tudják gyorsan hajtani az ökröket és a foglyokat. Kiragadjuk kezükből a zsákmányt!

– Hamarosan utolérjük őket – szólt a horezmi sah, és parancsot adott a kürtösöknek, hogy hívják össze a mezőn szétszóródott lovasokat, akik a ruhákat húzogatták le az elesett merkitekről.

Csata az ismeretlen törzzsel

*TUDOD-E, ATYÁM, MIT MONDOTT ZAL
A HŐS RUSZTÁMNAK? „NEM SZABAD AZ ELLENSÉGET
JELENTÉKTELENNEK ÉS GYÁMOLTALANNAK
TARTANI.”*
[RÉGI PERZSA ÉNEKBŐL]

A sereg egész éjjel haladt. Csak két rövid pihenőt tartottak, amíg a lovakat megetették.

Reggel felé köd borította be a sztyeppét. Az egyes hadak szem elől tévesztették egymást. Vékony, panaszos hangon – a farkas és a sakál üvöltését utánozva – kiáltoztak egymásnak.

Később friss szél kergette el a köd szétszaggatott gomolyagjait. Az ég aranyszínű csíkján, a szemhatáron feltűntek a halmok gerincei. Alattuk tábortüzek számtalan kis fénye csillogott, és egyre világosabban lettek láthatóvá lovasok, tevék és nagyon magas kerekeken járó megrakott szekerek csoportjai.

Ez volt az ismeretlen törzs táborja. Odaát már észrevették a horezmi sah seregének közeledtét. A ködgomolyagok leple mögül harminc lovas vált ki. Három külön tízes csoportra oszlottak. A nap első ferde sugarai megvilágították kék ruhájukat, vaspáncéljukat és vasból való sisakjukat. Apró, vastag lábú, hosszú sörényű lovakon ültek. Az elülső tízzel együtt lovagolt magas türkmén paripán egy fehér szakállú muzulmán, fehér turbánban és málnaszínű bundában, amely sárga virágokkal volt kivarrrva. Az öreg mellett egy lovas haladt, kezében fehér lófarokkal ékesített kopjával.

– Szálám nektek! – kiáltotta az öreg. – Én is muzulmán vagyok. Hadd szólak fővezérekkel, akit Allah őrizzen meg.

– A mi seregünkben sok vezér van, de parancsnok csak egy, a földkerekség réme, iszlám kardja, Álla ed-Din Muhammed, a horezmi sah.

Az öregember leszállt lováról. Karját összefonta mellén, kissé meghajolt, és oda ment, ahol pompás paripáján Horezm sahnak alakja fénylett. Hallgatag, díszes ruhájú kánok vették körül uralkodójukat.

– A mongol sereg vezére, a nagy nojonnak^[64], Dzsingisz kánnak, a keleti országok uralkodójának fia, Dzsucsi kán parancsot adott nekem, tolmácsának, hogy üdvözöljem a nyugati országok hatalmas fejedelmét, Alla ed-Din Muhammedet, akinek uralkodását Allah hosszabbítsa meg százhusz esztendőre! Általam szól hozzád: Szálám!

– Szálám! – viszonzta a sah.

– Dzsucsi kán azt kérdezi: miért jár a sah vitéz serege a mongol sereg nyomában olyan sietősen, hogy még éjszaka sem tart pihenőt?

Az öreg várta a feleletet. A sah azonban, meg-megsimogatva fekete szakállát, merően szegezve fenyegető tekintetét a mongol követre, és hallgatott.

– Dzsucsi kán megparancsolta: mondjam meg azt is, hogy atyja, a győzhetetlen uralkodó, Dzsingisz kán, parancsot adott hadvezéreinek, Szubudájnak és Tohucsárnak, hogy büntessék meg a lázadó merkiteket, akik elszöktek a kán akarata elől. Ha kiirtották őket, a mongol csapatok visszamennek hazai legelőikre.

Az öreg hallgatott néhány pillanatig, figyelmesen nézett a sah mozdulatlan, rideg arcába, azután így folytatta:

– Dzsingisz kán, minden nemezjurtában lakó népek fejedelme, valamennyiünknek megparancsolta, hogy barátságosan viselkedjünk a muzulmán seregekkel szemben, ha találkoznánk velük. A barátság jeléül Dzsucsi kán felajánlja, hogy átadja a sah őfelsége csapatainak a szerzett zsákmány egy részét, és sok fogoly merkitet is átad rabszolgául.

Ekkor a sah korbácsával ráütött lovára. A pej paripa táncolni kezdett, de Muhammed erős keze szilárdan tartotta. És most a sah ezeket a nevezetes szavakat mondotta, amelyeket udvari történetírója, Mirza-Juszuf azonnal feljegyzett *A sah hősi tetteit, csatáit és mondásait tartalmazó hadikróniká*-ba.

– Mondd meg uradnak: ha Dzsingisz kán azt parancsolta, hogy ne ütközzél meg velem, úgy nekem Allah más parancsot adott: azt, hogy lecsapjak hordáitokra. Ki akarom érdemelni a mindenható Allah kegyelmét azzal, hogy kiirtalak benneteket, tisztátalan pogányok!

A megdöbbennt tolmács kővé meredt, de mire végiggondolhatta volna, mit is mondott neki Muhammed: a sah már sietve elvágtatott

paripáján csatarendbe formálódott serege felé.

A tolmács visszatért a mongol lovasokhoz, felült lovára, és a mongolok egész csapata ellovagolt a saját táboruk irányába. Egy kis darabon jiggtek, azután ráhajoltak lovuk sörényére, és teljes vágtában rohantak a tábor felé.

A csatatér képe hamarosan kialakult.

Alig vágtatott be az öreg muzulmán a mongol táborba, már ki is vált onnan néhány csapat, amely lassan indult szembe a horezmi sah hadaival, és megállt a dombok lankás lejtőjén.

A sah kiadta a parancsot kánjainak:

– A sereget három részre kell tagolni: jobbszárnyra, balszárnyra és középső oszlopra. A két szárny feladata: bekeríteni a mongolok táborát, hogy senki se menekülhessen ki onnan. A derékhad, amelynél én leszek, tartalék erőül fog szolgálni. Oda irányítom, ahol segítségre és döntő csapásra van szükség. Az ellenség nem fogja szemtől szemben ránk vetni magát. Ha pedig mégis: annál jobb, így majd belesüppednek a közöttünk levő sós mocsárba.

A sah fellovagolt egy domb csúcsára. Tágasan terült el előtte a sztyepp, az elkövetkezendő csata színhelye. Muhammed leszállt lováról, és szőnyegére telepedett. A dosztarhándzsi kiterítette a selyemszállal kivarrt asztalkendőt, lepénykéssel, mazsolával, szárított dinnyével megrakott tálcákat állított rá. Kumiszt töltött csészékbe, és szétosztotta a fiatal kánok között, akik elkísérték erre a hadjáratra a horezmi sahot, hogy megtanulják mellette a háborúskodás tudományát.

Az élelmiszereket szállító, gyors járású tevék térdre ereszkedtek. A dosztarhándzsi rendelkezéseket adott, és a szolgálkkal együtt ő maga is hordta az aranykorsókat, tálakat és a válogatottnál válogatottabb ételeket, hogy a sahnak módjában legyen pótolnia a hosszú lovaglásban kimerült erőit.

A jobbszárny parancsnoka a horezmi sah nem szeretett fia, Dzelál ed-Din volt. Fekete ménje vágtában vitte fel egy domb tetejére. A fiatal bég jól megnézte a csatamezőt, a nap elől finom kezével árnyékolta be keskeny fekete szemét.

– Hívd ide Kara-Koncsárt! – kiáltott egy dzsigitnek.

A fiatal, zömök türkmén vágóban rohant le a dombról, és báránybőr sapkás, fekete köpenyes, szikár lovassal együtt tért vissza. Kara-Koncsár odalovagolt Dzelál ed-Dinhez, hozzáhajolt, és figyelmesen hallgatta szavait. A kán az elkövetkező csata tervét magyarázta el neki. Kara-Koncsár keselyűarca semmiféle indulatot sem fejezett ki, csak barna, kerek bagolyszemében lobogtak vidám szikrák.

– Látod ezt az ingoványt? – szólt Dzelál ed-Din. – Ebben van győzelmünk reménye, de ez okozhatja vesztünket is. A tatárok nincsenek nagyon sokan. Mi háromszor annyian vagyunk. De nem a mennyiségen múlik a siker. Bízhatom-e katonáimban? A haldokló merkittől megtudtam, hogy a mongolok talán húszezren vannak összesen. Ez azt jelenti, hogy ha a fele sereg jön jobbszárnyunk ellen, akkor is csak tízezer jut ránk. Nekem csak türkménem van hatezer, azonkívül van itt ötezer kara-kitáj. De a karakitájok csak szükségből és éhségből rendelték magukat alá a padisahnak. Nem a harc kedvéért jöttek a hadba, hanem azért, hogy idegen tüzeknél melegedhessenek. Ezeket előhadként küldöm előre. Szívesen mennek majd, hogy minél előbb odaérjenek a tatár szekérsorokhoz. A haldokló merkit azonban veszett tigriseknek nevezte a tatárokat. A csatában a mongolok természetesen megverik majd a kitájokat, azután ránk vetik magukat. Akkor kell majd teljes hevességgel szembeszállani velük, oldalba támadni őket, és beszorítani a süppedékes sóingoványba. Ott benn ragadnak, mi pedig felkoncoljuk őket. Ezután rohanunk atyámat megmenteni. Ma elfelejteti majd az ellenség a padisahhal a gyönyörök termét meg a kacsapecsenyéket... Hé, dzsigitek, vágtsatok a türkmén kánokhoz, és mondjátok meg nekik, hogy ma Kara-Koncsár, a Kara-Kum párduca vezeti őket a csatába!

A hat dzsigit elvágatott a dombokon eloszlott türkmén hadak mindegyikéhez. Amikor a sereg meghallotta Kara-Koncsár nevét, mindenfelől meglepődött moraj hallatszott. Ki ne hallotta volna Kara-Koncsárnak, Khoraszán és Asztrabad rémének hírért! Senki sem gyanította a nagy vörös lovon ülő hallgatag fekete lovasban Kara-Kum síkságainak rettenthetetlen és kézrekeríthetetlen dzsigitjét.

Kara-Koncsár odavágatott a türkménekhez, magához szólított néhány lovast, és röviden kifejtette előttük a csatatervet. Azután

háromezer lovasát a mögé a domb mögé vezette, amelynek oltalmában elrejtőzve be kellett várniuk a tatárokat.

Dzselál ed-Din fekete ménjén viharként repült a kitájokhoz. Azok nemezsapkáikban, kis bozontos lovaikon rendetlen tömegben várakoztak. Csapatuk fölött sörte módjára meredtek ki rövidke kopjaik.

– Bátor kara-kitájok! – kiáltott oda nekik Dzselál ed-Din. – Ti hegyi párducok, ti legvitézesebbek a harcban! Íme, előttetek áll a gyáva út önálló tábor. Mint a tolvajok az éjszakában: alattomosan elrabolták a mi gazdag zsákmányunkat. Minket illet az, mert mi vagyunk ezeknek a síkságoknak urai. Támadjatok rájuk, és ragadjatok el táborukból mindent, amit csak akartok!

A kara-kitájok megmozdultak, és ügetésben indultak a tatárok tábor felé. Egyre sűrűbb porfelleg gomolygott felettük, és amint a lovasok meggyorsították vágatásukat, vad üvöltözésük is erősödött, amíg végül egyetlen, folyamatos ordításba ment át.

Muhammed, a horezmi sah szétnyitotta cobolybundája hosszú szárnyait, kényelmesen elterpeszkedett a szőnyegen, és erős, fehér fogaival egy vadkacsacombot rágott. A másik combon a sejk-ul-iszlám falatozott: egyetlen a sah kíséretéből, aki méltónak találtatott arra a megtiszteltetésre, hogy urával szemben üljön a kis szőnyegen. Még Timur-Meliknek, a sah valamennyi hadjáratában részt vett hősnek, az uralkodó kedvencének, aki „kardjának markolata és nyugalmanak pajzsa” volt: még neki is állnia kellett, mellén keresztbe kulcsolt karral. Ebben a helyzetben kellett hallgatnia Muhammed mély gondolatokról tanúskodó beszélgetését a tudós főpappal. A sejk-ul-iszlám maga kívánta, hogy kísérője lehessen a sahnak a hadjáratban: így egész idő alatt imádkozhatik Allahhoz, hogy adjon urának győzelmet.

A horezmi sah tréfálgozott kísérelőivel, és csak néha vetett egy-egy pillantást az ellenség felé, amely több különálló csapatba fejlődött a síkságon. A mozdulatlan reggeli levegőben tisztán lehetett látni, milyen sietve vágatnak a magányos lovasok az egyes csapatok között, amelyeknek ércpajzsai meg-megcsillantak a napfényben.

Egy csoport merész mongol előreszárguldott. Összeütköztek a kipszák dzsigitekkel... A görbe szabalyák magasra lendültek, majd lesújtottak. Egy harcos leesett. Lova, amelynek nyerge a hasa alá

fordult, félszeg bakugrásokkal futott neki a sztyeppnek. Hátsó lábaival olykor kirúgott futás közben.

Aztán támadás indult. Néhány kipcsák lovascsapat lezúdult a sárga pusztaságra.

A sah letette a kacsacombot, és így kiáltott:

– Bégek, támadjatok! Allah a segítségtek!

A sah parancsának értelmében a kipcsák csapatok kezdtek széthúzódni, mint az ölelésre táruzó karok, hogy átkarolják a mongol csapatokat. A mongolok meg sem kísérelték, hogy kicsússzanak az összezáródó gyűrűből.

A táborból kivált a mongolok első csapata. Ezer lovas, zárt sorokban, minden sorban száz-száz emberrel, tört előre kis borzas lovakon, amelyeket vas- és bőrpáncél takart. Elkerülhetetlenül át kellett szakítaniok a kipcsákok rendezetlenül hullámzó vonalát, amely szélesen húzódott át a síkságon.

– Khu-khu-khu-khu! – hallatszott a mongolok állati üvöltözése.

A táborból most kiszakadt a második ezer, és nekilendült a sztyeppnek. Éles fénnel lángolt a napban acélsisakjuk, fémpajzsuk és görbe kardjuk.

A sah a domb tetejéről látta, hogyan válik ki csapat csapat után a mongol sereg egységes tömegéből, és hogyan rohan rekedt „Khu-khu!” kiáltozással feltartóztatlanul előre.

A kipcsákok már összevissza száguldoztak. Szárnycsapatjuk a tábor felé fordult, hogy kirabolja a mongol szekérsorokat. De a táborból kivált még egy ezred; ugyanolyan könnyedén és egyenletesen, mint a többi, oldalra zúdult, és elvágta a kipcsákok útját. A két csapat egymásba akaszkodott. Porfelhő burkolta be a csata helyét. Egyes kipcsák lovasok alakjai bontakoztak ki a porfelhőből, rálapultak lovaik nyakára, és elvágattak a pusztába.

– Sohasem láttam még ilyet! – kiáltott fel a sah. Felugrott ültő helyéből, és izgatottan csavargatta ujjara szakálla végét. Szeme a távolba meredt.

Négy mongol csapat, egyikük a másik után, zárt rendben, a sah szétválasztott hadainak közepe felé vette útját, egyenesen annak a dombnak, amelyen Muhammed és kísérete tartózkodott.

Mind közelebb hallatszott a mongol „Khu, khu, khu!” kiáltások vihara.

Ki tudja megállítani ezt a görgeteget? Muhammed körülnézett. Timur-Melik már nem volt mellette. Lovára kapott, és elvágatott a csata irányába.

A legkiválóbb kipróbált kipcsák hadak vetették magukat az ellenség elé. Addig a néhány pillanatig sikerült feltartóztatniuk a mongolokat, amíg amazok utat vágtak maguknak soraik között, és száguldottak tovább, a domb felé, amelyen Muhammed állt.

– Lovat! – üvöltötte a sah. – Lovat! – és meg sem várva, hogy meghallják, fűrgén szaladt le a domb lábához, ahol két lovász fogta kantárszáron a sötét pej mént, amelynek farkát hadivörösre festették.

A sah lóra pattant, és neki vágatott a sztyeppnek. Mögötte futott kísérete – csörgött a fegyverzetük, csilingelt a lószerszámjuk, csengtek a csengettyűik...

A dombon csak az összegyűrt szőnyeg maradt, a tálcákkal, az aranycsészékkel és a szerteszórt édességekkel. Szél cibálta a tarka selyem dosztarhán szélét. Csak egyvalakinek nem sikerült eltűnnie a sah kíséretéből. Az ősz szakállú sejk-ul-iszlám volt az. Leesett a lóról, amikor az egész kíséret vágóban rohant Muhammed nyomában. Az imám visszament a dombra, megigazgatta a szőnyeget, és térdre ereszkedett. Hófehér turbánja tekercsének redői között vájkált, amíg kezébe akadt egy tojásdad alakú aranylemez.

Amikor a mongolok odavágtattak a dombhoz, három vezérük és az öreg tolmács felment a dombtetőre. Egyikük fiatalember volt; komor arcú, fekete szemű. Keskeny fekete szakállának végét kis fonatba fonta, és bal füle mögé vetette. A másik öreg, nehézkes mongol volt, akinek jobb karja görbén forrott össze csonttörés után. Arcán ferde, vörös forradás futott végig, amelytől egyik szeme is összehúzódott, de a másik, tágra nyílt öreg szem annál élesebben meredt mindenre maga körül. A harmadik magas, szikár férfit tetőtől talpig vaspáncél takarta.

Dzsingisz kán legidősebb fia: Dzsucsi volt a fekete szakállas ifjú, két kísérője pedig két hadvezér, akik már a kínai hadjáratban is nagy hírnevet szereztek maguknak: a félszemű Szubudáj-Bagatur és a

szikár Tohucsár-Nojon. Az imám tovább is úgy maradt, imába mélyedten, s közben a földig hajladozott. „Ez Isten szolgája” – magyarázta a tolmács. Az imám most felállt, karjait összefonta a mellén, és meghajolva tipegett oda öreges lépteivel az egyik mongolhoz.

– Már három éve hű szolgája vagyok a földkerekség parancsolójának, Dzsingisz kánnak – szólt alázatosan, és odanyújtotta a mongol vezérnek a kis aranylemezt. – Minden hónapban levelet küldtem a karavánokkal az első őrállomás parancsnokának a Kínába vezető országúton. Most arra kérek, hogy vigyetek engem magatok közé, hogy ott szolgáljak tovább. Nem akarok visszatérni Horezmbé...

A tolmács lefordította az imám szavait, Dzsucsi kán hanyagul vette át az aranylemezt.

– A kis pajcza a sólyommal – jegyezte meg; továbbra is figyelmesen nézte a sztyeppét, amelyen minden irányban lovasok vágattak. Visszaadta az aranylemezkét a sejk-ul-iszlámnak, és így szólt:

– Nem! Szükségünk van rád, amíg uralkodód kegyeiben sütkérezel. Menj vissza könnyen hívő sahodhoz, és ezentúl is hűségesen küldözd leveleidet.

A mongolok ezzel már meg is feledkeztek az imámról. A csata a dombhoz közeledett. Dzsélál ed-Din türkménjei megverték a balszárny mongoljait, egy részüket levágták, a többit az ingoványnak szorították.

Mindhárom mongol vezér levágtatott a dombról.

A csata estig tartott. A türkmének és a kara-kitájok átvetették magukat a balszárnyra, onnan támadták a mongolokat. Egyes csapatok más, különálló csapatokkal harcoltak. A mongolok hol szétszóródtak, és látszatra megfutamodva vágattak el, hol hirtelen visszafordították lovaikat, és hevesen rátámadtak az üldöző türkménekre, hogy azután ismét futásba csapjanak át. Az esthomály beálltával valamennyien visszaszáguldottak táborukba.

A horezmi sah visszatért a dombra, és igen nyugtalanul töltötte az éjszakát. Kipcsák harcosai feküdtek körülötte, lovaik mellett,

amelyeket hurokkal kötöttek meg.

A távolban vörös lobbanások rezegtek a levegőégben: a mongol tábortüzek lángjának visszfényei. Egész éjjel lobogtak a tüzek. „A mongolok a reggeli csatára készülnek” – mondták a kipcsákok. A pusztaságból mindenfelől nyögés, segélykiáltás hangzott – a kipcsák hadsereg fele feküdt odalent sebesülten vagy holtan.

Dzselál ed-Din a horezmi sahot igyekezett meggyőzni:

– Ha most elvonulsz, noha a mongolok nem győzték le seregeinket: örökre tönkretetted dicső híredet. Az ellenség most táborba sáncolja el magát... Tehát most tüstént, amíg az éjszakai sötétség tart, oda kell lopódnunk, hirtelen rajtuk ütnünk, és végeznünk velük.

– Holnap folytatom az ütközetet – szólt Muhammed, és beburkolódzott cobolybundájába.

Amikor a nap első sugarai végigszaladtak a dombos síkságon, és a halmok árnyékai hosszan nyúltak el a sztyeppén, a horezmi sahad serege, újból három részre tagozódottan, megindult a mongolokra.

A tábor azonban, a még füstölgő tábortüzek mögött, üres volt; nem volt ott egyetlen mongol harcos sem. Csak a vadállati módon lemészárolt merkitek holttesteit heverték szanaszéjjel, és néhány bicegő teve sántikált a fűvön.

A mongolok után küldött türkmén csapat estére tért vissza.

– A mongolok olyan gyorsan vonultak el keletnek, hogy csak a sebesen eltűnő porfelhőt láttuk a távolban.

– Jó katonák, soha még nem láttam hozzájuk hasonlókat – szólt a horezmi sahad, és parancsot adott seregének, hogy fordítsa lovait hazafelé.

– Ezek előretolt felderítő csapatok voltak – mondta atyjának Dzselál ed-Din. – Roppant sereggel fognak visszatérni. Azonnal nyomukba kell szegődni, kideríteni, mit terveznek, és nekünk magunknak háborúra kell készülnünk...

– Úgy ítéled meg a helyzetet, mint egy tapasztalatlan ifjú – felelt Muhammed. – A mongolok soha többé nem szánják rá magukat, hogy megtámadjanak engem!...

NEGYEDIK RÉSZ ELLENSÉG A HATÁRON

A mongol hadsereg kész a betörésre

*EZ A CSÁSZÁR NAGY KEGYETLENSÉGÉVEL,
ÉLES ESZÉVEL ÉS GYŐZELMEIVEL TÚNT KI.
[PERZSA MESÉBŐL]*

A Fekete Irtis felső folyásánál, a zöld puszta közepén emelkedő magányos domb lábánál sárga selyemsátor állott. Dzsingisz kán a kínai császártól zsákmányolta. A sátor mögött állt két nagy mongol jurta, amelyet fehér nemezlapokkal vontak be; egyik jurtában lakott Dzsingisz kán legújabb felesége, a fiatal Kulán (annak a merkit kánnak a leánya, akit megöltek a mongolok), kisleányával, Kjul-kánnal együtt. A másik jurtában hét szolgálóleányt – kínai rabnőket helyeztek el.

A sátor előtt egy kis téren tüzek égtek kövekből rakott oltárokon. Ezek között a tüzek között kellett elhaladnia mindenkinek, aki tisztelgésre jelent meg a nagykagán előtt. „A tűz – így magyarázták a sámánok – megtisztítja a bűnös gondolatokat, elűzi a szerencsétlenséget és a betegséget hozó gonosz gyíveket, akik láthatatlanul ott keringenek minden bűnös körül.”

Az öreg fősámán, Beki, és négy ifjú sámán nemezfövegben és fehér zubbonyban járkált az oltárok körül, nagy tamburinokat vertek tenyerükkel, és csörgőket ráztak. Hangos imádkozás közben olykor nagyokat üvöltöttek, és gyantás ágakat meg szárított, illatos virágokat dobáltak a tűzre.

A sátor egyik oldalán aranyoszlophoz kötött fehér mén állott; Szeter volt a neve. Tüzes szeme volt, a bőre fekete hófehér szőre alatt. Soha nem ismert nyerget, lovas még nem ült a hátán. Dzsingisz kán hadjáratainak idején – a sámánok kijelentése szerint – ezen a hófehér paripán lovagolt a háború láthatatlan, hatalmas istene, Szulde, a mongol sereg védőszelleme, aki győzelemről győzelemre vezette őket.

A sátor másik oldalán volt kipányvázva a mindig felnyergelt, széles szügyű Najmán, Dzsingisz kán kedvenc harci paripája. Világos pej volt a szőre színe; lába, farka fekete, és a gerincén is fekete csík futott végig, mert sztyeppi vadlovak ivadéka volt.

Szeter paripa mellett emelkedett egy magas bambusz zászlórúd, Dzsingisz kán összecsavart fehér zászlajával.

A domb körül helyezkedtek el a testőrség, a turgaudok őrhelyei; a turgaudok vassisakot és páncélinget viseltek, és kötelességük volt arra ügyelni, hogy egyetlen élőlény se közeledhessen a nagyagán sátrához. Csak a kiválasztottak, akik megkapták a különleges aranylemezt, a pajczát, a belevéselt tigrisfejjel, mehettek el a turgaud őrszemek állásai mellett, hogy feljussanak a sárga selyemsátorral ékes dombra.

Kissé odébb a sztyeppén, széles körben, elszórtan, fekete tatár jurták és vörös gyapjú tangut sátrak álltak. Ez Dzsingisz kán személyes kurjényja^[65] volt, ezer válogatott, fehér paripás lovastestőr állomása. Ebbe a testőrségbe csak a legelőkelőbb kánok fiai kerültek be; a kán közülük válogatta ki a legeszesebbeket és legmegbízhatóbbakat, akiket aztán hadvezéreinek tett meg.

Odébb még más kurjények is terültek el; végighúzódtak az egész síkságon, és eltűntek a sűrű erdőséggel borított hegyekben. A kurjények között a sztyeppén tevék és különféle színű lovakból álló ménesek legeltek. Kiáltozó csikósok nyargalásztak, pányvát lóbáltak: arra kellett ügyelniük, hogy a különböző ménesek lovai ne keveredjenek össze, és a ménesek ne közelítsenek a kancák és a csikók csoportjaihoz.

Mielőtt elindult volna a muzulmánok földjére, a mongol uralkodó követséget küldött Bokharába, Horezm sahjához, Muhammedhez, gazdag ajándékokkal. Ennek a követségnek élére húséges muzulmán alattvalóját, Mahmud-Jalvácsot állította, a gurgandzsi születésű gazdag kereskedőt, aki azelőtt Közép-Ázsiából Kínába küldte karavánjait. Feladata ez volt: kifürkészni, mi történik a nyugati birodalomban, milyen ott a hadsereg, és kész-e háborúra Horezm sahja. Ezzel egyidőben sok titkos kémeket is küldött az országba.

A keleti uralkodó követsége

*RUHÁIK REDŐIBEX MÉG
MEGMARADT TÁVOLI ORSZÁGUK VIRÁGAINAK ILLATA.
[PERZSA MESÉBŐL]*

A szétrombolt Szamarkand lett Horezm sahnjának ideiglenes székhelye. A szabadságszerető szamarkandiak felett aratott győzelmének örömeire Muhammed magas mecsetet emeltetett, és nekifogott egy nagy palota építtetésének is. Továbbra is nagy hódítónak tartotta magát, akinek, a Kétszarvú Iszkender példájára, el kell mennie hűséges kipcsákjaival a világ végéig, és ki kell terjesztenie a horezmi sahnok birodalmának határait a Végső Tengerig^[66], amelyen túl csak a sötétség van. Legfőbb és legveszedelmesebb ellenségének a bagdadi kalifát, Naszirt tartotta, aki nem akarta átengedni Muhammednek a minden muzulmánok fejének rangját. A sahnak tehát először Naszirt kell legyőznie, hogy beledöfhesse kopjája hegyét Bagdad szent földjébe a főmecset előtt, aztán meg kell fordítania a lovát, és keletre vonulni, hogy meghódítsa a távoli, mesés gazdagságáról híres Kínát.

Muhammed nagy sereget gyűjtött össze, kibontotta a zöld zászlót, és megindult Iránon át Bagdad, az arab kalifák fővárosa felé.

Csakhogy a sahn seregének előretolt része, mivel nem volt meleg ruházata, rövidesen ott veszett Irán hegyeiben; hóvihar kapta el őket, elgyöngültek, megmerevedtek a fagytól, és az álnok kurd ellenség könnyen végzett velük.

Ez a szerencsétlenség arra készítette Muhammedet, hogy megálljon útjában, és gondolkodni kezdjen azon: vajon csakugyan elkerülhetetlenül szükséges-e a kalifa ellen hadat vezetnie? „Nem Isten haragjának jele ez?” – gondolta, és visszatért Bokharába, ahol ideiglenesen „letette a vándorbotot”.

A Nyúl évének (1219-nek) őszén nagyszabású követség érkezett Dzsingisz kántól, a mongolok, tatárok, kínaiak és más, keleten lakó népek nagykagánjától. A horezmi sahnak megint foglalkoznia kellett a tatárokkal.

A sah palotájának magas kapujához tarka pusztai lovakon érkeztek Dzsingisz kán követei: három muzulmán a leggazdagabb kereskedők közül, akik minden évben áruval rakott karavánokat küldtek Horezmből Ázsia hatáira. Ezek a kereskedők három nagyvárosból valók voltak: Gurgandzsból, Bokharából és Otrárból,^[67] és már régen Dzsingisz kán szolgálatában állottak. Az ilyen nagy vagyonú kereskedők rendszeren kereskedelmi társaságokat alakítottak, és pénzt fogadtak el megbízóiktól, akik ki akarták próbálni szerencséjüket a kereskedelem terén. Ezeknek a kereskedőknek kereskedelmi ügyletekben kibocsátott, óriási összegekre szóló utalványait mindenütt fennakadás nélkül pénzzé lehetett tenni, akár Távol-Keleten, akár Nyugat legszélén. Az utalványokon keresztül teljesített fizetések gyorsabban folytak be, mint az adók az uralkodók kincstárába.

Száz teve hozta a kagán ajándékait Muhammed, a horezmi sah számára; azonkívül volt még egy külön szállítmány is, amelyet rikító színű, két hosszú szőrű jaktól vontatott szekér hozott magával. Sűrű tömegben állt a nép az utcán, a városon kívül eső palotától kezdve, amelyet a követség rendelkezésére bocsátottak, egészen a sah arkjának bejáratáig. A muzulmán kereskedők takaros segédei – valamennyien egyforma, kínai selyemből való köpönyegben – leszedték a tevékről a csomagokat, kibontották és behordták a csodálatos, ritka ajándékokat a palota fogadótermébe.

Az ajándékok tömegében sohasem látott színű rudakba vert nemesfémek, orrszarvúszarvak, mósuszos zacskók, piros és rózsaszínű korallak, jáspisból és nefritből való metszett csészék voltak; végszámba a drága targu-anyag, amelyet fehér tevék gyapjából szőttek, és amelyet csak kánoknak volt joguk viselni; arannyal kivarrott selymek, pókhálóvékony, átlátszó szövetek végjei. Utoljára óriási aranyrögöt hoztak be a segédek; az arany darabot a kínai hegyekben bányászták, és akkora volt, mint egy teve nyaka. Ezt az aranyat hozták a kocsin a hosszú szőrű jakok.

A horezmi sah Oszmán szultán magas, ódivatú trónján ülve fogadta a követséget; annak az Oszmánnak a trónján, aki utolsó volt a Karahanidák nemzetségéből. A sah, éppen úgy, mint kísérete, amely trónját körülállta, brokátöltözeteit viselt; gondolataiba merülten, egykedvűen, félig lezárt szemhéjakkal ült a helyén. Pillantása a

messzeségben járt, magasan, az összegyűlt udvari nép feje fölött. A trón mellett állt a nagyvezír, és ott szorongtak a birodalom más, magas rangú méltóságai is.

A három követ előbb földig hajolt, majd térdre ereszkedett, és elmondta, miért jött ide. A követek feje, a magas, testes Mahmud-Jalvács kezdett a szóba:

– A nagy Dzsingisz kán, minden mongolok fejedelme küldte rendkívüli követségünket, hogy megteremtse a barátság, a béke és a jóakarató szomszédság kötelékeit. A nagykagán ajándékokat és üdvözlőleveleket küld a horezmi sahnak, és megbízott minket azzal is, hogy közöljük szavait. – Mahmud-Jalvács átadta a másik követnek a pergamentekercset, amelyhez fehér zsinórral volt odaerősítve a kék viaszpecsét.

A másik követ, Bokharai Ali Hodzsa felolvasta az iratot:

Nem vagyok értesülések híján sem magas méltóságod, sem hatalmas birodalmad óriási kiterjedése felől. Arról is tudomásom van, hogy téged tisztel felséges urának a föld országainak nagyobbik része. Ezért kötelességemnek tartom, hogy szorosabbra fűzzem a barátság szálait veled, Horezm sahja, mert te olyan drága vagy nekem, mint fiaim^[68] legkedvesebbike...

– Fiaim? Hogyan mondtad? Fiaim? – kiáltott fel a sah, aki egyszerre éberré lett. Kezét övébe tűzött kinzsálja markolatára tette, előrehajolt, és merően nézett a követre.

– *Ugyanúgy te is tudod* – folytatta amaz zavartalanul –, *hogy uralmam alá hajtottam a kínai császárságot, meghódítottam Kína északi fővárosát, és a magam birodalmához csatoltam azt a területet is, amely határos a te birodalmaddal...*

A sah ingatni kezdte fejét, és gyémántgyűrűs ujjára csavargatta szakállának egy fekete fürtjét.

Te mindenkinél jobban tudod, hogy a birtokomban levő földek győzhetetlen harcosaim táborhelyei, és belsejük tele van ezüstmányakkal. Kiterjedt lapályainkon bőségesen terem mindenünk. Semmi szükségem tehát arra, hogy zsákmányt szerezni túllépjem határainkat. Nagy sah, ha te is hasznosnak

ismered el, hogy mindegyikünk szabad belépést engedjen birodalmaiba a másik fél kereskedőinek, ennek mindkét birodalom csak hasznát fogja látni, és mindkettőnknek nagy meglelégedésére fog szolgálni.

Mind a három követ némán várta a nyugati muzulmán országok uralkodójának válaszát a nomád Kelet fejedelmének ajánlatára. A horezmi sah tovább is mozdulatlanul ült trónján. Rápillantott a nagyvezírrre, és csak arany karperecekkkel ékesített kezével intett bágyadtan.

A nagyvezír ünnepélyesen átvette Dzsingisz kán levelét. Urára emelte szemét, és az újból intett kezével, olyan mozdulattal, mintha tolakodó legyet űzne el. Ekkor a vezír odahajolt a követek elsejéhez, Mahmud-Jalvácshoz, és halkán szólt:

– A fogadásnak vége. A padisah most mások iránt fogja magas kegyét tanúsítani. Halaszthatatlan kérelmek benyújtóit kell fogadnia.

A három követ felállt, és arccal az uralkodó felé, mély tisztelettel hátrált a bejárati ajtóig, amely a következő fogadóterembe vezetett. Itt utolérte őket a vezír, és odasúgta Mahmud-Jalvácshnak:

– Várj engem éjfélkor!

A sah éjszakai beszélgetése a követtel

*NE MONDD, HOGY ERŐS VAGY,
ERŐSEBBRE BUKKANSZ. NE MONDD, HOGY RAVASZ
VAGY;
RAVASZABBRA BUKKANSZ.
[KIRGIZ KÖZMONDÁS]*

Aznap éjszaka egy hallgatag szolga kivezette Mahmud-Jalvácsot a városon kívül épült palotából, ahol a mongolok követi megszálltak. Hátaslovak vártak egy nagy platánfa alatt. A hold fényénél Mahmud-Jalvács felismerte a nagyvezírt a lovasok között.

– Kövess! – szólt a nagyvezír. – Ülj lóra!

Sötét mellékutcákon keresztül átlovagoltak az egész, éjszakai csendbe merült Bokharán, és megálltak egy ablaktalan falnál, amelyben vasajtó volt. Jellegzetes kopogtatásra hang nélkül nyílt ki a vasajtó. Páncélinges, sisakos harcos komor alakja állt ott; úgy festett a holdvilágon, mint egy ezüsből öntött szobor. Mahmud-Jalvács követte a vezírt. Áthaladtak egy kerten, amelynek vízmedencéiben hattyúk szenderegtek, és amelynek lugasaiból női hangok suttogása hallatszott.

Faragásokkal ékített kiosk teraszára értek fel. Nehéz függöny mögött kicsiny szoba tűnt fel, amelynek falát mintás szövetekkel vonták be. Magas, ezüst gyertyatartókban vastag viaszgyertyák égtek: a lángjuk olykor megreszketett. A szobában ült Muhammed sah, selyempárnákon, drága kasmírköpenyben.

– Ülj kissé közelebb – szólt a sah, miután meghallgatta a vendég üdvözlő szavait. – Négyszemközt akarok veled beszélni olyan dolgokról, amelyek fontosak rám nézve. Te az én alattvalóm vagy, hiszen Horezmből származol, az én városomból, Gurgandzsból. Igazhitű muzulmán vagy, nem aljas pogány, és most mindjárt be is kell bizonyítanod, hogy lelkedben, eszeddel és tetteiddel minden igazhitűek oldalán vagy, nem adtad el magadat az iszlám ellenségeinek.

– Ez mind igaz, padisahom! – felelte Mahmud-Jalvács, és térdre borult Muhammed lábánál. – Tisztelettel és alázattal hallgatom sahi

felsőged szavait. Örülök, ha egész életemmel iszlám földjeinek uralkodóját szolgálhatom.

– Ha igazat válaszolsz minden kérdésemre, bőkezűen hálálom meg neked. Íme, zálogául annak, hogy ígéretemet be fogom váltani – a sah kiszakított karperecéből egy nagy gyöngyöt, és odanyújtotta a követnek. – De vedd észbe: ha árulónak és hazugnak bizonyulsz, holnap már nem látod meg a napot.

– Mit kell tennem? Engedelmeskedem, padisah!

– Rajtad keresztül mindent meg akarok tudni a tatár kagánról, Dzsingisz kánról. Azt akarom, hogy te légy nála szememmé és fülemmé. Azt kívánom, hogy küldj nekem egy megbízható embereddel leveleket, amelyekben mindig azonnal értesítesz róla, mit csinál Dzsingisz kán, mit határozott, hová tervez hadjáratot. Esküdj meg, hogy megteszed!

– Allah a tanúm, hogy szolgálak és szolgálni foglak, padisahom! – szolt Mahmud-Jalvács, és kezét szakállához értette.

– Még egy napot itt töltesz, hogy elbeszélj krónikásomnak, Mirza-Juszufnak mindazt, amit Dzsingisz kánról tudsz; honnan jött, milyen háborúkat vívott, és hogyan lett az összes tatárok fejedelmévé.

– Elmondok mindent, uram!

– Dzsingisz kán azt állítja, hogy ő most a hatalmas Kínának is ura, hogy fővárosát is elfoglalta. Valóban így van-e, vagy csak üres dicsekvés?

– Esküszöm, hogy ez a tiszta igazság – válaszolt Mahmud. – Ilyen nagy fontosságú dolog nem maradhat egyébként sem titokban. Hamarosan meggyőződöl majd róla, padisah, hogy mindez úgy van, amint a levélben állt.

– Hát higgyük el, hogy így van – felelte a sah. – Te azonban ismered birodalmam roppant méreteit, és tudod, milyen rengeteg seregem van. Hát hogyan merészelt ez a nagyszájú fickó, ez a pogány marhapásztor engem, minden muzulmánok hatalmas urát fiának nevezni? – A sah megragadta izmos kezével a követ vállát, és maga felé húzta, merő tekintetével egyre az arcán. – Mondd meg azonnal, milyen erős a serege.

Mahmud megérezte a horezmi sah szavaiban a rejtett, nehéz haragot. Félt a sah dühétől, reszketett a halálbüntetéstől. Keresztbe fonta karjait a mellén, és tisztelettel teljes szelídséggel válaszolt:

– Hozzámérve megszámlálhatatlan, győzedelmes seregeidhez, Dzsingisz kán hadereje nem több, mint egy füstfelhő az éj sötétjében.

– Igaz! – kiáltott fel a sah, és ellökte magától a követet. – Katonáimnak se szeri, se száma, hadaim győzhetetlenek. Erről tud az egész földkerekség, és most te is okos szavakkal bizonyítod... Egy nap múlva megkapod válaszleveletem a tatár padisahhoz. Neked pedig és mongol kereskedőtársaidnak megadok minden jogot és minden kedvezményt; szabadon adhattok el és vehettek bármiféle árut, és feltartóztatás nélkül utazhattok át muzulmán országaimon. Most kövesd vekilemet: elvezet a kerek szobába, ahol krónikásom, az öreg Mirza-Juszuf már vár reád.

A horezmi sah kegyesen intett a fejével, és néhányszor tapsolt a szolgáltnak.

Mit beszélt el a követ Dzsingisz kánról

SENKIRŐL SEM KELL ROSSZAT MONDANI
TÁVOLLÉTÉBEN,
MERT MÉG A FÖLD IS ELÁRULHATJA.
[KELETI MONDÁS]

A vekil felszólította a mongol követet, hogy menjen utána, és a palota kanyargós, útvesztő folyosóin át elvezette egy magas kupolájú kerek szobába.

A falak mentén vaspántos, fekete ládák álltak. Keskeny falfülkék polcain poros papírtekercsek feküdtek.

„A sah könyvtára!” – állapította meg Mahmud-Jalvács, és kissé megnyugodott. Attól tartott, hogy nyirkos pincébe kerül, ahol kínvallatás alá fogják.

A szőnyegen összeaszott, görbe hátú öregecske ült. Fehér volt a szakálla, öreg szeme állandóan könnyezett. Mellette fiatal írnok hajolt egy köteg papírra. Olyan kedves, gyengéd arca volt, mint egy fiatal leánykának.

A vekil, sürgős teendőire hivatkozva, eltávozott.

A magas, testes követ, aki művészi módon tekert turbánt és vörös selyemköpenyt viselt, a bejáratnál letette zöld saruit, és sok méltósággal lépett oda az öreghez, aki udvarias üdvözlő szavakkal kelt fel helyéről. Felszólítására a követ térdre bocsátkozott. Mindketten imát suttoztak, tenyerükkel végigsimítottak szakállukon, azután érdeklődtek egymás egészsége felől.

A követ kezdett a szóba:

– A nagy padisah azt parancsolta nekem, hogy beszéljem el neked mindazt, amit a tatár uralkodóról tudok. Én általában a tolmácsa vagyok, most pedig a követ tiszttségét töltöm be.

– Buzgó figyelemmel hallgatlak, tiszteletre méltó és ritka vendégünk. Nagy padisahom hasonló parancsot adott nekem: meg kell tudnom tőled minden tudnivalót, ami hasznunkra válhatik, és mindent, amit hallok, be kell írnom a titkos udvari krónikáskönyvbe.

Mahmud-Jalvács a földre szegezte szemét, és egy ideig mozdulatlan maradt. „Minden, amit mondok – gondolta–, egy nap

múlva ismeretes lesz a palota minden pletykahordója előtt. Hogyan kerüljem ki a veszedelmet, amely egyfelől a sah részéről fenyeget, aki megharagszik, ha nem mondok semmi fontosat, másfelől a tatárok nagykaganja részéről, aki tudomást szerez majd erről az éjszakai beszélgetésről?... Dzsingisz kán kémei már mindenhová beférkőztek...”

A követ szomorú, gondterhelt arccal kezdte morzsolgatni olvasóját, amelyet a bal kezére csavart fel.

– Sok olyan dolgot fogok elmondani, amit az ész fel nem ér – mondta –, annyira távol vannak minden megszokottól. Gyakran magam sem hiszek e történetek való voltában... De még ha azt mondanám is, hogy minden hazugság, ugyebár, akkor is tudni akarnád, mik ezek a hazugságok. Ezért úgy mondok el mindent, amint hallottam. Minden ember tévedhet. Ha valaki azt állítja magáról, hogy csalhatatlan, avval kár szóba ereszkedni!...

Mahmud-Jalvács megállt a beszédben, és felvont szemöldökkel, csodálkozással figyelte, milyen sebesen írta fel szavait a fiatal írnok. A nádtoll könnyedén szaladt a papirosra, és szó szó után került egyenletes sorokba, szép, cikornyás arab írással a többi mellé.

– Miért jegyez fel mindent ez az ifjú? Hiszen még nem is kezdtem a tatárokról beszélni!

– Nem ifjú ez – válaszolt Mirza-Juszuf, a krónikás. Leány. – Bent-Zankidzsá a neve. Én már vaksi lettem, a kezem is reszket. De kisunokám segítségemre jött. Olyan könnyen és szépen ír, mint a legkitűnőbb arab betűrajzoló. Csak az a baj, nemigen hiszem, hogy sokáig marad a segédem. Már dalokat csinálgat „gyönyörűséges sötét szempárról” meg „fekete szépségjegyről” a sima arcon, ez pedig arra vall, hogy nemsokára kiröppen a házamból... Akkor össze kell majd fonom karomat mellemen, és le kell borulnom arccal a szent kőre.^[69]

– Nem hagylak el, nagyapám! – szólt a lány, miközben tovább írt, anélkül, hogy szemét felemelte volna.

Az öregember újra a követhez fordult:

– A padisah magas jutalmat ígér neked mindenért, amit majd mondasz; minden jelentős dologért, amit hasznos tudunk. Nagyon fájdalmas volna, ha a mi gondatlanságunk miatt erős ellenség váratlan támadása érné az iszlám birodalmat... Igazhívő vagy, mint

mi mindnyájan. Módozban lesz-e idejében figyelmeztetni minket? Nagy jutalom vár rád...

– Nem kell nekem semmi! – sóhajtott nagyot a követ. – Minden fáradságomért, amelyet a nagyvilágban való nehéz útjaimon elszenvedtem, legyen egyetlen jutalmam az igazhivők imája értem, hogy a végső ítélet napján a feltámadott igazak sorában ébredjek fel!

Csúfondáros mosolygás játszott a kislány ajka körül. Gyanakvó, hitetlen pillantást vetett a követre, jól táplált termetére és aranygyűrűs ujjaira. A követ még hallgatott. Látszott: jól megrágja minden szavát.

– Úgy legyen – felelt az előbbi mondásra a vén krónikás.

Egy sovány rabszolga mindenféle édességgel megrakott ezüsttálcát hozott, és a vendég elé állította. Cserépkorsóból sötétvörös bort öntött egy ezüstkehelybe.

– Ízleld meg a palota pincéjének óborát – szólt a krónikás. – Az első, amit meg kell tudnunk: miféle népek ezek a mongolok és tatárok? Hol élnek? Mennyien vannak? Milyen harcosok? Olyan hirtelen jelentek meg határunkon, mint a rettenetes madzsudzsok és jadszsudzsok, akiket a bajszővő Eblisz^[70] teremtett.

A követ elkezdte magyarázni:

– Mind a mongolok, mind a tatárok a puszták fiai. Egymás mellett élnek a messze keleti országokban, és nem valók állandó letelepülésre. Széles földjeik fűben gazdag, de vízben szegény sztyeppék, amelyek igen alkalmas legelők lovak, juhok és tevék számára, mert ezek az állatok sok fűvet esznek, de kevés vizet isznak.

– Azt volna fontos tudnunk: veszedelmes-e ránk nézve, ha hadba szállnak?

– Árulója lennék az iszlámnak és aljas hazudozó, ha azt állítanám, hogy a mongolok és a tatárok kevésbé veszedelmesek a szomszédaikra nézve, mintha valóban jadszsudzsok és madzsudzsok volnának...

– Allah oltalmazzon meg bennünket! – kiáltott fel Mirza-Juszuf.

– Született katona ez valamennyi. Száz éve háborúskodnak; egyik a másik törzs ellen harcol... Van, mondjuk, egy tatár kán; annak ezer lova, óriási juhnyája és száz félmeztelen pásztora van, s aki örökké elégedetlen. Mindig éhes, mert mindnek van éhes felesége és egy

csomó éhes gyereke... Amikor a kán látja, hogy pásztorainak helyzete már tűrhetetlen, és ordítanak, mint a vadállatok, parancsot ad nekik: „Vezessünk hadat a szomszéd törzs ellen! Jólakottan és gazdagon térünk vissza!” A kán tehát pásztoraival hadba vonul. .. Pedig a vérfürdő néha azzal végződik, hogy éppen ezt a kánt adják el, kolonccal a nyakában, barmaival és pásztoraival együtt, fejenként négy dirhemért. Valamelyik szomszédos törzs vagy a rabszolga-kereskedő megvásárolja őket...

– Miért beszélsz effélékről? – szólt szemrehányóan a krónikás. – Nem a tatár kánok rabszolgasorsra jutására vagy más ilyen semmiségekre vagyunk kíváncsiak. A tatár kán seregéről, fegyverzetéről, számáról és harci értékéről számolj be!

A követ minden sietség nélkül hörpintette ki a borát.

– Ha az ember el akar jutni a hegyekbe – szólt –, néha az is szükséges, hogy megkerülje az útjába eső folyamokat, tavakat és sós mocsarakat...

– Tisztelt vendégünk, hagyjuk a sós mocsarak dolgát. A tatár padisah dolgai érdekelnek.

– Jó, illatos bor van a horezmi sah pincéiben – folytatta megzavarhatatlanul Mahmud-Jalvács. – Kívánom, hogy bánat nélkül uralkodjék élete végéig... A harcias tatár kánok egyike, Temucsin a neve, kitűnt a többi közül különös vitézségével a csatában, kegyetlenségével az ellenséggel szemben, nagylelkűségével hívei iránt, és hevességével, ha támadásra került a sor. Ez a Temucsin kán ifjúkorában sok keserves viszontagságon ment keresztül. Még rabságot is mért rá a sors, és fakolonccal nyakában kellett végeznie a legnehezebb munkákat az ellenséges törzs kovácműhelyében. Onnan azonban megszökött, úgy, hogy láncával agyonverte az őrét. Azután sok évet töltött háborúban, mindig azzal a határozott céllal, hogy az összes többi kánok fölé kerekedjék, és hatalmasabbá legyen mindegyiküknél... Már ötvenedik évét töltötte be, amikor a kánok nagyágának kiáltották ki, és „a tisztelet fehér nemezlapjára” emelték, abban a reményben, hogy Temucsin most majd teljesíti a legelőkelőbb kánok kívánságait... Temucsin azonban mindenkit alávetett saját akaratának. Új nevet választott magának, ezentúl „Dzsingisz kánnak” nevezte magát, amely név annyit jelent: „az ég

küldöttje”. Szétúzta, és rabságra vetette az engedetlen törzseket, vezéreiket pedig élve főzette meg forróvízes üstökben...

– Szörnyű dolgok ezek – sóhajtott fel a krónikás. – Te azonban csak rémes történeteket mondasz el, és még mindig nem szóltál egy szót sem a tatárok nagy uralkodójának hadseregéről!

A követ felhajtott még egy serleg bort, és a krónikás már aggodalommal kezdett rá nézegetni. „A palota bora nehéz... El tud-e majd a követ mindent mesélni, amit Horezm sahja hallani óhajt, vagy egyszerre csak elalszik itt helyben?” A sovány, öreg szolga pedig megint színig töltötte az ezüstkupát.

– Éppen a hadseregről beszélek – felelt nyugodt hangon a követ.
– Attól a naptól fogva, amelyen Dzsingisz kánt nagykagánná kiáltották ki, az összes tatár törzsek, amelyek azelőtt ellenségeskedésben éltek, az ő engedelmes hadseregévé egyesültek. Ő maga osztotta fel tatárjait ezredekre, századokra és tizedekre, és maga nevezte ki az élükre állított ezredeseket, századosokat és tizedeseket. Származással nem törődött, született kánokat is mellőzött, ha nem bízott bennük eléggé. Futáraival új törvényt hirdetett ki: egyetlen nomád se merészeljen ellenségeskedni a másik nomáddal, megrabolni vagy megcsalni a másik nomádot, mert Dzsingisz kán ezekre a bűnökre csak egyetlen büntetést szab ki: halált.

– Hát azt megengedi-e Dzsingisz kán törvénye, hogy más, nem tatár törzs embereit kirabolják és megcsalják az alattvalói?

– Természetesen! – szólt a követ. – Mi több: külön hőstettnek számít kirabolni, meglopni vagy megölni más, nem tatár törzs embereit.

– Értem – mondta halkán a krónikás. – És hogyan tetszett mindez az egyszerű barompásztoroknak? Ezentúl kevésbé voltak éhesek?

– Dzsingisz kán kihirdette, hogy a neki alárendelt törzsek a világon egyetlen, az ég által kiválasztott nép, és ezentúl a „mongol” nevet veszik fel, ami „győzedelmest” jelent... Minden más nemzetségnek a mongolok rab népévé kell lennie. Amely törzs nem veti magát alá Dzsingisz kán uralmának, azt eltörli a föld színéről, mint a kártékony dudvát, és csak mongolok élnek majd e földön.

A krónikás összecsapta a kezét:

– Ez azt jelenti, hogy a tatár kagán a mi határainkra is azzal a követeléssel jött, hogy az igazhivők vessék alá magukat neki?... Ám a mi padisahunknak roppant serege van; csupa vitéz harcos, akik úgy küzdenek, mint az oroszok, az iszlám zöld zászlaja alatt... Esztelenség, gyermekmese arról álmodni, hogy olyan hősi muzulmán hadsereg, mint a miénk, és olyan dicsőséges hadvezér, mint Alla ed-Din Muhammed, a horezmi sah, alávesse magát az egyszerű csordapásztorok hóbortos kánjának! Magának a Prófétának árnyéka lebeg hadaink felett, az vezet minket győzelemre!

A követ összecsukta puffadt kezeit kövér hasán, felsóhajtott, és behunyta a szemét.

– Előre megmondtam, hogy azt, amit elbeszélék, mesének és regének fogod nevezni.

– Nem, nem, tiszteletre méltó vendégünk! Beszélj csak tovább! Hallgatlak. Csak nagyon csodálatos, nagyon valószínűtlen mindaz, amit hallok tőled.

A követ felegyenesedett. A lányka észrevette, hogy a szeme értelemtől és éberségtől fénylik. De megint lehunyta pilláit, mintha nagyon fáradt volna, és ernyedten folytatta:

– A tatár kagán látta, hogy a kánok éppen olyan kapzsi maradtak, amilyenek azelőtt voltak; hogy az egyszerű pásztornép ínsége nőttön-nő, és hogy a tatár népben sok erő gyűlt fel, amelyet korábban hasztalanul vesztegetett el kölcsönös mérsárlásban... Ezért, hogy a nyomorgó barompásztorok ne támadják meg kánjaikat, Dzsingisz kán úgy döntött, hogy ezt az erőt más irányba tereli... Összehívta a kurultájt, a legelőkelőbb kánok tanácsát, és így szólt hozzájuk: „Nagy hadjárat ideje közeledik számotokra. A háborúból arannyal megrakodva tértek majd vissza, ménesszámra hajtjátok haza a lovakat, csordaszámra a marhát és tömegével a legügyesebb rabszolgákat. Torkig jóllakatom a legszegényebb pásztort is, testüket drága selyembe burkolom, mindegyiket rabnőkkel ajándékozom meg... Meghódítjuk a leggazdagabb országot, és valamennyien annyi kincsel térünk majd vissza, hogy nem lesz elég teherhordó állatok, hogy elcipelje a zsákmányt jurtáitokba...” Tavasszal, amikor dúsan nőtt ki a síkságon a takarmánynak való jó zöld fű, Dzsingisz kán elvezette éhes lovasseregét az ősi, gazdag Kínába... Elsöpörte

a szembejövő kínai seregeket, azután viharként száguldozott szerte az országban, elhamvasztott ezer kínai várost, és csak három esztendeig tartó háborúskodás után, amikor már fél Kínát uralma alá hajtotta, tért vissza mérhetetlen zsákmánnyal megrakodva a sztyeppre, nomádtáborába...

– Allah oltalmazzon minket! – suttogta ismét a krónikás.

– Minden, amit mondtam, megint csak mesének tűnik majd előtted, pedig színigazság!

– Felelj nékem, tiszteletre méltó Mahmud-Jalvács: szemre-főre milyen ez a csodálatos hadvezér Dzsingisz kán?

– Magas növésű, és noha már hatvanéves elmúlt, igen erős. Nehéz léptei, esetlen mozdulatai medvére emlékeztetnek, ravaszsága rókáéhoz hasonló, haragja kígyóméreg, szilajsága a párducé; fáradhatatlan, mint a sivatag tevéje, és bőkezősége azok iránt, akiket érdemesnek tart a jutalomra, a vérszomjas tigrist juttatja az ember eszébe, amely a maga kölykeit gyöngéden dédelgeti. Magas homloka van, hosszú, keskeny szakála és sárga, rebbenéstelen nézésű macskaszeme. Kánjai, éppen úgy, mint egyszerű katonái, jobban félnek tőle, mint a tűzvészről vagy a villámtól. De ha parancsot adna tíz harcosának, hogy rohanjanak rá ezerfőnyi ellenségre, habozás nélkül indulnának a támadásra, mert vakon bíznak benne, hogy a győzelem csak Dzsingisz kán oldalán lehet...

– Sok éve élek már – szólt a krónikás –, és sok híres, bátor hadvezért láttam, de olyan férfival, amelyet leírsz, még soha életemben nem találkoztam... Olyan a beszéded, mintha mesemondót hallgatna az ember. Magyarázd meg nekem, ha ugyan tudod: ha a tatár kagán már gazdaggá tette minden emberét, miért jelent meg hirtelen mégis a mi határainkon? Mi készítette arra, hogy ismét elhagyja távoli hazáját?

A követ ismét kiürítette a boroskelyhet, azután behunyta a szemét, és aggasztóan megingott ültő helyében. A krónikás szigorúan, fenyegetően nézett a szolgára, aki megint tölteni akart. A követ azonban magához tért, és amikor látta, hogy üres a serlege, jelt adott a szolgának, mire az újra színültig töltötte a kupát a sötétvörös borral.

– Ne csodálkozzatok, hogy ilyen sokat iszom! Sem te, tiszteletre méltó Mirza-Juszuf, sem a te kis írnoklányod, nem ittatok egy cseppet sem, nekem tehát egymagamnak kell helytállnom három helyett...

Mahmud folytatta beszédét, kezében a serleggel és némi ingadozások közepette:

– A nagy kagán három évig pihent nomádtáborában. Hadseregének felét Kínában hagyta, ahol a nép még mindig védi hazáját. A sereg másik felét viszont ő maga vezette nyugatra, sivatagokon és hegyeken keresztül...

A krónikás fülére tapasztotta kezét, és felnyögött:

– Balsejtelmek gyötörnek...

A követ folytatta:

– A kánok kapzsisága és az egyszerű nomádok éhsége kielégíthetetlen. A harcosok panaszkodtak, hogy a kánok magukhoz ragadták a zsákmány javát; a szegények számára csak hulladékok maradtak. Dzsingisz kán erre elhatározta, hogy jó távoli hadjáratra viszi katonáit: eszükbe ne jusson megint lemészárolni egymást meg a kánjaikat...

– Milyen nagy a mostani tatár sereg?

A követ álomittas hangon felelt:

– Dzsingisz kán tizenegy turnent vezetett nyugatra. Mindegyik tumenben tízezer tatár lovas van. Minden lovas visz magával egy, esetleg két vezetéklovát is...

– A tatár kagánnak tehát összesen száztízezer lovasa van? – kiáltott fel a krónikás. – De hiszen a mi padisahunknak négyszer ennyi a katonája!... Ha pedig szent háborúra hívja fel valamennyi törzsünket, akkor az iszlám serege teljesen legyőzhetetlen lesz!

– Talán nem ugyanazt mondtam őfelségének, Alla ed-Din Muhammed horezmi sahnak? A tatár sereg Muhammed padisah serege előtt – uralkodjék százhusz évig! – annyi, mint füstfelleg az éjszakában!... Igaz, hogy útközben, amíg a had nyugatnak vonult, a tatár sereghez csatlakozott a sztyepp minden vándornépe: az ujugurok is, az altájiak is, a kirgizek meg a kara-kitájok is, úgyhogy Dzsingisz kán hadserege sebesen nőtt és duzzadt útközben... Nem mese ám ez, hanem színgazság!

A követ újra megingott, kezével a szőnyegre támaszkodott, majd elnyúlt egész hosszában. A leány zöld szattyánpárnát tett a feje alá, és azt súgta az öreg Mirza-Juszuf fülébe:

– Ravasz róka ez! Nem akarja az igazat megmondani...

– Ilyenek a követek. Egyenes beszédű követet soha senki sem látott még.

Bejött a vekil. Sokáig ültek együtt némán mind a hárman. Vártak. Nem tudták, mit kellene csinálni az alvó követtel.

Mahmud-Jalvács hirtelen felriadt, és nagy bccsánatkérések között azonnal talpra is ugrott:

– Mit beszéltem én itt össze nektek részeg fővel? Magam sem emlékszem. Kár volt feljegyeznetek! Égessétek el a feljegyzéseket, úgysem érnek semmit!

A vekil visszavezette a követet a szűk, sötét folyosókon keresztül a kertkapuig, ahol a hátsólovak várakoztak. A dzsigitek nagy nehezen ferdítették a nyeregbe az ingadozó Mahmud-Jalvácsot. A hajnali derengésben a lovasok átlovagoltak az alvó Bokhara néma utcáin, és a város falain túl elérkeztek a követek szállására.

A nagyagán jelentéseket hallgat

DZSINGISZ KÁN MAGAS TERMETÉVEL

ÉS ERŐS TESTALKATÁVAL TÚNT KI.

MACSKASZERŰ VOLT A SZEME.

[DZSUZDZSANI, XIII. SZÁZADBELI TÖRTÉNETÍRÓ]

Három lovas vágatott sebesen a tatár jurták között vezető ösvényen. Gyapjúköpenyeik lebegtek és csapdostak, mint a küzdő sasok szárnyai. Két őrszem tette előttük keresztbe a kopjáját. A lovasok nyeregéből szálltak. Poros úti köpenyeiket a fehér homokra hajították.

Az érkezettek egyike megigazgatta magán vörös, csíkos kaftánját, és nagyot kiáltott:

– Áldott legyen a kagán neve! Nagy fontosságú jelentenivalóm van!

A legközelebbi jurtából már szaladt is elő két nuker, kék bundában, vörös kivarrással a ruhájuk ujján.

– Nyugati országból érkezünk, ahová a nagyagán küldött követségbe. Jelentsd érkezésünket. Mahmud-Jalvács vagyok, a követ.

A sárga sátor selyemfüggönye kissé megnyílt. Parancsszó hallatszott ki mögüle. A nyolc őrszem, aki a sátorhoz vezető ösvényen állt, egymásnak adta át a szót:

– A nagyagán parancsolta: „Jöhetnek.”

A három újonnan jött meghajolt; karjukat keresztbe fonták mellükön, és elindultak a sátor felé. Egy kínai szolga bocsátotta be őket. Mélyen meghajolva léptek be, és lebocsátkoztak a szőnyegre.

– Beszélj! – szólt egy mély hang.

Mahmud-Jalvács felemelte a szemét. Meglátta a jól ismert vörös szakállas, szigorú, sötét arcot. Két ősz, csomóba csavart hajfonat hullott alá a kagán széles vállára. Óriási smaragddal ékesített, fényes fekete süvege alól merőn szegeződött a követ arcára zöldessárga szeme párja.

– Alla ed-Din Muhammed, Horezm sahja nagyon elégedett ajándékaiddal és barátsági ajánlatoddal. Készséggel beleegyezett,

hogy megadjon kereskedőidnek minden előjogot. Egy dolgon azonban felbőszült...

– Hogy fiamnak neveztem?

– Te, nagy férfiú, eltaláltad az igazságot, mint mindig. A sah olyan dühbe jött, hogy fejem már gyengén állt a vállamon.

A kagán szeme keskeny résnyire szűkült össze.

– Már azt gondoltad, hogy így jársz? – A kagán hatalmas ujjával vonalat húzott a levegőbe.

Ettől a mozdulattól mindenki rettegett: így adta ki halálos ítéleteit Dzsingisz kán.

– Lecsillapítottam Horezm sahjának haragját, és ő szálámot és levelet küld neked.

– Lecsillapítottad a haragját? Mivel? – A kagán hangja bizalmatlanul csengett, szeme merően nézett a kalmárra. Hol kitágult, hol összeszűkült a kegyetlen macskaszem.

Mahmud-Jalvács részletesen kezdte elbeszélni fogadtatását Muhammed sahnál, és azt is, hogyan jött érte éjszaka a nagyvezír, és hívta titkos beszélgetésre. Amikor idáig ért, odafektette Dzsingisz kán széles tenyerére a gyöngyöt, amelyet a horezmi sahtól kapott, és szó szerint elmondott mindent, amit Muhammeddel beszélt.

Mahmud-Jalvács érezte, anélkül, hogy szemét felemelte volna, a kagán erősen rászegzett tekintetét. Tudta, hogy ez az éles szem most legtitkosabb gondolatait igyekszik kifürkészni.

– Ez minden, amit hallottál?

– Ha valamit elfelejtettem, bocsáss meg nekem, tökéletlennek!

Krágogás hallatszott: a kagán meg volt elégedve. Rácsapott súlyos kezével Mahmud-Jalvács vállára:

– Ravasz egy muzulmán vagy te, Mahmud. Okosan mondtad, hogy seregem hasonló a füstfelleghez a fekete éjszaka sötétjében. Csak gondolja ezt a sah! Este mindhárman jöjjetek el hozzám lakomára.

A követek kimentek a sátorból.

A kagán felállt helyéről. Magas volt, hajlott tartású; durva vászonból készült ruhát viselt, amelyet széles aranyöv fogott át. Fehér vadbőr csizmás nagy tuskólábait nehézkesen emelgetve ment végig sátorán, kissé félrevonta a függönyt, és nézte, hogyan ül fel

porlepte lovára, és üget lassan lefelé a három fehér turbános, színes kaftánú követ.

– Elkövetkezett a nagy parancs^[71] ideje. Kivárom a kedvező holdat.

Dzsingisz kán nyugtalan éjszakája

Dzsingisz kán nem szeretett hosszú füstcsővel melegíteti nyugágyon aludni, mint az elpuhult kínaiak; sem dagadó párnákon, mint a muzulmán kalmárok. A kagán szerette, ha oldala alatt érzi a kemény anyaföldet. Öreg kínai szolgája csak egy kettéhajtott, jól kisimított vastag nemezdarabol terített alvószőnyegére.

Rendszerint azonnal elaludt a kagán. Gyakran látott álmot: ilyenkor megmagyaráztatta a sámánokkal vagy bölcs tanácsnokával, a kínai Jelju Csu-cájjal, mit jósolnak ezek az álmok, de nem mindig hitt álomfejtéseikben, és úgy járt éjjel amint saját esze után legjobbnak ítélte.

Hajnal előtt felébredt. Kinyújtózott meleg cobolybundája alatt. Harcosainak és paripáinak tízezreire gondolt; arra, hogyan láthatná el a lakosság legjobban és legböcsőségesebben nagy étvágyú seregét; Mongóliában hagyott ötszáz feleségének, gyerekeinek, rabnőinek eltartásán is gondolkodott. Átfutott elméjén az a sokféle jelentés, amelyet kémei hoztak, akiket jó előre szétküldött azokba az országokba, amelyekbe hadjáratot akart vezetni. Gondolt fiaira is, akik vetélkedtek egymással, és irigykedtek egymásra; gondolt a hasogató fájdalomra, amelyet lábában és ízületeiben érzett; gondolt a halálra is.

A kagán kinyitotta rebbenéstelen szemét, amelyről hiányzott a felső szempilla, és egy pontra meredt. A résen kinézett, a sátorlapok között. Az égnek egy sarka kékkelt ott. A csillagok már elhalványodtak. Néha az őrszem árnya elsötétítette a nyílást, amint lassan ide-oda járt őrhelyén.

Egy nehéz gondolat vissza-visszatért a kagán elméjébe. A nyugati hadjárat előtt Dzsingisz kán öreg, kövér felesége bölcs szavakat mondott neki. Burte mindig bölcsen beszélt.

– Nagy kagán – szólt az asszony, miután földig hajolt, és lihegve egyenesedett ki –, seregeddel hegyeken és sivatagokon túlra indulsz, ismeretlen országokba, hogy rettentő csatákba szállj idegen népekkel. Gondoltál-e arra, hogy ellenséges nyíl a te erős szívedet is átverheti, és idegen harcos kardja a te acélsisakodat is kettéhasíthatja? Ha ilyen szörnyű módon megtörténnék a borzalmas,

a jóvátehetetlen (gondolta, de nem merte kimondani a „halál” szót), és helyetted a földön csak szent neved marad, akkor négy fiunk közül melyiket rendeled örökösöddé és a földkerekség uralkodójává? Jó idején nyilvánítsd ki akaratodat mindenki előtt, nehogy aztán törjön ki háborúság fiaink között, és vetemedjenek testvérgyilkosságra.

Mind e mai napig senki sem mert még célzást sem tenni a kagán előtt a korára, még kevésbé arra, hogy napjai talán már meg vannak számlálva. Mindenki azt erősítgette, hogy ő nagy, változhatatlan, pótolhatatlan, és nélküle nem állhat meg a világmindenség. Egyedül az öreg, hűséges Burte mert vele a halálról beszélni...

Talán valóban megrokkant a kortól, anélkül, hogy észrevette volna? Nem! Még mindig meg bírja mutatni minden titkos irigyének, hogy fel tud ugrani a nyergeletlen lóra, vágóban veri át kopjájával a vadkant, és ha gyilkos kéz emelkednék ellene: erős ujjaival fojthatná meg... Kegyetlenül leszámol mindenkivel, aki gyengülésére vagy öregedésére mer célozni...

De a bölcs és bátor Burténak mégis igaza volt, amikor az utódlás kérdését szóba hozta. Melyiket jelölje ki örökösének négy fia közül? Dzsucsi, a legidősebbik, várja atyja halálát. Már negyvenedik esztendejét tapossa, és bizonyára vágyódik rá, hogy kiragadja Dzsingisz kán kezéből az uralom gyeplőit, atyját pedig beültesse a rokkant vének jurtájába. Éppen ezért küldte el Dzsucsi fiát jó messzire, birodalma szélső szögletébe, és ezért állított melléje titkos megfigyelőket, akiknek jelenteniök kell Dzsucsi minden szavát, sóhajtását, sőt minden gondolatát is.

A második fiú, Dzsagatáj, inkább kívánja bátyja és vetélytársa, Dzsucsi vesztét, mint atyja halálát. Míg ez a kettő gyűlöli egymást és verseng egymással, addig egyikük sem veszedelmes. És mindjárt el is határozta, hogy harmadik fiát, Ugedejt jelöli ki utódjának; ez lágy szívű és gondtalan természetű; szereti a vidám lakomákat, a sólyomvadászatot, a lóversenyt – nem, ő nem fog vermet ásni, hogy beletaszítsa az apját. Ugyanilyen a legfiatalabb fiú is, Tuli kán. Mindketten szeretnek jól enni és inni, a hatalomvágy tüze nem égeti a bensőjüket.

Hadba induláskor tehát Dzsingisz kán kihirdette trónörököséül harmadik fiát, Ugedejt. Ezzel azonban csak még jobban felbőszítette

a két idősebbet. Állandóan résen kellett ezentúl lennie; el kellett készülnie merényletekre; várhatta a mérgezett nyilat, amely a sötétségből száll feléje, vagy egy alattomos kopjadöfést a sátor függönyén keresztül.

Azóta a halálra sértődött Dzsucsi állandóan távol jár serege előtt, a neki rendelt tumen^[72] élén. Igyekszik kitűnni, meg akarja nyerni harcosainak szeretetét, keresi a harci dicsőséget. Fiatal és erős... Jó annak, aki fiatal!...

A kagán egyik oldaláról a másikra fordult, és újra meg újra eszébe jutottak a kövér Burte szavai. Halálára gondolt. A magas halomra a sztyeppén, amely fölött könnyű lábú, fürge zergék suhannak el, és magasan, az égen lassan keringenek a sasok. Ilyen halmok alatt nyugszanak a nagy hősök földi maradványai. A népek leghatalmasabb uralkodói is mindig meghaltak eddig. De ő, Dzsingisz kán, hatalmasabb mindegyiküknél. Vagy talán hódított meg már valaha hadvezér akkora területet, mint ő? Mi is az a halál? Azt mondják, vannak olyan tudós orvosok, varázslók és boszorkányok, akik ismerik a követ, amely a rezet aranyá változtatja. Tudnak olyan italt is csinálni, amely visszahozza az ifjúságot. Kilencvenkilencféle fűből drága orvosságot főznek, amely halhatatlanságot ad...

Hát nem kiáltották ki őt, Temucsint, az egyszerű nukert, aki valaha rabszolga volt, nyakába akasztott kolonccal, a kurultájon, Dzsingisz kánnak, az ég küldöttének? Ha a kék ég örök, akkor küldöttjének is örök életűnek kell lennie. Küldjön tehát azonnal, már holnap, főtanácsadója, a kínai Jelju Csu-cáj szigorú parancsot a birodalom széltében-hosszában mindenfelé, hogy tüstént siessenek a kagán főhadiszállására a legnagyobb tudósok, azok, akik csodákat tudnak tenni: a kínai taoszok is, a tibeti boszorkányok is, az altáji sámánok is; és mind hozzanak magukkal olyan orvosságokat, amelyek erőt, ifjúságot és halhatatlanságot adnak. Ha elhozzák a csodaszert, ő, a nagykagán, olyan hallatlanul nagy jutalmat ad érte, amekkorát még nem adott alattvalójának a kerek világ egyetlen uralkodója sem...

Sokáig nem tudott elaludni; forgolódott, és végül, amikor már kezdett szunyókálni, hirtelen kis fájdalmat érzett lába nagyujjában. Valaki erősen megszorította. Nem ijedt meg. Ismerte ezt a jeladást, amely szokásos volt a nomádok között. A kagán kissé felemelte a

fejét, de semmit sem tudott kivenni a sötétségben. Jól emlékezett még: valamikor, ifjú szerelmes korában így szorította meg ő is szeretett jegyese, Burte lábának hüvelykujját. Burte akkor karcsú volt és fürge, mint a sztyepp zergesutája. Az egész nagy család együtt aludt akkoriban a padlóra terített nemezlapokon Dzsingisz kán szigorú apjának, Daj-Szecsennek sötét jurtájában.

Ki ül most a lábánál? Ki hívja őt?

Óvatosan kinyújtotta a kezét, és tenyere alatt finom ruhaselymet, összekuporodott női alakot, keskeny vállat érzett. A nő haja szokatlan módon tornyozódott a fején – ki lehet? Magához vonta. Halkan suttogó, töredezett, hibásan kiejtett szavakat hallott:

– A te Kjuszjultyud, a te szerelmes Kulán-hatunod... ő van halálán. El kell jöjj hozzá. Te őt megvigasztalni... Te vagy nap, Kjuszjultyu hold...

„Ez a kínai lány fiatal feleségének, Kulánnak a szolgálója. Kulánt a kagán »Kjuszjultyu«-nak nevezi. A leány olyan nesztelenül surrant be a sátorba, mim az egér. Kulán hívja az urát.”

A kagán felhúzta nemezzel bélelt bő csizmáit, és óvatosan lépkedett a sátor kijáratához. Vigyáznia kellett, hogy ne érjen hozzá két fiához, Ugedejhez és Túlihoz, akik egy sátorban aludtak vele.

Kulán-hatun jurtájában

*NINCS SZEBB, MINT A PUSZTA ASSZONYA, LEÁNYA,
MINT A BŐSZ HIÚZÉ, KESKENY SZEME PÁRJA.
[MONGOL DALBÓL]*

A csendes éjjel hideg szelet hozott a havasok felől. A hold nehéz felhők mögé rejtőzött. Itt-ott homályosan fénylett néhány magányos csillag. A kínai lány ment elől. Gyöngéd jázminillat maradt a nyomában.

Két árnyék emelkedett ki a földből.

– Ha!^[73]... Ki az?

– Fekete Irtis – suttogta a kínai nő.

– Meghódított világ – adta meg a válaszjelszót az ő, és az árnyak eltávoztak.

Amíg a fehér jurta felé haladt, ezt gondolta magában a kagán: „Miféle új szeszélye támadt Kjuszjulyunak?” Valahányszor a kagán megszakította hadvezéreivel való fontos tárgyalásait, hogy új asszonyát meglátogassa, Kulán mindig másképpen fogadta: egyszer kínai nőnek öltözött, csodálatos virágokkal telehímzett selyemköntösben; máskor nyögdecselve feküdt cobolypaplana alatt, azt erősítgette, hogy halálát érzi, és kérte urát: tegye erős kezét az ő kis szívére; ismét más alkalommal csendesen üdögélt, fejét kezére hajtotta, és könnyben úszó szemmel hallgatta egy öregasszony énekét, aki ősi mongol dalokkal szórakoztatta. Kerulén^[74] zöld partjairól szóltak a dalok, meg a magányos nomádtáborról a beláthatatlan, sík sztyepp közepén.

A kínai lány felemelte a fehér jurta bejáró függönyét, és a kagán belépett. A jurta közepén a sztyepp bokrainak gyökeréből rakott tűz égett, és az illatos füst fűtősen emelkedett a kerek tető nyílása felé. Kulán-hatun a tűz mellett ült, átkulcsolta térdeit, és mozdulatlan, összeszűkülte szemét a tűz ugráló lángocskáira szegezve. A szokott selyemszőnyegek helyett a földön három egyszerű, színes nemezlap feküdt. Oldalt egy nagy csomó útizsák állott, már bekötve, útra készen.

A kagán megállt a bejáratnál. Fényes macskaszemében vidám szikrák gyulladtak ki: „Íme, az új szeszély!” – gondolta.

Kulán-hatun felrezzent, végigsimított a szemén, amely fölött kitépte és tussal rajzolta utána a szemöldökét, hosszú ívben, egészen a halántékáig. Felugrott, fejét hátravetette, és a földre borult; két karjával átölelte a kagán lábát.

– Bocsáss meg nekem, te nagy, te pótolhatatlan, te egyedülvaló, hogy megzavartam álmodat vagy gondolataidat, vagy a haditanácsot. De én nem maradhatok itt tovább. Mindenünnét, minden résből halál fenyeget engem meg a kisfiamat. Hadd menjek el üres kézzel, minden nélkül, egyetlen hű szolgálómmal, és hadd vesszek bele a sztyepp vándorútjaiba, amelyeken senki sem fog felismerni.

– No, várjunk egy kicsit. Adj egy csésze kínai teát, én meg leülök veled, és meghallgatom, honnan fenyeget veszedelem, és ki az, akitől tartasz.

A kagán megkerülte a tüzet, és lebocsátkozott a nemezlapra. Hová lettek a selyemszőnyegek, amelyek a jurta földjét takarták? Hol vannak a madarakkal és virágokkal hímzett függönyök, amelyek azelőtt a falakon függtek? Most olyan a jurta, mint egy közönséges, egyszerű nomád sátra; olyan, mint az övé volt negyven esztendővel ezelőtt.

Kulán megint összekuporodott, és szeme olyan gonoszul fénylett, mint a felmérgezett hiúzé, amint a kagánra pillantgatott. Mellette összegömbölyödve feküdt kisfia, Kjulán, egészen meztelenül, rövidre nyírt fekete hajjal, amelyet füle mellett két kis varkocsba fontak. A nő halkán, panaszosan kezdett beszélni dallamos hangján:

– Semmiben sem reménykedhetem, senkinek a védelmére nem számíthatok. Nincs sem atyám, sem anyám, és minden bátyám közül csak egy maradt meg: ő is egyszerű nukerként szolgál, holott azelőtt ezer nukert is tarthatott volna. És ezt az egy bátyámat is elveszítem nemsokára...

– Már miért veszítenéd el?

– Minket, merkiteket, egész szerencsétlen törzsünkkel együtt elpusztítottak tigrisszemű fiaid, a kegyetlen, könyörületet nem ismerő Dzsucsi nukerjeinek kardjai. Nemsokára hazatér majd, és nekem szemtől szemben kell állanom atyám és egész nemzetségünk

gyűlöletes gyilkosával. Hogyan maradhatnék a szikla alatt, amely lezuhan majd, és széjjelzúz engem? Bocsáss el! Már mindent elkészítettem a távozáshoz.

– Dzsucsi kán nem jön ide. Az Irgiz-folyó partján készül új hadjáratra. Én pedig élek még, és kezemben tartom a földkerekség kormányrúdját. Milyen más védelemre gondolhatsz, mint az enyéme?

Kulán végighúzta szemén finom ujjait, hogy letörölje róla a kigördülő könnyeket.

– Bátyádat, Dzsemál-Hadzsit kinevezem nuker-ezredem hatodik századának parancsnokává. Holnap megmondom az ezred fejének, Csagánnak, hogy ez a hatodik század őriz ezentúl téged. Ők vigyáznak majd rád, a jurtádra meg kis hősődre, Kjukánra. Ki merészel félni, aki az én kezem védelme alatt áll?

Kulán maga elé nézett a földre. Halk, remegő hangon szólalt meg:

– Téged magadat is nyilak fenyegetnek...

– Milyen nyilak? Beszélj! Kinek a nyilai? – A kagán keze Kulán vállára nehezedett.

Az asszony ajkába harapott, elfordult, kiszakította magát, és könnyed futással próbált elmenekülni. Hosszú fekete hajfonata végigsöpörte a nemezszőnyeget, mintha kígyó siklott volna át rajta. A kagán lábával a földhöz szegezte a hajfonat végét, és suttogó hangon ismételte:

– Beszélj, ki az, aki vesztemre tör?

Kulán hátával a jurta rácsos ablakához simult:

– Te nagy, te hasonlíthatatlan! Semmi nép, semmi had nem rettent meg téged: úgy vered szét az ellenséget, mint a szélnek rohama az őszi leveleket. De van-e rá módod, hogy elhárítsd a titkos ellenséget, amely egy sátorban ül veled? Azokat, akik követnek nappal és éjszaka? Én vagyok az egyetlen, aki odaadó hűséggel szeretlek, úgy, mint hazám hatalmas, gyönyörűséges, szikrázó hó borította Altaj hegységét. Te vagy egyetlen oltalmam, nélküled eldobnának, mint a kavicsot az úton. Talán nem igazat szólok? Hiszen te mindent láatsz, és mindent megértesz: a szél szavát is, az aranysármány füttyét is, a kígyó sziszegését is. Igaz vagy nem, amit most mondtam?

– Mindent mondj el, mindent, amit tudsz – hörögte dühtől rekedten a kagán, és nem eresztette el a fekete hajfonat végét.

Gonosz zöld tüzeckék lobbantak Kulán-hatun szemében.

– Pusztaságaink vénei bölcsen eszelték ki, hogy a családfő örökösének, a jurta tüze őrének mindig a kán legfiatalabb fiának kell lennie. Az idősebb fiúk hamar felnőnek, és sietnek kezükbe venni atyjuk lovának kantárát. Ezért az atya osztályt tesz közöttük, és jó messze a magáétól állít nekik jurtát: hadd gazdálkodjanak a maguk szakállára. Addig pedig, amíg a legfiatalabb fiúgyermek is felnő, atyja nyugodtan legeltetheti méneseit. Te valamennyi gyermekedet elláttad, minden fiadat elhalmoztad javakkal, miért felejtetted hát örökösöddé tenni legkisebb fiadat, Kjukánt?

A kagán eleresztette a hajfonatot. Még egy darabig fújt dühében. Azután így szólt:

– Védem a fiadat, védlek téged is... Azért nem tettem meg Kjukánt örökösömmé. A mongolok sohasem szívelnék merkit nő fiát, és nem engedelmeskednének neki.

Kulán térdre vetette magát:

– Én pedig nem félek szeretni az egyetlen, a legkülönbet a világon, azt, akinek nincs párja az emberek között, egy merkit asszony fiát, téged, életemnek ura, aki az ég küldötte vagy! Mert a te anyád, a nagy Ojelun, nem mongol születésű volt, hanem az én törzsemből származott, a merkitekéből!

Dzsingisz kán köszörült egyet a torkán, és felemelkedett:

– Jól mondtad! Ezt mindenki elfelejtette... És ne is jusson eszükbe! Szavaidat szívemben őrzöm. El ne merészelj távozni innen! Terítsd le újra szőnyegeidet. Most haditanácsot kell tartanom a nojonokkal, azután újra eljövök hozzád, én kis hiúzom, én szerelmem, én Kjuszjulyum!

És a kagán nehéz léptekkel ment ki a jurtából.

Kulán felállt, és összevont szemöldökkel, lassan, elgondolkodón csavargatta kezére hosszú fekete hajfonatát. A kínai lány a falnál kuporodott, és mélyen aludt. Kulán kis lábának egy rúgásával felkeltette, és így szólt:

– Milyen durva! Majd eltörte a kezemet!... Terítsd fel újra a szőnyegeket! Fonj be a hajamba még egy lószőr-csomót, ez a vadember majdnem kiszakította! Holnap nagy lakoma lesz külföldi

követek tiszteletére. Készítsd majd ki ezüstvirágokkal hímzett kék kínai ruhámat...

A kagán ujjain számol

A kagán lassan körülsétálta a halmot, közben azon gondolkodott, amit a „felbőszült hiúz” mondott neki. Ismét felemelkedett előtte egy árnyék. Jelszót váltottak: „Fekete Irtis!” – „Meghódított világ!” A kagán felismerte az őrszemben egy régi nukerjét, aki vele volt minden hadjáratában.

– Mit hallottál? Mit láttál?

– Ott a távol hegyekben sok tűz ég. Úgy látszik ide messziről, mint egy csillagokból való nyaklánc. Ezek a pusztai emberek tábortüzei. A hegyekbe menekültek nyájaikkal, mert félnek a mi seregeinktől.

– És mit beszélnek egymással az emberek?

– Azt beszélik, hogy minden ürüt felfalunk, hogy a lovak mind fellegettek a füvet, és már a gyökereket csipegetik, hogy a kardok vérre szomjaznak. Ezért azt mondogatják: a nagykagán, aki bölcsebb nálunk, mindent lát és mindent tud, hamarosan elvezet majd minket oda, ahol bőségesen megtelik majd a mi gyomrunk is, meg a lovaink bendője is.

– Igaz! A kagán mindent lát, mindent tud, mindenre gondol. Szaladj gyorsan Csagánhoz, az ezred parancsnokához. Mondd meg neki: parancsoljuk, hogy azonnal üljön lóra. Hat századot vegyen magához.

– Máris futok, kánom!

– Várj! Még azt is mondd meg Csagánnak, hogy be fogom hajtani ujjaimat, és várom a dombon, ezen a tisztáson.

A mongol megfordult, és olyan gyorsan futott le a dombról, ahogyan csak görbe lábai bírták. A kagán pedig leült a sarkára; mozdulatlanul ült ott, és figyelt a hangokra, amelyek a sötétségen keresztül hatoltak el hozzá. Kezdett számolni magában: „Egy, kettő, három, négy...”, és amikor elért százig, behajtotta egyik ujját.

A hold lassan kúszott az égen; néha elrejtőzött egy felhő mögé, azután megint felbukkant a sötét égen. Ilyenkor láthatókká váltak a nukerek jurtái, amelyek széles gyűrűben húzódtak a halom körül. Egyszer élesen és közelinek tűntek fel, majd ismét a felhők árnyékába burkolódtak, és ilyenkor csak homályos foltokként sötétlettek.

Amikor a kagán kétszázig ért a számolásban, és a második ujját hajlította be, a jurták között árnyak kezdtek futkosni; néhány nuker vágtában rohant neki a sötét sztyeppnek. Mindenfelől felhangzott a torokhangú kiáltás:

– Riadó!

A kagán tovább is mozdulatlanul ült, és nyugodtan számolta a harmadik százat, aztán utána a negyediket... Messziről tompa zúgás hallatszott fel, a moraj egyre erősödött, és a kagán megértette, hogy ezer lóból álló ménes száguld odalent. A ménes egyre közelebb vágtatott, és egyszerre megtorpant a halom lábánál. Egészen a kagánig ért fel a lovak izzadságának éles szaga, és porfelhő szállt fel, amely egy pillanatra eltakarta az egész tábor.

A kagán tovább számolt, és hajtogatta be ujjait. A ménesből nyihogások és a kirúgó lovak tompa patkódobbanásai hallatszottak. Dzsingisz kán mély, rekedt hangon elbődült:

– Csagán! Oje, Csagán!

– Oje, hallom! – repült hozzá a sötétségen át az elnyújtott válaszkialtás.

– Már hat ujjamat hajtottam be! Miért késlekedel?

– Hajtsd be még két ujjadat, és valamennyien nyeregben leszünk!

A hold megint kiúszott a felhők mögül, és éles fénnel világította meg a jurták között levő széles kört, amelybe minden irányból rohantak be a mongolok. Némelyik nyeretget és nyeregtakarót hozott, mások lovukat vezették jurtájuk felé, a harmadik csoport vágtában zúdult kijelölt helyére.

A kagán tovább számolt. Behajtotta hetedik ujját is, azután hátrapillantott, mert lépéseket hallott maga mögött. Két nuker vezette Dzsingisz kán felnyergelt őzbarna pej lovát. Két kezével megragadta a ló sörényét, nyeregbe szállt, és lassan kilovagolt a halom aljára. Hét nuker járt a nyomában; egyikük lobogó zászlót emelt.

A kagán szeme előtt még minden irányban lovak és lovasok tömege kavargott. Már azonban gyors ütemben foglalta el mindegyikük a maga rég kijelölt helyét, és Dzsingisz kán még nem jutott el odáig, hogy nyolcadik ujját behajlítsa, amikor már csatarendben húzódott előtte hat sor lovas, minden sorban egy század, élükön az ezredparancsnokkal, Csagánnal, akit néhány testőr-turgaud vett körül.

– Csagán, ide hozzám! – kiáltotta Dzsingisz kán. Csagán a dombhoz vágatott, és háromlépésnyire a kagán előtt megállt.

– Ellovagolsz ahhoz a hegyhez, ahová összegyűlt a sztyepről minden kharacsu^[75] és minden hosszú fülű nyúl. Idehajtod összes állataikat; egyetlen bárányt sem bocsátasz ki a kezedből. Előre!

Csagán megfordította lovát, és csapatához vágatott:

– Előre!

A csapat megindult, sor sor után, század század után, hogy rátérjen a holdfényben fehérülő útra. A kagán ott maradt mozdulatlanul a halom kiugrásán, és csak számolt, csak hajtogatta be az ujjait, amíg az utolsó lovaszt is el nem nyelte a távolság és a szürkület. Behajtotta a tizedik ujját:

– Állított-e már ki az a kevély, hencegő horezmi sah valaha is ilyen sereget? Hamarosan megismerkedik majd az enyémmel a bokharai csatában.

Az elveszett karaván

Dzsingisz kán megparancsolta muzulmán követeknek, hogy szereljenek fel egy nagy karavánt, és induljanak Horezmbe, azzal az ürüggyel, hogy ott akarják eladni áruikat. A kagán átadta nekik saját értékeinek jelentős részét – mindezt Kínában harácsolta össze –, és azt parancsolta, hogy az árukért kapott pénzen vásároljanak be minél több szövetet; ezzel ajándékozta majd meg azokat, akik kitüntetik magukat az ütközetekben.

Mahmud-Jalvács elküldött egy karavánt nagy mennyiségű áruval, de jómaga nem volt hajlandó Horezmbe utazni. Ő és két útitársa jurtájukban feküdtek, nyögtek, és azt panaszták, hogy Bokharában rriegmérgezték őket. A karaván ötszáz tevéből állt, és négyszázötven ember ment vele, akik kereskedőknek és segédeknek adtak ki magukat. A karaván élére Dzsingisz kán mongol nukerjét, Uszunt állította.

A karaván áthaladt a Tiensan hegység kiágazásain, és megérkezett Otrár muzulmán határvárosba. Ott a „karaván-basi”, Uszun, felmutatott a városparancsnoknak egy írást, amelyet Mubammed sah saját kezűleg írt alá, és amelyen rajta volt a sah viaszpecsétje is. A sah ebben az írásban engedelmet adott a mongol kereskedőknek arra, hogy „szabadon és minden vám nélkül utazhatnak és kereskedhetnek Horezm valamennyi városában”.

Otrár városa híres volt bazárjairól. Tavasszal és ősszel jöttek ide nomádok a legmesszebb fekvő nomádtáborokból is. Ürüket és rabokat hajtottak be, hoztak besózott bőrt, gyapjút, különféle prémeket, szőnyeget, és kicserélték szövetekre, csizmákra, fegyverekre, fejszékre, ollókra, varró- és gombostűkre, csészékre, réz- és agyagedényekre. Ezeket az iparcikkeket ügyes mesterek és rabszolgák készítették Maverannagr és Horezm városaiban.

Az újonnan jött karaván szokatlan volt még Otrár városának lakói számára is. A kereskedők olyan különös és drága holmikat raktak ki szőnyegeikre, amelyeneket az otráriak életükben sem láttak még. Tömegestül csődültek oda, hogy megbámulják a rézbálványokat, amelyeket olyan ügyesen aranyoztak be, hogy aranyból öntötteknek látszottak; a hajlított, „szerencsét hozó” jáspisbotokat, a jáspisból és

nefritből való kis vázákat, füstölőedényeket.és furcsa kis figurákat; a vékony, kínai porcelánból készült teáskannákat és csészéket; az aranymarkolatú kardokat, amelyeknek hüvelyei drágakövekkel voltak kirakva. Voltak itt hódprémek, ezüstrókabőrök; nehéz, suhogó selyemből való férfi- és női ruhák, cobollyal bélelve; meg más ritka és drága tárgyak. A tömegben ezt mondogatták:

– Mindezeket a drágaságokat a tatárok Kínában rabolták össze a császári palotákban. Ezeken a pompás ruhákon bizonyosan meglátszanak még a rájuk száradt vér foltjai. A katonák az összerabolt holmit potom áron adták el ezeknek a kereskedőknek; a kereskedők pedig itt akarják továbbadni, és meggazdagodni rajta.

– Miért nem mennek a mi seregeink Kínába? – fontolgatták mások. – Mi is szerezhethetnénk ugyanilyen kincseket.

– Ha a tatár kereskedők ezeket a fényűző árukat féláron kezdik majd kínálni, akkor mi lesz az otrári kereskedőkkel? Rá sem néznek majd a mi eladnivalóinkra!

A pusztai állathajcsárok rosszállóan csóválták a fejüket:

– Kinek kellenek ilyesmik? Csak kánoknak, bégeknek valók ezek, meg a főimámoknak, köpönyegre. Most majd kétszeres adót csikarnak ki tőlünk, hogy megvehessek maguknak ezeket a pompázatos ruhákat.

Otrár város helytartója Inalcsik-Kair kán volt, Horezm anyaszultánájának, Turkán-Hatunnak unokaöccse. Átlovagolt kíséretével a bazáron, megállt a mongol karaván áruai előtt, és ajándékokat fogadott el a kereskedőktől. Azután gondolatokba merülten tért vissza az erődbe, és jelentést tett a horezmi sahnak. Ezt írta:

Ezek az emberek, akik kereskedők öltözetében érkeztek Otrárba, nem kalmárok, hanem sokkal inkább a tatár kagán kémei. Fennhéjázón viselkednek. Egyik ezek közül a kereskedők közül, egy hindu, megpróbált neveletlenül csak nevémen szólítani, nem nevezett kánnak, tehát parancsot adtam, hogy korbácsolják meg. A többi kereskedő meg olyan felől faggatja a vevőket, amelyeknek egyáltalán nincs közük a kereskedelemhez. Amikor egyedül maradnak valakivel a népből, akkor fenyegetődznek: „Nem gyanítjátok, mi történik a hátatok

mögött. Hamarosan olyan eseményeket értek meg, amelyek ellen hiába is küzdenének...”

Ettől a levéltől annyira felháborodott Muhammed, a horezmi sah, hogy parancsot adott: fogják el Otrárban a mongol karavánt. Mind a négyszázötven kereskedő és a mongol karaván-basi, Uszun, nyomtalanul eltűnt az erőd pincéjében, a mongol árukat pedig Otrár helytartója Bokharába küldte eladásra. A befolyt pénzt a horezmi sah, Muhammed vette el.

Az egész karavánból egyetlen élőlény maradt: egy hajcsár. Neki sikerült megszöknie, és eljutnia az első postaállomásig. Ott csengős postalóra^[76] ültették, és máris száguldott Dzsingisz kánhoz a szörnyű hírral.

Nem való a követet megfojtani, a közvetítőt agyonverni

Még ideje sem volt a holdnak megtelni, azután újra sarlóvá görbülni, amikor a tatár uralkodótól új követ érkezett Bokharába: Ibn-Kefredzs-Bogra, akinek az apja valamikor emír volt a horezmi sah atyja, Tekes szolgálatában. Vele együtt két előkelő mongol is eljött.

A horezmi sah, Muhammed, hosszasan tanácskozott kipcsák hadvezéreivel, mielőtt a követeket fogadta volna. Útmutatásaik nyomán úgy határozott, hogy gögösen és nyersen fogadja a mongol követeket, de mégis meghallgatja őket, hogy megismerje Dzsingisz kán szándékait.

A követség vezetője emelt fővel lépett be. Már nem hajtotta meg a térdét, és állva beszélt, mintegy készen a küzdelemre, ámbár fegyverét, a vekil rendelkezése szerint, a bejáratnál hagyta.

– Nyugat országainak fejedelme! – szolt. – Eljöttünk, hogy emlékezetedbe idézzük: kereskedőinknek, akik Dzsingisz kán birodalmából érkeztek Otrárba, te magad adtál írást, alá is írtad saját kezeddal, meg is erősítetted a magad pecsétjével. Ebben az írásban megengedted kereskedőinknek, hogy szabadon kalmárkodhassanak, és megparancsoltad minden alattvalódnak, hogy barátságosan viselkedjék velük szemben. Most pedig álnokul törbe csaltad őket, mindet megölték, tulajdonukat elrabolták. Ha az árulás magában is megvetendő dolog, még utálatosabbá válik, ha az iszlám fejtől jön.

A horezmi sah felkiáltott:

– Szégyentelen! Hogy merészelsz így beszélni velem? Hogyan mersz engem vádolni olyan tettekért, amelyeket szolgám vitt véghez?

– Nagy sah! Tehát azt állítod, hogy Otrár helytartója parancsod ellenére járt el? Jól van, nagyon jól van. Akkor add ki nekünk ezt a bűnös szolgát, Inalcsik-Kair kánt, és a mi nagykagánunk tudja majd a módját annak, hogy elvegye méltó büntetését. De ha erre „nemmel” válaszolsz nekem, akkor készülj háborúra, amelynek csatáiban elesnek majd legbátrabb lelkű harcosaid, és a tatár kopja, amelyet kemény kéz irányít, célba fog találni!

A horezmi sah gondolatokba merült e fenyegető szavak hallatára. Mindenki megmeredt, megértették, hogy most dől el a kérdés: kitör-e a háború vagy sem. De néhány fennhéjázó kipcsák kán kiáltozni kezdett:

– Halál a kétkedőkre! Fenyegetni mer minket? Nagy padisah, Inalcsik-Kair kán az édesanyád unokaöccse! Csak nem adod ki a hitetleneknek, hogy felkoncolják? Adj parancsot, hogy öljék meg ezt a vakmerőt, vagy magunk végzünk vele!

A horezmi sah elszürkült arccal, halálsápadtan ült trónján. Ajka remegett, amikor megszólalt:

– Nem! Inalcsik-Kair kánt, hű szolgámat nem adom ki!

Ekkor az egyik kipcsák kán odalépett a mongol követhez, megragadta szakállát, kinzsálja egy suhintásával lemetszette, és az arcába vágta. Ibn-Kefredzs-Bogra, a követ, erős és merész ember volt. De nem bocsátkozott küzdelembe, hanem felkiáltott:

– Azt mondja a szent könyv: „A követet megütni és megölni nem szabad!”

A kánok ezt kiáltották feléje feleletül:

– Te nem vagy követ, hanem por a tatár kagán csizmáján! Miért szolgálsz muzulmán létedre ellenségeidnek? Áruló vagy, tatárok ganaja vagy! Hazaáruló!

Ezzel a kipcsák kánok már rá is vetették magukat a követre, kinzsáljaikkal ledöfték, két mongol kíséretársát pedig összevissza verték.

Szétszaggatott ruháikban a horezmi sah birodalmának határára vitték őket, ott leperzselték szakállukat, elvették lovaikat, és gyalog bocsátották őket útnak.

Dzsingisz kán haragja

A kagán a nap folyamán gyakran kiment sátrából, és szemét megerőltetve nézett a messzeségbe – valamit várt. Amikor visszatért sátrába, lebocsátkozott a selyemszőnyegre, és meghallgatta, mit fejteget előtte főtanácsosa, Jelju Csu-cáj^[77], ez a magas, lassú mozgású, figyelmes és átható tekintetű kínai.

– A földkerekséget meg lehet hódítani lóháton, de kormányozni nem lehet a nyeregből. Haladéktalanul kormányzót kell kinevezni minden tartományba. Az gondoskodjék a gabonaraktárakról, állítson fel ítélőszékeket, amelyek mérsékelt adót szednek a lakosságtól, de halálbüntetéssel sújtják azt, aki nem fizet. Minden ilyen ítélőszékhez ki kell nevezni két-két megbízottat a tanult emberek közül; egyikük lesz a főnök, másikuk a helyettese. A jövedelmek növelése végett vámokat kell kiróni a kereskedők áruira, adókat a bor, az ecet, a só, a kibányászott vas, arany és ezüst után, és azért a jogért, hogy vizet használhasson valaki szántóföldjének öntözésére.

– Csupa okos dolgot mondtál! – felelte Dzsingisz kán. A pecsét őre, az uigur Izmail-Hodzsa előadta a kagáni pecsétet. Ez nefritből való tigrisalakocska volt; aranykorongon állt, amelyet vörös festékekkel nedvesítettek be. A kagán rányomta pecsétjét a rendeletre, amelyet Jelju Csu-cáj már előre elkészített.

A forró, szélcsendes délben rezegtek az izzó levegő hullámai a puszta felett. Dzsingisz kán egész táborát elszundított; még a lovak is, amelyek máskor szertekóboroltak a síkságon, mozdulatlanul álltak, és csak fejüket ingatták egyenletesen, hogy elkeressék a körülöttük kavargó bögölyhadat.

Messziről nyújtott hang szállt; csak olyannak hallatszott, mint a légy zümmögése. Azután már csengettyűk gyors csilingelését is lehetett hallani. Dzsingisz kán felemelte rövid, vastag ujját, a bejárat felé fordította szögletes metszésű arcát, és megfeszítette nagy fülét, amelynek lecsüngő cimpáiba nehéz aranygyűrűt akasztott.

– Futár. Nem is egy... – és kiment a sátorból.

Már látszott, hogy az úton egy porgomolyag gördül.

Három lovas vágatott a tábor felé. Elértek a jurtáig, de ott az egyik ló elvágódott, lovása pedig átrepült a feje fölött.

A lovasok kantárszáron fogták a lovakat, és a kifáradt állatokat levezették az őr sorompóig. Az őr szemek onnan kísérték kettőt az újonnan jöttek közül a csikók karámjáig, ahol megtalálták Dzsingisz kánt.

A kagán egy fehér kanca előtt guggolt, és összehunyorított szemmel figyelte, hogyan bökdösi a szürke csikó pofájával anyja rózsaszínű tőgyét.

A két odaérkezőnek csak rongyok fedték a testét. Arcuk feldagadt, tályogok borították, úgy elváltoztak, hogy a kagán megkérdezte, amikor rájuk pillantott:

– Kik vagytok?

– Nagykagán! Régebben a te ezredeseid voltunk, most pedig sírből kikelt hullák vagyunk. Horezm sahja kedvet kapott rá, hogy mulasson a rovásunkra, tehát parancsot adott, hogy égessék le szakállunkat, a harcos tisztességét és büszkeségét.

– Ibn-Kefredzs-Bogra hol van?

– Keményen megmondta a sahnak mindazt, amit parancsba adtál neki. Erre azok a kutyák, akik a horezmi disznó körül ugatnak, darabokra szabdalták.

– Igazat szólsz? Megölték az én követemet? Az én bátor, hűséges Ibn-Kefredzs-Bográmat?

Dzsingisz kán üvöltésben tört ki. Felragadott egy marék homokot, és a fejére szórta. Kezével dörzsölte arcát, amelyen könnyek folytak le. Meglendült súlyos teste, és nehézkesen futásnak eredt az úton. Utánafutottak mind, akik közelében állottak, ezekhez meg új katonák csatlakoztak, akik figyelmessé lettek a kiáltozásra, és nem tudták, miért e riadalom.

A kagán elfulladó lélegzettel szaladt az őr sereg sorompójáig, elszakított a cölöptől egy nyergeletlen lovat, megragadta a nyakát, hátára dobta magát, és elszáguldott az úton, egyenesen a kék hegy felé. Jelju Csu-cáj és Dzsingisz kán két fia lóra ült, és utánavágtatott. Egy sereg mongol lovas követte őket.

Odarúgtattak a sziklás hegyhez. Egy kiugró sziklán, fenyőfák között állt a kagán. Messziről lehetett látni, hogy levette süvegét, és övét a nyakába akasztotta.^[78] Nagy, csillogó könnyek folytak a kagán földdel bemázolt barna arcára.

– Örök ég! Te megmented az igazakat, és megbünteted a bűnösöket! – kiáltott a kagán. – Te megbűnhődteted majd a kegyetlen muzulmánokat! Halljátok-e, bátor bagaturjaim: a muzulmánok megfojtották követemet, Uszunt, és négyszázötven szorgalmas kereskedőt, akik becsületes kalmárkodásra érkeztek földjükre. Elrabolták minden árujukat, és most nevetnek rajtunk. Megölték másik követemet, a bátor Ibn-Kefredzs-Bográt. Tűzzel perzselték le, mint a leolt disznóról, két követem szakállát, elvették lovaikat, és kikergették őket, mint a csavargókat. Tűrhetjük ezt?

– Vezess bennünket a muzulmánokra! – kiáltottak a tatárok. – Leromboljuk városaikat, megöljük valamennyiüket, az asszonyokkal és a gyermekekkel együtt! Elragadjuk minden barmukat és minden lovukat.

– Ott nincs fagy és hideg hóvihár! – kiáltott tovább erős hangon Dzsingisz kán. – Mindig nyár van, bőven terem az édes dinnye és a szőlő. A mezőkön egy nyáron háromszor nő ki a fű. Való az, hogy ilyen boldog országban olyan bűnösök éljenek, mint a muzulmánok? Elvesszük földjeiket, és földdel egyenlővé tesszük városaikat. A lerombolt városok helyére árpát ültetünk, ott legelnek majd erős paripáink, ott állnak majd jurtáink, amelyekben hű feleségeink és gyermekeink laknak. Készen álltok-e az indulásra a muzulmánok országa felé?

– Mutasd, merre találjuk őket, és mi megöljük mindet! – kiáltották a tatárok.

– Sámánok nélkül is látom, hogy eljött a szerencsés hold, és itt az ideje, hogy hadba vezesselek nyugat felé – szolt erős hangon Dzsingisz kán. Megfordult, és elindult hegynek felfelé. Testőrei követték, és körben körülzárták azt a helyet, ahol Dzsingisz kán egyedül akart maradni gondolataival.

Amint egyre magasabbra ment fel a hegy lejtőjén, Dzsingisz kán megpillantott egy kis térségen, meredek hegyfal fölött egy máglyát. Mellette fiatal gyerek ült, és kis kézifűjtatóval szította a parazsat, amelyen felizzított vasrúd feküdt. Ugyanott guggolt egy öreg mongol, és csípővassal forgatta a rudat. Másik kezében kovácsolásra készen tartotta kalapácsát.

– Ki vagy? – kérdezte a kagán.

– Hori kovács vagyok, Dzsebe-Nojon lumenjéből.

– Mit keresel itt?

– Nyílhegyeket élesítek. Az én nyílhegyeim nem hajolnak el, amikor belefúródnak a vasba, és átszakítják a legerősebb páncélinget is. Nem neked teszek-e szolgálatot, amikor ilyen elháríthatatlan nyilakat készítek?

– Jól beszélsz – jegyezte meg Dzsingisz kán. – De miért végzed munkádat itt fenn a hegyen?

– Sok gyantás gyökér nő idefönn, ezek jó forró lángot adnak. És, az igazat megvallva, innen a hegyről messzire ellátni a sztyeppre. Ott vannak a mi nomádtáboraink.

– Fecsegsz a világba. Innen nem látni a mi nomádtáborainkat. Messze vannak.

– A sztyepp mindenfelé egyforma. De én hazám irányába nézek, és könnyebbé lesz a szívem.

– Ez a fiú a te fiad?

– Kínai kölyköcske volt, de most fiammá lett. Veled jártam Kínában, nagykagán, ott szedtem fel, mint elhagyott kisgyereket. A nyeregben neveltem fel. Segédem lett a kovácsműhelyben.

– Hát hol a te kovácsműhelyed?

– Itt van velem a nyeregben. Itt vannak kalapácsaim, üllőnek jó akármilyen vasdarab. A fújtatót zsákba dugom, és felteszem a második lóra, amely fiamat is hordozza.

– Jó erőben vannak a lovaidd?

– Öregek már. Sok hadjáratot jártak végig velem. Ha majd Bokhara földjén leszünk, választok magamnak jó erős lovakat meg néhány rabszolgát is kovácslegénynek...

– Ha jól verekszel, egész ménest szeresz.

– Nem vagyok én már valami jó harcos! Csupa súlyos seb az egész testem. Csatára már nem nagyon való vagyok, de a kések és nyílhegyek kovácsolásához, megszokott munkámhoz, jól értek még. De mondd meg nekem, nagykagán, meddig várakozunk még itt? A mi lumenünk, Dzsebe-Nojoné, éhezik, és a lovait eszi meg. Ideje volna már továbbmenni innen...

Dzsingisz kán erősen szuszogott és fújtatózott. Ez rossz előjel volt.

– Nem. Először te felelj nekem, Hori kovács, mit szólnál hozzá, ha elárulnám neked, hogy Dzsebe-Nojon egész tumenje elvonult, és már tizenkét napja nincs itt? Nyilván nekilovagolsz most a

sztyeppnek, hogy utolérd, és ha kóborlókkal találkozol, azokat kérdezgeted: nem látta-e valamelyikük Dzsebe-Nojont? Ha minden nuker elkezd majd a tábor után lődörögni, akkor szétszéled az egész hadseregem!

A kovács megremegett. Arccal a földre borult.

– Parancsolom: ezt a Hori kovácsot el kell vezetni az én ezredembe, és a csatasor előtt húsz-húsz pálcaütést mérni mindkét sarkára, de úgy, hogy jól megviszkessen belé. Azonnal lovas őrszázadokat kell küldeni a tábor köré, hogy összefogdossák azokat a nukereket, akik elkóboroltak és elmaradtak századaiktól. Századosaik és ezredeseik nevét is tudni akarom. Megbüntetem valamennyit.

Dzsingisz kán eltaszította magától a kovácsot, aki megragadta nagy tuskólábát, és lassan továbbindult felfelé a köves hegyi úton. Majd megállt.

– Én az éggel fogok itt beszélni hadjáratom győzedelméről. Állítsatok a hegy köré őrséget, hogy senki se zavarja meg beszélgetésemet! – Ezzel a kagán továbbhaladt a hegy csúcsa felé.

Hogyan kell levelet írni

**DZSINGISZ KAN CSAK MONGOL
NYELVEN ÉRTETT. ÍRNI NEM TUDOTT
[BARTHOLD V.]**

Estére a kagán visszatért sátrába, és összehívta fővezéreit. Voltak köztük Dzsingisz kán ifjú napjainak bajtársai, akik azóta győzelmet halmoztak győzelemre, és fürödtek a dicsőségben; voltak hajlott hátú, ősz öregemberek, akiknek ráncos arca petyhüdtlen lógott le; voltak fiatal harcosok, akiket az éles szemű kagán soron kívül léptetett elő, és akik izzón vágyódtak arra, hogy nagy haditetteket művelhessenek. Mindegyikük zászlaja alá tíz-tízezer lovas tartozott, akik teljesen készen állottak a hadjáratra.

Szoros körben, szőnyegeken ültek. Egyedül Dzsingisz kán ült magasabban a többiekénél, aranyos trónusán. A trón támlája kínai mestermű volt: összefonódó „szerencsesárkányok” alkották, amelyek a „gyönggyel” játszottak. Ez valami tengeri medúzaféle volt, hosszan kinyúló csápokkal. A trón karfái dühöngő tigriseket ábrázoltak. Ezt az aranyból kovácsolt trónszéket a kagán a kínai császár palotájából hozta el, és magával hordta minden hadjáratában.

Jobbra ült a tróntól Dzsingisz kán két testvére és két fiatalabbik fia: Ugedej és Tuli; balról ült legújabb felesége, a fiatal Kulán-hatun, aki csupa csillogás volt, annyi drága nyakéket aggatott magára, arany karperecei pedig csuklójától válláig fedték a karját. Kínai szolgák suhantak nesztelenül a körben ülők háta mögött, és aranytálcákon ételeket hordtak körül, meg kumisszal és mámorító vörös borral teli aranycsészéket.

Balra a kagántól, fiatal felesége mellett, két követ ült. Egyikük Asaganbu volt, aki a hatalmas tangut császártól, Burhánytól érkezett,^[79] a másik egy kínai hadvezér, Men-Hun^[80], akit a Szuncsászár, Dél-Kína ura küldött. A Szuncsászár gyűlölte a Csingcsászárt, Észak-Kína urát, ezért a mongolokkal keresett barátságot és szövetséget.

Ezen a lakomán nem győztek csodálkozni a vendégek: milyen fényűző aranyedényben szolgálják fel a tatár kagánnál a válogatott rengeteg ételt és italt; azon is elálmélkodtak, milyen szép felesége van. Nagy aranytálakon hordták fel a sültet: fiatal kancahúst, vadszarvast és pusztai tyúkot. Ezt a fogást szokatlan édességek követték: a kínai szakács remekei. Italul kumiszt, perzsa vörös bort és dinnyemagból készült kínai pálinkát szolgáltak fel. Ritka déligyümölcsök is kerültek az asztalra; ezeket futárok hozták, akik napokig vágattak velük váltott lovakon. Mindez meglepő volt, szinte csodának tűnt fel ebben a pusztai völgyben, ahol vadlovak ménesei száguldoztak, és tigrisek ólálkodtak a nyomukban.

A sátor függőnye mögött láthatatlan kínai énekesnők átható hangú dalai hallatszottak, fiolák és nádfurulyák zenekíséretével. Néhány rikitó ruhába öltözött táncosnő táncokat lejtett, amelyek azt érzékeltették, hogyan legel gondtalanul a dámszarvas a pusztán, hogyan lopózik hozzá a hiúz, ráveti magát, de ő maga vész el a lesben álló vadász nyilától.

Dzsingisz kán a jól sikerült lakomával elégedetten ült a trónján; lábát maga alá húzta, és hangosan csámcsogott azokon a sült húsdarabokon, amelyeket egy külön tálból szedett; a tálat térdeplő kínai szolga tartotta elébe. A legjobb falatokat a kagán maga dugta azoknak a vendégeinek a szájába, akiket ki akart tüntetni kegyével.

A lakoma alatt Dzsingisz kán féltékenyen sandított a tangut követre: ez a kagán felesége, Kulán-hatun mellett ült, és azzal neveltette meg, hogy elmesélte furcsa esetét: ő, aki az úttalan sztyeppén mindig el tudott igazodni, eltévedt, amikor először került Kínába, a főváros bonyolult, szűk utcái közé. Kulán gondtalanul kacagott. Dzsingisz kán, amíg egy báránycombot rágott, így szólt a követhoz:

– Urad, Burhán császár megígérte, hogy az előttünk álló új hadjáratban jobbkezem lesz. Most a muzulmánok népe megölte követeimet, és én indulok Horezm sahjának megbüntetésére. Itt az ideje, hogy Burhán császár megjelenjék nálam lovasaival, és elfoglalja helyét hadseregem jobbszárnyán.

A tangut követ, aki a szépséges Kulán-hatunnal való beszélgetéssel volt elfoglalva, hanyagul válaszolt Dzsingisz kánnak:

– Ha nincs elég sereged a hadjárataidhoz, hát ne légy kagán.

Dzsingisz kán félrehajította a báránycsombot, beletörölte zsíros ujjait fehér vadbőr csizmájába, és végighúzta bajsza cobolybundája szárnyát. Mindenki elhallgatott. A kagán fulladozva hördült fel; a tangut követ felé fordult:

– Te urad nevében beszélsz. Hogy mertél ilyen szemtelenül válaszolni nekem? Gondolod: nehéz volna nekem erős hadaimat most azonnal a tangut birodalomra vetni? De most más gondjaim vannak, tehát egyelőre nem zúzlak szét benneteket, tangutokat, akik valamennyien olyan aljasok és álnokok, mint te magad. De ha az örök ég megóv engem az ellenség nyilától, esküszöm, hogy amint visszatérek a horezmi sah eltiprása után, háborúval megyek hitszegő császárodra. Akkor majd megemlékszem szavaidról, és megmutatom nektek: tudok-e kagán lenni!... Jelju Csucáj, azonnal adj parancsot; álljanak elő a lovak, és ez a tangut kutyakölyök másszék ki a sátramból!

Asaganbu, a tangut követ akadozó nyelvvel szólt:

– Csak nem mondtam valami sértőt?

De a kínai szolgák karon ragadták, és kivonszolták a sátorból.

Dzsiagisz kán elsötétült, szigorú arccal mutatott rá a kínai követre, Mén-Hunra, azzal a megjegyzéssel, hogy nagyon keveset iszik. Büntetésül rákényszerítette, hogy egymás után hat nagy serleg bort ürítsen ki. A követ engedelmesen ivott, és ezalatt az összes vendégek dicsőítő dalt énekeltek a kínai tiszteletére. A hatodik serleg után a követ elesett, és ott nyomban elaludt. Dzsingisz kán újra vidám és barátságos lett. Így szólt:

– Íme, vendégem kívánságomra teleitta magát. Tehát barátom, és velem egy szívvel gondolkodik. Óvatosan vigyétek el sátrába az én barátomat. Reggel ő visszatérhet hazájába. A városok fejei mindenütt minél tovább lássák vendégül, adjanak neki bort, teát és csemegéket, amit csak szeme-szája kíván. Parancsoljuk, hogy az úton jó zenészek játsszanak neki nótán, és pengessék húros hangszereiket. Azt óhajtjuk, hogy kínai barátunk semmiben se szenvedjen hiányt.

Amikor kivitték az alvó követet, Dzsingisz kán Jelju Csucájhoz fordult: – Megírtad-e a levelet követem gyilkosának, Muhammed horezmi sahnak?

A kagán főtanácsosa halkán válaszolt:

– Amikor két vitéz hadvezér háborúskodni készül, tudok-e én méltóan írni? Csak azt tudom, hogyan kell rendet teremteni a meghódított tartományokban, és igyekszem ügyelni arra, hogy parancsaidat végrehajtsák. Ezért a levelet a te leggyakorlottabb írnokoddal, Izmail-Hodzsa ujjurral írtattam meg.

– Hol van?

A kagán vénséges vén titkára és pecsétjének őre, Izmail-Hodzsa, odament a trón elé, és fején pergamentekercset tartva, térdre ereszkedett.

– Olvasd!

Izmail-Hodzsa belekezdett az olvasásba:

Az örök ég minden népének nagykagánjává emelt engem. Az utolsó hét évben rendkívüli tetteket vittem véghez. A legrégebbi idők óta nem volt az enyémhez hasonló birodalom. Ha a fejedelmek nem engedelmessé válnak nekem, szétzúzom őket, és megtanítom arra, mi a rettegés. Amint seregem bármilyen távoli ország földjére ér, az ott lakó népek megnémülnek félelmükben, és alávetik magukat akaratomnak. Te pedig miért nem viselkedtél tisztelettudóan? Gondold meg magadat! Vagy talán te is ki akarod próbálni haragom ostorát?

Dzsingisz kán leeresztette lábát a trónról, rávetette magát Izmail-Hodzsára, és kitépte kezéből a még végig nem olvasott üzenetet:

– Kinek írsz te? Olyan fejedelemnek-e, aki méltó arra, hogy szóba álljak vele, vagy a sárga fülű kutya fattyának? Így kell-e beszélni az ellenséggel? Te magad is muzulmán vagy, azért csóválod a farkadat a muzulmán kán előtt. Azt akarod, Muhammed sah azt gondolja, hogy félek tőle?

Izmail-Hodzsa arcát a szőnyegre szorítva feküdt, és remegett a rémülettől. A kagán megragadta övénel fogva, kihurcolta a sátorból, a bejáratnál egy rúgással hajította ki. Mellette megjelent Jelju Csu-cáj, a főtanácsos, és halkán korholni kezdte:

– Nézz írnokod ősz szakállára. Emlékezzél sokesztendőszolgálatokra. Ő tanította olvasni és írni gyermekeidet és unokáidat. Nem kell ilyen szigorúan büntetned egy hűséges szolgát...

Dzsingisz kán kiegyenesedett:

– Izmail-Hodzsa rabszolgaleveleket ír. Nem tud büszkeséggel szólni. Hadd tanítsa tovább is olvasni és írni gyermekeimet és unokáimat, de ne vállalkozzék arra, hogy népek parancsolóival beszéljen.

A kagán visszatért a sátorba, és ismét felhúzta lábát a trónra. Jobb térdét kezével átfonta, sokáig ült bal lába sarkán. Zöld szeme hol kitágult, hol összeszűkült. A trón mellett megjelent egy másik írnok, tiszta ív pergamennel. Jelju Csu-cáj írónadat nyújtott az írnoknak. Dzsingisz kán gonoszul összehúzott szemmel még mindig hallgatott. Tekintetét merőn szegezte egy pontra. Aztán a térden várakozó írnokhöz fordult, és így szólt:

– Írd! Háborút akartál: megkapod.

Mintha csak most tért volna hirtelen magához: a kagán kiragadta Jelju Csu-cáj kezéből az aranypecsétet, amelyet kék^[81] festékkel nedvesítettek be, és a levélre nyomta. A pergamenen megjelent a lenyomat:

Isten az úr az égben.

A kagán: Isten hatalma a földön.

Ő a planéták parancsolója.

Minden népek uralkodójának pecsétje.

A vendégek elhallgattak. A néma csendben hirtelen felharsant a kagán ajkán a rohamra zúduló mongolok harci kiáltása:

– Khu-khu-khu!

Dzsingisz kán kedvenc paripái, amelyeket a sátor mögé kötöztek, megismerték uruk hangját, és nyerítésben törtek ki. Pár pillanat múlva már a tábor minden irányából nyerítettek egymásra a mongol paripák.

Jelju Csu-cáj két kézzel, óvatosan vette át a pergament, Dzsingisz kán pedig metsző hangon, tagoltan szólt:

– Küldd el a levelet! A muzulmán határra! Haladéktalanul! Háromszáz lovast a futár kíséretéül! – Azután ismét vendégeihez fordult a kagán, és barátságosan, behízelgő hangon kezdett beszélni: – Mi pedig folytatjuk lakománkat, és békésen beszélgetünk egymással. Hamarosan örvendhet majd a lelkünk a muzulmán városok láttára. Ott mulatunk majd csak igazán! Már szinte látom, hogyan burkolja ködbe a felszántott mezőt lovaink izzadságának

kigőzölgése, hogyan futnak a megrémült emberek, és hogyan nyüszítenek állati hangon a vetőhurokkal vonszolt asszonyok! Ott majd vörösebb lesz a folyók vize, mint a vörös bor, és a kormos ég átizzik az égő falvak füstjétől...

Összehúzott szemmel, vastag, rövid ujját felemelve figyelt, hogyan nyerítettek egymásnak tovább is az egész tábor ménjei.

A vendégek halk hangon szólaltak meg: „Úgy látszik, közel van már a hadjárat!” – és mint nagy vezérekhez illik, méltósággal koccintották össze aranyserlegeiket, miközben szerencsét kívántak egymásnak, és beszélgettek az előttük álló nagy napokról.

ÖTÖDIK RÉSZ

AZ EMBER NEM LÁTTA NÉP BETÖRÉSE

Aki nem védekezik: elvész

*A MONGOLOK BETÖRÉSE UTÁN ÚGY
ÖSSZEBONYOLÓDOTT AZ EGÉSZ VILÁG,
MINT AZ ETIÓPIAI FÉRFI HAJA. AZ EMBEREK
OLYANOKKÁ LETTEK, MINT A FARKASOK.
[SZAADI, XIII. SZÁZAD]*

Amikor Muhammed, a horezmi sah, megkapta Dzsingisz kán három szóból álló rettenetes levelét, parancsot adott, hogy sietve vegyék körül erős fallal Szamarkandot, új fővárosát. Nem törődött vele, hogy milyen hatalmas kiterjedésű a város: a fal hosszának tizenkét farszahot^[82] kellett kitennie.

A sah adószedőket küldött a birodalom minden részébe, hogy három évre előre préseljék ki az adókat, ámbár a folyó évre is csak nagy nehezen gyűltek be az adók.

Azt is megparancsolta a sah, hogy nyíllövész-csapatokat kell felállítani. A nyilasoknak lovon, fegyverrel és néhány napra való élelmiszerkészlettel kellett megjelenniük a toborzóhelyeken.

Végül elrendelte Muhammed, hogy haladéktalanul égessenek fel minden helységet, amely a Szejhun (Szir-Darja) folyó jobb partján van, egészen a kara-kitáj földet érintő keleti határig, mert ezeknek az országában jelentek meg a mongolok. A sah meghagyta, hogy a felégetett falvak lakosságát tereljék ki az elpusztított sávból, hogy a mongolok, amikor áthaladnak az elpusztított vidéken, ne találjanak maguknak se fedelet, se táplálékot. A kiégetett sáv lakossága azonban elkeseredésében átfutott a kara-kitájokhoz, és férfinépük belépett a mongol csapatokba.

Amíg seregei Horezm minden végéből megérkeztek, a sah Szamarkandban tartózkodott. Szolgalelkű kísérete körében látogatta

a mecseteket, és hallgatta a sejk-ul-iszlám ékesen szóló szónoklatait. Buzgón imádkozott, szeme láttára annak a nagyszámú igazhívőnek, akik rendezett sorokban álltak a mecset előtti téren. Velük együtt ereszkedett térdre, és hangosan ismételte az imákat az imám után.

A Sárkány évének elején^[83] Muhammed rendkívüli tanácsot hívott össze. A tanács tagjai a hadvezérek, előkelő bégek, magas méltóságok és fehér szakállú imámok voltak.

Valamennyien bölcs és bátor elhatározásokat vártak olyanokat, amelyek bátorságot és reményt sugallnak – „az új Iszkendertől”, „a harcos Muhammedtől”, ahogyan a szamarkandi felkelés leverésének és a kipcsák sztyeppekre vezetett hadjáratnak ideje óta nevezgették. Szoros körben ültek a szőnyegeken mindnyájan, és mialatt a sahra várakoztak, magasztalták hadi jártasságát, és arról beszéltek, milyen magától értetődő az, hogy sahluk villámgyorsan és diadalmasan vezeti ki majd országát a bajból.

Timur-Melik ezt beszélte el:

– A padisah ma körüljárta lován Szamarkand erődítéseit, és megtekintette a munkálatokat. Sokáig figyelte, hogyan ássák az árkot a mindenünnen összeterelt parasztok és rabszolgák ezrei. A föld megfagyott, és nehezen engedett a lapát nyomásának. A sah haragra gerjedt, és így kiáltott: „Ha ilyen lassan dolgoztok, olyan alacsonyok maradnak a sáncárkaink, hogy a vad tatárok csak korbácsaikat dobálják majd bele, amikor ideérnek, és már színig meg is telnek az árkok.” Amikor a munkások ezt meghallották, halálra rémültek. „Csak nincs ilyen sok katonája Dzsingisz kánnak?” – mondogatták.

A tanácssterembe most belépett a horezmi sah, titokzatosan, hallgatagon. Maga alá húzott lábbal ült le aranytrónusára. A főimám éneklő hangon elmondott egy rövid imát, és ezekkel a szavakkal fejezte be: „Őrizze meg Allah Horezm áldott, virágzó földjét a padisah hasznára és dicsőségére.” Mindnyájan felemelték kezüket, és ujjaik hegyével végigsimították szakállukat. A sah így szólt:

– Segítséget várok mindegyiketektől. Sorban mindenki mondja el, milyen lépéseket tartana a leghelyesebbeknek.

Elsőnek Siháb ed-Din-Hivaki beszélt, a főimám, a minden tudományokban való jártassággal ékes főpap, akit „a hit oszlopának

és a birodalom erősségének” neveztek.

– Ismétlem itt azt, amit mindig hirdettem a mecset szószékéről. A Próféta, áldott és dicső legyen az ő neve, csalhatatlan hadisza^[84] így szól: „Aki elesik életének és vagyonának védelmében, az vértanú, az dzsahid.” Most mindenkinek ki kell lépnie földi érdekeinek sötétségéből az engedelmesség útjára, és a bátorság és buzgóság kardjával kell szétvernie a bajok seregeit.

– Mindannyian készen vagyunk rá, hogy ott maradjunk a csatatéren! – kiáltottak fel a körben ülők.

– De mi hát a tanácsod? – kérdezte a sah.

– Te nagy hadvezér vagy. Te vagy az új Iszkender! – szólt az öreg imám. – Fel kell vonultatnod megszámlálhatatlan seregedet a Szejhun partjára, és ott szállnod szembe döntő csatában a pogány mongolokkal. Friss erővel kell rácsapnod az ellenségre, mielőtt idejük lenne kipihenni magukat az Ázsia pusztaságain keresztül megtett nehéz út után.

Muhammed leeresztette szemhéjait. Nem mondott véleményt erről a beszédről, hanem parancsot adott, hogy szóljon a sorra következő.

Egyik kipcsák kán szólalt meg:

– A mongolokat be kell eresztetni birodalmunk belső területére. Itt, ahol jól ismerjük a terepet, könnyen megsemmisítjük őket.

Más kipcsák kánok azt tanácsolták, hogy Szamarkandot és Bokharát sorsára kell hagyni; magas erődítményeik megmenthetik azt a két várost. Csak a bő vizű Dzsejhun-folyón^[85] keresztül való átkelés elhárításáról kell gondoskodni, hogy a mongolok ne hatolhassanak Irán belsejébe.

– Jól ismerem ezeket a vad nomádokat – szólt az egyik kán. – Keresztülvonulnak az országon, kirabolják, de sokáig nem maradnak itt. Nem bírják a hőséget. Ők is, lovaik is hideg telekhez szoktak. Amíg uralmuk tart az országban, igyekszünk megóvni szeretett padisahunkat, hosszabbodjék meg uralma százhusz esztendőre! Visszahúzódunk a Hindukus hegylánca mögé, és továbbmegyünk Gaznába. Ott új, nagy sereget gyűjtünk. Ha viszont úgy fordul a helyzet, hogy nem tehetünk másképpen: visszavonulhatunk Indiába is. Azalatt a mongolok betelnek a zsákmánnyal, és visszavonulnak a maguk sztyeppeire.

– Kislelkű ember beszéde! – morogta Timur-Melik. Muhammed most a fiát, Dzelál ed-Dint kérdezte meg:

– Hát te mit ajánlasz?

– Katonád vagyok. Várom parancsaidat.

– Hát te, Timur-Melik?

– Az győz, aki támad. Aki csak védekezik: romlásra ítélte önmagát – válaszolt Timur-Melik. – A gyenge ember, ha merészen lendül támadásra, legyőzheti a dühöngő, nagy erejű tigrist is. A hegyek mögé az bújik el, aki fél szemtől szembe megállani az ellenséggel. Miért is kérdezel? Régen kérlek: bocsáss engem oda, ahol már feltűnedeztek a tatár előőrsök. Harcba szállók velük, hadd próbálom ki, célba talál-e még nyilam, és nem nehezedett-e el fényes szablyám!

– Legyen úgy – mondta Muhammed. – Hamarosan kiszabadulnak hótemetőjük alól a hegyszorosok, és a mongolok kezdenek majd leereszkedni a hegyekből Fergána völgyébe. Ott próbáld ki fényes szablyádat a mongol koponyákon. Kinevezlek a Hodzsent városbeli csapatok parancsnokává.

Mindnyájan a földre néztek, és összetették ujjuk hegyét. Világos volt, hogy a sah haragszik az egyenes lelkű Timur Melikre, aki éppen úgy nem tett béklyót a nyelvére, mint ahogyan nem ismert gátat vagy akadályt csata közben sem. Sohasem öntötte hozzá a hízélgés mézét a sah ékesszólásának áradatához. Hodzsentben jelentéktelen csapat állt, és a kipróbált vezér, Timur-Melik számára nem volt megtiszteltetés, hogy ennek a nem nagy fontosságú erődnek lett a parancsnoka. De Timur-Melik szavaiban sértő tüskék rejlettek, és Muhammed így szólt tovább:

– Timur-Melik azt állítja, hogy csak a támadó győzhet? A háborúhoz azonban nem elvakult bátorság kell, hanem megfontolás és helyes ítélőképesség. Egyetlen városomat sem hanyagolom el; egyiküket sem hagyom őrség nélkül. Én is azt gondolom, hogy a tetőtől talpig nehéz juhbőrökbe burkolt mongolok meg tatárok nem bírják majd ki országunk hőségét, és nem maradnak itt sokáig. Legjobb védelem a békés lakosok számára: erődjeink megdönthetetlen fala és...

– És a te erős karod! A te bölcsességed! – kiáltottak fel a hízélgő kánok.

– Az a hadsereg, amelyet én magam vezetek, természetesen megingathatatlan szikla lesz a tatárok útjában – szólta Muhammed. – Lám, a vitéz Inalcsik-Kair kán már öt hónap óta tartja magát az ostromlott Otrárban, és feltartóztatja a mongolok előretörését. Szilárdan veri vissza minden rohamukat, mert idejében elküldtem oda segítségül húszezer bátor kipcásakat...

– Vitéz Kair kán! – kiáltottak fel a kánok.

– Hű és hozzáértő emberek mondták nekem, hogy a tatár hadsereg, ha az iszlám haderejével hasonlítjuk össze, csak annyi, mint a füstfelleg a sötét éjszakában. Miért félnénk tőle? Szamarkandban hátrahagyok száztízezer katonát az önként csatlakozókon kívül, és húszt, hatalmas, rémítő harcielefántot. Bokharában ötvenezer vitézem van. Minden többi városomba is küldtem húszt-harmincezer főnyi védősereget. Mi marad majd Dzsingisz kán tatáraiból, ha mindegyik erőd feltartóztatja egy-egy évig? Tartalék seregei nincsenek, és hadiereje úgy elolvad majd, mint nyáron a hó...

– Insallá! Insallá!^[86] – kiáltottak fel a jelenlevők.

– Én pedig ezalatt – folytatta a sah – új seregeket gyűjtök Iránban az igazhívőkből. Friss erőkkel verem majd szét azt, ami a tatár seregekből megmaradt, de úgy, hogy még unokáik és dédunokáik is rettegni fognak attól, hogy az iszlám földjeihez közelítsenek.

– Insallá! Insallá! – kiáltoztak a kánok. – Ez valóban legyőzhetetlen hadvezér bölcs beszéde.

Most a díván-arcz főnöke lépett a sah elé. Levelet adott át neki. Rövidhíradás volt benne, egy kolduló dervis hozta, aki nagy nehezen jutott át a mongolok őrcsapatain. A híradás szerint húszezer főnyi kipcás, akiket a sah Otrárba küldött, áruló lett, és átment a mongolok táborába. Mindenki izgatottan nézett Muhammedre: arcáról igyekeztek leolvasni, jók vagy rosszak-e a hírek? A sah összehúzta szemöldökét, és ezt suttozta:

– Itt az idő, nem lehet késlekedni. – Ezzel felállt, és miután meghallgatta az imám foháskodását, eltávozott a palota belső termeibe.

Kurbán-Kizik^[87] dzsigit lett

- Hé, Kurbán-Kizik, hé, tréfamester! Mától fogva nem túrod tovább a földet. A horezmi sah kinevez téged vitéz seregei főparancsnokává. – A dzsigit nem szállt nyeregből, lóhátról kopogtatott be korbácsa markolatával Kurbán kunyhójának alacsony, elferdült ajtaján.

– Már megint micsoda új baj szakadt ránk? – kiáltotta egy sovány, görbe hátú öregasszony, Kurbán anyja, aki sietve tipegett elő a gyümölcsöskertből.

– Gyerünk, gyerünk, Kurbán! Mit alszik ez nappal? Nyilván leitta magát rizspálinkával...

– Gondolhatunk is mi rizspálinkára! – sopánkodott az öregasszony. – Először egész éjjel örködött Kurbán a csatornánál, amíg csak meg nem indult a víz, azután megöntözte a földjét, azután egymaga verekedett meg négy szomszédunkkal: el akarták vezetni a vizet a saját földjeikre. Most Kurbán egész teste csupa kék folt, ő maga meg nyög és jajgat.

Az öregasszony eltűnt a kunyhó ajtajában, ahonnan hamarosan előbújt Kurbán. Meglepetten állt, törölgette a szemét, és ijedten nézegette a szép ruhájú, délceg lovast almásszürke paripáján.

– Szálám neked, bég-dzsigit! Mit akar tőlem a kerületi kormányzó?

– Maga a horezmi sah rendel téged magához, lóval, karddal és pikával, hogy harcba szállj az ismeretlen jadsudzsokkal és madzsudzsokkal.

A görbe tartású, hosszú nyakú Kurbán megvakargatta öt ujjával a hátát:

– Ne csúfolódjék velem, bég-dzsigit! Hát micsoda katona lenne belőlem? Nem volt az én kezemben soha egyéb, mint gereblye meg leveseskanál.

– Ezt megítélni nem a te dolgod, nem is az enyém. Engem elküldött a hakim, hogy lovagoljak el minden falu bírójához, és adjam át a parancsot: minden falusi férfi siessen a gyülekezőhelyre; akinek lova van, lovon; akinek tevéje, az tevéen. Ügyelj, mert holnap meg kell jelenned a béged előtt, és az elvezet benneteket, harcosokat,

csupa olyan bátrát, mint te, a háborúba. Aki pedig nem jelenik meg, annak a kezébe adják a fejét. Érted?

– Várj egy kicsit, bég-dzsigit! Magyarázd meg, miről van szó. Micsodák azok a jadsudzsok-madzsudzsok?

De a dzsigit rávágott korbácsával a szürkéjére, és máris elvágatott. Csak a por szállt fel nyomában kis felhőként az út fölött, és lassan, oldalvást, leülepedett a szántóföldeken.

– Kurbán, fiacskám, mi jutott megint a bégek eszébe, mit akarnak tőled? – kérdezte az öregasszony. Egészen közel a fiához, leült a küszöb elé, a földre.

– Nyilván megvesztek. Bárcsak elpusztult volna a mi Veresünk! Akkor nem hívtak volna a hakimhoz. – Kurbán odalépett a kehes vörös kancához, amely füvet csipegetett a mezsgyén. Kantára végét Kurbán kifizia tartotta. Félmeztelen volt a gyerek, csak nadrág volt rajta, amelynek szárát térden fölül felgyúrte.

– Hé, Kurbán-Kizik, mi történt? – futottak össze mindenfelől a szomszédos földeken dolgozó falusiak.

Kurbán nem állt velük szóba. Még egész teste sajgott az ütésektől. Megsimogatta a kancát, megigazgatta ritkás kis sörényét, és végigsimított sovány hátán, kiálló bordáin.

– Ne haragudj ránk, Kurbán! Magad is tudod, hogy van ez: a kutyák összemarakodnak a csonton, azután, mire odapillantasz, már megint egymáshoz törleszkedve sütkéreznek a meleg napon – szóltak a szomszédok. – Ha a vízről van szó: vadállatokká lesznek az édestestvérek is. Mondd hát meg, Kurbán, miért lovagolt ide a kerületi kormányzó dzsigitje?

– Háború lesz... – szólt tompa hangon Kurbán.

– Háború? – ismételte kővé meredten a négy szomszéd.

– Milyen háború lehetne? – tért magához az egyik. – A horezmi sah a világ legerősebb uralkodója, árnyéka betakarja a földkerekséget. Ki merészkednék vele háborúskodni?

– És mit akarnak tőlünk? Nem vagyunk mi katonák! Mi gabonát vetünk, amikor learatjuk, a bégek elveszik tőlünk, de többet aztán ne nyúljanak hozzánk!

– Hát mit mondott a dzsigitje?

– Mindenki, azt mondja, megy a csatába, megvédeni az országot. Akinek van lova vagy tevéje, avval együtt kell megjelennie a bégnél.

– Én pedig fogom a feleségemet és a gyerekeket, és elmenekülök velük a hegyekbe vagy a mocsárba. Mit védjek én? Ezeket a földeket? Nem a mieink ezek, hanem a bégé! Hát verekedjenek érte a bégek a dzsigitjeikkel!

– A horezmi sahnak ott van a kipcsák zsoldoshadserege. Azoknak tanult mestersége a hadakozás. Igaz, hogy mostanáig inkább velünk, szántóvetőkkel háborúskodtak, meg sem tudtunk lenni tőlük.

– Most bajban vannak, hát hozzánk fordulnak.

– Hé, nézzétek! Itt az új veszedelem!

Az úton sebes iramban, nagy porfelhőben, lovasok közeledtek. Négy magas kerekű szekér mennydörgött mögöttük. Megálltak Kurbán agyagkunyhójánál. A szekerekről szolgák ugráltak le, fehér pálcákkal a kezükben.

– Gyertek ide! – szólt az egyik lovas. Kurbán és a többi falusiak közeledtek, kezüket összetették a gyomrukon, és mélyen meghajoltak.

– Gondolom, ismertek. Én vagyok a kerületi haszib, az adószedő, Musztafi főkincstárnok parancsot küldött szét minden haszibnak. Az országot háború fenyegeti, pogány tatárok jönnek ránk a pusztaságból. Ha betörnek földi cinkre, akkor leöldösnek mindenkit, elviszik a jószágot meg a gabonát, és mi meztelenül maradunk valamennyien.

– Így is meztelenek vagyunk – szólt közbe Kurbán öreg anyja.

– De ha eljön az ellenség – folytatta a haszib –, akkor a fejünket is elveszítjük. Tehát sok pénz kell, sok gabona kell, hogy felszerelhessünk ötszázezer katonát, és jól is lakathassuk. Ezért a sah elrendelte az adók behajtását.

– Éppen most fizettük ki minden adónkat.

– Fizettetek erre az évre, de most a következőre fizettek. Mégpedig azonnal. Kezdjük az elsővel. Kié ez a ház?

– Az enyém, nagyuram! – szólt Kurbán-Kizik. – Nincs nekem miből fizetnem! Semmim sincsen! Egyetlen tyúkom van, ez sem tojik.

– Előre tudom ezt a nótát. Egyebet sem hallok tőletek. Hé, derék legények, nézzétek jól át ezt a házat és különösen a csúrt!

Négy dzsigit átvizsgálta a házat és az udvart, megnézték a csúrt és a gyümölcsöst is, és üres kézzel tértek vissza. Csak egyikük hozott magával egy tyúkot.

– Két nap időt adok neked. Ma kapsz ötven botütést, és megvernek mindennap, amíg nem hozol nekem egy zsák búzát. Aztán pedig a földet odaadják egy másik, szorgalmasabb parasztnak, aki nem fogja megtagadni a segítséget vitéz hadseregünktől.

Kurbán-Kizik a földre borult.

– Mindent megteszek, amit a sah csak akar!... Ellovagolok a kancámon háborúskodni a jadsudzsokkal és madzsudzsokkal. Dolgozni fogok, hidat és utat építeni, csak ne veress meg engem gyermekeim szeme láttára, és ne követelj gabonát, amikor nincs! Négy gyermekem van... kicsik, mint a svábbogár... és öreg édesanyám. Nekem kell táplálnom őket, de hogy mivel: nem tudom. Kegyelmezz meg, haszib! – Átkarolta az adószedő lovának patáit, és olyan jelentéktelennek tűnt fel önmaga előtt, mint a féreg, vörös kancája pedig olyan nyomorúságosnak, mint az éhes kuvaszkutya.

– Látom, tréfás ember vagy te, Kurbán-Kizik – szólt az adószedő.

– Hiszen te is tudod, hogy a nagy Allah örök időre fokozatokat teremtett az emberek között: mindenki fölé a sahot állította, aztán a bégeket, aztán a kereskedőket és végül az egyszerű szántóvetőket. Mindegyiknek azt kell cselekednie, ami hozzá illő: a sah parancsol, a többi mind engedelmeskedik. Hát a földművesnek mi a tennivalója? Dolgoznia kell a bég és a sah számára, és annyi gabonát adni nekik, amennyit követelnek. Készítsd hát csak elő azt a zsák búzát. No jó, ma nem veretlek meg, nem érek rá. De holnap lehúzó az irhádát.

A haszib rácsapott a lovára, és tovább léptetett.

Amikor ellovagoltak az adószedők, és a por is elült a nyomukban, a szomszédok meg lógó orral széledtek szét, Kurbán-Kizik készülődni kezdett az útra. Elment a mecsetbe a mullához és a boltoshoz, akinek az országút kanyarulatánál volt a kis boltocskája. Hallgatta az arra járók beszélgetését, és meggyőződött róla, hogy a bég igazat mondott: mindenütt a háborúról és az ismeretlen népről beszéltek. Keletről jön, tehát valószínűleg nem egyéb, mint valamelyik nomád-kirgiz, kara-kitáj, ujur vagy más tatár törzs, amely néhány bő termésű év után nagyra növekedett, és barmokban is meggazdagodott, mert nem voltak a vidékükön hóviharok és állatvészek.

De olyan hírek is járták mindenfelé, hogy ennek a törzsnek a katonái másfél ember nagyságúak, kard és nyílveendő nem járja őket, haszontalan vállalkozás ellenállni nekik. Egyetlen menekülés: bezárkózni egy város magas, erős falai mögé, vagy elfutni a mocsarakba.

Kurbán gondolataiba elmerülten tért vissza. Apróra vágott egy csomó szalmát és füvet a kancája abrakjával. Előkerített egy rozsdás kaszapengedarabot, és egy vékony karóhoz erősítette – készen állt a kopjája. Még elment a kovácshoz is, segített neki a munkában, mert a kovácsműhelyben sok falusi gyűlt össze, akik a sah felhívásának értelmében Bokharába indultak. Kurbán, segítségének fejében, szerzett kilenc rézdirhemet, úgy, hogy vásárolhatott a boltosnál néhány szeletke ürühúst.

Este hazatért Kurbán felesége, aki egész nap a földesúrbég mezején dolgozott. Főzött egy lábas híg kását, és sütött egy halom lepényt, juhfaggyú-darabkával.

Amikor az egész család körülülte az agyaglábast, és szótlán látott neki az evésnek, Kurbán – észrevétlenül, hogy megőrizze családfői méltóságát – jól megnézte családjának minden tagját.

Ott volt görnyedt hátú anyja, ősz hajgubancaival a fején, púpjával, amelyet az örökös munka növesztett a hátán. Kurbán még emlékezett rá, amikor fiatalnak és szépnek ismerte. Fényes fekete volt a haja, és pajzánul tudott kacagni. A munka görbítette meg a hátát, és nyomta meg a vállát a látástól vakulásig való hajladozás a vízzel elárasztott földeken, a nehéz széna- és rőzsekötegek cipelése.

Amott a felesége. Máris hervadóban: csinos, gyengéd arcát éles ráncok szelik át. Sokszor egész napon át meggörnyedten ül a földön fonala fölött, és igyekszik a lehető legtöbb szöveget szőni. Keze durva lett, és az ujjai éppen olyan görcsösek, mint a vénasszonyéi.

Egymás mellett ül a négy gyerek: mindegyik iparkodik minél több kását megkaparintani és lenyelni, anyjuk egy-egy morzsányi darabka ürühúst is oszt ki mindegyiknek. A legidősebbik, Hasszán már tizenegy éves. Könyörgött, hogy apjával lovagolhasson egészen Bokharáig. Szerette volna meglátni a remek szép várost, de még sokkal jobban az édesapját, amint vékony, hajlékony kopjával, karddal és fényes kerek pajzzsal a kezében vágat szilaj paripáján.

Még három gyermeke van: Hasszán után a legnagyobbik gyerek leány, még fejletlen, de már szégyellően burkolózik kendője szélébe. Még két kisgyerek guggol egymás mellett, habzsolják a kását, és összemaszatolták vele az arcukat. Mi lesz ezekkel?

Kurbán alig aludt akkor éjszaka. Megbeszélte a feleségével, hogyan vezesse távollétében a gazdaságot, mikor bocsássa a vizet a vetésre, hogyan hívja segítségül a szomszédokat, amikor majd aratásra kerül a sor, és mivel vendégelje meg őket aznap, amikor segítségére voltak.

– És ha idejönnének a jadszudsok? – kérdezte az asszony. – Hová fussak? És aztán hogyan találkozom megint veled?

Kurbán megnyugtatta a feleségét. Hát el lehet azt képzelni, hogy az ismeretlen ellenség megjelenjék Bokharában, az ország szívében? Horezm sahja bizonyára összegyűjti hatalmas hadseregét, és átvezeti őket a kipcsákok földjén, hogy a sztyeppén kerüljön szembe az ellenséggel, és ott zúzza szét őket. Kurbán akkor majd visszatér szép paripán, és száron vezet maga után egy másik lovat. Ennek a lónak a hátán csak málha lesz, mindenféle hadiszákmány, jut belőle ajándék az egész családnak.

Korán reggel Kurbán elment egy közeli szakadékba, és a kanca hátán annyi rőzsét hozott, hogy a lónak csak a négy lába látszott ki az ágak tömege alól. Kurbán felvágta a rőzsét, és szépen fel is rakta a fal mellett. Még egyszer meghagyta feleségének és anyjának, hogy senki előtt el ne szólják magukat a gödörről, amely belülről agyaggal volt kitapasztva és szalmával körülrakva: itt őrizték szűkös élelmiszer- és vetőmagkészletüket. Ennek sokáig elegendőnek kell lennie. Mire elfogy, Kurbán is hazatér.

– Hogyan indulhatsz ilyen hosszú útra? – siránkozott az anyja. – Nincs se kenyered, se pénzed! Lovaddal együtt árokba fordulsz majd az éhségtől. Vidd el az itthoni lisztünket!

– Dehogyan viszem! Ne aggódjatok miattam! – felelte Kurbán. – A dzsigitet eltartja az út.

Megkezdődött a háború

Kezében a maga csinálta kopjával, Kurbán-Kizik útnak indult. Belovagolt a bég udvarába, hogy megtudja: hol kell jelentkeznie. A jószágfelügyelő összeszidta, hogy Ináncs kán-bég már lovascsapatával együtt elindult. Mindenkinek, aki elkésett, utol kell őt érnie a bokharai országúton.

Minden ösvényen nagy csoportokban hemzsegtek a gyalogos és lovas falusiak, és hosszú sorokban gördültek a házi holmival és gyerekekkel megrakott kétkerekű szekerek. Jajongva, sírva bandukoltak az öregek meg az asszonyok. A szekérsorok minden irány felé húzódtak – egyesek a város felé tartottak, mások viszont elvonultak a déli hegyek irányában.

Tavaszeleje volt. A szántóföldeken zöldellt az őszi vetés. A nap már erősen melegített. Az utak felszáradtak, és a por vastag felhőkben emelkedett az erre-amarra tartó emberek sorai fölött. A falvak mellett kovácműhelyek voltak, amelyekben kalapácsok csattogtak, felfegyverzett emberek kiáltoztak és veszekedtek: a lovaikat hozták patkoltatni, vagy jól kiélesített vaskardot akartak vásárolni.

Másnap estefelé, amikor a távolban már feltűntek Bokhara elővárosainak agyag védfalai, Kurbán ismeretséget kötött egy fekete szemű, szakállas dervissel, aki egy zsákokkal megrakott fekete szamár mellett ballagott. Egy suhanc is volt vele, aki pillanatra sem tágított mellőle. A dervis egész nap dalokat énekelt, és szerencsét, győzedelmet kívánt a vakmerő hősöknek, akik a hitetlenek ellen vonulnak. Némelyik katona dobott a koldus táljába egy-egy lepényt vagy maréknyi kölest.

Amikor leszállt az éjszaka, tüzek ezrei világítottak a város körül. Kurbán, aki a dervis nyomában maradt, alacsony épületek között találta magát, amelyekből egyhangú kiáltozás hallatszott: „Hu, hu-u, hu-u!” Ez volt a dervisek kolostora. Odabent sok nép volt, akik a dervisektől imádságokat kértek, meg orvosszereket, amelyek megvédenék a háborúban a halál ellen. A dervisek vajákkoltak, varázsigéket mondtak, szent feliratokkal teleírt papírszeleteket dugtak a kérelmezők kezébe.

Kurbán odakötötte kancáját a sánc mellé, azután körüljárta a tábortüzeket, és jó csomó elszórt szalmát szedett össze a maga Veresének meg a fekete számárnak. A dervis viszont megosztotta vele lepényeit meg a lisztkását, amelyet vaslábosában főzött.

– A dzsigitet eltartja az út – emlékezett Kurbán a maga szavaira.

Kurbán igyekezett el nem aludni: egész éjjelt a lova mellett töltötte, a ló kantárját a kezére csavarta. A tüzek mellett az a hír járta, hogy most jó pénzért vásárolják meg a legrosszabb, még a sánta lovakat is, mert mindenki minél messzebb szeretne jutni Bokharától, a perzsa hegyekbe vagy Indiába, ameddig nem jutnak el az ismeretlen pogányok.

Reggelre Kurbán olyan mélyen elaludt, hogy nem vette észre, amikor valaki elvágta a kantárt, és elvezette a Verest.

– Azt mondják, hogy Allah megbünteti a gyalázatos tolvajt, aki elveszi lovát a harcostól, amikor szent háborúba indul – szólt a dervis. – Egyelőre azonban Isten téged büntetett meg, de engem is, a szegény Hadzsi-Rahimot, mert a tolvaj elvitte az én öreg számaramat is. Vigasztalódjunk azzal, hogy most kolonc nélkül mehetünk megnézni a nemes Bokharát.

Kurbán vállára lódította hosszú kopóját, és elindult a dervissel meg annak ifjú útitársával együtt megcsodálni a híres-nevezetes várost – a fényes csillagot a tudományok és művészetek egén, a nemes Bokharát.

A három utas, akiket a barátság öve fűzött össze, Bokharába bandukolt a roppant embertömeg között, amely szakadatlan áradatban hullámzott.

A magas falakat már régi időkben építették; hasadékaiban burján és tövisbozót nőtt, és itt-amott be is omlott már. Tizenegy kapu vezetett keresztül rajtuk: ezeken a kapukon át kötötték össze a kereskedőkaravánok az iszlámnak ezt az erősségét a földkerekség minden szélével.

Az első kapu körül nagy tömeg gyűlt össze. Az örök mindenkit megszólítottak, aki csak elhaladt előttük, és ezzel a felhívással fordultak hozzájuk:

– Adakozzatok a város megerősítésére, a katonák ellátására, kardok készítésére. Ne szorítsátok össze fukarul a markotokat, oldjátok meg bőkezűen szorosra kötött erszényeiteket!

Öreg, tudós imámok is járkáltak bőrtáskáikkal a tömeg között, és követelték, hogy mindenki áldozzon a haza védelmének szent ügyére...

Mindjárt a kapun belül húzódtak a kereskedők sorai. Kis boltocskák simultak egymás mellé, minden elképzelhető áruval tele. A kereskedők, akik tudták, hogy ma ugyancsak ki kell tenniök magukért, hangosan, egymást túlkiabálva sorolták fel olcsó, tartós, útra való szöveteik jó tulajdonságait, magasztalták jól összegöngyölt nemezszőnyegeiket, amelyek nélkülözhetetlenek az országúton meghalok számára, vagy sohasem romló mézeskalácsot kínálgattak.

Mindenfelé megriadt menekültek csoportjait lehetett látni: holmijaikkal és gyermekeikkel érkeztek a környékből, hogy a nagyváros falai között fedelet és oltalmat találjanak.

Miután áthaladtak a másik fal tömör kapuin, amelyek az elővárost választották el a belső várostól, Sahrisztántól, a három vándor letért a zajos utcáról egy csöndes térségre, amelyet a mecsetek és a medresze magas ívei kerítettek be. Néhány ezer növendék tanult itt – volt közöttük fiatalabb, volt öregebb, de sovány és kiéhezett valamennyi –, ezek voltak a „sagirdok”, akik el akarták sajátítani az arab vallástudományi könyvek bölcsességét, hogy majd valamikor, sokesztendei munka és nélkülözés árán imámjai lehessenek valamelyik elszegényedett mecsetnek.

A téren most ünnepélyes istentisztelet folyt: az imádkozók sorai, olyan rendben, mint a szent könyv betűsorai, mozdulatlanul álltak, és figyelték a fehér szakállú, tiszteletet parancsoló külsejű imám mozdulatait. Amikor az térdre ereszkedett, földig hajolt, vagy füléhez emelte a kezét, a néhány ezer igazhívő ugyanezeket a mozdulatokat ismételte az imám után. Csönd volt, csak a leboruló és újra felemelkedő számtalan test suhogása zúgott végig szélroham módjára a tér kőlapjai fölött.

Amikor az imádság véget ért, a magas mecset lépcsőjéhez odavezettek egy barna, vörösre festett farkú paripát, amelyet aranyvirágokkal telehímzett piros bársony nyeregtakaró ékesített.

A mecsetből maga a magas, fekete szakállas horezmi sah lépett ki, hófehér, gyémántfüzérektől csillogó turbánnal a fején.

A sah beszéddel fordult a néphez:

– Az iszlám valamennyi népe: egy nép. A mi legjobb oltalmazónk: az élesre fent kard. A Próféta ezt mondta az igazhitűekről: „Iszlám katonái, én benneteket a föld teremtményei közül legkülönbeknek alkottalak, és úgy rendeltem el, hogy a muzulmánok parancsolói legyenek mindannak, ami a földön és az égen van.” Az igazhitűeknek e föld parancsolóivá kell lenniök, tehát ne féljete, és ne rettegjete! De a szent könyv ezt is mondja nekünk: „Allah minden szolgájának annyi kegyét adja, amennyit törekvésével megérdemel...” Ezért meg kell feszítenete minden erőte, hogy a rettenthetetlenség kardjával lesújtsáte az ellenséget... Megállhat-e bármilyen nagy erő az igazhivő muzulmánok dühével szemben, akik lelküete adják a Próféta szavaiért? Öljéte, úzzéte az ellenséget mindenfelé, ahol csak találjáté öket! Haragodban nagy Allah, adj nekünk győzemet a hitetlenek felett!

– Öljéte a hitetleneket! Úzzéte a pogány okát! – kiáltotta a tömeg.

A horezmi sah felült málnaszín farkú, sötét pej lovára, és még néhány szót szolt:

– A mi rendeltetésünk: jó tanácsot adni, és ezt megadtuk nektek. Most elindulunk Szamarkandba, hogy szemtől szembe kerüljünk a tisztátalanokkal, akik már leereszkeőben vannak a Tiensan hóval borított hágóiról... De jaj nekik! Az ellenség, vesztére, a mi vitéz harcosaink rettenthetetlen soraival fog találkozni! Allah kezébe ajánlunk benneteket!

– Éljen Muhammed, a harcos! Éljen a horezmi sah, a hitetlenek legyőzője! – kiáltotta a tömeg, amely most utat engedett a sahnak és díszes kipcsák kíséőinek. – Te, te egymagád vagy a mi igazi oltalmunk!

A harcok védelmezője: kardjának éle

Amint kiért Bokharából, Muhammed horezmi sah hirtelen megfordította lovát, és nem a Szamarkandba vezető országútra irányította, hanem délre, Kelif felé. Arcát selyemsáljába burkolta, és szótlanul lovagolt, néha ügetésben, néha vágásban, kísérete előtt, amely nyomon követte. A szembejövő utasok leugráltak az útról, bele a csatornaárokba. Arcra borultak, és elámultan néztek az ezer lovas után, akik úgy rohantak, mintha a rettenetes Eblisz kergetné őket.

A nagyvezír hiába bizonygatta a padisah fiának, Dzselál ed-Dinneknél, hogy az uralkodó nyilván eltévesztette az utat. Dzselál ed-Din közömbös hangon válaszolt:

– Mi közöm hozzá? Én követem atyámat, még ha a padisah kedve úgy hozná is magával, hogy a pokol tüzes mélységébe ugrasson bele.

– Miféle birtok ez? – kérdezte váratlanul a horezmi sah, és megállította tajtékzó szájú pej lovát. Lovaglóstorával rámutatott egy falra, amelyet ferde tornyocskák ékesítettek, és amely mögött egyenes sorban magas topolyafák emelkedtek.

– Ez Timur-Melik kán vadaskertje. Híre van ősrégi parkjának és ritka vadállatgyűjteményének.

– Megnézem – szólta Muhammed. – De hol van ő maga, a vitéz Timur-Melik?

– Még aznap, amikor megkapta parancsodat, hogy álljon Hodzsent helyőrségének élére, már el is vágatott oda...

– Az önfejű! Azt nem parancsoltam neki, hogy úgy siessen! Most unom magamat nélküle.

Az őrszázad előrerobogott, hogy előkészítse a fogadtatást. Muhammed visszafogta felhevült lovát, és lépésben indult az udvarház felé. A nehéz kapuszárnyak feltárultak. Szolgák futkostak az udvaron. Zörögtek a kulcsaik, amint a hosszú teraszról nyíló ajtókat nyitogatták. Rabszolgák cipelték az árpás zsákokat és a nehéz szénanyalábokat. Dzsigiték vágattak a legközelebbi faluba, és visszatérőben nyergükre keresztbe fektetve hozták a falusiaktól

elszedett juhokat. A tábori szakácsok tüzet raktak, és kezdték sütni-főzni az ebédet.

A sah felkapaszkodott egy kis függőlépcsőn a kert falánál levő árnyas lugasba. Utána felment Dzselál ed-Din és a birtok öreg udvarmestere.

A lugasból látni lehetett a kertet: még tavasziasan kopár volt, fái még lombtalanok. Egy tisztáson néhány vadkecske feküdt. Sütkéreztek a meleg napon. Mellettük őrködött a hosszú szarvú hegyi vadkecskebak.

– Távolabb, a kert végében két vaddisznócsalád van a malacaival – magyarázta az udvarmester. – És ketrecben őrzünk két nagyon vad leopárdot, amelyeket nemrégiben hoztak a hegyekből. Vitéz gazdám, Timur-Melik szereti nézni ebből a lugasból, hogyan úzik a leopárdok a vaddisznókat és a kecskéket, és néha maga is lemegy a kertbe vadászni. Egyetlen nyíllövessel terít le bármely vadat, mégpedig úgy, hogy előre megmondja: teste melyik részén fogja eltalálni.

– Távozz! – szólt nyersen a sah. Amikor kettesben maradt fiával, halkán kezdett beszélni:

– Nyugtalan vagyok. Egyszerre háromfelől is érkeztek futárok. Fekete fellegek vonulnak fel mindenütt a szemhatáron.

– Ez a háború! – jegyezte meg szárazon Dzselál ed-Din.

– Az első futár azt hozta hírül, hogy Dzsingisz kán, a rőt tigris, elfoglalta Otrárt, elfogta Inalcsik-Kair kánt, és bosszújának kielégítésére elrendelte, hogy öntsenek olvasztott ezüstöt a fülébe és a szemébe. Most pedig Dzsingisz kán erre indul, és engem keres.

– Hadd jöjjön! Hiszen éppen őt várjuk.

– Te még a szörnyű szerencsétlenség fenyegetései között is gondtalan maradsz!

– Akkora seregünk van, hogy nincs miért elcsüggednünk.

– A második futár délről jött. Azt állítja, hogy arrafelé tatár lovasportyázókat láttak.

– Csak kisebb csapat lehet. Most, kora tavasszal, nagy sereg odaveszett volna a hóval borított hágókon.

– De ha a tatár csapat leért a hegyekből, elvághatja visszavonulási utunkat India felé.

– Miért vonulnánk vissza Indiába?

– Még egy jelentés jött. Már Kizil-Kum homoksivatagjaiban is láttak mongol előcsapatokat.

– Elhárításukra már elküldtünk arra a vidékre egy tízezer lovasból álló türkmén csapatot.

– Türkménjeid nem tudják feltartóztatni a mongolokat.

– Ha így áll a helyzet, akkor Dzsingisz kán már a legközelebbi napokban felbukkanhat Bokhara kapui előtt. Felkészülünk rá.

– Lehet, hogy a rőt vadállat már ott is settenkedik Bokhara körül; csapatai pedig vágatnak mindenfelé, és keresnek minket. Minél hamarabb el kell mennünk innen! – mormogta Muhammed, és körülnézett, mintha a kert bokrai közül várná a támadást.

Dzselál ed-Din hallgatott.

– Miért nem válaszolsz?

– Te engem esztelennek tartasz. Miért beszéljek?

– Parancsolom: beszélj!

– Akkor megmondom a magamét, és te megkegyelmezhetsz, vagy leültetheted a fejemet. Ha az átkozott Dzsingisz kán idejön, akkor a mi hadainknak nem a városok magas falai mögött kell rejtőzködniök, hanem elébe menniök. Én kihajtanám a mezőre valamennyi kipcsák kánt, akik nagy vitézek, amikor az alázatos parasztok bőrét kell lenyúzni, de remegnek, mint a nyárfalevél a háborúnak ebben a kemény órájában. Halálbüntetés terhe alatt tiltanám meg nekik, hogy betegyék lábukat a városok kapuján. A harcos oltalma: kardjának éle és jó paripája. Idejön a rőt tigris? Annál jobb. Ez azt jelenti, hogy már ismerjük az útját. Meg kell fordítanunk lovainkat, és nyomon követni őt, sarkába marni, sorompóvá lenni ösvényén, megtámadni minden oldalról, leölni tevéit, és húsával együtt hasítani ki nagy darabokat vörös irhájából. Mi haszna van annak, hogy Szamarkandban a falak mögött elbújt százezer lovas? Csak ürühúst fálnak, és a nemes paripák ereje meg lankad a pihentetésben.

– Bírálgatod atyád intézkedéseit? Már régen észrevettem. Te vesztetre törsz.

Dzselál ed-Din leeresztette szemhéját, és hangja bánatosan csengett:

– Nem úgy van. Én nem hagylak el téged ezekben a nehéz órákban, amelyekben megremeg a földkerekség. De esküszöm a te szeretett Iszkendered emlékére: bolond vagyok, hogy ilyen

engedelmesen és határozatlanul járok el. Mire való a te egész roppant hadsereged, ha nem száll harci táborba, ha nem kész rávetni magát az ellenségre kezed irányítása szerint! Mire való a magas falak, ha mögöttük nem asszonyaink és gyermekeink rejtőznek el, hanem felfegyverzett férfiak bújnak a remegő asszonyok takarója alá! Kivégeztethetsz, de tedd meg, amit mondok. Atyám, vonuljunk Szamarkandba, és onnan menjünk...

– Csak Iránba vagy Indiába!

– Nem! Csak két elhatározás között választhatunk: férfihoz méltó harc vagy szégyenletes halál a számkivetésben. Hadd vonulunk ki a nyílt mezőre, hogy megütközzünk a tatárokkal... Gyorsak leszünk, mint a villámcsapás, és megfoghatatlanok, mint az éjszaka árnyai... Nagy hírre teszel szert, mint nagy hadvezér!... Ne késlekedj, cselekedjél!

– Te magad nem vagy hadvezér – szólt méltósággal a sah, felemelve gyémántgyűrűkkel ékesített ujját. – Bátor dzsigit vagy, tudsz parancsolni akár néhány ezer dzsigitnek is, akik, mint az örültek, vetik rá magukat az ellenségre. Én nem cselekedhetem úgy, mint egy vitéz, de esztelen dzsigit. Nekem mindent át kell gondolnom, mindent előre kell látnom. Másként határoztam. Elmegyek veled Kelifbe, ott őrzöm majd a Dzsejhun folyón átvezető átkelési utat.

– Szülőhazánkat pedig feladod? Akkor a népnek igaza lesz, ha átkozza majd a horezmi sah egész nemzetségét, amely csak ahhoz értett, hogy adókat nyúzzon le róluk, de a veszedelem órájában odavetette őket a tatárok kezébe, pusztulásra!

– Iránban óriási új sereget szedek össze.

– Nem, padisah! Most kell cselekedni, azokkal az erőkkel, amelyek kezedben vannak. Késő másik hadsereget kiképezni, amikor a saját hadsereged vezetés nélkül bujkál a városfalak mögött. A hadsereget húsz évig nevelik rá, hogy egy nap alatt győzzön. Vágtassunk Szamarkandba! Egyszerű dzsigitként fogok verekedni oldalad mellett!

– Nem, nem! Parancsolom neked, hogy menj el Balhba, és gyűjts ott új hadsereget. Engem már elhagyott a szerencse...

– Szerencse? – kiáltott fel hangosan Dzelál ed-Din. – Mi az a szerencse? Elhagyhatja a bátrát a szerencséje? Nem szabad elfutni

előle! Kergetni kell, elérni, üstökön ragadni, és térdünk alá kényszeríteni... Így kell megszerezni a szerencsét!

– Elég! Világéletedben bolond dzsigit maradsz!... Te aztán nem tudnád megmenteni a nagy Horezmet a végveszedelemtől...

A horezmi sah gyorsan leszállt a lugasból, és lihegve a sietségtől, a ház teraszára ment, ahol akkorra szőnyegeket terítettek fel, bőséges lakomával. A sah elvégezte imáját, azután evéshez látott. Közben kérdezősködött az utakról, az átkelőhelyekről, és még be sem fejezte ebédjét, máris parancsot adott, hogy álljanak elő paripái.

A megfékezhetetlen Timur-Melik

Dzsingisz kán két fiát, Ugedejt és Dzsagatájt, hadainak egy részével együtt Otrárban hagyta, és így szólt hozzájuk:

– Ostrom alatt tartjátok Otrár várát, amíg élve el nem fogjátok a helytartót, Inalcsik-Kair kánt. Láncon vonszoljátok el hozzám. Magam fogok a vakmerőre soha nem látott halálbüntetést szabni.

Legidősebb fiának, Dzsucsinak azt parancsolta, hogy vegye be Dzsens városát és Engikentet. Serege többi részét különféle irányokba indította el.

Alák-Nojont ötezer lovassal Benaket városához küldte Dzsingisz kán: ott kipcák csapat állomásozott. Háromnapos ostrom után a lakosok öregembereket küldtek ki, és kegyelmet kértek. Alák-Nojon azt parancsolta, hogy minden férfi jöjjön ki a városból, és sorakozzanak a mezőn – külön a katonák, külön a mesteremberek, és ismét külön a többi nép. Amikor a katonák lerakták a fegyvereiket a kijelölt helyen, és odább mentek: a mongolok valamennyit leölték, kit buzogányukkal, kit karddal, kit nyilaikkal. A többi fogoly közül kiválogatták a legizmosabb ifjakat, felosztották őket ezredekre, századokra és tizedekre, parancsnokokat rendeltek fölējük, és elhajtották őket, mint a barmokat, hogy ők törjék meg az ostromlott városok falát, és elsőként menjenek rohamra.

Útközben más mongol és szövetséges csapatok csatlakoztak hozzájuk, úgyhogy Alák-Nojon kezében körülbelül nyolcvanezer harcos gyűlt össze. Hodzsent városhoz vonultak, amelyet a gyors és bővizű Szejhun folyó mos. A város lakói szentül hitték, ősrégi magas falaik megvívhatatlanok, tehát nem adták meg magukat az első felszólításra.

A város csapatainak parancsnokává csak nemrégiben nevezte ki a sah Timur-Meliket, aki ügyes hadvezér volt, vakmerő, makacs, és útgáról eltéríthetetlen. Még volt ideje, hogy magas erődöt építsen egy szigeten a Szejhun közepén, s itt fegyver- és élelmiszerkészleteket halmozott fel.

Amikor megérkeztek a mongolok, és odahajtották az elfogott rabokat, akkor a muzulmánok, akiket hátulról korbáccsal és karddal kergettek előre, megpróbáltak felmászni, hogy megostromolják

Hodzsent falait. A város lakói nem akartak testvérharcot, és úgy határoztak, hogy feladják a védekezést.

Timur-Melik azonban magához vette ezer vitéz dzsigitjét, és átúsztatott a folyón. Magukkal vittek minden vízi járművet, és bevették magukat a szigetre. Hodzsent lakói pedig előkelő személyiségeket küldtek ki a mongolokhoz kegyelemért könyörögni, és megnyitották a kapukat. A mongolok berontottak, és végigrabolták a várost.

A tatár sereg most a szigeten levő erődöt kezdte löni hajítógépeivel, de a kövek és a nyilak nem értek el az erődítésig. Akkor a mongolok kihajtottak Hodzsentből minden ifjat, egyesítették velük a Benaketben és más helységeken elfogottakat, és így összegyűjtöttek a folyó két partján körülbelül ötvenezer embert. Beosztották ezt a sereget tizedekbe és századokba, azután elhajtották három farszahnyira^[88], a legközelebbi hegyhez, és onnan cipeltettek velük köveket, hogy gáttal zárják el a folyót.

Timur-Melik azalatt tizenkét bárkát készített, amelyeket, védelmül a tűz ellen, nedves, agyagos nemezlapokkal fedetett be. A bárkák oldalain nyílásokat hagyott lőrésnek. Minden hajnalban elindított mindkét part felé hat-hat bárkát, és katonái azokból verkedtek vitézül a mongolok ellen. Az égő anyaggal bekent mongol nyilak nem árthattak a vízi járműveknek.

Éjjelenként Timur-Melik kirohanásokat rendezett; váratlanul rá-rácsapott az alvó mongolokra, úgyhogy állandóan nyugtalanította seregüket.

A kínai mérnökök, akik a mongolokat kísérték, új, erősebb, távolba ható gépeket készítettek. A hajítógépek, amelyek köveket és nagy nyilakat lőttek ki, egyre nagyobb veszteségeket okoztak Timur-Melik harcosai között. Látván, hogy veszített ügyért harcol, Timur-Melik egy sötét éjszakán hetven hajót és csónakot készített elő, telerakta élelemmel, és behajózta harcosait. Hirtelen valamennyi hajón tüzek és fáklyák gyulladtak ki; a járművek tüzes árként suhantak lefelé a folyón, amelynek viharos sodra sebesen ragadta őket.

A mongol sereg mindkét parton űzőbe vette a kis hajóhadat. Timur-Melik bárkait és csónakjait oda irányította, ahol a mongolok eltűntek. Nyíllövésekkel kergette el őket, és továbbindította hajóit. Amikor elért Benakethez, egy lökéssel átszakította a láncot, amelyet

a mongolok húztak a folyón keresztül – hajói és csónakjai elsuhantak a város mellett.

Timur-Melik azonban tartott tőle, hogy lehetnek a folyó hosszában még komolyabb akadályok is, amikor tehát Bar-Haligkent közelében egy nagy ménest pillantott meg, kikötött a partra, lóra ültette katonáit, és nekivágatott a sztyeppnek. A mongolok tovább üldözték. Timur-Melik katonáinak meg kellett állniuk, megütközniük a mongolokkal. Amikor sikerült őket elűzniük, tovább küzdöttek magukat előre.

Egyikük sem adta meg magát, és csak igen kevesen menekültek meg úgy, hogy átcsúsztak éjjel a mongol táborok között. Timur-Melik mindössze néhány harcosával maradt, de ezekkel is újra kivágta magát, és egyre előbbre haladt a sztyeppén, bízva jó lova erejében.

Amikor Timur-Melik utolsó követői is elestek, és puzdrájában mindössze három nyílvessző maradt, már csak három mongol üldözte. Nyilával szemén találta az egyik mongolt, és rárohant a két másikra. Azok megfordították lovukat, és elvágattak.

Timur-Melik, puzdrájában két utolsó nyílvesszőjével, eljutott egy forráshoz a homokdombok között, amelynél türkmének állottak Kara-Koncsár csapatából. Azok friss lovat adtak alája, és Timur-Melik ennek hátán jutott el Horezmbe, ahol ismét nekifogott, hogy felkészüljön a Dzsingisz kán elleni hadakozásra.

A mongolok átkelnek a homoksivatagon

*EZ AZ ÁTKOZOTT NÉP OLYAN GYORSAN LOVAGOL,
HOGY EL NEM HINNÉ, AKI NEM A SAJÁT SZEMÉVEL
LÁTTA*
[CLAVIGO]

Abban az időben, amikor Otrárban füstölögtek a felégetett épületek üszkös romjai, és a makacs Inalcsik-Kair kán megerősített fellegvárából konokul visszaverte a falakra felkúszó mongolokat, Dzsingisz kán kibontotta kilenc lófarkkal ékesített fehér zászlaját, és parancsot adott seregeinek: álljanak készen a hadba vonulásra.

Összehívta fiait és a fővezéreket. Mind ott ültek körben a nagy nemezszőnyegen. Mindegyikük megkapta már a parancsot, milyen irányba és mely város felé kell vonulnia, de senki sem merte megkérdezni a rettentő fejedelmet, merre fog elsuhogni az ő fehér zászlaja.

– Távollétemben – szólt Dzsingisz kán – az egész hadsereg felett az óvatos Bugurdzsi-Nojon fog parancsolni. Az előcsapatokat a rohamokban gyors Dzsebe-Nojon és a hadicselben gyakorlott Szubudáj vezeti. Ne merészeljétek a földeken a vetést letaposni, mert akkor nem lesz mivel etetni a lovakat. Muhammeddel a Bokhara és Szamarkand közötti síkságon találkozunk. Három oldalról támadjuk meg. Ha megsemmisítettük a horezmi sah főseregét, én leszek ura és parancsolója minden muzulmán országnak.

Kiitta kumisszal telt serlegét: így áldozott a harcosok védőszellemének, Szuldénak, aki a fehér zászlóban lakik; azután lóra ült Dzsingisz kán, és a sereg elindult a hadjáratra. Egyes csapatok a Szejhun-folyó folyásának mentén haladtak felfelé, mások lefelé; Dzsingisz kán pedig a karavánok útján tűnt el szem elől Kizil-Kum homoksivatagjainak irányában.

Nappal vakítóan sütött és melegített a februári nap, éjjel azonban befagytak a pocsolyák, és az agyagtalajon kanyargó szűk ösvény kőkeménnyé vált. A had nesztelenül nyomult előre, nem hallatszott sem lónyerítés, sem fegyvercsörgés, nótára sem mert gyújtani senki.

A csapatok egymás közelében maradtak. Csak rövid pihenőket tartott a had; ilyenkor a katonák a földön aludtak, lovaik mellső lába előtt.

Éjjel lobogó fáklyákkal vágattak előre a felderítők. Felmentek a dombokra, onnan adtak tűzjeleket, hogy a csapatok ne térjenek le az útról, és ne keveredjenek össze. Azt beszélték, hogy az ellenséges muzulmán hadakból türkmén lovasok válnak ki hosszú lábú, gyors futású paripáikon; párducként rontanak elő a bokrok mögül, betörnek a hadsorok közé, zavart keltenek, és ugyanolyan gyorsan eltűnnek újra, de vetőhurkaik végén foglyokat vonszolnak magukkal...

A mongolok eleinte abban a hitben voltak, hogy hadseregük a pusztán át egyenesen Gurgandznak, Horezm fővárosának tart a pusztán keresztül. De kétnapos út után, amikor a Szejhun zavaros vizei már a hátuk mögött maradtak, a nap pedig reggel nem a sereg háta felől, hanem bal oldaláról kelt fel, mind megértették, hogy nem nyugat, hanem déli irányba fordították lovaik fejét, a híres két város: Bokhara és Szamarkand felé.

Dzsingisz kán a sereg közepén lovagolt rőt szőrű, erős, fekete lábú hátasán, amelynek gerincén fekete csík futott végig. Az egész had gyorsított ügetésben haladt, ajánban^[89]. A nagyágán megingathatatlan nyugalommal, kifürkészhetetlen arccal ült lován, bal kezén tartotta a megeresztett kantárszárat; szemét keskenyre húzta össze. A szűk rések csak néha nyíltak ki, és nem lehetett megérteni, álmodzik-e menet közben, nagy terveit gondolja-e át, vagy szeme résnyi nyílásán keresztül élesen figyeli mindazt, ami a közelében van, vagy ami távol esik tőle, észrevesz mindent, és nem feled el semmit.

Mostani hadba vonulásában Dzsingisz kán nem tűrt semmi késlekedést; nem állítottak fel neki jurtát, csak összehaj tógát ott nemezlapon aludt. Lefekvés előtt letette bőrsisakját, és ősz fejét fekete cobolyprémmel bélelt fülvédős sapkával takarta be. Könnyű álmában állandóan őrizte négy hű testőre, akik nemezlappal vették körül a kagánt: így védték szél, eső és hó ellen.

Az ostromlott Bokharában

*AMIKOR KEMÉNYSÉGRE VAN SZÜKSÉG:
AZ ENGEDÉKENYSÉG NINCS HELYÉN.
LÁGYSÁGGAL NEM TESZED BARÁTODDÁ
AZ ELLENSÉGET, CSAK MEGNÖVELED IGÉNYEIT.
[SZAADI]*

Hadzsi-Rahim dervis, öccse, Tugán és Kurbán-Kizik egész nap kóboroltak Bokharában; de hiába kerestek éjjeli szállást. Estefelé hangos koppanással zárultak be a boltok ajtajai, a nép sietősen szétszéledt, és eltűnt az utcákról; mindenki behúzódott a magas, ablaktalan falak mögé. A három utas hiába kérte, hogy adjanak nekik egy kis helyet valahol éjszakára, csak egyféle választ kaptak:

– Nálunk már minden tele van szállóvendégekkel. Próbálkozzatok másfelé.

Bezártak a fogadók és a teaházak is, amelyeknek tulajdonosai egy marék dirhemet kértek csak azért a jogért, hogy az idegen ülve ott éjjelezhessen a sötétben, nagy tömeg menekült között. A rendre és az erkölcsökre felügyelő ráiszok pedig a város őreivel együtt hosszú botokkal felfegyverkezetten járták be az utcákat, és azzal fenyegetőztek, hogy a büntetőpincébe vetik a gyanús éjszakai járóelőket, akik nyilván valami nem becsületes szándékból vannak kint még ilyenkor is az utcán.

Végül egy keskeny mellékutca mélyén, ahol az erődfalhoz kidőlt-bedőlt kunyhók simultak, Kurbán-Kizik azt indítványozta, hogy másszanak fel egy ház lapos tetejére, és ott bújjanak meg egy rőzse- és szalmahalomban. Ő mászott fel elsőnek, és felsegítette útitársait. Ott egymáshoz simultak, jó szorosan összebújtak, és a dervis mindhármukat betakarta bő köpönyegével.

Éjjel hideg szél járta át őket, amelyben porhó kavargott. A város még sokáig zúgott, csak lassan halkultak el a hangok, végül egészen elcsendesedtek. Csak a város különböző széleiről izengettek egymásnak hangos ugatással a házörző ebek.

Másnap, amikor az azancsok^[90] elénekelték a karcsú minaretek magasságából felhívásukat a reggeli imára, a három barát felment a

város magas falára, ahová már akkor izgatott, ijedt lakosok százai siettek.

A keleti kapu előtti síkságon, egy magányos halmon, soha nem látott formájú, nagy, sárga sátor emelkedett. A sátor körül lovasok sűrű tömegei mozogtak. Egyes csapatokban vágattak neki a földeknek: bekerítették a város falait. Külsejük szokatlan volt a bokharaiak szemében. Apró lovaik olyan gyorsan rohantak előre, mint a feldühített vadkan, könnyedén fordultak, és hirtelen álltak meg, hogy újra elszáguldjanak más irányba. Fémsisakok és páncélok vaslemezei csillogtak a napsugarakban, amelyek áttörtek a porfelhők között. Új lovascsapatok jelentek meg: ezek sok ezer főnyi parasztszerepeket hajtottak, nehéz teherrel a vállukon.

– Kik ezek a furcsa emberek ezeken a törpe lovakon? – kérdezte Kurbán-Kizik.

– Mit kérdezed? – szólt egy morcos katona. Kopjája hegyével koppantott egyet a földön: – Hát nem látod, hogy ezek nem a mieink, nem muzulmánok? Ezek a jadszudzsok és madzsudzsok, akiket az emberek „tatároknak” hívnak. Itt vannak. És abban a sárga sátorban ül és nevet, ha ránk néz, a főkánjuk, hogy sújtsa le Allah!

Kurbán-Kizik felkiáltott:

– Lezárták a város kapuit! Most már nem eresztenek ki innen! Mit csinálnak majd az én szegény gyermekeim? Lehet, hogy egy esztendeig is itt kell majd ülnöm!

A falon egy magas rangú főember, egy hadzsib ment végig, acélsisakban és ezüstös páncélingben. Kurbán, kezét összetéve a mellén, odafutott hozzá, megcsókolta ruhája szegélyét, és megszólította:

– Nagy bég-dzsigit, Ináncs kán, megismersz-e engem? Én a te parasztdod vagyok, Kurbán-Kizik bérlő! Szálám neked!

– Miért vagy itt és nem a századodban?

– A padisah parancsára jöttem Bokharába, megverekedni a hitetlenekkel. Gyalog kellett jönnöm, mert útközben ellopták a kancámat, hogy csapja agyon Allah villámával a tolvajt! Itt pedig már másodnapja járkálok, hogy megtaláljam azt a századost, aki parancsnokom lesz. De senki nem akar velem még szóba sem állni. Ha senki sem törődik a harcossal, aki eljött, hogy életét adja a

padisahért, akkor ki küzd majd meg ezekkel a jadsudzsokkal és madzsudzsokkal?

– Örülök, hogy ilyen bátor szavakat hallok tőled, Kurbán-Kizikem – szólt Ináncs kán. – Látom: erős a karod, és hátadon is kidagadnak az izmok a kitartó mezei munkától. Te még nagy hőssé lehetsz a háborúban. Beveszlek a magam csapatába. Jöjj utánam.

Így vált el Kurbán a dervistől és útitársától, Tugántól.

Ináncs kán nyomában Kurbán egy térre ért, ahol lovak voltak kipányvázva, tűzrakások füstölögtek, nagy üstökben főtt rizs, és az egész teret betöltötte az ürüfaggyú jó szaga. „Itt nemcsak terelik az embereket a vágóhídra, hanem hizlalják is őket” – vidult fel Kurbán.

– Oje, Oráz csaus^[91]! – kiáltott Ináncs kán. Egy magas, mord képű, fekete szakállú türkménhez szólt, aki mélyen meghajolt parancsnoka láttára. – Íme, parancsnokságod alá kerül a bátor harcos, Kurbán-Kizik. Jól végezte dolgát a szántóföldön, jó harcos lesz majd a háborúban is.

– Ültessem lóra, vagy gyalogember lesz?

– Adj neki lovat, szablyát és mindent, ami csak kell. Allah legyen a segítségetek! – ezzel Ináncs kán továbbment.

Oráz csaus tíz lovas parancsnoka volt. Ezek mind ott ültek kis körben a tűz mellett. Egyikük, aki nagy fakanalat tartott a kezében, így felelt Kurbán köszöntésére: – Jó, hogy ilyen nagy kopját hoztál. Nincs elég tűzifám a főzéshez. – Fogta Kurbán nehéz kopjáját, fejszével apró darabokra hasogatta, és a tűzbe dobta.

– Ez lesz a lovad – szólt Oráz, és odavezette Kurbánt egy magas, szürke lóhoz, amelyet a többi lótól távolabb külön pányváztak ki. – Nagyon tüzes, hátulról ne közeledj hozzá, mert agyonrúg; hanem csak a feje felől, és rögtön kapd el oldalról a kantárát. Különben majd hozzászokik. Még egy baj van vele: ez a ló nem marad meg a sorban, hanem előreszáguld, különösen, ha vágatásra kerül sor. Ezért sohase ereszd meg a kantárt, mert különben az ütközetben egyenesen beszalad veled a tatárok közé.

Kurbán habozva közeledett a lóhoz. A paripa a közeledtére hátracsapta fülét, kivicsorította a fogát, és nagyot rúgott hátrafelé. „Allah a segítségem” – gondolta Kurbán, és visszatért a tűzhöz. Oráz kezébe adott egy régi, nagy szablyát, egy kitaposott sárga csizmát,

és meghívta, hogy vegyen részt a vacsorán. Ekkor érezte csak Kurbán, hogy igazi katona-dzsigit lett belőle, olyan, mint a többi.

Este minden katona jóltartotta árpával a lovát, és az átalvetőzsákot is megtöltötték abrakkal. Kurbán is követte a példájukat.

– Mindjárt kezdődik a meleg munka – szólt Oráz csaus, és kiadta a jelszót:

– Nyeregbe!

Valamennyien felültek a lovaikra. Kurbán nagy nehezen mászott fel nyugtalan ménje hátára, és a többiekkel együtt megindult Bokhara keskeny utcáin át.

– Kirohanás lesz – szólt a mellette lovagló dzsigit. – Sokan térünk-e vajon vissza?

A város kapujánál megállt a csapat. Itt egy tér volt, amelyre más csapatok is érkeztek; összesen mintegy ötezer lovas gyűlt össze.

Az egyes csapatok parancsnokai odalovagoltak Ináncs kánhoz. A kán ellátta őket utasításokkal:

– Megrohamozzuk a sárga sátrat; abban ül a tatárok főkagánja. Vágjatok le mindenkit! Foglyot nem ejtünk! Zavart keltünk a tatár táborban; többi csapataink akkor már könnyen elbánnak majd a pogányokkal. Allah segíti a bátrakat!

A jól megvasalt, nehéz kapu kinyílt; a lovasok tömege kiözönlött a városból. Amikor Kurbán kiért a mezőre, a félhomályban csak árnyékait látta az előtte lovagló dzsigiteknek; távolabb a tatárok számtalan tábortüze fénylett. A lovak ügetésbe csaptak, aztán meggyorsult a futásuk, és most már vágattak a csapatok. A szürke, amelynek a hátán Kurbán próbált minden igyekezetével fennmaradni, elragadta lovasát, és könnyedén hagyta el egymás után a mellette száguldó dzsigiteket.

Az ötezer lovas feltartóztathatatlanul zúdult a tatár táborra, mint az útból mindent elsöprő áradat. Rémítő ordítással rohantak be a tábortüzek soraiba, fellökték az embereket, átugrottak a szerteheverő málhán és lószerszámon.

A tatárok felugráltak lovaikra, és szanaszét vágattak. Kurbán ellenséges lovasok között száguldott át, ő is kiáltozott, és lóbálta nehéz, régi szablyáját. Valakit levágott, egy másikat lova sodort le a lábáról; és továbbvágatott, egyenesen a tatár fokán sárga sátra elé.

Hirtelen észrevette azonban, hogy egész csapata megfordult, és most már nem üldözi a tatárokat, hanem másfelé száguld. Szürkéje a többi lovas után vetette magát, és Kurbán csak azért imádkozott Allahhoz, hogy ne forduljon lovastul valami árokba.

A lovak sokáig vágtattak, azután megcsendesedett a futásuk, és lassan lépésbe mentek át; a csapat a Bokharából nyugat felé vezető országúton haladt.

A lovasok egész éjjel nyugodtan léptettek. Reggel Ináncs kán megállót rendelt el.

– Hadd fújják ki magukat a lovak; azután ellovagolunk a Dzsej-hun folyóhoz, átkelünk rajta, és egyesülünk a horezmi sah csapataival.

Ekkor lárma hallatszott, amelybe kétségbeesett kiáltások vegyültek: a távolban tatárok tűntek fel. Rettentő üvöltéssel rohantak rá a pihenő táborra. A bokharai lovasoknak alig volt idejük arra, hogy lóra kapjanak, és megfélemezve a férfibátorságról, ütközet nélkül fussanak meg. Éppen ezzel okozták saját vesztüket. Majdnem az egész csapatot megsemmisítették a tatárok.

A költő azt mondja: „Aki retteg a haláltól, azt utoléri, ha akár az égi felhőkbe menekül is előle!”

Bokhara harc nélkül adta meg magát

***AKI NEM VÉDI MEG BÁTRAN FEGYVERÉVEL
A MAGA VÍZTARTÓJÁT, AZÉT SZÉTROMBOLJÁK.
AKI NEM MAGA TÁMAD, AZT MEGALÁZZA A MÁSIK
[ARAB KÖZMONDÁS]***

Amikor Ináncs kán ötezer harcosa, ahelyett, hogy megvédelmezte volna „a nemes Bokharát”, gyalázzal megfutott az ellenség előtt, a város főmecsetében összegyűltek a legelőkelőbb lakosok, a bégek, imámok, tudósok, ulémák és a leggazdagabb kereskedők. Hosszú ideig tanácskoztak, és ezt határozták:

– A meghajtott fej könnyebben megmarad a törzsén, mint a dacosan felszegzett. Menjünk tehát, és hódoljunk Dzsingisz kánnak.

– Az emberek mindenütt emberek! A tatár kán – mondta egyik is, másik is – meg fogja hallgatni könyörgésünket, megbecsüli ősz szakállunkat, és bizonyára kegyesen viselkedik majd ősi városunknak, „a fényes csillagnak a művészetek és tudományok egén” behódolt lakosaival szemben.

A bégek, imámok, ulémák és kereskedők felvették selyem- és brokátköponyegeiket, ezüsttálcára tették a város tizenegy kapujának aranykulcsait, és az egész csoport megindult a sárga sátor felé. A kagán főtolmácsa lovagolt elébük. A küldöttség néhány tagja felismerte: azelőtt gazdag gurgandzsi kereskedő volt ez a Mahmud – melléknevén Jalvács –, aki már akkor is híres tolmács volt, mert hosszú utazásai alatt, amelyeket karavánjaival tett, sok idegen nyelvet megtanult.

A legelőkelőbbik aggastyán így szólt:

– Ősrégi falaink olyan erősek és magasak, hogy csak évekig tartó ostrom és megerőltető fáradozás árán lehetne bevenni a várost. Hogy tehát saját lakosságunkat is megmentjük a vérontástól, és a nagy padisah: Dzsingisz kán bátor seregének se okozunk felesleges bajt és veszteséget, felajánljuk, hogy harc nélkül adjuk fel Bokharát, ha a mongol uralkodó szavát adja, hogy kíméli a meghódoltakat.

– Várjatok! – szólt a tolmács. Minden sietség nélkül odalovagolt a sárga sátorhoz, és éppen olyan kényelmesen tért vissza az öregekhez, akik remegtek a félelemtől.

– Ide hallgassatok, ősz szakállúak, mit izén a nagykagán: „Annyira erős és megvívhatatlan a városfal, amennyire vitéz és elszánt a védőserege. Ha harc nélkül adjátok meg magatokat, akkor az a parancsom, hogy nyissátok meg a kapukat, és várjatok.”

Az előkelő, kevély öregek szakállukat markolászta, és fejüket ingatva néztek egymásra. Megrendülten tértek vissza a városba, mert nem tudták, vajon miféle megpróbáltatások várnak a lakosságra.

Bokhara falai olyan magasak és erősek voltak, hogy hosszú időre biztosíthaták volna a békés lakosság védelmét. Ezen a napon azonban csak a kislelkűek hangját lehetett hallani, azokat pedig, akik ellenállást követeltek, eszteleneknek nevezték.

A védőhad parancsnoka és a vele maradt harcosok megátkozták az imámokat és az előkelő öregeket, amiért átadták a hitetleneknek a város kulcsait, és elhatározták, hogy az utolsó lehetőségig harcolnak. Bezárkóztak a kis erődbe, amely Sahrisztán közepén emelkedett.

A város mind a tizenegy kapuja egyszerre nyílt ki, és a tatárok ezerszámra száguldoztak be a szűk utcákba. Teljes rendben haladtak, és az egyes csapatok más-más városnegyedeket szálltak meg.

A lakosok felkapaszkodtak a lapos tetőkre, és rettegve nézték az apró, hosszú sörényű lovakon ülő szakálltalan lovasokat. Teljes csend uralkodott mindenfelé. Csak a sárga, keskeny pofájú, borzas szőrű, vörös szemű kutyák ugráltak dühösen tetőről tetőre, és vadul ugattak, mert megéreztek az újonnan jött, ismeretlen emberek éles bűzét.

Amikor a mongol katonaság már elfoglalta az összes főutcákat, fehér lovas testőr csapat tűnt fel a nyomukban. Mind a lovasok, mind a lovak térdig vaspáncélban voltak.

Válogatott ezredének közepén feltűnt ő maga is: Kelet fejedelme, aki úgy repült elő Kizil-Kum homoksivatagából, mint a tűzoszlop. Előtte óriás termetű mongol lovagolt, kezében nagy, fehér zászló,

amelyen kilenc lófarok lebegett. Mögötte két lovas nyergeletlen fehér paripát vezetett, amelynek fekete szeme lángolt, mint a tűz.

Utána lovagolt a nagykagán. Hosszú fekete köntöst viselt, őzbarna lován egyszerű bőrszerszám volt.

Dzsingisz kán hatalmasan, komoran, hajlott háttal ült paripáján. Derekat bőrvöv övezte: ezen viselte fekete, hüvelybe rejtett görbe szablyáját. Fekete, tarkóvédős sisakja, amelynek acélrostélyát orra tövéig húzta le, mozdulatlan sötét arca, hosszú őszesvörös szakálla, félig lehunytt szeme: mindez szokatlan volt a bokharaiak számára; semmit sem hasonlított az arannyal és szikrázó drágakövekkel borított horezmi sahok annyiszor látott rikító pompájára.

Dzsingisz kán megérkezett a főtérre, amelyen egyenes sorokban helyezkedtek el testőrlovasai, és elzárták az utat a tolongó tömeg előtt. A magas mecset lépcsőin álltak a főpapok, a főbírák és a város legelőkelőbb lakosai.

Amikor a mongol uralkodó közeledett a mecsethez, az egész csoport a földre borult az őzbarna ló patái elé: így szokták ezt meg, amikor a maguk padisahjának színe elé kerültek. Csak néhány öreg uléma állt egyenesen, csak kezüket kulcsolták össze a mellükön: őket nagy tanultságuk felmentette az alól a kötelesség alól, hogy arcra boruljanak az uralkodó előtt.

– Sokáig éljen Dzsingisz kán padisah. Éljen Kelet napja! – süvített fel az egyik öregember vékony, átható hangja, és az egész tömeg szabálytalan karban ismételte el ezt a kiáltást.

Dzsingisz kán összehúzott szemmel méregette tekintetével a mecset magas ívét. Egy korbácssuhintással megindította lovát felfelé a kőlépcsőkön.

– Ez a magas ház a város kormányzójáé? – kérdezte a kagán.

– Nem, ez Isten háza – felelték az imámok.

Dzsingisz kán – testőreitől körülvéve – belovagolt a mecsetbe. Átléptetett a széles, drága szőnyegeken, és nyeregből szállt a Korán embermagasságnál magasabb kőállvány tetejére helyezett, hatalmas felütött könyve előtt. Legfiatalabb katona fiával, Tuli kánnal együtt felment a szószék lépcsőjén; erről a szószékről beszéltek a hívőkhöz az imámok. A fehér és zöld csalmás öregek ott szorongtak a mecsetben, és kitágult szemmel néztek a kagán durva, rőt

szakállban végződő mozdulatlan arcára, nem tudván, kegyelmet vagy ítéletet várjanak-e nemzeteknek ettől a szörnyű kipusztítójától.

Dzsingisz kán felemelte ujját, és rámutatott az egyik öreg imám csalmájára:

– Miért csavar ez a fejére ennyi szövetet?

A tolmács megkérdezte az öreg papot, és magyarázattal szolgált uralkodójának:

– Ez az imám azt mondja, hogy ő elment Arabisztánba, Mekkába, hogy ott imádkozzék Istenhez, és leboruljon Mahomet próféta sírjánál. Ezért van joga ilyen nagy csalmát viselni.

– Minek azért valahová elmenni? – szólt Dzsingisz kán. – Istenhez mindenütt lehet imádkozni.

A megdöbbent imámok tátott szájjal hallgattak. Dzsingisz kán így folytatta:

– Rettentő sok bűne van a ti sahotoknak. Eljöttem, mint az ég sújtó ostora, hogy megbüntessem. Parancsoljuk, hogy mától fogva senki se adjon Muhammed sahnak sem szállást, sem egy falat kenyeret.

Dzsingisz kán feljebb ment még két lépcsőfokkal, és odakiáltott a mecset ajtajában tolongó katonáinak:

– Ide hallgassatok, győzhetetlen harcosaim! A gabonát már learatták a földeken, és lovainkat nincs mivel etetnünk. De itt a hombárok tele vannak gabonával, és nyitva állnak számunkra. Lakassátok torkig abrakkal a lovaitokat!

A tér visszhangzott a mongolok kiáltozásától:

– Bokhara hombárjai nyitva állnak számunkra! A nagykagán parancsa, hogy gabonával lakassuk jól lovainkat!

Dzsingisz kán lement a szószékről, és így rendelkezett:

– Egy-egy bagatur álljon mindegyik mellé ezek közül az öregek közül, hogy mutassanak meg minden gabonáshombárt, gazdag házat és portékával megrakott üzletet. El ne merjeteztek titkolni semmit! Az írnokok tudakolják meg az öregektől, és írják fel valamennyi gazdag kereskedő nevét: vissza kell szolgáltatniuk Otrárban meggyilkolt kereskedőink minden értékét. A gazdag emberek hozzanak ide ételt és italt: hadd lakjanak jól a harcosaim, úgyszólván énekeljenek és táncoljanak jókedvükben. Ma a muzulmán istennek ebben a házában fogom ünnepelni Bokhara bevételét.

Az öregek útnak indultak a melléjük rendelt mongol katonákkal, és nemsokára egymás után érkeztek vissza, roskadásig megrakott tevékkel, amelyek rézüstöket, rizses zsákokat, levágott urukét, mézzel, olajjal és óborral telt korsókat hoztak a hátukon.

Szép az élet a Kerulén partjain

A főmecset előtti téren már füstölögtek a tűzrakások. A katlanokban sisteregni kezdtek zsírjukban a kövér ürüfarkak; főtt a rizs meg az apróra vágott juhhús.

Dzsingisz kán selyempárnákon ült a mecset bejárata előtti kis emelkedésen levő térségen. Körülötte csapatparancsnokok és testőrök sűrögtek-forogtak. Kissé távolabb álltak a muzsikuskok és a különböző törzsekből való énekeslányok, akiket az öregek hoztak oda. Mindenféle hangszeren játszottak, dobot pergettek, tamburint vertek.

A legelőkelőbb imámok és ulémák őrizték a mongolok lovait. Ölszámra vetették eléjük a szénát. Dzsingisz kán tolmácsa, Mahmud-Jalvács, nem messze ült a kagántól, és élesen figyelt mindenre; mögötte három írnok guggolt, és sebesen írt színes papírszalagokra különféle rendelkezéseket; engedélyeket is állítottak ki, amelyekkel el lehetett menni a mongol őrcsapatok között.

Egy sarkig érő hosszú bundát viselő mongol, állig fegyverben, áttöri az ülők sorain, odahajolt Mahmud-Jalvács füléhez, és ezt mormogta:

– Lovas őrjáratom elfogott két embert: egyik valami nagy süveges sámánféle, a másik fiatal gyerek. Amikor végezni akartunk velük, az öregebbik így szólt a mi nyelvünkön: „Ne nyúlj hozzánk! Mahmud-Jalvács a mi fogadott atyánk...” Mivel parancsunk van arra, hogy kíméljük a papokat és varázslókat, és ez a sámán méghozzá a te fogadott fiad, úgy rendelkeztem, hogy egyelőre ne bántsák őket. Mit parancsolsz, mit csináljunk velük?

– Vezesd őket ide!

A mongol odavezette Hadzsi-Rahimot és öccsét, Tugánt. Mahmud-Jalvács kezének egy mozdulatával utasította őket, hogy üljenek le a szőnyegre az írkokok mellé.

Dzsingisz kán, aki éles szemmel és világos elmével figyelt mindent, még részegítő lakomákon is, pillantásával jelt adott Mahmud-Jalvácsnak, aki odalépett hozzá.

– Kik ezek?

– Amikor parancsod szerint átutaztam a pusztán, és rablók sebesítettek meg, ez az ember adta vissza az életemet. Nem kell-e hát nekem gondoskodnom róla?

– Megengedem, hogy jutalmazd meg érte. Most pedig magyarázd meg, miért visel olyan magas süveget.

– Ez nagy tudományú muzulmán. Ért az énekhez, pörögni is tud, mint a csiga, és megmondja az igazságot. Az ilyen embereket tiszteli az egyszerű nép, és ajándékokat ad nekik.

– Forogjon előttem, mint a pörgettyű. Megnézem, hogyan táncolnak a muzulmánok.

Mahmud-Jalvács visszatért a helyére, és így szólt a dervishez:

– Urunk azt parancsolta, mutasd meg neki, hogyan táncolnak a keringő dervisek. Tudod, ha nem teszed meg, amit Dzsingisz kán akar: fejedet veszted. Csináld hát jól a dolgodat, én majd zenével kísérem.

Hadzsi-Rahim letette a szőnyegre útizsákját, tálját és botját. Engedelmesen kiment annak a körnek a közepére, amelyet a lángoló tűzrakások kerítettek be. Úgy állt fel, ahogyan Bagdadban csinálják a dervisek: széttárta a karjait, jobb tenyerét ujjjaival lefelé, bal tenyerét pedig felfelé fordította. Azután várt néhány pillanatig. Mahmud-Jalvács játszani kezdett furulyáján egy kis panaszos hangú dalt, amely néha úgy hangzott, mint a gyereksírás, néha pedig úgy, mint a sárgarigó rikkantása. A zenészek lassú ütemben csapdosták tamburinjaikat. A dervis zajtalanul indult meg, körben végigsiklott az ódon kőlapokon, egyben pedig forogni is kezdett maga körül, először lassan, majd egyre gyorsuló ütemben, hogy hosszú ruhája úgy felfúvódott, mint a hólyag. Mind panaszosabb, mind nyugtalanabb lett a furulyaszó, néha elhallgatott, ilyenkor csak a tamburinok zúgtak, majd újra felsírt.

Végül a dervis olyan gyorsan kezdett forogni, mint a pörgettyű, amíg csak arccal előre nem esett, széttárt tenyereire.

Nukerek szedték fel a földről. Lefektették az írkokok szőnyegére.

Dzsingisz kán így szólt:

– Adok egy kupa bort a bokharai táncosnak, hadd térjen vissza az értelem forgástól megszedült fejébe. De a mi mongol táncosaink mégiscsak magasabbra ugranak, és hangosabb és vidámabb dalokat énekelnek. Most hadd halljunk mongol énekeseket!

A kis térség közepére, a kagán elé két mongol lépett ki; öreg volt az egyik, fiatal a másik. Keresztbe tett lábbal ültek le egymással szemben. A fiatal dalnok kezdte:

*Nyerít a kanca, ha eszébe ötlük
A drága ménes otthoni mezőkben.*

*Felsír az ifjú, ha eszébe ötlük
Jó édesanyja kint a temetőben.*

Valamennyi mongol, akik eleven falként ültek a tér szélén köröskörül, karban vágott bele a visszatérő sorba:

Gazdagság és dicsőség lesz a része!

Most az öreg mongol vette át az éneket:

*Mily gyors a puszta ménje, megtudod, ha
A hegyekről véled villámként levágtat;
Mily hős a puszta hőse, megtudod, ha
Kagánoddal a fél földet bejártad.*

Újból velük énekelt az egész hallgatóság:

Gazdagság és dicsőség lesz a részed!

Ismét a fiatal énekes folytatta:

*Ha paripád gyors lábú és szilaj, vad,
Közelben éred azt is, ami távol.
Ha levágtad az ellent, mely szilaj, vad,
Viszály és harc eltűnik a világból!*

A mongolok újból vele énekelték az utolsó sort:

Gazdagság és dicsőség lesz a részünk!

Az öreg mongol belefogott az utolsó versszakba:

*Kinek látnia adatott Dzsingisz kánt,
Tudja, hogy itt e földön nincs vitézebb.*

*Magasztalja ezért a nagy Dzsingisz kánt
Minden szó, minden írás, minden ének!*

– *Gazdagság és dicsőség tőle jó csak!* – kiáltották karban a mongolok a befejező sort. – Adjunk hát dicsőséget a nagy Dzsingisz kánnak!

– Ma nagy mulatságot csapunk! – kiáltozott a tömeg. Fütyülni, kiabálni, tapsolni kezdtek mindahányan.

Táncosok törték át magukat az embergyűrűn, a kör közepére. Ott két sorban álltak fel, arccal egymás felé. A mongolok éneke és a tamburinok tompa hangja mellett egy helyben kezdtek topogni: a medve mozdulatait utánozták. Himbálództak, döcögtek, és a talpukkal ügyesen megkoppantották egymást. Egyszerre aztán kardot rántottak, magasba szökelltek, lengették fegyverüket a fejük fölött: lángoló tűzfény mellett így járták a fegyvertáncot. Kardjuk acélja szikrázott a vörös ragyogásban.

Dzsingisz kán széles tenyerébe temette torzonborz rőt szakállas állat. Mozdulatlanul, hallgatagon ült. Rebbenéstelen szeme parázsként izzott a tűzfényben.

A tánc abbamaradt; a táncosok rikoitozása elnémult... Új énekes fogott bele egy komoly, ünnepi alkalmakra való dalba. Dzsingisz kán kedvenc dalába:

*Ha pusztáinkra gondolok,
A lelkeim lángban ég.
Kék Kerulén, arany Ónon,
E dal legyen tiéd!
Harminchárom törzs lázadót
Tiportunk porba már.
Tűzvészt és rettegést visz a
Tatár, amerre jár!
Dzsingisz kán fiai vagyunk,
Rettentő mongolok.
Nyomunkban sír a holtakért
A vérázott homok.
Öld, vágd az ellent, ifjú bár,
Vagy agg, no, rajta hát!
Vetőpányvánk repül, szorul*

*S miénk már a világ!
Ég rőt hajú korbácsa szólt;
És máris vágtatunk,
Szavad már véghezvitt parancs,
Dzsingisz kán, jó urunk!
Így szólt: „A szájatokba én
Mézet, cukrot teszek.
Selyembrokátba burkolom
Harcverte testetek.
Enyém e föld minden java,
Nincs bennem félelem.
Ha akarom, a földet is
Nyergemhez köthetem.
Jó ménjeink, előre hát,
Repüljön árnyatok,
Ha az ellenre ráesik,
Hát szörnyethal legott!
Folyik a hajsza, fut a nép,
Nyomában vágtatunk
Világ végéig, hogyha kell,
Repül izzadt lovunk.
Lemossuk tajtékát s a vért,
Hol ég és tenger összeért...*

Dzsingisz kán, amíg kedvenc dalát hallgatta, lassan himbálni kezdte a derekát, és mély, rekedt hangján bele-beleénekelt a dalba. Szeméből nagy könnycseppek perdültek, és végigfolytak kusza, rőt szakállán. Megtörölte arcát cobolybundája szárnyával, és egy aranydinárt dobott az énekes felé. Az ügyesen elkapta, arcra borult, és megcsókolta a földet. Dzsingisz kán így szólt:

– A messze Kerulénről szóló dal elszomorította bensőmet... Örvendezni akarok! Oje, Mahmud-Jalvács! Parancsold meg, hogy ezek a lányok énekeljenek nekem kellemes dalokat, és vidítsanak fel!

– Tudom, milyen dalokat szeretsz te, uram. Tüstént meg is magyarázom ezeknek az énekesnőknek... – Mahmud-Jalvács kimérten, méltósággal lépett oda a bokharai nők csoportjához, és

suttogni kezdett velük. – Értettétek – mondta nekik. – Énekeljétek olyan dalt, hogy üvöltsetek közben, mint a kölykét vesztett anyafarkas, és az öregek is üvöltsenek veletek... Különben új uratok úgy feldühödik rátok, hogy fejetekkel együtt veszítitek el a hangotokat...

A nők sírva fakadtak, Mahmud-Jalvács pedig tekintélyes lassúsággal visszatért helyére a mongol uralkodó közelébe.

A lányok kara elé kilépett egy fiú. Kék csalmát és hosszú, csíkos köpenyt viselt. A nőkhöz fordult és így szólt: „Ne féljétek! Majd én éneklek.” Tiszta, gyengéd hangon énekelni kezdett. Dala szomorú volt, búsan szállt végig egymagában az elcsendesedett téren, amelyen csak a tüzek sisteregtek, a lovak nyerítettek, és a tamburinok zúgtak tompán.

*Mivé lettél, szép Gülisztán^[92], dal hazája, földi éden!
Üszkös, feldúlt pusztaság van rózsakertjeid helyében,
Jött a mongol zord vidékről, állig prémben, talpig vasban,
Sír a rabnő, sír a gyermek, ős Horezmben csak egy hang van.*

A lányok kara panaszosán zokogta a refrént:

– Jaj, jaj, jaj, jaj!

És az öregek is jajszóval énekelték velük együtt:

Én Horezmem, én Horezmem!

A fiú folytatta:

*Ezüstpatak fut a hegyről, a nagy Zeravsán folyamba,
Vér a vize, sós az íze: könnyből, vérből van a habja.
Füstpőzök fekete az ég is, nem mosolyog többé kéken;
Apánk, fiunk, jó testvérünk ott maradt a csatatéren.*

A lányok kara újból elsírta a visszatérő sort:

Jaj, jaj, jaj, jaj!

A bokharai öregek ismét belekaptak, kétségbeesett üvöltéssel:

Én Horezmem, én Horezmem!

Csak egy horezmi, Mahmud-Jalvács ült némán a helyén, és oldalvást hidegen, figyelmesen nézett az öregekre.

– Mit énekel ez a fiú? – kérdezte Dzsingisz kán. Még mindig könnyekben úszott az arca. – És miért üvöltenek úgy ezek az öregek?

– Úgy énekelnek, ahogyan szereted – magyarázta Mahmud-Jalvács. – Ebben a dalban hazájuk vesztét siratják. Az öregek pedig mind azt nyöszörgik: ó, Horezm, ó, Horezm, és sírnak, hogy mindörökre oda régi dicsőségük.

Dzsingisz kán sötét arca ráncok hálójába futott össze, szája valami mosolyfélére húzódott. Hirtelen felkacagott – mintha valami nagy, vén farkaskutya ugatott volna –, és nagy tenyerével csapkodta kövér hasát:

– No, ez vidám dal az én számomra! Jól üvölt a kis legény, mintha zokogna! Zokogjon az egész földkerekség, amikor a nagy Dzsingisz kán nevet!... Amikor térdem alá gyűröm az engedetlen fejét, szeretem nézni, hogyan nyög ellenségem, hogyan könyörög kegyelemért, és hogyan folynak a kétségbeesés könnyei beesett arcán... Tetszik nekem ez a siralmas dal! Még sokszor szeretném hallani. Honnan való ez a legényke?

– Ez nem fiú, hanem egy horezmi lány, Bent-Zankidzsá. Jól tud olvasni meg írni, és azért szabad olyan formájú csalmában járnia, amelyet a tanult írkok viselnek. Ő írta le a könyveket, amelyeket a sah krónikása mondott neki tollba.

– Ilyen lány: ritka rabnő! Hadd énekelje panaszos dalait lakomáimon, hogy sírjon rajtuk minden muzulmán, én meg örvendezzek! Parancsoljuk, hogy minden Bokharában levő lányt szét kell osztani harcosaim között, ezt az egyet pedig mindenüvé hozzátok velem!

– Úgy teszünk, nagyuram!

Dzsingisz kán felállt. A körben ülő mongolok felemelkedtek, és kiloccsantották a serlegükben maradt bort a földre, „a győzelem istenének tiszteletére”.

– Tovább lovagolok – szólta Dzsingisz kán. – Hozzátok a lovamat. Tair kán marad a városban helytartónak. Mindenki engedelmeskedik

neki.

A tűz vörös fényénél és a hold ezüstvilágánál ült fel Dzsingisz kán őzbarna, széles szügyű lovára. A testőrök futottak a tűzrakások között a saját lovaikhoz, amelyeket a bokharai öregek őriztek. Néhány pillanat múlva végigdübörögtek a testőrség lovainak patái a kőlapokon, A csapat átrobogott a téren, és eltűnt a sötét mellékutcában.

MÁSODIK KÖNYV
A MONGOL KORBÁCS ALATT

ELSŐ RÉSZ

ORKÁN HOREZM FELETT

Jaj annak, aki eldobja fegyverét

VAGY SZÉTVÉRJÜK ELLENSÉGEINK FEJÉT,
VAGY ŐK AKASZTANAK FEL MINKET A VÁROS FALAIN.
[RÉGI PERZSA KÖLTEMÉNYBŐL]

A mongol hadseregben Dzsingisz kán szigorú rendet teremtett. Minden lovas ismerte helyét a tizedben, században és ezredben: az ezredek nagyobb egységekké tömörültek, amelyek hadvezéreknek voltak alárendelve; ezek meg a hadsereg jobb- vagy balszárnyának fővezérétől vagy magától a mongol kagántól kapták a parancsokat.

A gazdag, nagy népességű Bokhara városának minden városrészébe és minden utcájába hamarosan bevágtattak a mongol lovasok. Közvetítőket vittek magukkal a bokharai öregek közül, és fordítóknak meg tolmácsoknak muzulmán kereskedőket, olyanokat, akik azelőtt a mongol nomádtáborokban kereskedtek. Ezek a tolmácsok kiáltották ki a lakosságnak, amely ijedten bújt meg házaiban, a város új urainak parancsait. Az utcakeresztezéseknél megjelentek a harauk^[93], akik a rendre ügyeltek.

A város mongol parancsnoka, Tair kán, a főmecsetben telepedett meg, ahová Dzsingisz kánnak már előbb kiadott parancsára összehívták a bokharai öregek tanácsát. Ezek részletes jegyzéket állítottak össze a város valamennyi lakosáról, és kimutatást készítettek a titkos készletraktárakról, amelyeket előzőleg a horezmi sah seregei számára gyűjtöttek össze; úgyszintén a magánosok készleteiről és az értékes árukkal ellátott boltokról is.

A város minden részéből vonultak a főtér felé a megrakott tevék, lovak és szekerek. A rémült lakosok hordták a gabonával telt zsákokat, szövethalmokat, ruhákat, drága edényeket és más terményeket meg holmikat. Mindezt felraktározták a mecsetekben, és mindenből, ami egybegyűlt, egyharmad részt külön tettek a mongol uralkodó, Dzsingisz kán számára.

Azokat a lakosokat, akik munkára alkalmasak voltak, kiküldték, hogy temessék be a mély árkot a fellegvár körül, ahová a még mindig ellenálló Ihtiár kán bevette magát. Ő és harcosai úgy döntöttek, hogy nem adják meg magukat, hanem verekszenek utolsó leheletükig. Az erőd védői között más kánok is voltak, köztük a mongol hős, Gurhán, aki megszökött Dzsingisz kántól, és átállt a horezmi sah szolgálatába.

A mongolok ellenőrizték, hogyan dolgoznak a fiatal és öreg bokharaiak ezrei, akik földdel és gerendákkal temetik be a mély árkot, és siettették őket. Két nap múltán már meg lehetett közelíteni az erőd magas falait, amelyeken a felfegyverzett várórség állt.

– Mi gyorsan megcsináltuk a magunk munkáját – mondták a bokharaiak. – Most meglátjuk: milyen gyorsan tudnak felmászni a mongolok ezekre a magas falakra.

A mongolok parancsára a bokharai ácsok sok hosszú létrát készítettek. Amikor elkészültek a létrák, a mongolok nekiestek a tömegnek, és vadul ütötték-verték őket korbácsaikkal.

– Mit ácsorogtok? Mit bámészkodtok? Állítsátok fel a létrákat, és mászatok fel a falakra.

A bokharaiak közül senki sem mert odamenni a falhoz, amelyről téglák repültek le, és ahonnan forró víz és szurok ömlött.

A mongolok azonban kirántották kardjaikat, lovaikkal szorították előre a visszafelé tóduló bokharaiak tömegét, és végül kíméletlenül kezdték őket karddal ütni-vágni. A lakosok előrerohantak, kezükkel védték a fejüket, a mongolok azonban tovább vagdalkoztak, és levágták az ujjaikat, sőt az egész kezüket is.

A tolmácsok biztatták a tömeget, hogy kapaszkodják fel a falra.

Néhány bokharai felkiáltott:

– A falra felmászni: halál, helyünkön maradni: halál. Másszunk fel a mi saját katonáinkhoz, talán megszánnak minket, és abbahagyják a küzdelmet!

Fogták hát a létrákat, a falakhoz támasztották, és kezdtek felmászni, miközben folyton kiáltották:

– Mi is muzulmánok vagyunk, akárcsak ti! Tegyétek le a fegyvert, és adjátok meg magatokat!

A falon álló harcosok közel engedték a felkapaszkodókat, azután kövekkel verték le őket, a létrákat pedig gerendákkal fordították fel.

Így feleltek:

– Ti gyáva kutyák! Forduljatok vissza, üssétek, vágjátok a mongolokat! Nézzetek ránk: mind meghalunk dzsahidok módjára, de nem adjuk meg magunkat! Ne engedelmeskedjete az ellenségnek!

A falon álló mongol hős, Gurhán, súlyos köveket hajigált, és ezt kiabálta:

– Miért bújnak a mongolok ezeknek az engedelmes ürüeknek a háta mögé? Ők mutassák meg elsőnek a bátorságukat! És hová bújt a savanyú képű, vén Dzsingisz kán, a rőt eb, a kisgyerekfaló?

És Gurhán elkeseredetten verekedett szablyájával, amikor pedig kardja eltört, fejszével. Sorra hajigálta vissza a felkapaszkodókat, míg csak a mongolok nyilai át nem verték.

Ezalatt a mongolok odavitték a kínai hajítógépeket. Ezek kátrányos kócba csavart, nagy, égő nyilakat dobáltak az erődre, meggyújtó folyadékkal telt fazekakat. Az erődbentüzek lángoltak fel.

A fellegvár ostroma tizenkét napig tartott. Végül, miután majdnem valamennyi védőjét megölték, a mongolok behatoltak az erődbe, és elfogták a még megmaradt, sebekkel borított, összeégett néhány hőst. Meglepődtek, amikor meghallották, hogy a nagy mongol sereg ellen mindössze négyszáz ember védte a citadellát. Elpusztultak, de nem adták meg magukat. Ha valamennyi lakos ilyen állhatatosan védekezett volna a város magas, erős falain, a mongoloknak nem sikerült volna bevenniük Bokharát sem egy fél esztendő, sem egy év alatt, és a bokharaiaknak nem kellett volna elszenvedniök azt a szörnyű sorsot, amelyet ők maguk idéztek fel magukra.

Amikor Bokhara lakói elvitték a mongoloknak ajándékaikat, amelyek színig töltötték a mecseteket, új parancs következett:

„Minden lakos, a nőekkel és a gyermekekkel együtt, köteles kimenni a mezőre. Otthon kell hagynia minden vagyonát; rajta levő ruháján kívül semmit sem vihet magával.”

A tolmácsok és fordítók megmagyarázták:

– Nincs okotok a nyugtalankodásra, mindenütt örök állnak. Javaitokat meg fogják őrizni, ahogyan illő. A mezőkre való kivonulás azért van, hogy megszámláljanak és felírjanak minden lakost, adókimutatás céljából. Aki azonban ellenszegül a parancsnak, és a városban marad, azt azon a helyen végzik ki, ahol találják.

Másnap reggeltől kezdve az egész bokharai lakosság nagy tömegekben vonult ki a városból. Az apák kézen fogva vezették gyermekeiket, az asszonyok a karon ülőket vitték; még a törődött aggastyánok meg a gyöngé vénasszonyok is, akik évek óta nem mozdultak ki a zugolyukból, ott vánszorogtak, egymásba fogódzva.

Mongol lovas őrjáratok száguldottak végig minden utcán, bedörömböltek a kapukon és bekiáltottak:

– Der-khál! Hos-khál!^[94]

A lakosok kivonultak a tizenegy városkapun, elhelyezkedtek a mezőn, körbevették az egész várost. Vissza senki sem mehetett, nem engedte az őrség.

Most tűnt csak ki, milyen sok ember lakott „a nemes Bokharában”- a bokharai férfinép kétszerese, háromszorosa is volt a mongol seregnek.

A mongolok először is tolmácsaik kíséretében körüllovagoltak a lakosok között, és kérdezősködtek, ki mesterember köztük, és milyen mesterséghez ért. Ezeket a gyakorlott mestereket külön csoportba választották el a többiektől. Aztán kiválogatták a fiatal és erős férfiakat, és ezeket lovasok vették körül.

Legvégül a csinos nőket kezdték kiválogatni a mongolok – lányokat, gyermekeket is; ezeket kivezették a tömegeből. Amelyik húzódozott, annak a nyakába hurkot vetettek, úgy rántották el. Most már mindenki megértette, hogy a családtagokat, rokonokat elválasztják egymástól – valószínűleg örökre. Nagy kiáltozás, jajveszékelés támadt, kétségbeesett könnyek tengere ömlött.

Bokhara új gazdái olyan egykedvűen ütlegelték és rángatták ki a tömegeből az embereket a nyakukba vetett pányvánál fogva, mint a mézárások a bazárban a vágóhídra hajtott kecskéket vagy a panaszosan bőgő teheneiket.

Olyan nagy volt a mongoloktól való rettegés, hogy senki sem próbálkozott ellenállással a bokharaiak közül.

Néhány férj vagy apa, amikor látta, hogy leányát vagy feleségét a porban vonszolja maga után a mongol paripa, odarohant, és örülten a fájdalomtól megpróbálta megmenteni azt, aki legdrágább volt neki a világon. De a mongolok letapostatták őket a lovaikkal, vagy vassal beöntött botjaikkal leterítették őket a földre.

A városból kikergetett bokharaiak tömegében voltak tudósok is, a medresze régi híres tanítómesterei, akik hosszú éveken keresztül számtalan tanítványuknak adták át széles körű tudásukat. Két ilyen tudós állt a tömegben, és szörnyűködött a körös-körül történő embertelen erőszakoskodások láttára.

– Ezek a pogányok kirabolják a mecseteket: lovaik patái szent könyveink lapjait tapossák. Elragadják és megfojtják a kisgyerekeket, erőszakot tesznek a leányokon apjuk szeme láttára – szólt az első. – Tűrhetem én ezt?

A másik tudós, a városban közismert Ruki ed-Din Imám-Zade így felelt:

– Hallgass! Allah haragjának szele zúg el felettünk. A szélsodorta szalmaszálnak nincs beleszólása abba, hogy mi történik vele.

De az öreg Ruki ed-Din sem sokáig bírta a türelmet és a megalázkodást. Amikor látta, milyen kegyetlenül bánnak a mongolok a nőekkel, fiával együtt védelmükre kelt. Azonnal megölték őket. Ugyanez a sors ért sok mást is: látták családjuk lealázását és megbecstelenítését, védelmükre rohantak, és elesetek a mongolok halálos csapásai alatt.

Szörnyű nap volt ez. Nem hallatszott más, mint kétségbeesett kiáltozás, haldoklók nyögése, asszonyok és gyermekek sírása, amikor örökre elválasztották őket apjuktól, férjüktől, fivéreiktől. A férfiak tehetetlenek voltak, nem segíthettek balsorsukon. Vissza kellett emlékezniük a költő szavára: „Akinak nem volt kedve erősen fogni kardja fekete markolatát, arra ráfordul a kard éles pengéje.”

A mongolok visszatértek a kiürült város puszta utcáiba. Amikor elszéledtek a házakban, és az összerablott holmit kezdték felrakni lovaikra, a város egyszerre mindegyik végén kigyulladt. Fekete füsttel elegyült tűznyelvek emelkedtek az ősi Bokhara felett, a füstfelhő még a napot is elsötétítette. Az épületek fából és agyagból épült, gyúlékony tákolmányok voltak: a város egykettőre óriási máglyává változott át. A megsemmisüléstől csak a főmecset menekült meg és néhány nagy palota téglából épült fala.

A mongolok eldobálták a rabolt holmit, és száguldó paripákon menekültek a dühöngő tűzvész elől. A város ezután hosszú, hosszú esztendőig nem volt egyéb, mint kormos romok tömege, amelyek között csak baglyok és sakálok bújtak meg.

Szamarkand vénei elárulták a várost

*„KÉNYÜKÉRT, KEDVÜKÉRT
PRÉDÁUL VETETTÉK;
VÉR VAN UJJAIKON, NEM
HIVALGÓ FESTÉK.”
[RIZA TEVFIK]*

Dzsingisz kán Bokharából Szamarkandba a Sárkány évének^[95] kora tavaszán indult el. A hadsereg a Zeravsán mindkét partján vonult fel. Ez alkalommal a kagán nem bánt el különösebb kegyetlenséggel azokkal, akik meghódoltak neki. Szeripul és Dabuszie városok ostromára, amelyek bezárták kapukat a mongolok előtt, csapatokat hagyott hátra.

Amikor megérkezett Szamarkandba, Dzsingisz kán kiválasztotta főhadiszállása helyéül a horezmi sah városon kívül fekvő zöld palotáját. Ide érkeztek egymás után négy fiának hadai és a foglyok tömegei, akiket a mongolok ostorral hajtottak, mint a barmokat. Mindezek a hadak úgy helyezkedtek el a város körül, hogy áttörhetetlen ostromgyűrűt alkottak.

Horezm valamennyi városa közül Szamarkand volt a legjobban megerősített. Az áttörhetetlen vastagságú régi magas falakban tornyos lőrésekkel ellátott vaskapuk voltak. A helyőrség száztízezer katonából állott. Ebből hatvanezer türk törzsekből való volt, többnyire kipcsák, a többi csapatok tadzsikokból, kara-kitáj okból és más törzsekből álltak.

Volt ijesztő külsejű harci elefánt is; ezeknek a segítségével nagyon bízott a horezmi sah. Ezeken kívül még egész hadsereget lehetett volna összeállítani önkéntesekből a békés lakosság közül, amely mesteremberekből és azoknak nagyszámú rabjaiból állt.

Ha Szamarkand védelmének élére gyakorlott és meghátrálást nem ismerő hadvezért állítottak volna, olyat, mint Tair kán vagy Timur-Melik, akkor a város sokáig tartotta volna magát, legalábbis egy évig, amíg a készletei futották volna. De a horezmi sah a szamarkandi seregek fővezérévé nagybátyját, a kevély Tugáj kánt

nevezte ki, a gyűlöletes császárnő, Turkán-Hatun fivérét, aki még soha nem állt hadsereg élén.

Dzsingisz kán két napot töltött azzal, hogy körüllovagolta a várost, megszemlélte a falakat, a sáncokat, a vízzel színig töltött mély árkokat; kereste a védelem gyenge pontjait, és átgondolta a támadás tervét.

Hogy eltitkolja valódi erőit, és megijessze az ostromoltakat, hadirendbe állította az odahajtott foglyokat, és minden tizedik ember kezébe egy zászlót adatott. Szamarkand lakói messziről úgy látták, hogy a várost az ostromlók megszámlálhatatlan seregei veszik körül.

A türk hadvezérek, Alp-Er kán, Szijundzs és Balán kán kirotottak kipcsák hadaikkal a város kapuiból, és rátámadtak a mongolokra. Kemény ütközetekre került sor. Ha a muzulmánok ejtettek is néhány foglyot, de maguk körülbelül ezer embert vesztek, és visszatértek az erőd védelmező falai mögé.

Másnap a kipcsák katonáknak már semmi kedvük sem volt kimenni a városból. Szamarkand polgári lakosságából összeállt önkéntesek intéztek hirtelen kirohanást. A mongolok színre futásnak eredtek. A szamarkandiak utánuk rohantak, és csapdába estek – minden oldalról rájuk vetették magukat a lesben álló mongolok, elvágták visszavonulásuk útját, és csaknem valamennyiüket megölték. Csak kevesen tértek vissza a városba.

A harmadik nap reggelén Dzsingisz kán lóra ült, és személyesen vezetett rohamot Szamarkand ellen. Valamennyi seregét felállította a falak körül és a kapukkal szemben. A mongolok nagy, feszes, igen messze hordó íjaikból kilőtt nyilaiknak záporával fogadták a városból kiszáguldó lovas rohamcsapatokat; egész nap folyt az ütközet az ostromlók és az elszánt hősök között. Amikor beesteledett, mindkét fél visszatért táborába.

Ezen az éjszakán a legelőkelőbb szamarkandiak – a kádi^[96], a papság feje, a sejk-ul-izlám és a mecsetek főimámjai – éjjeli tanácskozást tartottak. A tanács azt határozta el, hogy alázattal megadják magukat. Reggel kivonultak a városból, és a kagán tábora felé tartottak. Kegyelmet akartak kérni a mongol uralkodótól az ostromlott város számára. Dzsingisz kán „mentességet ígért nekik, és megengedte, hogy hazatérjenek”, és a követség örvendezve tért vissza a városba. Erre a kipcsák kánok – a bátrak egy csapatának

kivételével, amely bevette magát a fellegvárba – élükön az összes csapatok fővezérével, Tugáj kánnal, szintén siettek hódolattal megjelenni a mongol táborban, és felajánlották Dzsingisz kánnak, hogy az ő szolgálatába lépnek. Dzsingisz kán kegyesen elmosolyodott, és beleegyezett.

Az ostrom hatodik napjának reggelén megnyílt a város főkapuja, és az ostromlók betörték a horezmi sah székvárosába. Odahajtották foglyaikat, és parancsot adtak nekik, hogy rombolják le a falakat.

A mongolok, Dzsingisz kán ígéretének ellenére, hogy megkíméli a várost, Szamarkand minden lakosát – férfiakat, nőket egyaránt – százas csoportokban kihajtották a földekre, csupaszra kifosztották őket, és erőszakoskodtak velük. Csak igen kevesükkel tettek kivételt, azokkal, akiket az árulók, a főkádi és a sejk-ul-iszlám jelöltek meg. Ezekhez nem nyúltak a mongolok.

Kihirdették a lakosság előtt, hogy a mongolok büntetlenül onthatják vérért mindazoknak, akiknek eszükbe jutna házaikban elrejtőzni, amikor az egész lakosságot kihajtották a mezőre. Ennek a parancsnak kihasználásával a mongolok nagyszámú békés szamarkandi lakost gyilkoltak le.

Harmincezer katonából álló kipcsák sereg, asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt, élükön a horezmi aga nagybátyjával, Tugáj kánnal, kiment a városból, hogy az ellenség szolgálatába álljon át. A mongolok rájuk parancsoltak, hogy tegyék le fegyvereiket; azt ígérték, hogy majd mongol fegyvereket adnak helyettük. Kihirdették, hogy a kipcsákoknak, akik Dzsingisz kán szolgálatába léptek, mongol külsejűekké kell változniuk. Ezért a hajukat félhold alakban kiborotvtálták a fejükön. Külön völgyet jelöltek ki a kipcsák tábor számára. Ott a kipcsákok felállították sátraikat, és családotul elhelyezkedtek bennük. Másnap a mongolok hirtelen rajtuk ütöttek, valamennyiüket megölték, és mindenüket magukkal vitték. Az életben maradottak ezt vallották: „Nem volt bennünk elég férfibátorság a harcra, de még a futásra sem!”

Ugyanezen az éjjelen viszont a város helyőrségéből, amely a fellegvárba vette be magát, kilovagolt ezer vakmerő dzsigit, élükön Alp-Er kánnal. Vakmerően átvágták magukat a mongolok sorai között, és a sötétség leple alatt eltűntek. Később sikerült egyesülniök Dzsélál ed-Din seregével.

Az erőd ott maradt védői tovább küzdöttek. Ekkor a mongolok szétrombolták a gátat a Dzsakerdiz-csatornán, amelynek mesterséges ágya volt, ólomból. A citadella környéke víz alá került, és a víz alámosta a falakat, úgyhogy a mongolok a beomlásokon keresztül behatoltak a fellegvárba, és az egész védősereget leölték.

A földekre kivezényelt lakosok közül a mongolok kiválogatták az ügyes kézműveseket, hogy elküdjék őket a maguk országába, a messzi Mongóliába. Ezek a mesteremberek pedig híresek voltak készítményeikről: fehér rongypapír, brokát, ezüstös selyemszövetek, sátrak, cserzett bőrök, lószerszám, nagy rézüstök, ezüst- és fémkelyhek, ollók, tűk, fegyverek, íjak, puzdrák és sok más értékes tárgy remekbe való elkészítéséhez értettek. Valamennyi jobb nevű mestert Dzsingisz kán fiainak és rokonainak rabságára adták, és elküldték őket Mongóliába, ahol később külön iparosteletet alkottak. A mongolok az ostrom után is nemegyszer elhurcolták Szamarkandból a mesterembereket és a fiatal, erős munkásokat, úgyhogy Szamarkand és környéke hosszú időre elnéptelenedett.

A szamarkandi citadella bevétele után Dzsingisz kán végiglovagolt a városon, ahol mindenfelé halomban heverték a hullák, majd visszatért a városon kívül fekvő palotába. A hús épület árnyas kertjei mérsékelték a kezdődő nyári hőséget, amelyet nem bírt az uralkodó. A rothadó hullák rettentő bűze lehetetlenné tette a városban való megmaradást; a lakosság elmenekült Szamarkandból.

A horezmi sah sehol sem talál nyugalmat

*HA A LOVAS ELCSÜGGED:
LOVA LÁBA MEGLASSÚDIK.
[KELETI KÖZMONDÁS]*

Abban az időben, amikor a mongolok Horezm földjét fosztogatták, Muhammed sah messze volt onnan. A Dzsejhun-folyónál levő Kelif városát foglalta el kis seregével, és ott várta az események további fejlődését.

– Az a célom – így beszélt –, hogy megakadályozzam a mongolok átkelését a Dzsejhun-folyón. Hamarosan roppant nagy új sereget gyűjtök majd Iránban, és akkor elűzöm ezeket a rettenetes pogányokat, valahányan vannak.

Egy szikla csúcsán, amely szögben ugrott ki a folyó fölé, keskeny torony emelkedett és ehhez kis, lapos tetejű kunyhók simultak. Az egészet régimódi kőfal övezte szabálytalan kör alakban.

Itt töltötte idejét unatkozással és tépelődéssel a horezmi sah. A torony lapos tetején mindig állt egy őrszem, aki északra figyelt. A távoli dombokon éjszakánként tüzek gyulladtak ki, nappal pedig füstoszlopok jelezték az ellenséges hadsereg mozdulatait.

Muhammed néha lement a folyóhoz, amelyen magasra emelt orrú, esetlen bárkák tömege horgonyzott. A sah elnézte a zavaros, sebes sodrú vizet, amely szűk, sziklás partok közé szorult. Serege nagyobbik része fokozatosan átkelt a Dzsejhun túlsó partjára, ahol a dombokról idelátszottak az ősi Kelif város épületei. A győzhetetlen Kétszarvú Iszkender és harcosai, mellükön átkötött, levegővel felfújta kecskebőrökkel, arrafelé keltek át a keskeny, rohanó folyón.

Amikor megkezdődött Szamarkand ostroma, a horezmi sah kétszer küldött segítséget az ostromlottaknak: első ízben tízezer, másodízben húszezer lovast, de egyik sereg sem mert elmenni a székvárosig. Visszatértek Kelifbe, és azt jelentették, hogy Szamarkand elestét mindennap lehet várni, segítségük tehát hiábavaló lenne.

Kelifbe vágatott be Ináncs kán is, két század agyonfáradt és sebekkel borított lovassal, abból a seregből, amely éjjel kirohant

Bokharából. A tatárok a Dzsejhun-folyóig üldözték a sereget, csaknem az egészet levágták, és csak kérésüknek sikerült megmenekülnie. A megmaradtak között volt Kurbán-Kizik.

A horezmi sah mélyen megrendült, amikor értésére esett, hogy olyan nagy hadsereg, amelyet Bokhara védelmére hagyott, céltalanul és dicstelenül pusztult el. Sokáig nem tudott még gondolkodni sem, nemhogy intézkedni. Azt is észrevette, hogy a közeli kerületek kánjai kezdtek kitérni parancsainak végrehajtása elől, és nem jelennek meg felhívásaira. Mindenfelől árulást, Dzsingisz kán csapataihoz való átállást jelentettek. A horezmi sah látta, hogy birodalmának rendje felbomlik, hatalmának alapjai kigördülnek alóla, és a hozzá való hűség és engedelmesség úgy száll el, mint a porfelhő.

Horezm sahja, Muhammed, egy bárkára szállt. Dzsigitjei arannyal és drágaságokkal teli keskeny bőrládákat raktak fel a hajóra, és rávezették a bárkára a sah kedvenc sötét pej lovát is. A bárka ellódult a hazai parttól. A víz sebesen kezdte sodorni lefelé, de az evezősök keményen dolgoztak evezőikkel és rúdjaikkal, amíg végre sikerült is a bárkát a másik part felé irányítaniuk.

A nehéz jármű nem tudott kikötni az iráni parton a víz alatti kövek miatt. Ekkor a vekil parancsot adott egy magas, inas katonának, aki az evezősökkel együtt dolgozott, hogy vigye ki a sahot a bárkából a partra. A legény nyögve emelte a kövér Muhammedet a hátára, és a vízben gázolva elért vele a partig.

Amikor a sah újra a köves szárazföldet érezte a lába alatt, megkérdezte:

– Hogy hívnak, és hová való vagy?

– Szántóvető parasztember vagyok, Kurbán-Kizik a nevem. Ott hagytam családomat kis darab földünkön, amelyet Ináncs kán ad nekem árendába. Vele együtt menekültem a Bokharából való kirohanás után. Akkor éjjel, támadásunk közben, ott álltam a tatár kán sárga sátra előtt, és már arra gondoltam, hogy levágom, de akkor a dzsigitjeink valamiért megijedtek, és a Dzsejhun irányába fordultak. Az én szürkém meg utánuk vágatott, mintha megveszett volna. A végén meg alig tudtuk megúszni.

– Miért hívnak téged Kurbánnak, a tréfásnak? – kérdezte a sah. – Nem festesz úgy, mintha nagyon vidám ember volnál.

– Azért csúfolnak a falumban Kurbánnak, a tréfamesternek, mert én akarva-akaratlan mindig megmondom az igazságot, de mindig rosszkor. Sohasem tudom, mit illik és mit nem kell mondani. Ezért neveztek el „a tréfás Kurbánnak”. Olykor egy-egy ütést is kapok az igazságért, de olykor alaposan vissza is adom.

– Láttál-e már engem valaha életedben?

– Nem, látni nem láttalak, de gyakran eszembe jutottál, hiszen olyankor, amikor az adókat préselték ki belőlünk, a hakim mindig azt mondta, hogy „ez a sahnak kell”. Olyankor mindnyájan emlegettünk.

A horezmi sah elmosolyodott. Kért a vekiltől egy aranydinárt, és odaadta Kurbánnak.

– Ez a Kurbán nevű katona velem lovagoljon ezentúl. Ügyesen tud átvinni a vízen, és igazat mond majd, ha kérdezem.

– Engedelmeskedem, nagy padisah – szólt Kurbán. – Nem nehéz dolog téged vinni, csak annyi, mintha egy nagy gabonás zsákot cipelnék a vállamon. De engedd meg nekem, hogy még egyszer átkeljek a túlsó partra, mert ott hagytam a csizmámat.

– Megengedem.

A padisah felült lovára, és figyelte, hogy a magas, hajlott hátú, hosszú, sovány nyakú Kurbán térdén fölül felgyűrt szárú nedves nadrágjában hogyan segíti kihozni a partra az értékes bőrládákat.

Aztán a bárka visszavezett a folyó innenső partjára, Kurbánnal.

Amikor Horezm sahja felkaptatott pej lován a meredek útra, a parton riadalom támadt. Mindenki a messzeségbe mutatott, északra, ahol a dombokon egymás mellett öt sűrű füstoszlop gomolygott. Ez rettenetes jel volt: ellenség közeledik nagy csapatokban.

– Valamennyi bárkát azonnal leereszteni a folyó sodrában! – parancsolta Muhammed. – Nem szabad megengedni a tatároknak, hogy átkeljenek erre a partra – és már indította is pej lovát.

A horezmi sah nyomait kutató hadsereg – húszezer tatár Dzsebe-Nojon és Szubudáj-Bagatur vezérlete alatt – a Dzsejhun partjához ért.

Senki sem zavarta őket az átkelésben. A part elhagyatott volt. Kelif egész lakossága elmenekült. Nem volt hajó, amellyel átkeljenek a vízen, de Dzsingisz kán ezt parancsolta: „Rohanni, meg nem állni!” – a tatárok tehát fából valami óriási itatóvályúféléket ácsoltak, bevonták állatbőrrel, és belerakták fegyverüket és ruháikat.

Azután a vízre bocsátották lovaikat, maguk az úszó lovak farkába kapaszkodtak, és a nagy teknőket maguk után kötötték. Így a lovak vontatták az embereket, emberek a teknőket.

Ezen a módon valamennyi tatár egy nap alatt átkelt a rohanó Dzsejhunon.

A horezmi sah azonban már messze onnét futott nyugat felé.

A Muhammedet kísérő sereg nagyobb része kipcsákokból állott. Ezek összeesküvést terveztek. Valaki azonban figyelmeztette az uralkodót, hogy legyen résen. Muhammed minden este észrevétlenül kilopódzott sátrából, amelyben aludnia kellett volna. Egyszer reggelre a sátor nemezlappjai úgy át voltak lyuggatva kipcsák nyilaktól, mint a szita.

A horezmi sah rettegése nőttön-nőtt. Futott, futás közben többször irányt változtatott, azt sem tudta, hová legyen üldözői elől. Mindenütt arra biztatta a lakosokat, hogy erősítsék meg városaikat, bízzanak falaik védelmében, és kerüljék a csatát. Erre a lakosság csak még jobban megrémült, és elmenekült a hegyekbe.

Muhammednek csak akkor jött meg újra a kedve a lakomázáshoz és a szórakozásokhoz, amikor sikerült elérnie a hegyek közé rejtett Nisapur városát.

A tatárok lankadatlanul rohantak Muhammed nyomában, és kérdezgették a lakosságot, merre vette irányát. Nisapurba is megérkezett annak híre, hogy közelednek a mongolok. A sah erre kijelentette, hogy vadászatra megy, ezzel elvágatott egy kis lovascsapattal, és nyoma veszett.

A tatárok, miután útközben kirabolták Tuszt, Zavát, Rejt és még egynéhány várost, benyomultak Nisapurba. Innen kis csapatokat küldtek szét minden irányban, hogy kiderítsék, merre menekült a horezmi sah. Kifosztották a városokat és a falvakat, gyűjtogattak, pusztítottak. Senkit sem kíméltek – sem nőt, sem aggot, sem gyermeket.

Muhammed közben újra jelentős csapatokat gyűjtött össze. Dauletabad síkján, Hamadán környékén, amikor már húszezer lovasa volt, hirtelen bekerítették a tatárok. Seregének nagyobbik része elpusztult. Muhammed parasztruhában, közönséges, de izmos lovon vett részt a csatában. Ez volt a horezmi sah utolsó találkozása a tatárokkal. Bár a mongolok hadereje nem volt nagyobb a

muzulmánokénál, a sah nem tudott győzelmet aratni felettük, mert nem gondolt másra, csak saját bőrének megmentésére.

Néhány tatár, bár nem ismerte fel a sahot, célba vette nyilaival, és meg is sebeztek a lovát, Muhammed azonban elvágatott, és eltűnt a hegyekben. Itt a tatárok végleg elveszítették a horezmi sah nyomát.

Innen a tatárok tovább vonultak nyugatnak, Zendzsánba és Kazvinba, szétverték a Bég-Tegin és Kjucs-Buk kán vezetése alatt álló horezmi hadsereget, és átvonultak Azerbajdzsánon a mugáni sztyeppre, ahol a grúzokkal vívtak csatákat.

Akárhova érkeztek, nem tartottak pihenőt: csak annyi ruházatot és táplálékot vittek magukkal, amennyire nélkülözhetetlenül szükségük volt, a lakosságnak csak aranyát, ezüstjét vitték el zsákmányul, és máris mentek tovább. Eszükben tartották, mennyire fontos Dzsingisz kán szemében az az ügy, amelyet rájuk bízott, ezért éjjel-nappal vonultak, a legrövidebb pihenőkkel: igyekeztek, hogy ne veszítsék el Muhammed sah nyomát.

A lakott helyeken a tatárok összeszedték a legjobb lovakat, azokon száguldottak tovább. Minden lovasnak legalább két lova volt, némelyiknek több is. Útban, vágatás közben ültek át a tatárok egyik lóról a másikra: ezért tudtak egy nap alatt igen nagy távolságokat befutni, és hirtelen megjelenni ott, ahol senki sem számított rájuk.

Az Abeszkuni-tenger szigetén

*KI ADJA VISSZA SEREGEIMET?
KI BOSSZULJA MEG VERESÉGEMET?
KI VESZI VISSZA AZT, AMI ENYÉM?
KI NEM HAGYJA AZ ELLENSÉG KEZÉN?
[EGY TÖRÖK LEGENDÁBÓL]*

Muhammed sah a Dianuj kerületbe érkezett, és titokban megállt Amolj városa táján. A környékbeli emírek megjelentek hála, hogy tiszteletüket nyilvánítsák, és készséges szolgálataikat felajánlják. A sah eredeti nagy kíséretéből úgyszólván senki sem maradt. Erőtlenül, valósággal betegen tanácskozott a sah az idősebb emírekkel, akik bizalmát élvezték, és kétségbeesetten ismételte:

– Van-e a földkerekségen egy nyugalmas hely, ahol megpihenhetnék a tatárok villámaitól?

Az emírek mind egyetértettek abban, hogy legjobb lesz, ha a sah csónakba száll, és elmenekül az Abeszkuni-tenger^[97] egyik szigetére. A sah követte a tanácsot, áthajózott a tengernek egy pusztá kis szigetére, amelyen nyoma sem volt emberi lakóhelynek.^[98]

Csakhamar megérkeztek a szigetre Muhammed fiai: Ozlág sah, Ak sah és Dzselál ed-Din. Itt a horezmi sah új parancsot adott írásban: a kiskorú Ozlág sah helyett újból Dzselál ed-Dint nevezte ki trónörökössé – azt a Dzselál ed-Dint, akit eddig üldözött és megalázott.

– Egyedül Dzselál ed-Din az, aki megmentheti az országot – ismerte be Muhammed sah. – Nem fél az ellenségtől, hanem ellenkezőleg: ő maga keresi a megütközést velük. Esküszöm: ha Dzselál ed-Din győzelmei után Allah újból visszaadja nekem a hatalmat, akkor csak a könyörületesség és az igazságosság uralkodik majd ezentúl birodalmaimban.

Ezek után a horezmi sah felövezte Dzselál ed-Dint saját gyémántos markolatú kardjával, és szultáni rangra emelte. Öccseinek megparancsolta, hogy hűséget és engedelmességet esküdjenek neki.

Dzselál ed-Din így szólt, amikor átvette apja kardját:

– Nekem adod Horezm országainak kormányzását akkor, amikor a tatárok kezében vannak. Parancsnokukká lettem hadseregeidnek, amelyeknek csak a nevük van meg; szétszóródtak, mint vihar után a falevelek. De ebben a sötét éjszakában, amely a muzulmán országokra nehezedett, harci tüzeket gyújtok majd a hegyeken, és összegyűjtöm magam köré a bátrakat, akik megmaradtak.

Dzselál ed-Din elbúcsúzott atyjától, és sietett vissza új csaták elé. Vele mentek mind a többiek, és Muhammed egyedül maradt az Abeszkuni-tenger homokos szigetecskéjén.

Amikor a nehézkes, szurokkal megkent bárka elhagyta a partot, Muhammed, a horezmi sah egy homokos földnyelven állt, és elsötétült arccal, gondba merülten nézett utána. A türkmén evezősök felhúzták a nagy, szürke vitorlát, a sah fiai és az asztrabadi emír pedig ott álltak a bárkában, kezüket összekulcsolták mellükön, és nem mertek háttal fordulni, amíg magukon érezték a padisah pillantását.

A vitorlát felduzzasztotta a szél, a bárka himbálódzott, bukdácsolt a hullámokon, s egyre gyorsabban távolodott a ködös, kék hegyek irányában.

Most megszakadtak az utolsó szálak is, amelyek a horezmi sahot hazájával és mindig elégedetlen, összeesküvéseket tervező alattvalóival összefűzték. Többé nem fenyegette a tatár veszedelem, sem Dzsingisz kán komor árnyéka. Ide már nem jut el a Muhammed sarkában szakadatlanul száguldó Dzsebe és Szubudáj.

Itt, a határtalan tengersík közepén, elég idő lesz keserűséggel emlékezni a múltra, nyugodtan felértékelni a jelent, és minden elhamarkodottság nélkül átgondolni a jövőt. A horezmi sahot ellátták egy egész hónapra való élelemmel; az asztrabadi kormányzó pedig egy kis völgyben, amely homokhalmok között nyílt, nemezjurtát állított fel; felszerelte üsttel, egy zsák rizzsel, juhfaraggyúval, bőrvödörrel, fejszével és egyéb nélkülözhetetlen holmival. A sah most a dervisek életét éli majd: maga főzi meg magának mindennapi eledelét.

A bárka már messze-távol járt, de Muhammed még mindig gondolataiba elmerülten állt ugyanazon a helyen. Azután lefeküdt a forró, száraz homokba, és elszundított. Forró nap melegítette, és könnyű tengeri szellő lengedezett körülötte.

Zörej és suttogás ébresztette fel a sahot. Szavakat hallott: „Nagy, erős ember.”

Kinek a hangját hallja ezen a puszta szigeten? Ellenségeit? A sah körülnézett. Egy halmon, a szürkés fű bozótja közepette felbukkant, majd azonnal újra eltűnt egy fekete juhbőr sapkás fej. Muhammednél nem volt fegyver: íja, nyilaival együtt és fejszéje a jurtában maradt. A sah sebesen felment a dombra. Néhány rongyokba burkolt mezítlábas ember futott át egy agyagos kis tisztáson, és köztük esetlenül bicegett négy csonkon valami szörnyű lény.

„Azt parancsoltam az asztrabadi kormányzónak, hogy teljesen puszta szigetre vigyen! Honnan kerültek elő ezek az emberek?” Muhammed aggódva indult jurtája felé. A sátor fölött füst kanyargott. A jurta előtti kis térségen félkörben ült vagy tíz csudalény. Miféle arcok ezek, amelyek már szinte nem is látszanak emberinek? Duzzadt, vörös oroszlánpofák, amelyeket fekélyek és sebek borítanak.

– Hát te ki vagy? – kiáltott egyikük. – Miért jöttél ide? Minket kiűztek minden emberi lakóhelyről, azért foglaltuk el ezt a szigetet.

– Ti kik vagytok?

– Allah elátkozottjai. Ma érkezünk erre a szigetre. Itt halászgatunk majd magunknak.

– Talán nem látod? – szólt egy másik. – Mi mind bélpoklosok vagyunk, ma még élünk, de már szétesünk, mint a felbomló hullák. Nézd: ennek leesett minden ujja. Emennek a lábfejei hullottak le meg a kezei, egészen könyökig. Csak négykézláb tud mászni, mint a medve. Ennek a szeme folyt ki, annak meg szétrohadt a nyelve, és néma lett.

Muhammed hallgatott, és a bárkára gondolt, amely fekete pontként távolodott a messze part felé.

– Mindannyian azon imádkoztunk, hogy Allah segítsen rajtunk. Ő megsajnálta minket, és elküldött téged.

– Mivel tudnék én segíteni rajtatok?

– Én vagyok testvéri szövetségünk sejkje, és itt, az elátkozottak birodalmában mindenki köteles engedelmeskedni nekem. Aki nem hajtja végre parancsaimat, azt megöljük. Te egészséges vagy és erős. Mi beveszünk téged testvéri közösségünkbe, hálókat fogsz

húzni, vizet és fát hordani. Ehhez legtöbbünknek nem volna ereje. Ebben a jurtában, amelyet Allah küldött nekünk, találtunk üstöt, rizst, lisztet, egy korsó olajat és juhfaggyút. Most velünk élsz majd. Vesd le a ruhádat, mi sorban elhordjuk. Neked nem kell ruha.

Muhammed megfordult, és el-elakadó lélegzettel futott a partra. A leprások utánamentek, összeverődtek egy domb tetején, és figyelték, mit csinál. A horezmi sah a homokos földnyelvre ment ki, ott száraz ágakat gyűjtött össze, amelyeket a tenger vetett ki, máglyát rakott belőlük, és tüzet gyújtott. Vastag, gomolygó füstoszlop húzódott az égnek.

„Ezt a füstöt meglátják a partról, csónak jön értem, és visszavisz a szárazföldre” – mormogta Muhammed, és csak a ködös távolban eltűnt bárkára gondolt. „Ha háború van is, ha tatár lovasok cirkálnak is a nyomomban, de ott élő és egészséges emberek vannak. Ellenségeskednek, szenvednek, sírnak, nevetnek... öröm lesz közöttük élni az élő holttesteknek ez után a szigete után.”

Tizenöt nap múlva, az előre megbeszélt időben, csónak úszott a sziget felé. A horezmi sah hadvezére, Timur-Melik érkezett a csónakban, néhány dzsigitje kíséretében. Nem találtak rá azonnal a horezmi sahra. A parton feküdt, teljesen ruhátlanul. A fején varjú ült, amely a szemében vájkált.

Timur-Melik bejárta a szigetet, és megtalálta a bozótban elbújt rémült poklosokat. Megkérdezte tőlük, mi történt a szigeten. Azok elmondták:

– Láttuk, hogy mindenki, aki a bárkán érkezett, földig hajolt ez előtt az ember előtt, aki a szigetünkön maradt, és padisahnak nevezték őt. Mi pedig jól tudjuk, hogy ha a bélpoklos olyan ruhát ölt fel, amelyben nagy szultán járt, akkor egészséges lesz újra, és sebei meggyógyulnak. Csak ezért vettük le a ruhát erről az emberről. Hívtuk, hogy egyék velünk, vittünk neki ételt, de ő nem nyúlt hozzá. Csak égette folyton a tüzet, és feküdt csöndben, ahogyan most fekszik. Minden ruhája megvan épségben. Nem lehetett szultán, mert senki sem gyógyult meg közülünk.

– Engedd meg, hogy leöljük őket! – kiáltott fel az egyik dzsigit.

– Csak ne szabályainkkal, hogy be ne szennyezze a fényes pengét megmérgezett vérük – mondta rá egy másik, és nyílvesszőt

bocsátott a leprások sejkjének gyomrába. Az kétségbeesett kiáltással futott el, és leprás társai nyomon követték.

– Hagyjátok! – kiáltott Timur-Melik. – Allah már megbüntette őket. Én sokkal szerencsétlenebb vagyok náluk. Egész életemben Horezm sahjának nagyságáért küzdöttem. Véreimet ontottam abban a hitben, hogy Muhammed horezmi sah: új, győzhetetlen Iszkender, és hogy a nemzet megpróbáltatásának napjaiban dicső győzelmekre fogja vezetni a rettenthetetlen muzulmán seregeket. Most szégyellem sebeimet, sajnálom fiatal éveimet, amelyeket haszontalanul vesztegettem el a puszta egy csalóka délibábjának védelmében. Itt fekszik az, akinek roppant hadserege volt, és meghódíthatta volna az egész világot; most annyi ereje sincsen, hogy megmozdítsa kezét, és elűzze fejről a varjút. Itt fekszik elhagyottan, elfeledten, még nadrágja sincsen, hogy elfedje meztelenségét, nincs egy marék hazai földje, amelyet sírhantjára tegyünk. Nekem elég volt a katonáskodásból! Nincs elég könnyem, hogy elmossam velük tévedéseimnek keserű emlékét, amely égeti a lelkemet...

Timur-Melik kirántotta görbe szablyáját, lábával rálépett, és kettétörte. Maga burkolta be a horezmi sah testét turbánja szövetébe, és elmondta felette az egyetlen rövid imát, amelyet tudott. A dzsigitek késekkel gödröt vájtak a homokban: ebbe a gödörbe temették Muhammedet, a horezmi sahot, aki leghatalmasabb volt a muzulmán uralkodók között, és olyan dicstelenül végezte életét, mint a mészáros kése alatt reszkető kecskegida.

Timur-Melik elhagyta a szigetet, és elindult dzsigitjeivel, hogy felkeresse Dzselál ed-Din szultánt, és hírül adja neki atyja halálát. Beszélik, hogy azután hosszú évek során át vándorolt egyszerű dervisként Arábiában, Iránban és Indiában.^[99]

Kurbán-Kizik hazamegy

- Evezetek erősebben! Na, még erősebben!

A folyam árjával orral szembeforduló bárka küzdött a Dzsejhun rohanó sodrával, és lassan közeledett a parthoz.

„A sah lovára ügyelni idegen földön! Ha meggondolja az ember: jobb odahaza éhezni! – elmélkedett Kurbán. – Ez éppen olyan öröm, mint a fürjnek selyemből font kalitkában ülni a teaház ajtaja fölött. A padisah megajándékozott egy arany dinárral. Ilyen nap csak egyszer van egy életben. De hogyan viszem el ezt a dinárt hazáig? Csak úgy, ha a számba dugom, a pofám mögé. A sah megparancsolta, hogy a bárkákat engedjék le a folyón Horezm felé... Nem! Oda nem megyek. Nem, Kurbán nem fog többé sem verekedni a sahért, sem szaladni miatta. Így el lehet futni a világ végéig is... és onnan aztán hová, merre? Kurbán szépen visszatér a szántóföldjére, hogy viszontlássa a gyerekeit...”

Kurbán visszanézett a mögötte elmaradó, sziklás túlsó partra, ahol még láthatta Muhammedet sötét pej lován. Aztán a vízbe ugrott, és kigázolt a partra. Az erődből eszeveszetten futottak ki az emberek, csomagokkal a vállukon; egymást lökdösték az útból, beugráltak a csónakokba, és csak ezt hajtogatták:

– Nyomunkban a tatárok! MeneküljeteK gyorsan!

Senki sem ért rá, hogy Kurbánnal törődjék. Ő hát végigszaladt a parton, elért a kunyhóig, ahol a többi evezőslegénnyel együtt lakott, a szalma között megtalálta zsákját, amelyben a csizmája volt, még egyszer visszanézett a folyóra, és meglátta, hogy egyik bárka a másik után indul el a partról. Kurbán ekkor egy percnyi habozás nélkül indult életének új élményei elé.

Felment a dombra, az erőd falaihoz. Onnan meglátta, hogy a sárga, köves síkságon hogyan lobognak sebes futásban a vörös meg a csíkos köpenyek, és hogyan tűnnek el a szélrózsa minden irányában. Távolabbról pedig porfelhő közeledett.

„Ezek a tatárok” – világlott be Kurbán elméjébe, és előrerohant a száraz sztyeppén. Észre sem vette, hogy mezítelen lábait felszaggatják a hegyes kövek és a tövissek.

„Ott előttem egy domb van. Mögötte szorosnak kell lennie. A tatárok az erőddel meg az átkeléssel fognak foglalkozni. Kell is nekik Kurbán!”

Elfutott egy magányos sírdombig, amely mellett magas rúd állt. A sír mögé rejtőzött, kifújta magát, és kifelé nézegetett.

A porfelhőben már meg lehetett különböztetni a lovasok alakjait. Piros subát viseltek, és mélyen ráhajoltak a lovuk nyakára. Néhányukon páncél vaslemezei csillogtak. Már elért hozzá a tatárok üvöltése, a vad „Khu-khu!” kiáltások és ezernyi alacsony, porlepte ló patájának dübörgése.

Néhány lovas kivált a tömegből, és átvágtatott a síkságon, hogy elvágja a menekülők útját. Kirepültek hüvelyükből a fényes kardok, hullottak az emberek. A tatárok kört formáltak, és anélkül, hogy nyeregből szálltak volna, felragadták az eldobált csomagokat; aztán újra elszáguldottak, hogy csatlakozzanak a sereghez.

Kurbán elcsúszott-mászott egy száraz szakadékig, belegurult, aztán újra futásnak eredt.

Egész napon át csak a puszta síkon járt; néha elhagyott szántóföldek között vitte útja. Az utakon emberekkel találkozott, néha magányosokkal, néha csoportosan vándorlókkal. Amikor megtudták, hogy Kurbán „a fájdalom és a könnyek völgyéből” jött, mind körülállták, és faggatták Bokhara sorsáról, a horezmi sah meneküléséről, meghívták a tűzhöz, megosztották vele a hamuban sült lepényt, és újságokra szomjasan hallgatták.

Kurbán elmesélte, hogyan verekedett egymaga több tatárral, hogyan vágta le valamennyit, és hogyan lőtték ki alóla a lovát. Most útban van gyalogszerrel hazafelé, és nincs egyéb kívánsága e világon, mint meglátni a vén topolyafát azon a helyen, ahol az öntözőcsatorna befordul az ő szántója felé; csak a gyermekeit szeretné még egyszer sorra ölelni...

Végül maga is kezdte már hinni a saját meséit, de arról hallgatott, hogyan vitte ki a padisahot a bárkából a partra, mert mindenki átkozta Muhammedet, aki a nemzeti gyász napján elhagyta hazája földjét. Népét átengedte a mongolok és tatárok kényének-kedvének, de ő maga félt dzsahid-vértanú módjára meghalni a csatamezőn.

Egy helyen Kurbán sok embert látott egy szakadékban. Odament. Az emberek odább húzódtak, és helyet adtak neki a tűznél. A tatárokról és a velük való találkozásairól folyt a szó.

– Egy faluból valók vagyunk valamennyien. Ez történt minálunk: összegyűltünk az utcán beszélgetni vagy tízen. Egyszerre csak belovagolt a faluba egy tatár. Egyenesen nekünk vágatott, és se szó, se beszéd, kezdi levágni az embereket, egyiket a másik után. Egy férfi sem merte felemelni a kezét a magányos lovas ellen. Akinek sikerült átmászni a kerítésen, mint nekünk, az megmenekült.

– Én meg ezt hallottam: odaér a tatár egy emberhez, aki a mezőn dolgozik. A tatárnál nincs semmi fegyver, amivel végezhetne az emberrel. Rettentő hangon rákiált: „Fektesd a fejedet a földre, és ne mozdulj!” És mi történik? Az ember lefeküdt a földre, a tatár pedig elvágatott a másik lovához, amely meg volt rakva rablott holmival, előkeresett egy kardot, visszajött, és levágta az ember fejét.

Így ültek a tűznél, keseregtek, mennyit szenvedett a nép, és kínálták Kurbánt lepénydarabkákkal meg liszttel kevert forró vízzel megtöltött csészével.

Hirtelen egy ijesztő, rekedt hang kiáltott felettük:

– Hé, ti! Kössétek csak hátra egymás kezét!

Odafent, a szakadék szélén felbukkant vörös lován egy tatár lovas.

– Jaj nekünk! Itt az utolsó napunk! – mormogták az emberek, és kezdték leoldozni öveiket, hogy engedelmesen összekötözzék társaik kezét, amelyet azok megadással nyújtottak eléjük.

– Állj! – szólt Kurbán. – Hiszen ez egyedül van. Nem tudjátok megölni és elmenekülni?

– Félünk!

– Ha mi magunk kötözzük össze egymás kezét, biztos, hogy megöl. Jobb, ha mi öljük meg őt. Talán sikerül megmenekülnünk.

– Nem, nem! Dehogyan merjük megpróbálni!

Remegve folytatták mindnyájan egymás kezének a megkötözését.

Kurbán, hajlongva és kis csomagját maga előtt nyújtogatva, mintha ajándékot vinne, felkapaszkodott a meredeken, és odament a tatárhoz.

A lovas öreg volt már. Ritkás ősz szőrpamacs csüngött le az álláról. Arcát kicserezte a szél, felbarázdálta az idő. Összehúzott szemének nézése olyan volt, mint a szúrós szilánk.

– Mi ez? – kérdezte, és lehajolt a lóról a csomaghoz. Kurbán erre elkapta a lovas fejét meg a kezét. A ló megriadt, oldalt ugrott, és elfutott. Kurbán nem eresztette el a tatárt, és a földön huzatta magát, amíg csak a lovas le nem zuhant. Akkor késével levágta, mint ahogyan az ürüket szokta levágni.

Kurbán felállt, és körülnézett. A tűznél volt emberek közül az egyik futott lefelé, ahogyan csak a lába bírta, a többiek elbújtak, és csak a szakadékból leselkedtek kifelé. Aztán kettejük odamerészkedett.

– Már nem lélegzik – szólt az egyik, aki a tatár fölé hajolt.

– Most becsületesen szét kell osztani mindent, ami rajta van – mondta a másik, és nekiállt, hogy lehúzza a halottról a báránybőr subát, amely alatt nem volt ing, csak a tatár mezítelen, barna teste.

Mindnyájan odamentek a lóhoz, és segítettek Kurbánnak megfogni. Kurbán ekkor így szólt:

– Vigyetek mindent, amit akartok, de a vörös ló az enyém. Láthatjátok, hogy ez nem mongol ló, hanem tőlünk lopott parasztló. Ezzel szántom majd a földemet.

– Inkább vessünk rá sorsot – szólt az egyik ember, és a kezére csavarta a ló kantárszárát.

– Vigyázz, a tatár él! Már felkel! – kiáltotta el magát Kurbán, mire az ember rémülten dobta el a kantárszárát, és elszaladt.

Kurbán leoldott és földre dobott minden zsákot meg táskát, ami csak volt a lovon, egyetlenegyét, a legnehezebbiket kivéve. Nyeregbe pattant, és így kiáltott:

– Szép kis dzsigitek vagytok! Ti rémült patkányok, akik szaladtok a felemelt bot elől! Ha oroszánok lettetek volna, akkor egyesült erővel nemcsak kikergettünk volna minden tatárt és mongolt, de minden horezmi sahot, szultánt, béget és kánt is, akik elszedték a földjeinket. De ti csótányok vagytok, akik elbújtok a lyukba, és féltek minden nesztől! Így persze a legeslegutolsó tatár is eltapos titeket. Béke veletek, és emlékezzetek majd Kurbán-Kizikre, a földkerekség hősére! – feléjük intett, és elvágatott a pusztaságba.

Kurbán keresi családját

Minél közelebb vitte Kurbánt a lova Bokharához, annál több szétrombolt községet és ebek kikezdte hullát talált az útján. Elhízott kutyák vonszolták el a holttestektől földig lógó hasukat, behúzták farkukat, és lefeküdtek a földre, még ahhoz is lomhák voltak, hogy megugassák az idegent. Egy elhagyatott helyen Kurbán kibontotta a tatár bőrzsákját, amely a ló nyergén csüngött. Remélte: abban rejtegette az összerablott aranyat. Talált is benne három kovácskalapácsot, reszelőt, csípővasat, egy zacskó kölest, egy darab főtt húst és tíz lepényt. Hol van hát az arany? Egy összegöngyölt rongyban talált egy bőrrszényt. Abban pénz volt – nem arany, csak egy marék ezüst- és rézpénz. De ezek a dirhemek is jó szolgálatot tesznek majd a gazdaságban. Kurbán pofája mögött őrizte még a horezmi sah aranydinárját is.

Néhány falu körül a szántóföldeken már dolgoztak a parasztok. Panaszkodtak Kurbánnak, hogy a víz most rendetlenül és ritkán folyik az öntözőcsatornákbán; egyes földek kiszáradtak, másokon a szétömlő víz alámosta a már felszántott és bevetett földeket. Mindenfelé új árkok vájódtek a földbe.

Amikor Kurbán már nem volt messze a falujától, egy néptelen falucskában találkozott egy ismerős paraszttal, Kuvonccsal. Ismerőse rámutatott egy-egy halom kormos kőre és hamura:

– Itt van mindaz, ami a házamból megmaradt! – szolt Kuvoncs, szomorúan ingatva a fejét. – Csak járok, csak járok, szólongatom gyermekeimet, de nem jönnek. Aznap, amikor idevágattak a mongolok, a mezőn voltam. Füstöt pillantottam meg, és láttam, hogy a szomszédaim eszeveszetten futnak. Utánuk eredtem, gondoltam, bizonyosan elmenekült a családom is, mint a többiek. Amikor éjjel visszatértem és kerestem a házamat: nem volt más a helyén, csak ezek a kövek meg izzó hamu. Nem tudom, a mongolok vitték-e el a gyermekeimet vagy a tűzben veszték-e oda mind... De talán még előkerülnek valahonnan...

Kurbán aggodalomtól nehéz szívvel lovagolt tovább. Már egészen sötét volt, amikor ott találta magát a vén topolyafánál, amelynél a mellékcsatorna elfordul az ő szántóföldje felé.

Az öntözőcsatornában folyt a víz. A néma éjszakában, a hold fehér fényében Kurbán közeledett a házához. Az udvarra vezető kapu szárnyai szélesen ki voltak tárva. Kurbán leugrott lováról, az eresz alá állította, és a ház ajtajához lépett. Az ajtó keresztbe tett deszkával volt beszögezve. Zöreje sem, sóhajtás sem hallatszott az ajtó mögül.

Még a kutya sem jött elébe.

Kurbán összeszedett egy nagy halom szalmát, és lova elé dobta. Aztán a fal ismerős kiugrásain felmászott a háztetőre. Ott lefeküdt egy száraz fűhalomra. Elalvóban Kuvoncs szavai jártak a fejében: „Talán előkerülnek még valahonnan...”

Kora reggel, amikor a hideg szélben átfázott Kurbán ide-oda forgolódott a kunyhó tetején, különös hangra neszeit fel: olyan volt, mint egy távoli nyögés. Kurbán hallgatódzott. A nyögés ismétlődött. Alulról szűrődött fel. Ki nyög? Valaki, aki tatár ütötte sebben haldoklik? Vagy egy haldokló tatár?

Kurbán leszállt a tetőről, és lovához sietett. A ló már felfalta az egész szalmát, és türelmetlenül kapálta a földet. Kurbán most elővette a bőrzsákból az egyik kalapácsot. Feltörte a kunyhó ajtaját, és bement. Odabent sötét volt. Kutatni kezdett az ágyon, és egy arcot érzett. Megtapogatta és megismerte az anyját. Úgy feküdt, mint a halott, de egy halk hang azt nyögte:

– Tudtam, fiacskám, hogy visszatérsz. Kurbán nem hagy el minket.

– De hol vannak a többiek?

– Mind elmenekültek a hegyekbe, de én itt maradtam, hogy vigyázzak a házra, és egészen legyengültem. Nyilván halottnak néztek, és rám szegezték az ajtót. Jól van már, fiacskám, csak hogy itthon vagy. Most már minden rendbe jön majd.

Kurbán fazekat keresett elő, vizet hozott a csatornából, rőzsét gyűjtött. Tüzet rakott a tűzhelyen, és odatette a fazekat. Kölest szórt bele. A kunyhóban világos lett és meleg. Az öregasszony soványan, legyengülten feküdt a helyén, mozdulásnyi ereje sem volt. Orra kihegyesedett, és száraz, lepedékes ajka egyre csak azt suttozta: – Hát megjöttél, fiacskám!

Kurbán elvezette lovát a tarlóra, megbéklyózta, és ott hagyta, hogy legeljen. Mellette volt a szántóföldje, olyan kicsi, mint egy

tenyér – hogyan tarthatja el belőle a családját? Az aratás felét még oda is kellett adni a szántó föld gazdájának, a bégnek! A szántót már felverte a gyom. Távolabb húzódtak a szomszédok ismerős földecskéi. Azokat is benőtte a dudva, a fű. Embernek sehol nyomát sem lehetett látni. Az öreg, dadogó kovács, Szakou-Kuli kis házának leégett, kormos falai meredeztek feléje a távolban. Körülötte a fákon hervadtan, összezsugorodottan csüngtek a levelek.

De lám, egy magányos ember lépkedett lassan a mezőn, meg-megállt, lehajolt: alighanem a csatornát próbálta javítani.

– Oje! – kiáltott Kurbán.

Az ember kiegyenesedett, kezét a szeme fölé tartotta, és arrafelé figyelt.

– Oje! Kurbán-Kizik! – kiáltotta el magát, és mindketten sietve indultak el a kis csatorna mentén egymás felé. Már messziről nyújtogatták egymás felé a kezüket, majd amikor találkoztak, összeölelkeztek. A szomszéd volt ez, az öreg Szakou-Kuli, akinek már unokái is voltak.

– Milyen idők, milyen idők! – sóhajtotta az öreg, és megtörölte a szemét a ruhája ujjával.

– Egészséges-e a családot? Él-e a tehened? Dolgozik-e a szamarad? Szaporodnak-e a juhok? – kérdezte Kurbán.

– Jöttek a subás tatárok, elhajtották a szomszédok állatait, keresztbe fektették a nyergükre, és magukkal cipelték a négy juhomat és a leányunokámat, a családom többi tagja meg elmenekült a hegyekbe. Visszavárom őket, hacsak el nem pusztultak az éhségtől... A tehén meg a szamar megvan.

– Hát az én családom? – kérdezte Kurbán. A lélegzete is elakadt, amíg a válaszra várt.

– Rád öröm vár: feleséged tegnap visszatért, és az én szegény házam romjai között töltötte az éjszakát. Már jön is ott a földeken át...

És Kurbán meglátta a távolban felesége ismerős piros ruháját. De miért látja úgy elhomályosodott szemével, mintha ingadoznék, mintha lebegne a földek fölött? Kurbán egyszerre nagyon elkomolyodott: érezte a saját fontosságát. Ő a család feje, neki kell újra összefogni a családját, és rendbe hozni a szétzüllött gazdaságot.

– Hát akkor se baj, Szakou-Kuli – mondta az öregnek. – Neked van tehened és szamarad, nekem van lovam. Befogjuk együtt az állatokat, és felszántjuk a földecskéinket. Háború, az mindig van körülöttünk. Tegnap a kipcsák bégek jártak itt, ma a mongol kánok. Megszabadulunk-e tőlük valaha? De mi, földművesek, semmit sem várhatunk. A mi dolgunk: gabonát vetni; ha magunk nem gondoskodunk magunkról, mások miatt ugyan éhen veszhetünk.

– Helyesen mondtad. Nem szabad vesztegetnünk az időt. A föld magot, ekét és vizet követel!

Turkán-Hatun császárnő menekülése

A Sárkány eme szörnyű évének tavaszán Maverannagr már Dzsingisz kán hatalmában volt. Mint a gondos gazda, aki értékes jószágot örökölt, a mongol kagán gondoskodni kezdett a rend és a békés élet helyreállításáról. Dzsingisz kán minden városban tatár helyőrséget állított fel, bennszülött hakimokat nevezett ki, de melléjük állította a maga mongol kormányzóit, hogy a nagykagán örökké éber szeme mindent lásson, és mindent tudjon.

Néhány paraszt, bár még ijedten és bizalmatlanul, lassan visszatért a falujába, és hozzáfogott földje megműveléséhez. De a rend csak lassan állt helyre; az egész országban bolyongtak az éhes, otthontalan menekültek csapatai, bandákba verődtek, és a mongolok példájára ők is fosztogatták a szétrombolt falvakat. Most már csak a Dzsejhun alsó folyásának vidéke, Horezm szíve nem hódolt be, ahol a horezmi sahok gazdag fővárosa, Gurgandzs állt – ez a vidék úgy maradt a mongolok hódításainak közepette, mint egy sátor, amelynek köteleit elvágták. Dzsingisz kán elhatározta, hogy ráteszi kezét erre a földre is, és e terület meghódítását három fiára: Dzsucsira, Dzsagatájra és Ugedejre bízta. Hadseregének jelentős részét rendelkezésükre adta. Dzsagatáj és Ugedej délről indultak Horezmnak, a Dzsejhun-folyó partján, a mindig engedetlen Dzsucsi viszont késlekedett; Dzseng körül maradt seregeivel, vadszamarakra vadászott, és elszedte a pusztalakók lovait – csupa fehéret és őzpejt, amelyet a kagán kedvelt.

Dzsingisz kán félbeszakította főserege útját, és elhatározta, hogy a telet a Dzsejhun partján tölti. Elküldte Gurgandzsba Danismend-Hadzsibot, azoknak a horezmi méltóságoknak egyikét, akik a sah mellől az ő oldalára álltak. Danismend-Hadzsib jelentkezett az öreg császárnőnél, Turkán-Hatunnál, és közölte vele, hogy a nagykagán nem vele visel háborút, hanem csak fiával, Muhammed horezmi sahkal, nem is annyira bűnei miatt, amelyeket ellene elkövetett, hanem azért, hogy megbüntesse engedetlenségéért és azért a keserűségért, amelyet anyjának okozott. Danismend-Hadzsib még azt is hozzáfűzte, hogy ha Turkán-Hatun behódol neki, akkor

Dzsingisz kán megígéri, hogy nem érinti és nem pusztítja el azokat a területeket, amelyek a császárnő hatalma alatt vannak.

De vajon hihetett-e a furfangos Turkán-Hátún császárnő a mongol uralkodónak, aki csak saját mongoljaival szemben volt becsületes, míg a többi népet úgy tekintette, mint a vadász, aki kis dudáján játszik, hogy előcsalogassa a vadkecskét, zsákmányul ejtse, és pecsenyét süssön magának belőle.

Danismend-Hadzsib Gurgandzsba való megérkezésével egyidőben Kelifből is bevitorláztak bárkák. Egyikük hozta az egyszerű földművesnek öltözött Inancs kánt, aki átadta a horezmi sah levelét a császárnőnek. A levélben a padisah arról értesítette anyját, hogy feladja a Dzsejhun-folyó partján tartott védelmi vonalat. Eltávozik Khoraszánba, hogy ott nagy sereget gyűjtsön. Hívta Turkán-Hatunt: jöjjön el hozzá egész háremével együtt, mert nem bízhatik Dzsingisz kánban.

Ez a híradás annyira felizgatta Turkán-Hatunt, hogy megfélekedezett még a szemfényesítő vizéről is, amellyel mindennap öblögette a szemét. Úgy látta, hogy veszedelmes Horezmben maradnia, tehát parancsot adott, hogy szereljenek fel egy nagy karavánt, összeszedte a horezmi sah valamennyi feleségét és gyermekét, megrakta a tevéket értékes holmikkal, és megindult a kara-kumi homoksivatagon át délre, a Kopet-Dag hegyei felé.

Elutazása előtt az öreg császárnő úgy határozott, hogy biztosítja unokáit későbbi esetleges vetélytársak ellen. Megparancsolta a főhóhéznak: mindazokat a fiatal túszokat, akik a sah udvarában éltek, korukra való tekintet nélkül vigye ki csónakon a Dzsejhun-folyónak egy mély helyére, kössön lábukra nagy köveket, és fojtsa őket a vízbe. Mind a huszonhét ifjat és gyermeket, Horezm hatalmas hűbéres kormányzóinak fiait, vízbe ölték, egyetlenegynek kivételével.

Az összes túszok közül az egy Omár kánnak, a türkmén földön levő Jázer^[100] kormányzója fiának életét hagyta meg Turkán-Hatun. Ezt csak azért tette, mert maga is Jázer felé tartott, és Omár kán meg a szolgálói ismerték az utat a pusztán át. A Kara-Kum homoksivatagjain való nehéz átkelés idején, amely tizenhat napig húzódott el, Omár és emberei híven és odaadóan szolgálták az öreg császárnőt.

Amikor a karaván már közeledett Jázer határaihoz, és a homoktengeren túl feltűntek a hegyek sziklás csúcsai; Turkán-Hatun kivárta, amíg a fiatal Omár kán elaludt, és akkor parancsot adott, hogy vágják le a fejét.

A császárnő a karavánt Ilál megközelíthetetlen erődjébe vezette, amely egy magányos szikla csúcsán feküdt. Itt tartózkodott egész udvarával mindaddig, amíg a környéken fel nem tűntek a mongol előcsapatok, amelyek Muhammed sahot keresték.

A császárnő testőrparancsnokainak egyike azt ajánlotta uralkodónőjének, hogy haladéktalanul meneküljön unokája, Dzelál ed-Din védelme alá, aki Iránban gyűjtött katonákat a mongolok elleni harcra. Senki sem beszélt másról, mint Dzelál ed-Din bátorságáról, hadserege erejéről, meg arról, hogy ő az egyetlen, aki majd kiúzi az ellenséget.

– Soha! – kiáltott fel dühösen az öregasszony. – Inkább vesszek el a mongolok kardjától! Hogyan? Annyira lealacsonyodjam, hogy kegyet fogadjak el a gyűlöletes türkmén nő, Aj-Dzsidzsek fiától? Ennek a védelme alatt éljek, amikor unokáim vannak a magam nemes kipcsák véréből? Inkább esem Dzsingisz kán fogságába, és türök nála minden megaláztatást és gyaláztatot.

A mongolok csakhamar odaértek, és ostrom alá fogták az erődöt. A szikla köré zárt körsáncot építettek, amely elvágta az ostromlónak minden összeköttetését a külvilággal. Az ostrom négy hónapig tartott, és amikor a ciszternákból és a pincékből elfogyott az utolsó csepp víz is: Turkán-Hatun elhatározta, hogy megadja magát. A mongolok az anyacsászárnővel együtt elfogták a horezmi sah egész háremét és kiskorú fiait is. A fiúkat azonnal megölték, a sah feleségeit és magát Turkán-Hatunt pedig elküldték Dzsingisz kán táborába. Az egész kíséretet és a testőrség valamennyi tagját szintén kardélre hányták.

A mongol uralkodó haladéktalanul szétosztotta a horezmi sah leányait fiai és bizalmasai között, a gonosz Turkán-Hatun császárnőt pedig megtartotta, hogy mutogathassa a lakomáin. A bejárat mellett kellett ülnie a sátorban, és panaszos dalokat énekelnie; Dzsingisz kán pedig lerágott csontokat dobált oda neki.

Így tengette életét ezentúl Turkán-Hatun, aki valamikor Horezm korlátlan uralkodónője volt, és önmagát „a földkerekség valamennyi

nője fejedelemasszonyának” nevezte.

MÁSODIK RÉSZ

A NAGY HOREZM UTOLSÓ NAPJAI

Dzselál ed-Din harcra hívja ki Dzsingisz kánt

*AMÍG EL NEM VETETTED A MAGOT, NEM ARATHATSZ.
AMÍG NEM TETTED KOCKÁRA ÉLETEDET,
NEM GYŐZÖD LE AZ ELLENSÉGET.
[SZAADI, XII. SZÁZAD]*

Miután elváltak a horezmi sahtól, Dzselál ed-Din és más anyától való öccsei, Ozlág sah és Ak sah, hetven lovas kíséretében Mangislakba mentek. A környékbeli nomádok adtak alájuk friss lovat. Az ifjú kánok váltott lovakon száguldottak át a Kara-Kum sivatagon, és elértek Gurgandzsba, Horezm fővárosába.

Ott közölték a legelőkelőbb bégekkel, hogy Muhammed sah megváltoztatta végrendeletét, és Dzselál ed-Din szultánt rendelte utódjául. Bár a volt trónörökös, Ozlág sah is megerősítette ezt a hírt, a kipcsák bégek nem akartak megbékülni a nem kipcsák vérből származó szultánnal. Titokban összebeszéltek, hogy elteszik láb alól Dzselál ed-Dint.

A Kelifből odaérkezett Inancs kán értesítette a szultánt az összeesküvésről.

– Mit kezdhetek a kígyóknak és tarantelláknak ebben a városában, ahol még a veszedelem idején sincs egyetértés?! – szolt Dzselál ed-Din. Éjjel, Timur-Melik és háromszáz türkmén kíséretében észrevétlenül elhagyta Gurgandzsot, és elindult délnek a Kara-Kumon át.

A kis csapat néhány nap alatt megtette a nehéz utat, amelyen a karavánoknak tizenhat ízben kellett éjjelezniük, és elérte Nesza^[101] városát. Egy előreküldött felderítő jelentette, hogy a Kopet-Dag hegylánc lábánál elterülő zöld mezőn idegen formájú jurtákat ütöttek fel, és mellettük szokatlan fajtájú, béklyós lovak legelnek. Nyilván mongolok táboroznak ott, a számuk legalább hétszázra rúg. Timur-Melik így szolt:

– Bár lovaink kimerültek a nehéz sivatagi út után, de elég lesz az erejük ahhoz, hogy rátörjünk a mongol táborra. Csak érünk annyit, hogy megbirkózzunk ezzel az ellenséggel?

– Bátraké a szerencse! – felelte Dzselál ed-Din.

Dzselál ed-Din csapata váratlanul bukkant fel a homokdombok közül, és elkeseredett dühvel vetette rá magát a mongol táborra. Az ütközet heves volt; halálmegvetéssel küzdött mind a két fél. A mongolok bírták kevésbé: rendetlen futásnak eredtek, és aki tudott, elbújt a föld alatti vízvezető csatornákban. Csak keveseknek sikerült megmenekülnie.

Ez volt az első olyan összecsapás, amelyben a türkmének legyőzték a többségben levő mongolokat. Eddig a mongolok olyan rettegést öntöttek a lelkekbe, hogy legyőzhetetlennek tartották őket.

Dzselál ed-Din így szólt:

– Ha a mongolok nem a nyílt síkságon ütöttek volna táborot, hanem Nesza megerősített falai mögé húzódnak: elcsigázott lovainkon nem tudunk volna elhaladni mellettük. Gyorsan! Fogjátok össze lovaikat, és nyergeljétek fel! Nagy út áll még előttünk.

Valamennyi lovas sietve átült a friss mongol lovakra, és hegyi ösvényeken keresztül délnek indultak, Nisapur városa felé.

Néhány nappal később Nesza alá érkezett Gurgandzsból a horezmi sah két másik fia: Ozlág sah és Ak sah, akik nem mertek odahaza maradni, mert féltek a kipcsák kánok árulásától. Nagy kísérettel érkeztek, és hiába próbáltak meg észrevétlenül elsiklani a mongol őrcsapat mellett: körülvették őket, és valamennyiüket megölték.

Ezalatt Dzselál ed-Din pihenő nélkül haladt egyre előre, Nisapuron és Zuzenen át. Egyik hegyi erőd parancsnoka felajánlotta neki, hogy maradjon az erődben: bízta magát az áttörhetetlen, ódon falakra. Dzselál ed-Din így felelt:

– A hadvezérnek nyílt mezőn kell kiállania, nem pedig falak mögé zárkóznia. Akármilyen erős lehet az erőd: a mongol megtalálja a módját, hogy hatalmába kerítse.

Busztban Dzselál ed-Dinnek már jelentékeny serege volt, mert összegyűjtötte a horezmi sah szétszóródott hadainak katonáit. Itt

egyesült Amin-al-Mulk seregével, elűzte azt a mongol csapatot, amely Kandahart ostromolta, majd Gaznába érkezett: ez volt annak a tartománynak fővárosa, amelynek valamikor helytartójául rendelte a horezmi sah. Ott fogadta a környék összes bégjeinek hűségesküjét.

Dzselál ed-Dinnek most körülbelül harmincezer türkmén harcosa volt. Ugyanennyi afgán, karluk és más törzsbeli harcos is csatlakozott hozzá.

Ezzel a hatvanezer főnyi gyalogos és lovas katonából álló hadsereggel indult Dzselál ed-Din a mongolok ellen, és tábort ütött Perván városkánál, a kis Lugar folyó forrásánál, amely a Kabulba ömlik.

Innen tört be Toharisztánba, és szétverte Mukadzsek mongol seregét, amely Varián erődjét ostromolta. A mongolok, akiknek ezer halottjuk maradt a csatatéren, sietve átkeltek a Pjandsir folyón, szétrombolták a hidakat maguk mögött, és visszatértek Dzsingisz kánhoz.

Dzselál ed-Din futárt küldött Dzsingisz kánhoz ezzel a rövid levéllel:

„Jelöld meg a helyet, ahol megütközhetünk. Ott várlak majd.”

Dzsingisz kán nem felelt a levélre, de nyugtalanította Mukadzsek seregének veresége és Dzselál ed-Din vakmerősége. Negyvenezer lovas küldött ellene, mostohaöccsének, Siki-Hutuhu-Nojonnak vezérletével.

Dzselál ed-Din bátran szembeszállt a mongolokkal. A csata egy völgyben folyt le, egy farszah távolságra Pervántól. Az ütközet előtt Dzselál ed-Din ezt a parancsot adta seregének:

„Vitézeim, őrizzétek meg lovaitek erejét addig, amíg a dobokat meg nem verik. Csak akkor üljétek nyeregbe. Addig gyalog harcoljatok; lovaitek kantárát kössétek hátul az övetekhez.”

A csata két napig tartott. Siki-Hutuhu-Nojon, amikor látta, hogy mongol katonái kifáradtak, és lankadni kezd az erejük, az ellenséggel pedig sehogy sem bírnak, második nap cselhez folyamodott. Parancsot adott: készítsenek nemezből bábukat, és ültessék fel a tartalék lovakra. Eleinte bevált a fogás, és a muzulmán sereg bátorsága már-már megingott, de Dzselál ed-Din felbátorította harcosait, és azok kitartóan küzdöttek tovább.

Végül Dzselál ed-Din parancsot adott, hogy verjék meg a dobokat. Mindenki lóra pattant. A szultán rohamra vezette lovasait. Ő maga a mongol hadsereg közepébe vetette magát, és kettészakította a sereget. Ekkor a mongolok olyan eszeveszett futásnak eredtek, hogy lovuk patája is szikrákat hányt bele.^[102] Dzselál ed-Din lovasai pihent paripáikon könnyen utolérték, és ütötték-vágták a megfutamodott ellenséget. Siki-Hutuhu-Nojon szétvert seregének csak jelentéktelen maradványaival tért vissza Dzsingisz kán táborába.

A Perván melletti csata és a legyőzhetetlen mongolok vereségének híre elterjedt hegyen-völgyön. Az a mongol sereg, amely Balh erődjét ostromolta, tüstént abbahagyta az ostromot, és elvonult észak felé. Néhány városban, amelyet megszállva tartottak a mongolok, a lakosok megtámadták és leölték a helyőrséget. Dzsingisz kán ekkor szokott ravaszságához folyamodott: kémeket küldött a Dzselál ed-Dinnel szövetséges kánokhoz, és arannyal megrakott tevéket ígért nekik, ha cserbenhagyják a hős szultánt.

A zsákmány elosztásakor Dzselál ed-Din táborában rövidesen viszálykodások támadtak semmiségek miatt. Egy arab ló miatt kitört veszekedésben egyik kipcsák kán lovaglóostorával fejére ütött Agraknak, egy nagy csapat vezérének, és Dzselál ed-Dinneknem sikerült őket kibékítenie. Ezután Muzafár-Melik, az afgánok vezetője, és Azam-Melik a maga karlukjaival, meg Agrak a keldzsi harcosokkal – az ármányos Dzsingisz kán felbujtására – kivált Dzselál ed-Din hadseregéből. Az ürügy a kipcsák kánok fennhéjázása és gonoszsága volt – azoké a kipcsák kánoké, akik korbáccsal merik megütni más törzsek vitézeit.

– Ugyanezek a türkek^[103] azelőtt féltek a mongoloktól. Azt erősítették, hogy mások, mint a közönséges emberek, hogy legyőzhetetlenek, mert kard nem járja őket. Ezért nem félnek szerintük a mongolok senkitől a világon, és ezért nincs erő, amely megküzdhetne velük. Most meg, amikor szétvertük a mongolokat, és mindnyájan láthattuk, hogy csak olyan a fajtájuk, mint minden más emberé, sebezhetők, és éppen olyan piros vér folyik az ereikből, mint akárkiéből, a kipcsákok nem győznek hencegni, és sértésekkel halmoznak el minket, akik segítségükre voltunk a csatákban...

Dzselál ed-Din tehetetlen volt velük szemben. Hiába bizonygatta, hogy Dzsingisz kán könnyen elbánik majd az ellenségeivel, ha

külön-külön támadhatja meg mindegyiküket, nem hajlottak a szavára. Fele hadserege cserbenhagyta. Csak Amin-al-Mulk türkménjei maradtak mellette.

Amikor Siki-Hutuhu-Nojon visszatért Dzsingisz kánhoz, és elbeszélte neki a perváni csata történetét, Dzsingisz kán, mint mindig, látszatra nyugodt és kifürkészhetetlen maradt. Csak ennyit mondott:

– Hutuhu megszokta, hogy mindig ő győzzön, és ő kerekedjék felül. Most megpróbálta, milyen keserű a vereség íze: ezentúl majd figyelmesebb és óvatosabb lesz, amikor hadba száll.

De azért Dzsingisz kán sürgősen intézkedett. Összevonta minden csapatát, amelyet csak módjában volt összegyűjteni, és hatalmas erővel kelt hadra. Olyan villámgyorsan hajszolta előre lovasait, hogy még ebédet sem főzhettek maguknak útközben. A kagán egyenesen Gaznának tartott, és amikor a szekérút véget ért, hátrahagyta egész szekértáborát, és a szűk ösvényeken haladt tovább a hegyeken át.

A Szind melletti ütközet

*EZENTÚL NEM LOVAMNAK NEVEZLEK MAJD,
HANEM TESTVÉREMNEK.
TÖBBET ÉRSZ NEKEM ÉDESTESTVÉREMNÉL.
[KITABI-KORKUD]*

A szövetséges csapatok távozása után Dzselál ed-Din már nem bocsátkozhatott nyílt csatába a mongolokkal, amint eredeti terve volt, hanem elindult dél felé. Útjában a sebes és bővizű Szind-folyó^[104] tartóztatta fel, amelynek vize hegyek között szorult meg. A szultán bárkákat és tutajokat keresett, hogy átkeljen a folyón, de a rohanó hullámok szétverték minden vízi járművet a magas, sziklás partokon. Végül előkerítettek egy bárkát, és Dzselál ed-Din megpróbálta beleültetni anyját, Aj-Dzsizseket, feleségét és a többi nőket, akik elkísérték a hadjáratra. De az a bárka is nekicsapódott a szikláknak, és szétzúzódott: a nők kénytelenek voltak a parton maradni a hadsereggel együtt.

Hirtelen futár száguldott elő, és ezt kiáltotta: „Itt vannak a mongolok!” Ekkorra leszállt az éj, és mindent bevont fekete fátyolával.

Dzsingisz kán, amikor megtudta, hogy Dzselál ed-Din átkelőhelyet keres a Szind-folyón, elhatározta, hogy foglyul ejti. Egész éjjel vezette hadát, és hajnalhasadtakor meglátta ellenfelét. A mongolok három oldalról közeledtek a szultán csapataihoz. Félkörben megfeszített íj formájában álltak meg: az íj húrját a Szind-folyó képezte.

Dzsingisz kán elküldte Uner-Gulidzsut és Gugusz-Gulidzsut, hogy csapataikkal szorítsák vissza a szultánt a parttól; egész hadseregének pedig kiadta a parancsot: „Ne nyilazzátok le a szultánt! Parancsoljuk, hogy élve fogjátok el.”

Dzselál ed-Din a muzulmán sereg közepén volt; legvakmerőbb lovasai vették körül. Amikor meglátta egy halmon Dzsingisz kánt, aki erről a magaslatról vezette a csatát, a szultán rohamra vezette dzsigitjeit, olyan harci dühvel, hogy megkergette a mongolokat, és maga az uralkodó is korbáccsal verte a lovát, úgy menekült előre.

De az előrelátó és elővigyázatos Dzsingisz kán az ütközet megkezdése előtt lesbe állította egy rejtekhelyre tízezer lovasát. Ezek most oldalról előszáguldottak, rárohantak Dzselál ed-Dinre, visszavetették, és rázúdultak a türkmének jobbszárnyára, amelyet Amin-al-Mulk vezetett. A mongolok benyomták sorait, és beszorították a sereg közepébe, ahol mindnyájan összekeveredtek, és hátrálni kezdtek.

Ezután a mongolok a balszárnyat is szétverték. Dzselál ed-Din dzsigitjeivel délig folytatta a küzdelmet, és – elveszítve szokott higgadságát – hajszolt tigrisként vetette magát hol a bal-, hol a jobbszárnyra.

A mongolok eszükben tartották a szultán parancsát: „Nem szabad a szultánra nyilazni”, és a gyűrű Dzselál ed-Din körül egyre szorosabb lett. Elkeseredetten vagdalkozott, minden igyekezete az volt, hogy átvágja magát az ellenség sorai között. Amikor átlátta, hogy a helyzet reménytelen: a szultán átült kedvenc türkmén lovára, eldobta sisakját és minden hadifelszerelését, csak kardját tartotta meg. Megfordította lovát, és leugratott vele a magas szikláról a szilaj sodrú Szind sötét hullámaiba. Amikor sikerült átúsztatnia a folyón, és lovával felkaptatnia a meredek partra: Dzselál ed-Din megfenyegette kardjával a tulsó parton álló Dzsingisz kánt, és elvágatott – elnyelte a sziklabozót.

Dzsingisz kán mértéktelen elcsodálkozásában szájára tapasztotta a kezét. Majd Dzselál ed-Din után mutatott, és így szólt fiaihoz:

– Minden apának ilyen fiának kellene lennie!

A mongolok, amikor látták, hogy Dzselál ed-Din a folyóba veti magát, utána akartak úszni, hogy ott fogják el, de Dzsingisz kán megtiltotta a további üldözést.

Dzselál ed-Din egész seregét lemészárolták. Szultánjuk anyját és feleségét a folyóba dobták a halálra szánt vitézek, hogy élve ne jussanak a mongolok kezére.

Csak Dzselál ed-Din hétéves fia maradt életben; őt elfogták a mongolok. Dzsingisz kán elé állították. A fiú oldalt fordult a kagántól, úgy sandított feléje, bátor, gyűlölettől égő tekintettel.

– Ellenségeink fajtáját gyökerestül kell kitépni – mondta Dzsingisz kán. – Az ilyen vakmerő muzulmánok utódai leölnék az én unokáimat. Etessétek meg az agaramat ennek a fiúnak a szívével.

Egy mongol hóhér – szája a füléig szaladt a büszke vigyorgástól, hogy bemutathatja művészetét a nagykagán előtt – felgyúrte ruhaujját, és a fiúhoz lépett. Hátára dobta, és mongol szokás szerint egy pillanat alatt felhasította késével a mellét. Azután bedugta kezét a bordák alá, kitepte a párolgó kis szívet, és odavitte Dzsingisz kánnak.

A kagán felhördült, mint egy öreg vadkan. – Khu-khu-khu! – ismételte rekedten. Azzal megfordította őzsínű lovát, és görnyedten, komoran indult tovább, felfelé a szűk, sziklás kis ösvényen.

A Szind melletti ütközet után sok országot bebarangolt Dzselaál ed-Din szultán, és még sok éven át harcolt sikerrel a mongolok ellen vakmerő kis csapatainak élén, de olyan nagy sereget többé már nem sikerült összegyűjtenie, amellyel döntő vereséget mérhetett volna a mongolokra.

Hadzsi-Rahim írnok lett

Attól az estétől fogva, amelyen Mahmud-Jalvács Bokharában megmentette Hadzsi-Rahimot a mongol őrjárat kardjaitól, és bőkezűen gondoskodott is róla; a dervis mindenhová követte őt – a dervist viszont árnyéka követte: öccse, Tugán.

Mahmud-Jalvács Dzsingisz kán fiának, Dzsagatáj kánnak, Maverannagr tartomány új kormányzójának főtanácsosa lett. Maga Dzsagatáj többet törődött a vadászattal meg a lakomákkal, mint a kormányzással. Mahmud-Jalvács gyűjtötte be neki az adókat, ő vette számba az összerabolt értékeket, ő küldte el a rabokat soronként rabláncra fűzve Mongóliába; jegyzékeket készített a bégek elhagyott házairól és birtokairól; új adókat vetett ki, és beszédükre külön adószedőket küldött.

Felszólította a parasztokat, hogy térjenek vissza földjeikre, és vessenek gabonát meg gyapotot; megígérte, hogy a régi bégek nem térnek többé vissza birtokaikra, és a paraszt nem lesz többé köteles árendát fizetni a földje után.

Mindezt persze csak azért ígérte, hogy megnyugtassa a szétfutott népet, hogy a megrémült falusiak visszatérjenek szántóföldjeikre, és hogy szűnjenek meg az éhes, kóborló bandák támadásai, amelyek veszélyeztetik a karavánokat. Később kitűnt, hogy mindez csak csalétek, és hogy a türkmén, tadzsik és kipcsák bégek helyett a mongol fejedelemsíriak és kánok lettek fokozatosan a föld új birtokosaivá, a visszatért földművesnek pedig megint csak jobbágyként kellett dolgoznia, mint azelőtt – csak hogy most emezek vették el tőle majdnem az egész termést.

Mahmud-Jalvács Hadzsi-Rahimot írnoknak nevezte ki kancelláriájába, és a dervis egyelőre abba hagyta az édes csengésű gázelok^[105] faragását, hogy buzgón dolgozzék reggeltől besötétedésig. Ott ült a kopott, nagy szőnyegen a többi írnok között, és mint amazok: térdén állította össze a számításokat, birtokjegyzékeket, parancsokat és egyéb fontos írásokat.

Mahmud-Jalvács nem adott a dervisnek fizetést, és egyszer így szólt hozzá: – Minek neked fizetés? Aki a gazdagság körül jár, annak a kezéhez úgyszólván aranypor tapad...

– De nem a poéta-dervis kezéhez – válaszolt Hadzsi-Rahim. – Az én öreg köpenyemen csak a sokesztendő vándorlás úti pora halmozódott fel.

Mahmud-Jalvács ekkor megajándékozta egy új, színes köpönyeggel, és meghagyta, hogy minden csütörtökön reggel, a péntek szent napja előtt való napon, jelenjék meg nála: kap három ezüstdirhemet kenyérre, teára és fürdőre, hogy a hivatalos iratokra rá ne szóródjék a por, amelyet a dervis a nagyvilág végtelen útjain összeszedett.

Más Hadzsi-Rahim helyén nagyon szerencsésnek vallotta volna magát: egy kis házban lakott, amelyet gazdái elhagytak, és ő úgy használhatta, mint a sajátját; ha hazatért a kancelláriából, elüldögélt a szőlőbe vezető lépcső fokán, ahol az öreg venyigéken annyi borostyánszínű fürt érett, hogy a termés egész évre gondtalan életet biztosíthatott a gazdájának: a ház mellett egy olyan magas platán nőtt, hogy árnyéka ráesett a szomszédos mecsetre is, és megóvta a nap hevétől a dervis kis házát. Folyt itt egy öntözőcsatorna is, amely megöntözte a szőlőskert venyigéit, és mind e szépség között, az este hűvösében Hadzsi-Rahim algebrára és arab írásra tanította Tugán öccsét.

De Hadzsi-Rahim szívének nem a jólét volt kedves, hanem a rendkívüli: éppen ezért nyugtalanságtól forrt a lelke, mintha izzó parázssal lenne tele. Nemsokára alig volt már türelme a napi munkájához. A kancelláriába mindennap százával jöttek az ügyes-bajos emberek; többnyire panasszal, hogy mennyire sanyargatják a mongolok a békés lakosságot. Az egész ország az új hódítók hatalmában volt, ezek meg úgy rendelkeztek a néppel, ahogyan a farkas rendelkeznek a juhakolban.

Akkor Hadzsi-Rahim így szólt magában: „Elég, dervis! Aki a hazai nép ellenségeinek szolgál, az átkot érdemel, nem dicséretet”, és felkereste Mahmiid-Jalvácsot azzal a szándékkal, hogy őszintén elmond neki mindent, ami a szívéen fekszik.

Mahmudot a palota nagy kertjében találta, ahol a gazda a szőlővenyigékről nyesegette a száraz ágakat: ebben a foglalkozásban talált pihenést gondjaitól. Mahmud végighallgatta a dervist, és így szólt:

– El akarod hagyni szülőanyádat, amikor sebek borítják a testét, és elerőtlenedett a szenvedéstől?

– Nem akarok szolgálni népem leigázóinak...

– Alighanem engem is gazembernek tartasz, amiért a nép leigázóit szolgálom? Nos, erre ezt felelem neked: Parancsolónknak, a nagykagánnak, Dzsingisz kánnak van egy főtanácsosa, a kínai Jelju Csu-cáj. Ez mindig félelem nélkül szemébe mondja az igazságot Dzsingisz kánnak. Egyedül ő az, aki visszatartja egész városok céltalan kiirtásától, mondván: „Ha a város minden lakóját megöled, ki fizet majd adót neked és unokáidnak?”... Dzsingisz kán erre kegyelmet ad a foglyok százezreinek... Ugyanezt a feladatot vállalom én a kagán fia, Dzsagatáj kán mellett, hogy megmentsem a mi muzulmán népünket a teljes kipusztítástól. Láttad Dzsagatáj arcát. Micsoda esztelen, vad düh lobog a szemében! Mindennap rámutat valakire a fogadáson ezekkel a szörnyű szavakkal: „Alü-barün!”^[106], és a szerencsétlent máris viszik a kivégzésre. Én meg mindennap kegyelmet és kíméletet sajtotok ki belőle, amennyire módomban áll.

– Hazámban maradok – felelte Hadzsi-Rahim. – Csak adj nekem más munkát; nincs többé erőm jegyzéket csinálni olyan ruhákról, amelyeket vérfoltok szennyeznek, és könnyeket, mindig csak könnyeket látni.

– Jó, megbízlak egy fontos feladattal.

– Hallgatlak, uram.

– Értesültem, hogy az. északi és nyugati országok parancsolója, Dzsucsi kán, Dzsingisz legidősebb fia most megkapta hercegi tulajdonául Horezm északi területeit, és meghódításukra indul.

– Én csak annyit mondhatok: Gurgandzs kovácsai és rézművesei nem fogják harc nélkül feladni városukat, mint Bokhara és Szamarkand lakosai.

– Levelet kell küldenem Dzsucsi kánnak, de az úton Kizil-Kum homokpusztáján csapatok bukkantak fel, amelyek megtámadják a mongolokat, és leölik őket. Azt beszélik, hogy élükön valami „fekete lovas” áll csodaszép fekete lován. Nem lehet elfogni. Váratlanul jelenik meg Kizil-Kumnak hol az egyik, hol a másik szélén, óriási távolságokat száguld be, és hirtelen nyomtalanul eltűnik. A lakosság azt rebesgeti, hogy maga a sátán a segítsége.

– Ez a fekete lovas – szólta Hadzsi-Rahim – azt bizonyítja, hogy a muzulmánok között még akadnak bátor dzsigitek.

– Levelet adok át neked, amely magának Dzsucsi kánnak szól. Ezt a levelet úgy elrejtse, hogy se valami mongol őrjárat, se a fekete lovas meg ne kaparinthassa. Különben mindketten elvesztünk.

Hadzsi-Rahim tűnődően szegezte szemét a földre. „Milyen levél lehet az, amely elveszejtheti a küldőjét?” Újra feltekintett. A napnyugta aranyos fényű egén egymásba fonódtak a szőlőlevelek. Mahmud-Jalvács mozdulatlanul állt: úgy látszott, hogy éles szeme belát a dervis gondolataiba. Kezét szakállára tette, amelyet már ezüstös dérral havazott be a kor, és könnyű mosoly futott át az ajkán.

– Elviszem a levelet Dzsucsi kánhoz – szólta Hadzsi-Rahim –, és senki sem olvassa el útközben. Lyukat fúrok botomba, beleteszem a levelet, és betapasztom a lyukat viasszal. Más kérdés: sikerül-e majd nekem magamnak elérnem a nagy kánig? Most a kipcsák sztyeppeken háborúskodik, ott meg bandák portyáznak, és lemészárolnak mindenkit, aki útjukba akad. Olyan vagyok, mint a kis bogár, amely itt csúszik-mászik lábadnál a kert ösvényén. Mi lesz velem, ha kiérek erős kezed védelme alól? A fekete lovastól nem félek. De az első őrállomásnál elfog a mongol őrjárat, és darabokra tép széjjel.

Mahmud-Jalvács lehajolt, felemelte az ösvényről a kis piros bogarat, és keskeny, fehér tenyerére tette. A bogár sietősen futott el ujjá végéig; ott kibontotta szárnyacskáit, és elrepült.

– Mint ez a bogárka: átröppensz olyan helyeken, amelyeken nem hatolna át egy ezred katonaság. Szent dervisként felöltöd régi köpönyegedet, magad mellé veszel egy szófogadó szamarat, és megrakod könyvekkel. Hogy pedig a mongol őrállomásokon se tartóztassanak fel, adok neked egy sólymos aranypajczát.

– Mi lesz ezalatt Tugán öcsémme?

– Vidd magaddal mint tanítványodat. Dzsucsi kán táborában majd új mesterséget tanul: a haditudományt. Harcedzett dzsigit lesz belőle. Legyen könnyű neked az út!

– Légy nyugodt, megteszem a magamét.

– Ha utad végére értél: mondj egy imát értem. Öregember vagyok, és neked jó embered.

A fekete lovas

Hadzsi-Rahim és Tugán estefelé indultak útnak, és csatlakoztak egy csomó paraszthoz, akik a bazárból tértek vissza üres kosaraikkal. Lassanként elmaradt mellőlük minden útitársuk: ki jobbra tért el, ki balra, leégett faluja irányában.

Hadzsi-Rahim egyenletes, kimért járással haladt, és közben, amint régi szokása volt, egyre énekelte arab dalait.

Tugán megnőtt, megizmosodott. Kék csalmája alól, ahogyan ifjúhoz illik, hosszú, fekete hajfürtök duzzadtak ki, és omlottak vállára. Útizsákját vállára vetette, és hosszú botja segítségével könnyedén futott fel az útban levő dombokra, közben a távolba kémlelt, a kékeszürke párába vesző hegyek felé, körbepillantott, igyekezett mindent észrevenni, mindent megérteni. Élete kiteljesedett, boldog volt. Csupa öröm volt a lelke a nehéz hónapok után, amelyeket a gurgandzsi börtöntorony sötét, nedves pincéjében töltött.

Kis fekete szamár lépkedett mellettük erős kis patáival, hosszú füleit hegyezve. A szamár zsákokban vitte a hátán a könyveket, az arab és perzsa poéták költeményeivel teleírt tekerceket, meg néhány napra való élelmiszerkészletet.

Néha feltűnt a távolban egy porfelhő, aztán a fák mögül előbukkant néhány mongol lovas, akik valami előkelő főembert vettek körül, vagy lassan lépkedő, gabonás zsákokkal megrakott tevéket őriztek. Egy mongol kivált a többiek közül, odaszáguldott Hadzsi-Rahimhoz, és rákiáltott: – Ki vagy? Hová mégy?

Hadzsi-Rahim szó nélkül tolt hátra süvegét a tarkójára; homlokán előtűnt egy keskeny abroncsra erősített kis aranylemez, amelyen repülő sólyom bevéselt képe volt.

Erre a látványra leereszkedett a korbácsot tartó, ütésre emelt kéz, és a mongol felkiáltott: „Bajartaj! Urags!”^[107] Egy rántással megfordította lovát, és elszáguldott, hogy utolérje az övéit.

A dervis pedig újból homlokára húzta süvegét, továbblépkedett, és új dalra gyűjtött:

Előre hát, jó Bekirem, kis szamaram, mit se félj!

*Énekszóval járunk arra, hol legnagyobb a veszély.
Elég ember halt meg ágyban, többnek nem is kell talán,
Csak a gyávát rettentí, hogy vérét ontsa a csatán...*

Egy pusztán helyen váratlanul előszáguldott egy domb mögöl négy lovas, és keresztben elzárták az ösvényt.

– Állj! – kiáltott egyikük, egy öregember, akinek napégette arcát mély ráncok barázdálták. – Ki vagy?

– Bőség, szabadság, szerencse legyen veled! – válaszolt a dervis.
– Miért érdekel a nevem?

– Megismertelek! Nem menekülsz a kezem közül! Te írnok voltál a muzulmán Mahmud-Jalvácsnál, aki gyalázatos módon eladta magát a mongoloknak. Segítettél neki fosztogatni a népet, és ezért most mindjárt megéreztetem veled a kardom kifent életét!

– Szavaidban egy csepp igazság van, de a többi fekete hazugságok szennyes áradata.

– Micsoda? Hazugság? – kiáltott dühösen az öreg, és már rántotta is ki hüvelyéből görbe szablyáját.

– Igaz az, hogy írnok voltam a tiszteletre méltó muzulmán Mahmud-Jalvácsnál; igaz az is, hogy megérdemlem a halált, és meg is fogom látni, mert vajon ki menekülhetne meg előle? De soha senkit sem fosztottam ki, hanem csak felírtam hosszú tekercsekre azt, amit a mongolok raboltak, és kérvényt írtam minden kárvallottnak, aki Mahmud-Jalvács elé jött panaszát és kérelmét előadni.

– Te dervis! Ha nem akarod itt menten elveszíteni a süvegedet fejestül – pattogott tovább az öreg –, akkor azonnal kövess minket, és meg ne próbálj szökni!

– Mindig el szoktam menni ahhoz, aki hív – felelte higgadtan a dervis. – De nem mondtad meg nekem a nevedet. Kit panaszoljak majd be Allahnál, ha a pusztulásba taszítottál minket?

– Mielőtt Allah ítélne felőled, megítél téged a fekete lovas kardja – felelt egy másik lovas ember. – A mi parancsnokunk előtt majd elmegy a kedved a tréfától.

A lovasok letértek az útról, és egyenesen északnak indultak. Lovuk lába mélyen belesüppedt a forró, sárga homokosivatagba. A ritkás, durva fűcsomók, a homokon itt-ott áttörő tamariszkuszok,

a sietve menekülő gyíkok sötétté és szomorúvá tették a tájat. Tugán odasúgta a bátyjának:

– Ütött az utolsó óránk? Miért is vállalkoztál erre a fölösleges útra? Milyen nyugodtan és boldogan éltünk Szamarkandban...

– Nem kell előre zúgolódní – felelt a dervis. – Hosszú még a nap, és minden óra hozhat meglepetést.

Sokáig tartott az út, egyre észak felé. Végül két alig észrevehető ösvény kereszteződésénél megálltak a lovasok. Egyikük fellovagolt egy dombra, sokáig kémlelődött minden irányba, aztán kezével nyugatra mutatott, és felkiáltott:

– Gyorsan, gyorsan arrafelé! A nap leszállóban van.

Már beállt a teljes sötétség, amikor Hadzsi-Rahim a többiekkel együtt fényesen lángoló tábortűz közelébe ért. Kiszáradt vízmosás fenekén voltak. A dervis és Tugán kezét hátrakötötték, nyakukba meg vetőpányva hurkát akasztották, hogy a foglyoknak eszükbe ne jusson eltűnni a sötétben. Az az öreg, aki elfogta őket, mindkettejüket egészen a tűz mellé vezette, és megparancsolta, hogy térdeljenek le. Melléjük állították a szamarat.

A tűznél, kis szőnyegen, maga alá húzott lábbal, ült egy szikár, sötét arcú türkmén. Napégette bronz arcából kiragyogott csillogó, kerek szeme. Mellette a szőnyegen egyenes kard feküdt.

„Hol láttam én ezt a büszke dzsigitet? – gondolta HadzsiRahim, amíg figyelmesen nézegette a türkmént. – Bizonyára ez a fekete lovas.”

A türkmén fekete köpenyt viselt, fekete süvegét hátratulolta tarkójára. Nem messze tőle állt kikötve egy magas, fekete paripa. A tűz körül vagy húsz dzsigit ült. Viseltes volt az öltözetük, de jó fegyvereik fénylettek, mintha tiszta ezüsből valók volnának. Ki gúnyosan, ki dühösen nézett a két fogolyra.

Az egyik dzsigit levette a fekete szamárról az egyik szőnyegből varrott zsákot, és kirázott belőle egy köteg lepényt, egy zacskó aszúszőlőt, egy dinnyét és egy darab juhsajtot. Aztán óvatosan letette a másik zsákot, amelyben liszt volt, majd kirázta a harmadik szőnyegzsákot is. Abból tolltartó, tintatartó, néhány könyv és irattekercs, meg pár darab fegyverkovács-szerszám tűnt elő.

A kerek szemű dzsigit fogta az egyik könyvet, forgatta a kezében, átlapozott néhány oldalt, és így szólt:

– Ezekben nyilván azok a tanítások vannak leírva, amelyekkel a hosszú szakállú, kövér imámok tömik meg vézna, éhes tanítványaik fejét?

– Nem, dicső harcos – felelt Hadzsi-Rahim. – Ez a könyv a nagy Iszkenderről, a világ meghódítójáról szól.

– Szerettem volna hallani valamit erről a bátor katonáról. De te már nem beszélhetsz nekem róla. Azrail rögtön viszi a lelkedet.

Az öreg, aki Hadzsi-Rahimot idehozta, oldalt terelte a szamarat, szép lassan kihúzott az övéből egy hosszú, vékony kést, amilyenel a mészáros szokta levágni az urukét, és megragadta kemény kezével a dervis torkát.

– Hé, nagyapó, még ne vágd le! – kiáltott valaki. – A vezér azt is tudni akarja, mi áll a többi könyvben.

A félig megfojtott dervis ezt hörögte:

– Az egyik könyvben a puszta híres párducának, Kara-Burgutnak, a karavánok rémének tettei vannak megírva...

– Várj, öreg! Hagyd a dervist! – szólt a bandavezér, és figyelmesen kezdte átlapozni az egyik könyvecskét. Persze csak a rajzokat nézegette, amelyek a harcosoknak egymással való küzdelmét ábrázolták.

Az öreg eltaszította Hadzsi-Rahimot, és szitkozódva ment odább.

Hadzsi-Rahim a sötét égre nézett, amelyen fényesen szikráztak a csillagok, a tábortűz vörös, lobogó-remegő lángjára, a körülötte ülők rideg arcára, a puszta homokdombokra körös-körül, és ezt gondolta: „Honnan várjak menekülést? Ha engem, a csavargót, nem is szán meg senki, de ezeknek a harcosoknak meg kell sajnálniuk a fegyverkovács fiút, aki a sah pincebörtönének mélyéről menekült ki. De a dervis se essék kétségbe, még ha mélységbe zuhan is; a köpenye mindig beleakadhat egy kiugró sziklába, vagy felfoghatja egy arra repülő sas szárnya...” Tugán viszont ezt suttogta mellette: „Hát nem látod, hogy eljött az utolsó óránk?”

– Még nincs vége a napnak – felelt a dervis. – Előttünk a hosszú éjszaka. Ki mondja meg előre, mit fog hozni?

A fekete lovas letette maga elé a szőnyegre a sárga bőrbe kötött könyvet, és így szólt:

– Még eltart kis ideig, amíg feljön a hajnali csillag. A hitetlenek e szolgájának kivégzésével nem kell sietnünk. Ne hallgassuk meg ezt

a csavargót? Hadd meséljen nekünk valamelyik híres-nevezetes vitéz hőstetteiről.

Tugán a bátyja fülébe súgta:

– Csak nem mesélsz nekik megalázottan, térden állva? Ne szólj egy szót sem! Inkább öljenek meg azonnal.

– Türelem – felelte Hadzsi-Rahim. – Az éjszaka hosszú, és a jövő váratlanul alakulhat...

– Hadd beszéljen! – szólalt meg néhány hang. – A fülemüle a kalitkában szebben énekel, mint szabadon.

– Akkor hát hallgassatok ide – kezdett a szóba HadzsiRahim. – Most nem a Kétszarvú Iszkenderről mesélek majd nektek, sem a hős Rusztemről, hanem a híres pusztai rablóról, Kara-Burgutról, meg Gül-Dzsamálról, a türkmén leányról...

A Gül-Dzsamál névre a bandavezér gyorsan a dervisre pillantott; szemöldöke csodálkozóan húzódott fel. Jobb oldalára könyökölt, arcát tenyerébe támasztotta, és égő, fekete szeme fürkésző tekintettel vizsgálgatta a megkötözött mesemondót.

Hadzsi-Rahim meséje

***AMIKOR A LÁNY GYORS LÉPTEKKEL
ELSIETETT MELLETEM, RUHÁJÁNAK
SZEGÉLYE MEGÉRINTETT ENGEM.
[KELETI MESÉBŐL]***

– Gül-Dzsamál szegény pásztorlány volt egy szerény nomádtanyán a nagy türkmén pusztaságban – kezdte a mesemondást éneklő-vontatott hangján Hadzsi-Rahim. – Ez a Gül-Dzsamál sok dalt tudott.

Külön kis dala volt, amellyel az itatóhoz vezette a bárányokat; volt egy másik dala, nyugodt és vidám: ezzel vette rá a bárányokat, hogy békésen legelésszenek, és ne futkossanak szerteszéjjel.

De volt egy riasztódala is, amely komor, szaggatott hangon figyelmeztette az elkóboroltakat, hogy közel a ragadozó farkas; és erre a báránykái, amelyek békésen szenderegtek a csenevész bokrok árnyékában, egyszerre felugráltak, és hanyatt-homlok rohantak arrafelé, ahol egy dombon állt Gül-Dzsamál, hosszú botjával a kezében. Három nagy, gubancos szőrű kutyája vad ugatással futkosott az elmaradozó bárányok körül, és összetereelte az egész nyáját.

Gül-Dzsamál minden dalát nagyapjától, Korkud-Csobántól tanulta, aki régi-régi pásztor volt, és mindig dalokat játszott hosszú sípján. Világéletében szegény ember volt, kis háza népével magányosan élt tanyáján, a puszta közepén. Két fia is volt, de mind a kettő elesett a háborúban, amelyet a horezmi sah a szabad afgán hegylakók ellen vezetett, és egy lánya, akit egy messze fekvő nomádtáborba adott férjhez.

Ez a lány egyszer visszatért apja házába, karján egy icipici leánygyerekekkel. Már akkor nagyon beteg volt, néhány napra rá meg is halt. Arca tele volt kék foltokkal és véraláfutásokkal. Mi történt vele, nem tudta senki. Az öreg Korkud-Csobán csak ennyit felelt, ha kérdezték:

– Nyilván Allah akarta így. Nem minden lány kap jó férjet! – és köntöse ujjával eltakarta sötét, ráncos arcát.

Korkud-Csobán úgy óvta és gondozta kis unokáját, ahogyan egy megsántult báránycsibét ápolt volna. Amikor nyája után járt a sztyeppén, hátán hordozta a kislányt egy bőriszákban, néha egy keservesen bégető, beteg barikával együtt.

Gül-Dzsamál lassan felcseperedett. Eleinte csak az öreg oldala mellett futkározott; vékony hangocskáján elénekelte, amit nagyapja játszott a pásztorsípján, és a kutyákkal együtt terelgette vissza az elmaradozó bárányokat. Amikor jobban megnőtt, Korkud hirtelen kijelentette, hogy ő többé nem pásztorkodik, hanem csak fekszik majd, és pihen a nemezlapon öreg jurta mellett. Majd legelteti helyette a kisbárányokat az unokája. Ekkor érkezett meg vedlett számaron Korkud öreg lánytestvére is, és ott telepedett meg náluk a jurtában. A nomádtanyán szárnyra kelt a suttogás, hogy Korkud találkozott a sátánnal a sztyeppén, és feleségül ígérte neki unokáját. Mások azt beszélték, hogy az öreg egy ősi kurgán alatt kincset talált; és még sok más effélét is összebeszéltek. Bárhogy is volt, az igazság az, hogy Korkud régi rézüstöt kerített, melyből mindig ínycsiklandozó illat áradt, s a szegény pásztor minden arra járót megvendéget. Amikor pedig Gül-Dzsamálból nagylány lett, az öregre fontos feladat várt: férjhez kellett adnia az unokáját.

Az ilyen lányért nagy kalim^[108] jár: teve meg ló, meg sok tehén, juh. Nem lesz többé gondja a nagyapjának – csak fekszik a nemezszőnyegen, annyi kumiszt iszik, amennyi belefér, és nézi nappal a felhőket, éjjel a csillagokat. A barmokra ügyel majd a cselédnép, no meg az unokalány ura.

Korkud nem sietett férjhez adni a leányt. Mindenkitől, aki belovagolt kis tanyájára, hogy az unokája kezét megkérje: egyre nagyobb és nagyobb kalimot követelt, úgyhogy a kérők végül mind hiába tették meg az útjukat, és csak álmélkodtak a vén pásztor kapzsiságán. De volt a kérők között egy, aki újból és újból visszatért: ez az országutak híres párduca volt, a karavánok réme, Kara-Burgut^[109], a rabló.

– Ha a legény szereti a lányt – szökött Kara-Burgut –, nem alkudozik a kalimon. – És megígérte, hogy annyit ad, amennyit az öreg Korkud kér majd. De az estéről estére halasztotta a végleges választ; ahányszor sötétedés után eljött a rabló, mindig azt mondta, hogy még meggondolja a dolgot.

A sátán azonban megcsúfolta az öreget – egyszerre vett el minden tevét, lovat és juhot, amelyeket már nagyban számolgatott magában, amíg a csillagos eget bámulta. Odalovagoltak jurtájához a sah kipcsák dzsigitjei, hogy beszédjék az adót az elmúlt, a mostani meg a jövő esztendőre.

Elhajtották egy csomó állatját, és elvitték Gül-Dzsamált is, mondván, hogy az alattvalók kötelesek legszebb leányaikat odaadni a mindenható sahnak.

Aznap éjjel megint bevágatott Korkud-Csobán tanyájára Kara-Burgut, a rabló. Egész éjjel ott ült a nemezszőnyeg szélén, és mindenről kikérdezte az öreget, amit csak tudhatott az ott járt kipcsákok felől. Ki volt a vezetőjük, milyen lovaik voltak, milyenek a nyergeik és a nyeregtakaróik. Mindent kisedett nagy türelmesen az öregből, aztán így szólt:

– Most majd megismerem valamennyit, akár fekete éjszaka is, és leszámolok velük, sorban egymás után és mindnyájukkal egyszerre, még ha a Horezmi-tenger fenekére rejtőznének is előlem. Gül-Dzsamált pedig megkeresem, és visszahozom neked, Korkud nagyapó, aztán nagy ünnepséget rendezünk, utána Gül-Dzsamált már mint feleségemet viszem haza a jurtámba, ígérem neked egy tevét, egy kancát csikájával, tehenet borjastul és kilenc ürüt. Most mindenből kilencszer ennyit ajánlok fel... de ne merészeld kis unokalányod kezét senki másnak odaígéni!

Kara-Burgut ezzel foglalónak egy zacskó ezüstdirhemet hajított az öreg ölébe, lovára pattant, és eltűnt a sötét éjszakában...

Ezek után a mesemondó Hadzsi-Rahim elhallgatott, nagyot nyögött, kétrét görnyedt, és oldalra dőlt.

– Hogyan volt hát tovább? Megtalálta a rabló a leányt? – szólaltak meg a tüzet körülálló dzsigitek.

– Ó, jaj, hogy mi minden nem történt még azután a bátor rablóval és a világszép pásztorlánykával! – nyögött fel Hadzsi-Rahim. – De nem tudom folytatni a mesét: a kötelek úgy vágják a húsomat, hogy a szavam is eláll belé.

– Oldjátok fel! – parancsolta a fekete lovas.

– És az öcsém elsebzett kezeit is oldjátok fel! – sóhajtotta Hadzsi-Rahim. Elhanyatlott, és bezárta a szemét.

Az öreg türkmén elégedetlen morgások közepette oldozta fel mindkét fogoly kezét. Hadzsi-Rahim meg Tugán most kényelmesen elhelyezkedett a homokon, és a dervis folytatta:

– Amikor Kara-Burgut egy hajnalban a sztyeppén lovagolt, találkozott Dzelál ed-Dinnel, magának a padisahnak fiával. Az ifjú trónörökös eltévedt, amíg a pusztai zergét űzte, kísérői is elmaradtak mellőle. Már szinte elveszett az éhségtől és a szomjúságtól. Kantáron vezette fáradt lovát, és egyszerre csak meglátta az öreg Korkud-Csobán jurtáját. Az öreg vendégszeretően fogadta, pihenőhellyel kínálta, őt is, paripáját is jóltartotta. Ekkor véletlenül betévedt a jurtába Kara-Burgut, aki éppen arrafelé járt. Sokáig beszélgetett ellensége fiával, anélkül, hogy sejtette volna, kivel beszél. Búcsúzáskor a sah fiatal trónörököse meghívta Kara-Burgutot: látogassa meg őt Tilljála nevű, Gurgandzs mellett levő palotájában. Most tudta csak meg a rabló, hogy a gyűlölt sah fiát látja maga előtt. De a vendégszeretet törvénye tiszteletet parancsol a vendég iránt. Kara-Burgut tehát nem bántotta a sah fiát, hanem megígérte neki, hogy mihamar elmegy hozzá vendégségbe.

Kara-Burgut nemsokára el is lovagolt a fővárosba, hogy találkozzék a trónörökössel. De ez az ifjú kán elveszítette apjának kegyét – a gögös sah nem szerette, mert egyszerű emberekkel is barátkozott, város melletti palotájában vendégül látta a sivatag nomádjait, a kóborló derviseket meg a távoli országokból jövő utazókat is. A sah félt: vajon nem szít-e a fia összeesküvést apja ellen, és figyeltette minden lépését. Ezért a palota meg a kertje körül őrség rejtőzködött, amely mindenkit megfigyelt, aki belépett oda, vagy aki kiment onnan.

Kara-Burgut, amikor első ízben ment el a Tilljála-palotába, erős védőcsapattal kísértette el magát, és kísérőit elrejtette egy helyen, nem messzire a kerttől. A sah fia örömmel fogadta a vendéget, gazdag lakomában részesítette; a lakomán zenészek játszottak, és dalnokok régi harci dalokat énekeltek. A rablónak nem esett semmi bántódása. Nem tudta, hogy a sah poroszlói csak azért nem támadták meg, mert félték az ő dzsigitjeitől, másodízben tehát már kíséret nélkül ment el a trónörökös palotájába. Dzelál ed-Din megint éppen olyan szívesen látta, mint először, gazdagon megvendégelte, a zenészek játszottak, az énekesek harci dalokat énekeltek.

Éjjel, amikor Kara-Burgut vissza akart térni, a kán ajánlotta, maradjon ott reggelig, akkor majd ad kíséretet, hogy baj nélkül hagyhassa el a várost.

– Ki merészeli bántani Kara-Burgutot? – kérdezte a rabló. – Kardom húsz dzsigittől sem riad meg, ha netalán kedvük kerekedne rám támadni – mondta, és kilépett a kertből. De alig lépett ki a kert kapuján, már rá is dobtak egy erős halászhálót, amelybe a keze belekeveredett, és még csak kardját sem tudta előrántani. Elhurcolták, és összekötözve ott hagyták a bíróság kínzókamrájában.

Éjjel a poroszlók főparancsnoka, a harag hercege, Dzsihán-pehleván vette elő Kara-Burgutot, hogy kivallassa, mi járatban volt a fiatal kán kertjében. Izzó parazsat értetett a testéhez, de Kara-Burgut csak ezt hajtogatta:

– Megígértem a bégnek, hogy ellopom neki a tatár kán ménésének legjobb paripáját.

Dzsihán-pehleván végül belefáradt a konok dzsigit vallatásába és kínzásába, tehát megparancsolta, hogy vigyék el a Megtorlás Tornyába.

Kara-Burgutot sötétben vezették a magas toronyhoz; a poroszlók szűk körben vették körül. Egyszerre csak valaki azt súgta halkán a fülébe: „Nyújtsd majd ki kezedet jobb felé, és fogózz meg a vashorogban.” Ugyanakkor azt is érezte, hogy a kezeit összeszorító kötelek meglazulnak: ismeretlen barátja átvágta a kötelékeit. Kara-Burgut nem árulta el, hogy nem védtelen többé, hanem engedelmesen belépett a toronyba, és felment a magas csigalépcsőn. Fönt, a fáklya homályos fényénél kis ajtó nyílt meg. A rabló minden erejével ellenszegült, amikor be akarták lökni ezen az ajtón. A fáklya váratlanul kialudt, a rabló gyorsan kiszabadította kezét, jobb felé kapott, és azonnal megérezte a nagy vashorgot. Valaki azt kiáltotta: „Egy kutyával kevesebb!” Az ajtó, amelyen nagyot löktek, becsapódott, és Kara-Burgut ott csüngött a vaksötétben a vaskampón; lába alatt nem érzett talajt...

Igyekezett bal kezét is kiszabadítani a kötelékből. Ez nagy nehezen sikerült is neki, most már két kézzel tarthatta magát a kampón, és így könnyebbé lett a helyzete. Amikor közeledett a reggel, és a nap első sugarai behatoltak a vártorony résein, a dzsigit

látta, hogy közvetlenül a tető alatt van; alatta mélység, ahonnan tompa morgás hallatszik. Fekete árnyakat is látott mozogni, meg csonthalmokat is pillantott meg. Ha titkos barátja nem jön ismét segítségére, nem sokáig bírja már, hogy így lógjon a kampóba kapaszkodva.

– No és mi történt azután? – kérdezték innen is, onnan is, amikor Hadzsi-Rahim megint elhallgatott, és a tűzbe bámult, mint aki már nem törődik semmivel. – Mi lett Kara-Burguttal és Gül-Dzsamállal! Meséld el hamar!

– Nem adhatnátok egy kis vizet meg kenyeret ennek a fiúnak? Nekem is meg kellene nedvesítenem a torkomat, reggel óta egy csepp vizet sem ittam...

– Adjatok nekik lepényt, aszúszőlőt és mindent, amink csak van! – parancsolta a fekete lovas. – Folytasd, dervis, közel már a napfelkelte...

Hadzsi-Rahim szép lassan kiivott egy csésze savanyú tejet, azután folytatta:

– Ezalatt a sah fia gondtalanul szórakozott kertjében a terebélyes lombkoronájú fák alatt, és dinnyeszeletekkel etette kedvenc paripáit. Hirtelen egy szeméig beburkolt alak lépett melléje – azoknak az odaadó híveinek egyike, akik annyian voltak szerte az országban –, és elsusogta neki, hogy a pusztából érkezett vendéget elfogták a kertje falánál, elhurcolták a sah póroszlóinak parancsnokához, és onnan bevitték a Megtorlás Tornyába.

A fiatal kánt lángoló harag fogta el. Parancsot adott valamennyi dzsigitjének, hogy üljenek lóra, és készüljenek harcra. Dzelál ed-Din azután száz fegyveres lovasával beszáguldott a városba, szétkergette az elébe szaladó utcai öröket, és egyenesen odavágtatott a régi magas toronyhoz, amely mellett a kivégzéseket szokták végrehajtani. A mogorva őr elszaladt ijedtében, a dzsigitek pedig fejszékkal törték fel a toronyba vezető ajtót. Dzelál ed-Din felsietett a torony legtetejére, ott megint fel kellett törnie egy második ajtót.

Amikor ezt is kinyitották, visszatántorodtak: a küszöbön túl nem volt más, csak fekete üresség; jobboldalt a falon pedig egy ember csüngött egy vaskampón. A dzsigitek vigyázva átemelték a lépcsőre. Dzelál ed-Din fogta az égő fáklyát, és igyekezett lelátni a

mélységbe. Villogó szemeket látott odalent, és dühös morgás hallatszott fel. A kán ledobta lobogó fáklyáját az üregbe. A fáklya forgó eséssel zuhant lefelé, és odalent vonítva ugrottak félre a nagy, bozontos emberevő véredek.

– Esküszöm – szólt a kán –, ha belőlem sah lesz egyszer, megtartom ezeket a szörnyű ebeket, hogy felfalassam velük azokat, akik ezt a tornyot kigondolták.

A fiatal kán lement a toronyból, és nyeregbe szállt. Egy másik felszerszámozott ló várt Kara-Burgutra. A dzsigitek zárt tömegben vágattak át a városon. Dzelál ed-Din csak akkor fordult a megmentett Kara-Burguthoz, amikor már kívül értek a kőkapun, és megnyílt előttük a végtelen, sík pusztaság:

– Nem gondoltál arra, hogy csapdát állítottam neked, amikor kastélyomba hívtalak, és szántszándékkal adtalak a sah hóhérjainak kezére? Újra meghívnálak tilljálai kertembe, de attól tartok, ismét Dzsihán-pehleván kutyáinak karmai közé kerülsz...

– Ilyen sötét gondolat nem férközött hozzám. De engedd meg, hogy visszatérjek az én hazámba, a sivatagba. Ott nincs más, csak csupasz homok, csenevész fű és sós ízű víz, de több a szabadság és a boldogság, mint itt, gyönyörű palotáitok, magas tornyaitok és erős falaitok között.

– Nem tartóztatlak, ha menni akarsz. De szeretném teljesíteni valami kívánságodat, hiszen miattam szenvedtél.

– Volna egy kérésem. A pribékek, amikor hálót vetettek rám, elvették híres kardomat. Amíg vissza nem veszem attól a kérkedőtől, aki most viselni meri, nem engednéd meg, hogy egyik dzsigited ideadja nekem a maga szablyáját?

A fiatal kán leoldotta övéről saját kardját, amelyet türkiz, karneol és egyéb drágakövek ékesítettek, és átadta KaraBurgutnak:

– Hordd dicsőséggel, és hüvelyéből csak népünk ellenségei ellen rántsd elő, nem pedig a karavánok békés utasainak megtámadására. Ez a nemes paripa, amelyen ülsz, mától fogva a tiéd. Ezen szállsz majd harcba a haza ellenségei ellen.

– Volna még egy kérésem – mondta Kara-Burgut.

– Beszélj!

– Te, aki mindenről tudsz, meg tudnád-e mondani nekem, mi lett a sorsa a sah udvarában a mi törzsünkben való türkmén leánynak, Gül-

Dzsamálnak? Erőszakkal hurcolták el a sah poroszlói, azt mondták, a vidámságok udvarába viszik, hogy felvidítsa a már öregedő uralkodót.

– Tudom. A leánynak, Gül-Dzsamálnak, a sah külön sátrat állíttatott a palota egyik kertjében. De Gül-Dzsamál makacs és engedetlen. Félek, hogy olyan szomorú sorsra jut majd, mint a sah többi engedetlen rabnői.

– Köszönöm, nagylelkű megmentőm – szólt Kara-Burgut. – Ha szükséged lesz az életemre, hívj, és én azonnal ott termek, akármilyen magas hegycsúcsokon, akármilyen mély szakadékokon át vezessen is feléd az utam!

Kara-Burgut megfordította fekete paripáját, és elvágatott a pusztába. Hamarosan irányt változtatott, és rátért arra az útra, amely a városok legszebbike, a kertek illatos tengerébe merülő Szamarkand felé vezet.

Lassan lépkedett a ló, és a dzsigit így énekelt:

*Izent a széllel: vár lánykám a távol
Vidéken, és az út rejt száz veszélyt.
De ki szeret, mit féljen a haláltól,
Hisz már a földön üdvösséget ért.*^[110]

Kara-Burgut úgy elgondolkozott, hogy majdnem letaposta néhány dzsigit, akik vágattak, ahogyan csak a lovuk bírta:

– Utat! Engedjete utat! Futár a padisahhoz! Levél a padisah saját kezéhez!

A porfelhőben vágató lovasok feszülő pányvát húztak maguk után: a pányva másik végét a futár lovának nyergéhez kötötték. Maga a futár is odakötözte magát a lovához, és úgy, sebes vágásban, mélyen aludt. Feje ingott, lóbálódzott a vad száguldásban.

Látni való volt, hogy a futár lova végső erejét feszíti meg: hörgött, farkával csapdosott, és csak azért futott még, mert az előtte vágató lovak húzták a pányvával. Hirtelen, száguldás közben, lerogyott a földre. A lovasok megálltak, leugráltak lovaikról, kiszabadították a futárt a kötelek közül, és megpróbálták felemelni a lovat, de hiába. Fekve maradt, orrlyukaiból vér folyt a poros útra.

A futár, ahogyan letették, úgy maradt fekvé. Csak ennyit szólt:

– Fontos levél a sah számára, leányától, akit a lázadók szorongatnak az erődben. Szamarkand egész lakossága fellázadt a sah poroszlói és adószedői ellen. Felkoncolják őket, és darabokban aggatják a testüket a topolyafákra. Én meg úgyis meghalok.

Amint elsóhajtotta ezeket a szavakat, a futár lehajtotta a fejét a kezére, és lehunyta a szemét. Kara-Burgut odalépett hozzá, és így szólt:

– Add ide nekem a bőrsákodat. Magam adom át a levelet a padisah kezébe. Te meg ne heverj itt elhullott lovad mellett, hanem feküdj odább, az árnyékba, és aludd ki jól magadat. Tudom, nem nagyon töröd magadat azért, hogy magad add át a levelet. Azért is kell erőszakkal hurcolni téged meg a lovadat, mert a fekete hírért a sah le szokta vágatni a futár fejét.

– Magam is azt gondolom, hogy jobb lesz itt kipihennem magamat – szólt a porlepte futár, és odaadta bőrsákját Kara-Burgutnak. Odább vánszorgott, lehevert a közeli árnyékos fa alatt a fűbe, és máris horkolni kezdett.

Kara-Burgut most a maga nyergéhez erősítette a pányva végét, és felkiáltott: – Előre! – Valamennyi lovas újra vad iramban vágatott neki az útnak a sah fővárosa felé.

Kara-Burgut a kíséző lovasokkal együtt odaért a palota magas kapujához. A futár előtt, aki a padisah leányától hozott fontos hírt, megnyílt minden ajtó. Egy öreg eunuch, akinek az övén kulcsosomó csörömpölt, vezette a futárt tekervényes folyosókon keresztül, és Kara-Burgut már-már odakerült az ország fejedelmének rettegett színe elé, amikor hirtelen világosan hallotta az egyik fal mögül egy nő sikoltását: „Segítség! Ütött az utolsó óráim!”

Hogyne ismerte volna meg Kara-Burgut ezt a hangot, amely most tele volt irtózattal, és könnyületért esedezett! Kikapta szablyáját, Dzselál ed-Din ajándékát, megvillogtatta az öreg kulcsár-eunuch feje fölött, és ráparancsolt, hogy nyissa ki az ajtót. Tigrisugrással vetette be magát Kara-Burgut a szobába, amelynek falait körös-körül szőnyegek borították. A sahot kereste, hogy megölje, mert bizonyosra vette, hogy ő kínozza a türkmén leányt. De a szobában nem volt férfi, csak az egyik sarokban dühöngött egy fekete foltos sárga párduc: karmaival iparkodott széttépni egy szőnyeget, amely alól fojtott kiáltások hallatszottak.

A dzsigit szablyájának két suhintásával végzett a fenevaddal, és félredobta a szőnyeget. Gül-Dzsamál feküdt előtte, halálsápadtan, alig volt már benne élet.

– Micsoda gazember az, aki ragadozó vadállatot ereszt rá egy gyenge lányra! – kiáltott fel Kara-Burgut, és fölébe hajolt annak, aki felé annyi idő óta szállt minden gondolata.

A szobába nagy léptekkel sietett be maga a sah. Dühében azonnal ki akarta végeztetni a dzsigitet, amiért megölte kedvenc párducát. De Kara-Burgut komoly szavak kíséretében átadta neki a levelet. A sah, akit megdöbbsentett a szamarkandi felkelés, a leánya ellen irányuló támadás hírére parancsot adott fővezérének, azonnal készítse elő seregét a hadba vonulásra, hogy megbüntessék és kivégezzék a lázadókat. Már nem is törődött a dzsigittel. Kara-Burgut pedig felemelte Gül-Dzsamált, maga vitte két karjában a barackosban felállított fehér jurtába, és megmondta a szolgálóknak, hogy másnap egy aggastyánokból álló karaván érkezik majd a pusztából, hogy nagy tisztelettel vigye vissza Gül-Dzsamált szülőföldjére, a nomádtáborba.

De másnap nem bocsátották az öregeket Gül-Dzsamál elé. Kilökdösték őket a palotából, és megmondták nekik, hogy Gül-Dzsamál a nagy padisah életére tört, ezért bekerült az örök feledés kőtornyába, és élete fogytáig ott is marad...

– Ott is halt meg? – kérdezte egy hang.

Hadzsi-Rahim várt egy percig, és csak azután felelt:

– Nem, Gül-Dzsamál ma is él, bezárva a gurgandzsi várbörtön kőtornyába... A sah gonosz anyja, Turkán-Hatun rendelte el, hogy ott kell maradnia, és bár maga a vénasszony megszökött, mint a gyáva hiéna, Horezm fővárosából: a fejvesztett bírák és örök nem merik megváltoztatni a gyűlöletes császárnő parancsait, és ott tartják a börtönben Gül-Dzsamált, sok más ártatlan rabbal együtt.

– Dervis, magyarázd meg nekem, honnan tudod te mindezt? – kérdezte a fekete lovas, és felállt szőnyegéről. – Hiszen mindaz, amit elbeszélte, nem mese, hanem igaz történet! Így volt majdnem szóról szóra!

– Mi, a földkerekség tereinek bujdosói, mindig emberek között kószálunk, és sokféle beszédet hallunk. Azután... a pusztá szele is nemegyszer fülembe énekelte ezt a mesét.

– Bég-dzsigitek! – fordult a fekete lovas a körülötte ülőkhöz. – Készüljétek. Hajnalban Gurgandzsba lovagolok.

– Ha el akarsz jutni Gurgandzsba, siess! – szólt HadzsiRahim. – Három oldalról közelednek Gurgandzs felé roppant seregeikkel a tatár kán fiai. Szoros gyűrűvel veszik körül a várost, és akkor teremtett lélek nem jut be többé.

– Te pedig, dervis, velem jössz! – szólt a fekete lovas. – Lovat adatok alád és társad alá; három nap alatt Gurgandzs kapuinál leszünk. Ti pedig, bajtársaim, térjétek vissza nomádtáboraitokba, és várjátok hívásomat. De hogy visszatérek-e hozzátok, vagy Azrail visz-e el a tüzes völgybe: ki tudja azt Allahon kívül...

Dzsingisz kán három fiának vetélkedése Gurgandzsért

Dzsingisz kán parancsot adott legfiatalabb fiának, Tuli kánnak, hogy foglalja el és fossa ki Merv ősi városát, három idősebb fiának, Dzsucsinak, Dzsagatájnak és Ugedejnek pedig megengedte, hogy hadaikkal Horezm fővárosának, Gurgandzsnek meghódítására induljanak.

Minden mongol szívesen vett volna részt a hadjáratban a muzulmán országoknak eme leggazdagabbik városa ellen, amely az egész világon mindenfelé szétküldte finom szövetekkel, híres páncélingekkel és egyéb nagy értékű árukkal kereskedő karavánjait. Bizonyos, hogy mindenki, aki részt vehet a város megvívásában, elvisz onnan legalább két, selyemruhákkal, drágakő- és smaragd nyakláncokkal, serlegekkel és más becses kincsekkel megrakott lovat vagy tevét; azonkívül elhajthat hazájába, a maga házába néhány ügyes kezű rabot, aki tud szövetet szőni, csizmát meg bundát varrni, mialatt gazdájuk kényelmesen hever a háborúban zsákmányolt szőnyegen, és hallgatja annak a zenésznek lantpengetését, akit szintén Gurgandzsban ejtett rabul.

Így álmodoztak a mongol harcosok, mialatt a Dzsejhun folyó partja felé, északnak, Horezm síkságaira vonult a sereg.

Dzsingisz kán fiái, Dzsagatáj és Ugedej ugyancsak igyekeztek, hogy elsőként érkezzenek meg, és előbb foglalják el a várost, mielőtt bátyjuk, Dzsucsi is megjelenik ott. Hiszen a nagykagán rendeletéből úgyis az ő egyedüli uralma alá kerül egész Horezm, a kipcásák sztyepekkel együtt.

Dzsucsi kán viszont megneheztelt azért, hogy testvérei is részesülhetnek hercegsége jövődöbeli fővárosának kincseiből, tehát úgy mutatta ki haragját, hogy nem sietett. Kedvenc szórakozását űzte: vadlovakra vadászott. Egykedvűen jelentette ki:

– Nélkülem úgysem tudják bevenni Gurgandzsot. Hadd menjenek csak először fejjel a falnak.

Az irigy és kapzsi Dzsagatáj ellenben így fogadkozott nagy ivások közben:

– Dzsucsi már úgymint túlságosan sokat kapott, és mégis ő akar mindent, ami csak ér valamit. Én ugyan át nem engedem neki Gurgandzsot, inkább rommá teszem.

Gurgandzs, a horezmi sahok dinasztiájának székvárosa, a kevély kipcsák kánok, gazdag kereskedők, ügyes kézművesek és a föld minden emberfajtájából való rabszolgák városa, aggodalmas időket élt át a mongoloknak Maverannagrbba való betörése után.

Turkán-Hatun, a császárnő, aki kegyetlen igája alatt tartotta a lakosságot, elmenekült, a sahok dinasztiájának minden hozzátartozója szintén elhagyta a várost. A nagy népességű főváros a kipcsák törzsfők hatalmában maradt. Azoknak mindegyike arról álmodozott, hogy a muzulmán országok ura és parancsolója lehessen – ha mindjárt csak egy hónapig vagy akár csak egy napig is. De amíg a kánok és a bégek veszekedtek, egyikük, Humar-Tegin kipcsák bég nem várta be, hogy felemeljék „a tisztelet fehér nemezszőnyegén”, hanem önhatalmúan kikiáltotta magát Horezm szultánjának. Mindenki ellentmondás nélkül behódolt neki, és a fehér szakállú imámok a mecsetekben most már őérte mondtak buzgó imákat...

Horezm új uralkodója, Humar-Tegin mindenekelőtt az iszlám vallása iránt való nagy buzgalommal érezte hatalmát: megparancsolta, hogy ki kell nyomozni és a toronyba zárni mindazokat, akik nem jártak el mindennap imádkozni a mecsetbe. Az egész városban mindenfelé kezdtek járni a raiszok, akiket felfegyverzett őrség kísért. Bottal tartottak rendet, és mindenkit bevitték, akit nem találtak eléggé ájtatosnak. Az új szultán rokonát, Alla ed-Din el-Hajatot nevezte ki a horezmi hadak főparancsnokává, és megnövelte a városban az éjjeliőrök számát – ebből a célból új adókat is vetett ki. A városban azonban ezentúl is csak annyi volt a rablótámadás, mint azelőtt. Különösen a gabona- és rizsraktárakat fosztogatták. Nőttön-nőtt a nyugtalanság: mi lesz ennek a nagyvárosnak lakóival, ha egyszer csak megérkeznek a rettegett mongol lovasok?

Külszínre úgy tűnt fel, hogy Gurgandzs a rendes életét éli: ugyanúgy hívták fel imádkozásra reggelenként a minaretek

magasságából az igazhivőket az azancsok; ugyanúgy ültek a bazárban a kereskedők kirakott áruik mellett, és hívogatták a vevőket; ugyanolyan szakadatlan tömegben tolongtak a járókelők a szűk utcákon; de a város kereskedelmi és ipari élete napról napra jobban megdermedt.

A kereskedők panaszkodtak, hogy a forgalom hanyatlik; egyes esetekben teljesen megállt. A vevők csak érdeklődtek az árak iránt, cuppantgattak ajkukkal, amikor meghallották, bólogtak, de nem vásároltak, noha az árucikkek árai már felére süllyedtek.

Csak az élelmiszerek drágultak folytonosan; a városiak így is sietve vásároltak lisztet, kölest, aszúszőlőt, mert mindenki előre látta, hogy az élelmiszerhozatal előbb-utóbb megszűnik.

Az emberek összecsoportosultak az utcakereszteződéseknél, és így sugdolóztak:

– A tatárok közel vannak... A tatárok nagy erővel közelednek... A tatárok ostrom alá veszik majd a városunkat. A falak magasak és erősek: az ostrom hosszú időre elnyúlik. Megesszük majd az ürüinket, utánuk a lovainkat... de aztán mi lesz? Hová bújjunk, merre fussunk?

Különbéféle valószínűtlen hírek izgatták fel és örvendeztették meg a városlakókat:

– Dzselaál ed-Din ötszázezer emberből álló hadsereget szedett össze. Már Gurgandzs felé vonul. Szétverte a tatárok hadait, és azok kelet felé menekültek...

Mások így beszéltek:

– A tatárok egy ideig itt állnak majd körben a falak körül, de a mi falainkat nem tudják bevenni. Hát el lehet foglalni Gurgandzsot? Elvonulnak majd északra. Ezt mondják az öregek is, pedig azok tudják, mit beszélnek...

Tevekaravánok kezdtek kivonulni a városból. Púpjaik mindkét oldalán csomagok és kosarak lógtak. A kosarokból nők és gyermekek kandikáltak ki; Mangislakba vitték őket, a türkmén vidékre. Ugyanakkor a város felé is igyekeztek karavánok – lovakon, szekereken, szamarakon –, az előkelő bégek családjai menekültek birtokaikról Gurgandzs magas, erős falai mögé.

A bazárból lassanként eltűnedeztek a lepényárusok; a pékek bezártak. A juhok és a lovak ára egyre magasabbá lett; már egy

közönséges számár is annyiba került, mint nemrégén még egy jó paripa.

A mongolok váratlanul, világos nappal jelentek meg a város előtt. Nem is tudta senki azonnal felfogni, mi történt. A déli kapunál nomádok hajtottak fel a pusztáról egy marhacsordát és egy juhnyáját. Az uruk és tehének csapata megállt a csatorna hídjánál, amíg az örök beszédtek a pásztoroktól a városba való bebocsátás díját.

Hirtelen vagy kétszáz lovas bukkant elő a fehér porfelhőből, amelyet a csordák vertek fel. Szokatlan volt a lovasok viselete; sem a kipcsákok, sem a türkmének nem jártak ilyen öltözetben. Ezek az apró, de nagyon gyors lovakon nyargaló lovasok egymás után kapkodták fel nyergükbe az ürüket, a többi barmot meg kezdték elhajtani, miközben szidták egymást, és verekedtek a felháborodott pásztorokkal.

A lovasok azután levágtak néhány pásztort, aki szembeszállt velük, és minden sietség nélkül, füttyörészés és ostor pattintgatás között elhajtották a csordát, a várossal ellenkező irányba; átkeltek a nagy csatornán átvezető hídon, és lassan vonultak tovább.

A városban riadalom támadt. Humar-Tegin szultán ezer kipcsákot küldött ki, hogy ériék utol a szemtelen rablókat, és állítsák eléje kivégzés céljából.

Kara-Koncsár kíváncsi a mese végére

*HA MÉG EGYSZER ERRE JÁRNA
KÖNNYŰ LÉPTE LEBBENÉSE,
HA SUSOGVA RÁM HAJOLNA:
SZÍVEM VÉRÉT ADNÁM ÉRTE.
[PERZSA DALBÓL]*

Kara-Koncsárnak sikerült elkerülnie a mongolokat, úgy ért el a homoksivatagon keresztül a Dzsejhun-folyóhoz. A távolban néha feltűntek a mongol csapatok végtelennek látszó láncai. Mind északnak tartottak, Gurgandzs irányában.

Többször is vissza kellett fordulnia a türkmén rablólovagnak a homoksivatag felé, hosszú kerülőket kellett tennie, kérdezősködni az útjába akadt nomádoktól, akik rémületükben erre-amarra bolyongtak a Kizil-Kumon, mert minden irányból közeledtek a mongolok.

Kara-Koncsár kíséretében lovagolt két napégette arcú türkmén, nagy juhbőr süveggel a fején: aztán egy igen kedveszegett fiú és egy szakállas dervis.

Éjjel, a félhold gyenge világánál az utasok észrevétlenül eljutottak a szélesre megáradt folyó partjához. Átmentek a vaddisznók taposta ösvényen a magas nád között, és a víz mellett bukkantak fel. Néhány nagy, esetlen, felfelé álló orrú bárka úszott el arra. Emberek, lovak, juhok voltak rajtuk. A vándorok odakiáltottak, kérték, vennék fel őket, de mindenhol csak azt a feleletet kapták: „Allah majd segít rajtatok, nálunk nincs hely.”

Végre az egyik bárkáról ez a felelet jött:

– Igazhivő nem hagyja el a bajban a másik igazhivőt! – és a kormányos a parthoz irányította bárkáját. Ráállt, hogy mindnyájukat elviszi egészen Gurgandzsig.

– Mennyit kérsz a szívességédért? – kérdezte Kara-Koncsár.

– Ej, nem érdemes beszélni róla. Nem ér semmit a pénz, sem az áru, sem a jószág, fejére állt a világ. Bajban vagy, én is bajban vagyok. Házamat elpusztították, családomat legyilkolták. Kinek, minek gyűjtsem a pénzt? Száll játok csak be!

Az erős, nagy bárka felvette az utasokat és lovaikat, és sebesen úszott tovább, ahogyan a megáradt Dzsejhun zavaros hullámai vitték. A jobb parton néha mongol lovas őriáratok tűntek fel. Olyankor a bárka közelebb tartott a bal parthoz. Négy nap múlva a hajó beúszott a széles csatornába, amely két részre szeli Gurgandzsot: az óvárosra, amelyet magas fal vesz körül és az elővárosra, ahol a házak epreskertek között rejtőznek.

Kara-Koncsár elővett övéből egy zsinórral bekötött bőrzacskót, kiszámolt belőle tíz aranydinárt, és rátette a hajósgazda széles tenyerére.

– Nem tudom, találkozom-e még valaha veled. Mondd meg legalább a nevedet.

A kormányos elmosolyodott. Tarkójára tolta piros turbánját.

– Kerim-Gulemnak hívnak, kovács vagyok. Látod: én ismerlek, ha nem is mondtad meg a nevedet. Ez a könnyű lábú, remek formájú, hattyúnyakú, fekete paripa csak azé lehet, akiről mesék és dalok szólnak. Ha itt harcolsz majd a pogányok ellen, beállok a csapatodba.

Kara-Koncsár már nem hallgatott oda. Figyelmesen nézett a távolba, ahonnan a csatorna másik oldaláról porfelleg közeledett.

Lovak feje és serényükre hajló kipcsák lovasok alakja vált ki a gomolyagból. A kipcsákok ordítottak, ostromozták lovaikat; a paták dübörgése és a rekedt kiáltozás messzire elhangzott.

Legelől nagy, fehér lovon vágatott valaki. Ingadozott a nyeregben, mintha leesőben volna a lováról. Fehér turbánja, sárga köpenye csupa vérfolt; lován vörös vérpatak folyt végig, és a paripa nyakából hosszú nyílvessző állt ki.

A kipcsákok viharként vágattak át a hídon.

– Közel vannak! Nyomunkban robognak! Meneküljtek! – hallatszott kétségbeesett kiáltozásuk.

Kara-Koncsár a város kapujánál visszafogta fekete ménjét, mely izgalomba jött a vágató lovak láttára, és táncolni kezdett lovasa alatt.

A kipcsákok beszáguldottak a kapun, mögöttük Kara-Koncsár is belovagolt társaival együtt. A kapu hosszan tartó csikorgással csukódott be; az örök azután gerendákkal zárták el.

Egy lovas megállította lovát az örök mellett, és ezt beszélte:

– Az új szultán, Humar-Tegin küldött minket, hogy fogjunk el két század mongolt, mert elhajtották állatainkat. Amikor megpillantottak minket, elszáguldottak, mint a megriasztott patkányok, a rablott jószágot is otthagyták. Honnan tudhattuk volna, hogy törbe csalnak! Tilljála kertje táján lesből ránk rohant vagy kétezer ilyen veszett pogány. Minden oldalról bekerítettek, messziről zúdították ránk hosszú nyilaikat, leverték a lovasokat, a lovaikat meg összefogták. Vitézeink mind odavesztek! Mindössze mi maradtunk meg a csapatunkból! Miért küld vágóhídra minket a szultán?

– Hát miért választottatok egy malacot szultánnak? – kiáltott Kara-Koncsár.

Mindenki odanézett. Ki mert ilyen szót szólani a szultánról?

Kara-Koncsár ugyanolyan hangosan beszélt tovább:

– Allah és a saját gyávasága kikergette Horezmből a gonosz szukát, Turkán-Hatun császárnőt és elősdijeinek egész falkáját. Elszaladt a rengő hasú Muhammed sah is, most kutyák tépik a dögét. Amikor a vihar kikergette az egész sakálcsordát, ti azt határoztátok, hogy új, kertbe való madárijesztőt választotok szultánnak: Humar-Tegint! Jóraivaló gazda nem bízna rá még egy rühes kecskenyáját sem, de ti hadseregpáncsnokká tettétek meg, és rábíztátok a város védelmét is!... Rabszolgafajzat vagytok! Nem élhettek korbács nélkül!...

A Kara-Koncsár kíséretében levő két dzsigit közbelépett:

– Csendesebben, Kara-Koncsár! Kipcsák ez mind. Egy vérből való a sahhal. Gyerünk innen!

A katonák és az örök, akik a kapuk mellett tartózkodtak, majdhogy kővé nem meredtek a fekete lovas szavaitól.

– Micsoda vakmerő dzsigit! De ami igaz, igaz. Hát kitűnt valamikor Humar-Tegin a csatában? Vagy talán jóságáról, okosságáról emlegették? Az volt minden érdeme, hogy Turkán-Hatun szultánnő talpnyalói közé tartozott. Ilyen szultánnal el kell vesznünk mindnyájunknak!

Kara-Koncsár lassan lovagolt végig Gurgandzs utcáin, és szúrós szemmel nézegette a szembejövő tömeget. Így szólt útítársaihoz:

– Menjetek a bazárba, keressétek meg Merdán teaházát. Mindenki ismeri. Ott várjatok rám. Most egymagám lovagolok tovább.

A bazár boltjainak fele be volt zárva. Azokban pedig, amelyekben halmokban feküdtek a selymek és a szövetek, az eladók már nem hívogatták a vevőket. Mélabúsan ültek körben, és meghánytákvetették, mi várhat rájuk.

– Ha az ellenség ostrom alá veszi a várost, egy könyöknyit sem adunk el többé. Kinek lesz kedve vásárolni, amikor a pogányok vadállatok módjára törnek be a városba, és ingyen visznek el mindent? Még jó, ha a fejünk megmarad a helyén...

Az örök feledés tornya a horezmi sah palotája mellett volt. Egyik oldala egy térre nézett, Kara-Koncsár odaléptetett, rámeredt a kis kerek szellőzőlyukakra, amelyek az ablakokat helyettesítették, és ezt gondolta: „Vajon hol, melyik ablak mögött van elrejtve a puszta virága? Él-e? És ha él, olyan édesek-e még ártatlan arca vonásai, mint azelőtt, olyan csillogó-e a szeme, olyan gyengéd érintésű-e szűzi keble? Ebben a szörnyű toronyban az emberek eszüket vesztik, a nők törődött vénasszonyokká hervadnak... Talán Gül-Dzsamált is a falhoz kovácsolták, nehéz láncsal gyenge tagjain...” – és elrettent, amikor arra gondolt: kit fog viszontlátni? Jobb meghalni, gyorsan pusztulni el csatában, mint megpillantani élete fényességét másnak, elrútnak, tébolyodottnak...

A torony lábánál, az alacsony vasajtó mellett a lépcsőn szendergett a szakállas őr, térdén régi, görbe szablyájával. Mellette egy kis szőnyegen néhány száraz lepény és egy fatányérban két fekete rézdirhem hevert. Mostanában nemigen gondoskodtak a rabokról a rokonaik. Inkább csak magukra gondoltak: hogyan menekülhetnének! A fal szellőzőlyukaiból pedig csonttá aszott kezek nyúláltak kifelé, és kiáltások hallatszottak:

– Emlékezzetek meg a szenvedőkről! Vessetek egy falat kenyeret az örök sötétségben sínylődőknek!

– Hé, öreg, gyere ide hozzám! – szólt rá az örre Kara-Koncsár.

Az öreg felébredt, megrázta fehér szakállát, és a dzsigitre meredt. Esze ágában sem volt felállni. – Hát te mit akarsz?

Kara-Koncsár lovával közelebb léptetett hozzá, és az öreg feltápászkodott.

– Fogd ezt a pénzt, és mondd el nekem, sok új rab érkezett-e a toronyba?

– Ha sok, ha kevés, mi gondod rá?

- De a régi foglyok közül bizonyosan elég van még itten?
- Aki fel nem fordult a pizsoktól, a tetvektől meg az éhségtől, az még kapaszkodik a reménység kampójába.
- Nesze még egy dinár. Azt mondd meg, vannak-e nők a foglyok között?
- Van két vénasszony: azért csukatta be őket az új szultán, mert bűbájt tettek, és betegséget akartak rá küldeni.
- Fiatal nők nincsenek?
- Mit faggatsz itt engem? Ki vagy te: bíró, főparancsnok vagy a mecset főimámja? Nem merek én veled beszélgetni. Lehet, hogy rabló vagy, és más útonállókat akarsz kiszabadítani. Vedd vissza pénzedet, és eredj innen lovastul.

Kara-Koncsár felemelte korbácsát, és le akart vele sújtani az örre, de valakinek a keze lágyan visszatartotta. Odapillantott.

Magas, rongyokba öltözött öregember, akinek hosszú haja válláig ért, a szeme pedig lobogó lánggal égett, nézett Kara-Koncsár haragos tekintetével farkasszemet.

- Látszik, hogy nem ismered az itteni rendet, azért beszélsz így ezzel az öreggel. Menjünk kissé messzebb innen, és mindent megmagyarázok neked. Nézd: amíg az örrel beszélteél, már vagy tíz szultáni poroszló jött elő a kapuból. Egyre nézegetnek, csak azt várják, hogy rád vethessék magukat... Menjünk innen gyorsan; hallgass rám, jer utánam!

Kara-Koncsár megveregette lovát, és a különös aggastyán után léptetett. A mellékutcában az öreg még jobban szaporázta lépteit, és hamarosan befordult egy zsákutcába. Itt megállt.

- Ne csodálkozzál, hogy beszédbe elegyedtem veled. Már egy teljes esztendeje, hogy a börtön fala mellé járok, és kenyeret viszek gazdámnak, akit a pincebörtönbe vetettek. Mirza-Juszufnak hívták, a horezmi sah krónikása volt. A sah kegyébe fogadta, és mindig jóságos volt hozzá. De amikor a vén hiéna, Turkán-Hatun lett Horezmben a harag nagy kardja és a hatalom kopjája, nem nézte Mirza-Juszuf ősz fejét, és a tömlöc pincéjébe vetette...

- De miért?
- Azért, mert könyvében így nevezte őt: „fekete folt a hatalmas Horezm palástján”, és leírta minden aljas cselekedetét. A szent imámok besúgták ezt a császárnőnek... És most járom a várost,

alamizsnát koldulok össze, és elviszem a börtönbe, hogy tápláljam a gyámoltalan aggastyánt. Alig várom, hogy betörjenek a városba az ismeretlen nomádok. Akkor majd ütik-vágják a lakosságot, a poroszlók erre szétszaladnak, mint az egerek, magam meg elszaladok a börtönhöz, saját kezemmel fojtom meg ezt a nyomorult őrt, és kieresztek minden rabot, az öreg Mirza-Juszuffal együtt. Én pedig elmegyek a saját hazámba.

– Merre van a hazád?

– Messze, messze! Én orosz földről való vagyok, és Szaklábnak hívnak, a mi nyelvünkön meg Szlávka apónak.

Kara-Koncsár elgondolkodott.

– Mondd meg nekem, bég-dzsigit, kit keresel? – folytatta az öreg.

– Talán a segítségedre lehetek.

– Sok nő van a tömlöcben? Az öreg azt mondta, hogy mindössze két öregasszony ül ott.

– Hazudott! Észrevetted a toronyban, magasan a tető alatt a kis nyílásokat? Azok kis kamrák ablakai. Mögöttük sínylődnek néhányan a sah háremének asszonyai közül, mert nem fogadtak szót Turkán-Hatunnak.

– Vannak közöttük türkmén nők?

Az öreg eltűnődött:

– Utánajárok én mindennek. Ez az ör szereti a pénzt. Ha rongyosan jár is, gazdag ember. Amit a raboknak hoznak, annak felét sem adja oda nekik, a nagyobbik részét ő maga veszi el. Van neki háza, kertje, a háremében nyolc asszony... Megpróbálom, talán segíthetek neked. Látod ezt a vén kaput a fa alatt? Itt élt azelőtt gazdám, Mirza-Juszuf, a krónikás. Én őrzöm a házat és a könyveit... Volt egy nevelt lánya, Bent-Zankidzsá: ő segített az öregembernek a könyveket másolni. De a lány elutazott Bokharába, és azután eltűnt. Így hát egyedül maradtam...

– Hiszek neked, öreg Szaklab, és nem gyanakszom, hogy vesztetre törsz. Holnap reggel itt leszek...

Gurgandzsot csak úgy lehet elfoglalni, ha előbb lerombolják

A Horezmbe érkezett mongol hadsereg nem kezdte meg azonnal a főváros ostromát. A mongolok először a Gurgandzs közelében levő falvakban helyezkedtek el, és táboraikba terelték össze az elfogott falusiakat. Dzsingisz kán két fia, Ugedej és Dzsagatáj, a városon kívül épült Tilljála-palotában telepedett meg, hadvezérek pedig: Kadán, Bogurdzsi, Tulen-Dzserbi, Tadzsibek meg a többiek sürgősen nekiláttak az ostromgépek, hajtókatapulták és a kerekeken járó „teknősbékák” készítéséhez. A messze földről hozott kínai mérnökök megígérték, hogy olyan ostromgépeket szerelnek fel, amelyek segítségével egykettőre elesik a város.

Nehézséget okozott, hogy a közelben nem voltak kövek: nem volt mit hajítani. A kínaiak akkor azt indítványozták, hogy az eperfából vágjanak ki nagy darabokat, és tartsák sokáig vízben: ettől majd olyan kemény lesz a fa, akár a kő.

Néhány mongol csapat megjelent a város egyik vagy másik kapujánál, harcba elegyedett a kapukból előtóduló lovascsapatokkal, és gyorsan elszáguldott, hogy megint csellel csalja őket maga után. De a gurgandzsi katonák most már résen voltak, és visszavonultak a védelmező falak mögé.

A városban a védősereg élén Humar-Tegin szultán állott, legbizalmasabb segítőtársa pedig Ogul-Hadzsi – Bokhara védője –, Er-Buka-pehleván és Ali-Durugi voltak. A haditanácsban Humar-Tegin felmutatta azokat a röpiratokat, amelyeket a mongolok csempésztak a városba. Felhívták a lakosságot, hogy nyissa meg a kapukat, és bízsa magát a mongolokra, akik senkiben sem fognak kárt tenni.

– Miért ne lépnénk szerződésre velük? – szólta a szultán. – Jobb nagy sarcot adni, és ezen az áron békés véget vetni a háborúskodásnak, mint az egész lakosságot kitenni az ellenséges betörés, embermészárlás és tűzvész rémségeinek.

Ogul-Hadzsi és a többiek azonban ellentmondtak:

– Vajon elfelejtetted-e, padisah, mit míveltek a mongolok Bokharával, Szamarkanddal, Mervvel és más városokkal? Ott is

kegyelmet kért a lakosság, és letették a fegyvert. A mongolok elvitték a legjobb mesterembereket, és rabul küldték Mongóliába, a többieket meg vasbunkós furkóbotokkal verték agyon.

– Mégis: legalább meg kell tudni, mit akarnak a mongolok.

Aznap éjjel Humar-Tegin szultán csekély számú kísérettel kilovagolt Gurgandzsból, és megérkezett abba a palotába, amelyben Ugedej és Dzsagatáj lakomázott. Eléjük állt, és két kezét kérelmezők módjára kulcsolta össze a mellén.

– No, mi jót hoztál? – kérdezte nevetve Ugedej. – Hol vannak a kapuk aranykulcsai?

– Hódolatomat hoztam Kelet urának, Dzsingisz kánnak, meghajlok nagysága és ereje előtt, és szolgálni akarok neki, amint más bégek is szolgálnak.

– Nekünk Gurgandzs városa kell, nem pedig olyan köpönyegforgatók, mint te! – válaszolt a komor Dzsagatáj. – Hihetünk egy szavadnak is, amikor cserbenhagyta saját népedet, sőt kész vagy ellenük menni? Vigyétek!

Hóhérok ragadták meg Humar-Tegint és valamennyi társát. Lerángatták róluk ruhájukat, összetörték hátgerincüket, és anélkül, hogy vérüket ontották volna, egy szakadékba dobták őket, ahol még félig elevenen falták fel a szultánt és bégeit a sakálok és a kóbor ebek...

Amikor Dzsingisz legidősebb fia, Dzsucsi kán megérkezett, Gurgandzs már a mongol csapatok szoros gyűrűjében volt. Hárromezer mongol és nagy tömeg fogoly dolgozott a csatornán átvezető híd javításán, hogy oda lehessen tolni a falakhoz a hajtógépeket. Ekkor hirtelen kiszáguldott Gurgandzs egyik kapujából egy csapat vakmerő lovas, élükön a türkmén Kara-Koncsárral. Váratlanul rácsaptak a hídon dolgozó mongolokra, és valamennyiüket leölték; a hídon hullahegyek halmozódtak fel. Ez a siker fellelkesítette az ostromlottakat.

A mongolok most a város alá vonultatták fel minden hadseregüket, sok ezer rabul ejtett falusit is hajtottak oda, és betemették velük az árkot, amely a falakat körülvette. Most már lehetségessé vált odahengeríteni az ostromgépeket, és meg lehetett kezdeni a város megrohamozását. A hajtógépek dobálták a vízbe áztatott farönköket, és a gyújtófolyadékkal töltött kínai korsókat. Ezekben

olyan erejű gyújtóanyag volt, hogy a faépületek azonnal nagy, fényes lánggal kezdtek égni, és a tüzet nem lehetett eloltani.

A legnagyobb eredményt Dzsucsi kán északi oldalon harcoló csapatai érték el. Ott a foglyok föld alatti járatot ástak a város falai alá. A mongolok betörték a városba, és elkeseredett közelharc után nemsokára a nagykagán fiának óriási fehér zászlaja lengett az északi őrtorony felett.

Ez a győzelem Dzsagatájt dühös irigységre gerjesztette. Egyik csapatát a másik után kergette rohamra Gurgandzs falai ellen, de ezeknek a falaknak védői hihetetlen állhatatosságot tanúsítottak, téglákkal verték le, forró vízzel és forró kátránnyal öntözték azokat, akik felfelé próbáltak kúszni, úgyhogy a támadók teste összeégetten és leforrázottan hullott vissza.

Kara-Koncsár az örök f éledés tornyában

Kara-Koncsár néhányszor hiába lovagolt oda a nagy fa árnyékában levő régi kapuhoz, hogy találkozzék az öreg Szaklabbal. Végül mégis találkozott vele. Az öreg már nem koldusrongyokban járt, mint az első találkozáskor, hanem tisztos csíkos köpenyt és kék csalmát viselt. Kara-Koncsár meg sem ismerte azonnal.

– Bocsáss meg, vitéz bég-dzsigit, hogy nem tudtam hamarabb elmondani neked mindazt, amit láttam, és amit cselekedtem. A börtönőr hallgat, mint a csuka. Nyilván fél a poroszlóktól. Próbáltam szóra bírni így is, amúgy is, felajánlottam, hogy kitakarítom a börtönt, de ettől csak dühbe jött. Hanem amikor azt ajánlottam fel, hogy otthon, a házában elvégzek minden munkát napi néhány lepenyért: igen megörvendett, és nyolc feleségének felvigyázójává tett meg... Amikor pedig megvertem gonosz főfeleségét, jutalmul nekem ajándékozta ezt a köpenyt, és egy öreg csalmát is adott hozzá...

– Mit hordasz itt össze hetet-havat holmi asszonyokról és köpenyekről! – fakadt ki haragosan Kara-Koncsár. – Öt aranyat adtam neked. Mit végeztél? Megtudtál mindent, amit meg kellett tudnod?

– Hát persze hogy megtudtam! Ha Nazar-Baba hallgat is: tudnak-e asszonyok hallgatni? Régen kiszedtek belőle mindent a feleségei, én meg tőlük tudtam meg, amit akartam... A tömlőctoronyban van néhány kamra, amelyek belülről a falakhoz simulnak, mint a fecskefészkek. A torony közepén viszont elrothadtak a gerendák, és az emeletek padlója beszakadt egészen a pincéig...

– Hogy a sátán mindjárt téged is ott dobna le!

– Nehéz ezekbe a kamrákba feljutni. Fel kell mászni egy fahágcsón, amelyet rothadó kötelek tartanak. Mostanáig Nazar-Baba, az őr közlekedett rajta, de most már ő is fél...

– Kiket tartanak ezekben a kamrákban?

– Olyanokat, akikre megharagudott Horezm sahja. Egyik kamrában, közvetlenül a tető alatt, fiatal türkmén nő van bezárva...

– Mondd a nevét! – a dzsigit vállon ragadta az öreget.

– Úgy mondják, a neve... Gül-Dzsamál.

– Most, azonnal elvezetsz hozzá!

– Lehetetlenséget kívánsz. Húsz poroszló ül a palota kapujában, majd meggebednek a tétlenségtől. Csak azt várják, kire vessék magukat. Te meg egyenesen be akarsz hatolni a börtönbe! Magad is a pincébe kerülsz.

– Fogd be a szád, gyáva lélek! Menj oda a börtönhöz, és várj rám. Mindjárt ott leszek, és kifordítom az egész pokoli odút! – Kara-Koncsár egyet suhintott lovára, és úgy elszáguldott, hogy csak úgy porzott nyomában a szűk utca.

A városnak abba a részébe lovagolt, ahol a különféle mesteremberek éltek és dolgoztak: kovácsok, rézmívesek, fegyvermívesek és a páncélingek, sisakok, pajzsok ügyes kezű mesterei. Számtalan kalapácsnak az üllőhöz való csapódása fülsiketítő csengéssel és csattogással töltötte meg a levegőt.

Pedig most csak a műhelyek felében folyt a munka. Csak azok az iparosok dolgoztak nagy sebbel-lobbal, akik harci eszközöket, fegyvereket készítettek. Kinek kellenének a végveszély napjaiban metszett rézedények, korsók vagy parádés lószerszámra való ékességek?

Kara-Koncsár odaérkezett a kiáltozó, veszekedő kovácsok hangos népségéhez. A sötét lovas megjelenése felkeltette az utca népének kíváncsiságát, és a mesteremberek elcsendesedtek. Miért jött ide ez a fekete dzsigit fekete paripáján? A legtöbben felismerték benne a minapi kirohanás hős vezérét.

Kara-Koncsár belovagolt a tömeg közepébe, és hangos szóba kezdett:

– Hej, ti kovácsok, vaskezü, ércmellű, derék legények! Sokáig űznek-e még gúnyt belőletek a kánok és a bégek? Előbb Muhammed volt a horezmi sah, és ő szorította ki belőletek adóival az erőt. Aztán a sah elszaladt Iránba, arannyal telt ládákat cipeltek utána. Még szerencse, hogy nyomában kullogott az a gonosz hiéna is, aki a világra hozta. Most meg a magacsinálta szultán, Humar-Tegin eladta magát ellenségeinknek, és azóta bizonyára el is árulta már, melyik oldalról a legkönnyebb áttörni Gurgandzs falait. Még sokáig szándékoztok bóbiskolni, és várni, hogy megint valami új szultán jöjjön, és megint eláruljon benneteket? Mit késlekedtek? Előre, fel a palotába, szedjük széjjel apróra azt a mocskos bűntanyát, egyúttal pedig törjük fel a börtön vaskapuit, és eresszük

ki a pincéből a rabokat! Nem rablók ülnek odabent, nem is gyilkosok. Azok sínylődnek börtönláncon, akik megmondták az igazságot, és ezzel elrontották a nagyúr jókedvét!

– Gyerünk, induljunk! Szétszedjük a horezmi sah palotáját! – kiáltottak egyre-másra a kovácsok. – Ledöntjük a börtöntornyot!

– Hozzatok kalapácsokat, vasfogókat, vésőket. Minden legyen nálatok, ami csak kell, hogy leverhessük a láncokat, és kihozhassuk a pincebörtönből halódó testvéreinket!

Minden kovács, minden fegyverműves, meg a többi iparosember is velük, kalapácsot, kardot, kopját ragadott, és fenyegető tömeggé dagadva indult a palotához.

Néhány poroszló elébük vetette magát, és megpróbálta szétkergetni a tömeget. Leütötték és a földön eltiporták őket. Míg a kovácsok a palotában romboltak, néhány ember segített Kara-Koncsárnak kinyitni a börtön vasajtáját. Nazar-Baba, az őr, már összekötözve állt az őrhelyén: zokogott és esküdözött, hogy mindig úgy gondoskodott a foglyokról, mint édesgyermekéről.

A kovácsok gyorsan kinyitották a vasajtót.

Tugán, aki a kovácsokhoz csatlakozott, kiáltozott a leghangosabban:

– Gyorsan, le a pincébe! Ott maradtak a barátaim. Erőtlenek és elvakultak az örök sötétségben. Néhányuk ki sem tud majd jönni, mert már nem tudják a lábukat használni.

Néhány ember lebocsátkozott a pince sötét nyílásán át. Kezdek kivánszorogni a bebörtönzöttek egymásba fogódzva, rongyokban, szennyesen, hosszúra nőtt körmökkel, vadállatok módjára összegubancolódtak szőrzettel a fejükön. Elvakultan a sokesztendős sötétségtől, fejükkel neki-nekimentek valaminek, folyton tapogatóztak, sírtak és nevettek, és nem mertek hinni boldogságukban, hogy újra a szabad ég, a nap alatt vannak, embertársaik között.

– Menjete a bazáron át! – kiáltottak feljűk a tömegeből. – Hadd lássa mindenki, hogyan bánt a horezmi sah az alattvalóival! Követeljétek, hogy a kereskedők adjanak nektek tiszta inget és nadrágot!

Kara-Koncsár lobogó fáklyával lépett be a toronyba. Hideg, nedves börtönlevegő csapta meg. Maga előtt lökte a rémült, imákat

mondogató őrt. Nazar-Baba felfelé mászott a rozoga hágcsón. Mögötte ment Tugán, és útközben leverte kalapácsával a rabok ajtóinak zárját. Szánalomra méltó, rongyokba burkolt, elerőtlenedett, sovány nők jöttek elő ingadozó lépésekkel. Belekapaszzkodtak a falba, és sírva igyekeztek lefelé.

Amikor Kara-Koncsár felért egészen a tető hajlása alá, az őr megállt egy vasajtónál. A vasajtó kis négyszögletes nyílását vasrács védte.

– Itt van – szólt az őr – egy életfogytiglan való fogságra ítélt nő a palota háreméből. Fel merte emelni a kezét magára Muhammed sahra!

– Mit ácsorogsz? Nyisd ki!

– Ne haragudjál rám, hős vitéz, de ennek az ajtónak a kulcsát a padisahnál őrzik.

– Azt mondom: neked nincs hozzá kulcsod?

– Nincs, életem ura! Nincs, legmagasztosabb Allahom!

– Akkor hát pusztulj innen a pokolba! – ezzel Kara-Koncsár lehajította az őrt a hágcsóról. A szerencsétlen kétségbeesett üvöltéssel zuhant lefelé, útközben meg-megakadt egy tartógerendában, amelynek korhadt fája eltört alatta, és ő eltűnt a sötétben, a felizgatott véregek ugatása és vonítása közben.

Kara-Koncsár egészen az ajtó kis nyílásához szorította a szemét. Csak egy régi szőnyeg foszlányos darabját látta, amelyet éppen megvilágított egy rézsútosan besiklott napsugár.

„Hol van Gül-Dzsamál? – gondolta. – A kamra üres... Csak nem tűnt el valahogyan?”

Hirtelen árnyék siklott a kis nyílás elé, és egy barna arcocska tűnt fel mögötte. Merev pillantással szegeződött rá egy nagy, fekete szempár.

Kara-Koncsár régen készült rá: melyik szépséges régi ének gyönyörű szavaival szólítja majd meg szerelmesét, de most szétrepültek fejéből a szavak, mint a megriasztott méhraj. Csak ennyit tudott mondani:

– Én vagyok!

Félénk, gyenge hang suttogta:

– Világítsd meg arcodat, hogy felismerhesselek!

Kara-Koncsár hátrább lépett, és felemelte az égő fáklyát.

– Megismerem arcodat a seb nyomáról, amelyet a vadállat ejtett rajta. Te vagy az, akit senki és semmi nem gátolhat meg, hegy eljöjj hozzám...

– Lépj odább az ajtótól, rögtön szabad leszel!

Kara-Koncsár figyelte, hogyan távolodik az ajtótól a szinte légiesen vékonyvá vált leány karcsú alakja; hogyan ereszkedik le könnyedén a tarka szőnyegrongyra. A papsugár ráesett a barna, szinte meztelen testre. Alig fedte valami piros szövetdarabka és néhány sor kék üveggyöngy. Nagy fekete szemének sötét és feszülten várakozó volt a pillantása.

– Engedj a helyedre, Kara-Koncsár! – szólt mögötte valaki. – A kovácsmester hamarabb végez ezzel a zárral, mint Kara-Kum hőse.

A fegyverkovács leverte kalapácsával a zárat. A vasajtó engedett. Gül-Dzsamál nem mozdult a helyéről, tovább is ott kuporgott, és igyekezett kezével elfedni magát.

– A ruhám lemállott rólam. Nem állhatok így eléd.

Kara-Koncsár visszalépett, és így szólt a fiatal kovácshoz:

– Rá ne nézz erre a nőre! Dobjd oda neki köpenyedet; újat, tiszta selyemből valót kapsz tőlem helyette. – Megfordult, és felmászott a szűk, félig összeomlott lépcsőn a torony tetejére.

Körös-körül füstgomolyagokat látott, amelyek szikra és tűzvihar kavargásában emelkedtek az ég felé. A város falai körül, nagy porfellegekben lovasok száguldoztak összevissza. A távolban egy tornyon Dzsucsi kán fehér, hétfarkas lobogója lengett.

A kamra előtt levő szűk kis térségre kilépett Gül-Dzsamál, kék turbánban, férfiköpenyben. Vékony, karcsú fiúnak látszott. Csodálkozva vonta fel íves szemöldökét, amint a távolba tévedt a pillantása:

– Mi történik Gurgandzsban? Micsoda félelmes alakok vágatnak a város falai előtt?

– Ide is elért a háború vihara – felelte Kara-Koncsár. – Az ellenség ostromolja Gurgandzsot. Neked meg nekem most már egymás mellett a helyünk a küzdelemben. A háború tüze és bánatos két szemednek könnyáradata örökre egyesített kettőnket.

– Mindent elfelejtettem ebben a szörnyűséges toronyban, és csak egyet tanultam meg: gyűlölni. Veled megyek mindenhová, mint a

dühös nőstény tigris, és nem mint a hajdani boldog, gondtalan Gül-Dzsamál.

Kara-Koncsár már alig hallotta ezeket a szavakat. Kezével beárnyékolta szemét, és a kavargó porfellegeken, füstoszlopokon túl a messze távolba nézett.

– Mit míveltek ezek az eszeveszettek? Nézd: a nagy Dzsejhun-folyó kilépett a medréből, és errefelé özönlik... Alámossa a házakat, úgy omlanak össze, mint a gyermekjátékok... Nézd csak: a magas topolyafák recsegve zuhannak el, mintha fejsze vágta volna el a tövüket... Ezek hígvelejűek, ezek a kíméletlen vadak szétrombolták a régi töltést, amely ezer éve tartotta féken a hatalmas, bővizű folyó áradatát...^[111] Most a víz mindent elsöpör az útjából, és előnti, elpusztítja ezt az egész, népes várost... Gül-Dzsamál, azonnal menekülnünk kell ebből az ócska toronyból, a víz lökésétől rögtön összeomlik, és maga alá temet minket...

A város nagyobbik részét már szétrombolták a foglyok szakadatlan rohamozásai: a mongolok kényszerítették őket saját városuk falai ellen. De Gurgandzs lakói tovább is elkeseredett dühvel védték magukat. A mongoloknak városrészt városrész után kellett egyenként elfoglalniuk. Ahhoz szoktak, hogy sík mezőn, lóhátról verekedjenek, tehát nehezen mozogtak a szűk utcákban, amelyeket még az égő épületek romjai is eltorlaszoltak, de makacsul támadtak tovább, és hosszú nyilaikkal nagy veszteségeket okoztak a védőseregnek.

A legdühödtebb harcosok Gurgandzs kézművesei voltak; tudták, hogy ha fogságba esnek, eldőlt a sorsuk: a legügyesebbjeiket és legizmosabbjaikat elküldik a mongolok távoli hazájukba, a többit, aki nem felel meg a kívánságaiknak, leöldösik.

Az asszonyok és a lányok a város falain és a háztetőkön egy sorban küzdöttek apjukkal, férjükkel, férfitestvéreikkel. Ha valamelyik férfit nyíllövés ért és leroskadt, a nők rettegés nélkül raktak a sebesült elé kis védőfalat téglákból és földből, hogy megoltalmazzák a nyílzáportól.

Gurgandzs védelme a nagy Horezm pusztulásáról szóló szomorú történetnek olyan lapja, amely elüt a többitől. A többi város legnagyobb részét vakon bízott a mongolok kegyelmében, lakosai és vezetői kislelkűen, gyengék módjára viselkedtek; ezért vesztek el

dicstelen halállal. Gurgandzs a mongoloknak sok katonájukba került: az elesettek csontjai egész dombokat alkottak, amelyek még hosszú évekig fehérlettek a romok között.

Amikor már három kerület híján egész Gurgandzs a mongolok kezén volt, a város holtra fáradt, sebekkel borított védői elhatározták, hogy megadják magukat. Kiváló személyiségeket küldtek Dzsucsi kánhoz, hogy kegyelmet és irgalmat kérjenek. Dzsingisz kán fia így felelt:

– Miért nem jutott ez előbb az eszetekbe? Miért nem hódoltatok be akkor, amikor seregeim a város alá érkeztek? Most, amikor annyit elvesztettem legjobb vitézeim közül, megtilthatom-e katonáimnak, hogy kitöltsék rajtatok a dühüket, és annyit zsákmányoljanak, amennyi csak jólesik? Nincs irgalom a számotokra!

A mongolok betörték a város megmaradt részébe. Egyeseket a védőseregből foglyul ejtettek, másokat megöltek, minden vagyonukat elrabolták.

Dzsagatáj kán parancsára, aki nem akarta, hogy Horezm gyöngye, Gurgandzs, bátyja birtokába kerüljön, a mongolok lerombolták a főzsilipet, amely egész Horezm vízelosztója volt. A gátját vesztett áradat elborította a roppant várost, és elsodorta az épületeket. Sok-sok évig tenger maradt a város helyén. Aki megmenekült a tatároktól, az elmerült a kiömlött folyó hullámaiban, vagy ott pusztult a romok alatt. Csak néhány épület maradt meg: Keski-Ahcsak téglából épült régi palotájának egy része és két sah síremléke.

A vad áradat elborította Horezm néhány más városát is, maga a folyó pedig megváltoztatta irányát, és hosszú időn át a homoksivatagon keresztül haladt az Abeszkun-tenger felé.

Gurgandzs elkeseredett védelmének idején Handzsi-Rahim a falakon volt, a küzdők között. Megtanulta volt az arab orvosoktól, hogyan kell sebeket kötözni és gyógyítani, tehát segített a szenvedőkön.

Amikor hirtelen előntötte a várost a Dzsejhun-folyó, két napig ült Tekes sah magas mauzóleumának tetején. Egy bárkában, amely mellette úszott el, a dervis ismerőst pillantott meg: Kerim-Gulem

kovácsot. A hajós felvette a dervist a bárkájába; együtt eveztek tovább a dühöngő vízáradat tetején, és mindenkit megmentettek, akit csak tudtak. Kara-Koncsárral nem találkoztak többé; Gül-Dzsamált sem látták meg soha. Jóval később Hadzsi-Rahim nemegyszer hallgatta a maddah^[112] meséjét Kara-Koncsár hőstetteiről, a fekete lovasról, aki mongolokra vadászott a Kara-Kumon, és határtalan szerelméről Gül-Dzsamál, a pásztorlány iránt, akit erőszakkal vittek el a horezmi sah háremébe.

A maddah a folyó kiáradásának leírásával fejezte be meséjét, amely elmosta a híres és gazdag Gurgandzsot. Ebbe a dühöngő vízárba került bele Kara-Koncsár. Néhányan látták, hogyan küzdött elkeseredetten a hullámokkal, hogy megmentse Gül-Dzsamált, de végül mind a ketten eltűntek a viharzó habokban... Egy magaslaton, amely kiállt a vízből, később két holttestet találtak: Gül-Dzsamált és Kara-Koncsárt. Egymás mellett feküdtek, és a türkmén lány kis keze még holtában is Kara-Koncsár erős tenyerébe simult...

A maddah ezzel a tanulsággal fejezte be meséjét: „Az igazi, halálos szerelem nem végződhetik másképpen, csak a halállal.”^[113] De ha a lányok erre sírva fakadtak, akkor a maddah ezt mondta: „Szavahihető emberek mást is mondtak nekem: állítólag csak afféle hazug mendemonda, hogy Kara-Koncsár odaveszett a Dzsejhun hullámaiban. Kiúsztatott fekete lován a vízáradatból, és megmentette Gül-Dzsamált. Elvitte a Kara-Kum közepébe, jurtájába, a Balalsen források vidékére. Ott élnek boldogan, amit nektek mindnyájatoknak is szívemből kívánok!”

Hadzsi-Rahim az ifjú Batu kán mellett

***NE VESD MEG A GYENGE FIÓKÁT – LEHET,
HOGY OROSZLÁNROLYÖK.
[ARAB KÖZMONDÁS]***

Hadzsi-Rahimnak nagy nehezen sikerült átjutnia a féktelenül dúló mongol csapatok között, és elért Dzsucsi kán táborába. Dervissüvege alatt viselte a sólyommadaras aranylemezt: ennek védelme alatt jutott el a nagy mongol birodalom északnyugati uluszának^[114] ura elé, a kagán elsőszülött fiának fehér jurtájába. Hadzsi-Rahim hallotta, hogy Dzsucsi kán, a félelmetes Dzsingisz kán legidősebb fia, az egyetlen ember az uralkodó környezetében, aki vitába mer szállni vele. De azt is beszélték, hogy a kagán nem bízik elsőszülöttjében, és állandóan összeesküvés tervekkel gyanúsítja. Ezért is nevezte ki a legtávolabbi határhercegség kormányzójává, olyan tartományba, amelyben a területek legnagyobb részét még meg kellett hódítani. Dzsingisz kán akkor így szólt fiához: „Neked adok minden földet nyugat felé, olyan nagy darabon, amennyire a mongol ló négy patája el tud száguldani!”

A fehér jurtában maga alá szedett lábbal ült alacsony trónján Dzsucsi kán. Magas termete, nehézkes medvemozgása és zöldes szemének hideg pillantása emlékeztetett az apjára. Hosszú bajuszával és keskeny, fekete szakáljával elütött a csupasz arcú mongoloktól. A szakállába ügyesen belefönt lószőr keskeny fonatban végződött, amelyet Dzsucsi jobb füle mögé vetett. A trón előtt térden, alázatosan a földig meghajlottan várta a nagy fejedelem kegyét a kérelmezők tömege: kánok, ulémák, kereskedők és egyszerű polgárok.

Hadzsi-Rahim hangosan ismételte: – Ja-hu-u, jahak! – Átlépkedett a kérelmezők meghajló háta közt, egyenesen Dzsucsi kán trónjához lépett, és megállt, botjára támaszkodva.

Dzsucsi kán a dervisre szegezte merev, komor tekintetét, és megkérdezte:

– Mi kérnivalód van, kipcsák sámán?

Hadzsi-Rahim elmondta, hogy Mahmud-Jalvács nagyvezír saját kezű levelét hozta el.

- Miért csak most? Régen várom ezt a levelet.
- Az ostromlott Gurgandzs városában voltam.
- Vagyis ellenségeim sorában küzdöttél!
- Orvos vagyok, sebesülteket gyógyítottam.

Hadzsi-Rahim kibontotta botjának viasszal betapasztott végét, és kihúzott a bot belsejéből egy vörös pecséttel lepecsételt, összetekert papiroslapot. Dzsucsi kán írnoka kinyitotta a tekercest, és ámultan szemlélte:

– Ide mindössze négy szó van írva: „Ebben az emberben megbízhatasz.”

– Világos és elegendő! – szólt Dzsucsi. – Vezessétek ide fiamat, Batu kánt!

Nukerek szaladtak a paranccsal, és hamar vissza is tértek. Előttük ugrált egy körülbelül kilencéves fiú, akinek kis íja volt, három piros nyílvezzővel.^[115] Két öregember próbálta kézen fogva vezetni, ő azonban minduntalan kiszakította magát öreg kísérőinek keze közül. Odaszaladt Dzsucsi kánhoz, megszokott mozdulattal borult térdre előtte, és homlokával érintette a szőnyeget. De azonnal fel is ugrott, és csillogó barna szemével nagy érdeklődéssel nézegetett minden jelenlevőt.

– Ez a fiam, Batu kán – szólt Dzsucsi. Gyors, gyöngéd oldalpillantást vetett a gyerekre. – A hű Mahmud-Jalvácsot megbíztam: küldjön egy tanult mirzát, aki megtanítaná fiamat olvasni, írni és azon a nyelven szólni, amelyen új alattvalóim, Horezm lakosai beszélnek. Olyan tanító vagy-e, amelyet kívántam?

– Meg tudom tanítani az ifjú kánt türkmén, perzsa és arab nyelven írt könyveket olvasni, és szívesen vállalkozom is rá – felelt Hadzsi-Rahim. – Csak ahhoz nem értek, hogy a szent könyveket magyarázzam, mint az imámok a mecsetekben. Én olyan könyvekkel foglalkozom, amelyekben a földkorong minden tájékán tett utazások vannak leírva, és amelyek arra tanítanak, mi a jó és mi a rossz, mi a hazaszeretet, és mi a kötelessége, minden embernek.

– Ez hasznos és jó tudomány – szólt Dzsucsi. – Ilyen tanító kell a fiamnak, hogy pusztai kis vadócból népek fejedelmévé nevelje. Batu,

engedelmeskedj új tanítódnak! Neked pedig, mirza, megengedem, hogy nádpálcával verd a fiamat...

A fiú elfordult, úgy dűnnyögte:

– Ha ez az ember hősookról és háborúkról mesél majd nekem, akkor, nem bánom, szót fogadok neki.

Hadzsi-Rahim válaszolt a gyerekeknek:

– Elmondom majd neked a görög hadvezér, a Kétszarvú Iszkender hódításait. Ez a császár még egészen fiatal korában elfoglalt sok olyan országot, amelyben a császárnak több volt a fegyvere is, a kincse is, a serege is, mint neki, de azért Iszkender mégis legyőzte valamennyit...

A fiú a dervis felé fordult, és most már érdeklődéssel kezdte nézegetni.

– Hogyan ért el Iszkender ilyen nagy győzelmeket? – kérdezte Dzsucsi kán.

– Amikor ezt magától Iszkendertől kérdezték meg, akkor ő a hagyomány szerint így felelt: „Nem nyomtam el soha a meghódított ország alattvalóit...”

Dzsucsi kán a fiára nézett:

– Atyám, az egyetlen, a nagy Dzsingisz kán meghódította a fél világot. Kétszarvú Iszkender meg a másik felét. Mi marad majd neked, hogy meghódítsad, Batu kán?

A fiú gondolkodás nélkül felelt:

– Majd elveszem Iszkendertől minden birodalmát!...

Ettől a naptól kezdve Hadzsi-Rahim Dzsucsi kán táborában maradt, mint a kán fiának, Batunak nevelője. Néhány évig foglalkozott a fiúval, egészen addig, amíg Dzsucsi kán váratlanul el nem vezett a ráküldött bérgyilkosok kezétől. Ez így történt: hajtóvadászat alkalmával Dzsucsi kán szarvast vett űzőbe, és a nádasban elszakadt nukerjeitől. Nagy nehezen találták meg. Mongol gyilkosok szokása szerint a hátgerincét törték el, úgy feküdt a nádasban. A titokzatos gyilkos eltűnt, nem is találták meg soha. Voltak, akik azt suttogták, hogy maga Dzsingisz kán ölette meg a fiát.^[116] Dzsucsi még élt, amikor rátaláltak, de szólni már nem tudott, a kezét sem tudta megmozdítani. Csak nézett, bánatosan és sötéten, amíg örökre le nem zárult a szeme.

Ekkor érkezett meg nyugati hadjáratából Szubudáj-Bagatur, a híres hadvezér. Nyergébe ültette maga elé a kis Batu kánt, és így szólt hozzá:

– Itt ugyanaz a sors vár rád, amely az én uramat, Dzsucsi kánt érte. Magammal viszlek Kínába, ott majd megtanulod a haditudományokat. Úgy nevellek majd, mint saját gyermekemet, és nagy hadvezért csinállok belőled.^[117]

Hogy el kellett válnia Batu kántól, Hadzsi-Rahim újra magányos vándorrá lett. Sokat búslakodott Tugán öccse miatt, aki eltűnt a gurgandzsi nagy árvíz idején. Elpusztult-e Tugán, vagy megmenekült a hullámsírból és a mongolok kardjaitól? Más tájakra vándorolt-e, rabként vagy szabadon? Folyton erre gondolt Hadzsi-Rahim, és várva várta azt a napot, amelyen újra találkozni fog vele.

Ismét vándorútra kelt, sok városban megfordult, és mindenütt kifaggatta azoknak a gyötrelmes napoknak szemtanúit, amelyeket Horezm népei éltek át a kegyetlen mongolok betörésének idején. Feljegyeztette a szavahihető emberek elbeszéléseit, és végül elhatározta, hogy egész könyvet ír Dzsingisz kánról: arról, hogyan lett olyan hatalmassá, hogy az egész világ meghódítását tervezte, és arról, hogyan pusztult el minden élet, és változott sivataggá minden vidék, amerre a mongolok jártak.

HARMADIK RÉSZ

A KALKA-FOLYÓNÁL VÍVOTT CSATA

Dzsingisz kán parancsa

*...MEGJELENÉSÜK POKOLI VOLT,
ÉS RÉMÜLETET GERJESZTETT. NEM VOLT
SZAKALLUK,
CSAK EGYIK-MÁSIKNAK NŐTT
EGYNÉHÁNY SZŐRSZÁL AZ AJKA FELETT MEG AZ
ÁLLÁN.
SZEMÜK KESKENY ÉS ÉLÉNK. HANGJUK VÉKONY ÉS
ÉLES.
ERŐS TESTALKATÚAK ÉS HOSSZÚ ÉLETŰEK.
[KIRAKOSZ, XIII. SZÁZADBELI ÖRMÉNY TÖRTÉNETÍRÓ]*

A Sárkány évének tavaszán, szafar hónapban^[118] Dzsingisz kán magához hívatta két hadvezérét, akiket már kipróbált nehéz megbízások végrehajtásában, és elégedett volt velük: az öreg, félszemű Szubudáj-Bagaturt és a fiatal Dzsebe-nojont.^[119]

A két hadvezér tüstént ott termett a „világrengető” selyemjurtájában, és leborult a nemezszőnyegre az aranytrónus előtt. Dzsingisz kán a trón bal sarkán ült, jobb térdét átkulcsolta a kezével. Kerek, fényes süvegéről, amelyet nagy smaragdkő ékesített, ezüstrókafarkak csüngtek. Zöld macskaszeme közömbös tekintettel nézett a kétrét görnyedt győzhetetlen hadvezérekre. Ő, az egyetlen és legnagyobb, mély, rekedt hangon kezdett a szóba.

– Kémek jelentették nekem, hogy a sárga fülű kutya fia, Muhammed horezmi sah titokban elhagyta hadseregét. Nyom nélkül tűnt el, de nemrégén látták a Dzsejhun-folyó átkelőhelyénél. Magával vitte rengeteg kincsét, amelyet száz esztendő alatt gyűjtöttek össze Horezm sahai. El kell őt fogni, mielőtt új nagy hadsereget gyűjt össze... Adunk nektek húszezer lovast. Ha a sah mellett akkora hadsereget találtok, hogy gondolkodnotok kell, megbirkózhattok-e vele, akkor ne ütközzetek meg... De azonnal

értésítsetek engem! Akkor én elküldöm Tohucsár-Nojont, és ő egymaga elvégzi azt, amit ti ketten nem győztök... De azt hiszem: parancsom erősebb, mint Muhammed minden serege. Amíg láncon nem vonszoljátok Muhammedet, vissza ne térjetez hozzám!... Ha pedig szétveritek a sah seregét, de ő maga néhány kísézőjével megszökik, hogy sziklák közé vagy valami mély barlangba vegye be magát, vagy mint a kitanult bűvészmester, eltűnik az emberek szeme elől, akkor fekete orkán módjára száguldjatok végig birodalmain... Minden várossal, amely behódol, legyetek kíméletesek, csak kis őrséget hagyjatok hátra és egy helytartót, aki elfelejtette, hogyan kell mosolyogni... De minden olyan várost, amely ellenállni merészkedik, rohammal vegyetek be! Kő kövön ne maradjon benne, minden épülete változzék üszkös hamuvá! Azt gondolom, ti ketten együtt könnyen teljesíthetitek ezt a parancsot!

Dzsebe-Nojon felegyenesedett, és megkérdezte:

– Ha Muhammed, Horezm sahja valamelyes csoda módon egyre tovább fut előlünk nyugatnak: meddig kergessük, és milyen messzire távozzunk aranyjurtádtól?

– Utánamentek a világ végéig, amíg csak meg nem pillantjátok a Végső-tenger partját.

A hajlott hátú, ferde tartású Szubudáj-Bagatur egyet krárogott, felemelte a fejét, és rekedt hangján így szólt:

– De ha Muhammed sah hallá változik, és eltűnik a tenger mélységeiben?

Dzsingisz kán megvakarta az orra tövét, és Szubudájra fordította gyanakvó tekintetét:

– A ti dolgotok, hogy hamarabb elcsípjétek! Elmehettek.

A két hadvezér felemelkedett térdéről, és a kijáráthoz hátrált.

Még aznap elindultak húszezer mongol és tatár lovassal nyugat felé.

Jelentés a legnagyobbnak

Dzsingisz kán parancsának értelmében két hadvezére, Szubudáj-Bagatur és Dzsebe-Nojon két tumen lovassal két évig járt mindenfelé Észak-Irán völgyeiben és hegyi őserdőiben, hogy megkeresse Horezm elmenekült uralkodója, Muhammed sah nyomait.

Semmi nyomra nem akadtak. A nép között elterjedt hírekből tudták meg, hogy a horezmi sah örökre eltávozott hazájából, és elhagyottan, egyes-egyedül halt meg az Abeszkun-tenger magányos kis szigetén.

Akkor Dzsebe-Nojon és Szubudáj-Bagatur maguk elé hívtak egy mongolt, aki sok régi hősi éneket tudott betéve, és rímes énekszóban mondták el neki jelentésüket az egyetlen és legnagyobb számára. Kilencszer kilenc ízben ismételték el szavaikat a mongollal,^[120] és azután elküldték Dzsingisz kánhoz, a kagán főhadiszállására, a Nesze^[121] melletti síkságra, amely dús, buján zöldellő mezőség volt, és tiszta vizű patakok folytak keresztül rajta. Mivel még veszedelmesek voltak az utak, mert a menekültek éhes bandái megtámadták és kifosztották a vándorokat: a hadvezérek a futár védelmére háromszáz megbízható nukert rendeltek ki.

A futár egész úton végig régi dalokat énekelt a kék mongol sztyeppékről; az erdő borította hegyekről, Kerulén leányairól, akik pirosak és forrók, mint a tűz, de egyszer sem énekelte el a vezérek dalban küldött jelentését. Amikor megérkezett a nagykagán főhadiszállására, áthaladt a testőr-turgaudok nyolc sorompóján, és megtisztult a szent máglya füstjében: odalépett a sárga sátorhoz, és megállt az aranyajtó előtt. A bejárat két oldalán két csodaszép paripa állt; egyik tejfehér, a másik őzpej; mind a kettőt aranykarókhöz kötötték szörkötéllal.

Ennyi pompától egészen megszedültén, a mongol futár arcra esett a földön, és addig feküdt ott, amíg két izmos turgaud fel nem emelte a hónaljánál fogva, és be nem vonszolta a jurtába, ahol aztán ledobták a szőnyegre a kagán előtt. Dzsingisz kán maga alá húzott lábbal ült arannyal bevont nagy trónszékén.

Csukott szemmel, térden állva énekelte el a futár a betanult verses jelentést, magas hangon, hangosan, ahogyan a mongol hősregéket szokta énekelni:

*Jelentés a legnagyobbak az ő buzgó szolgálótól,
Jó Szubudáj-Bagaturtól, hűséges Dzsebe-Nojontól.
Muhammed, a horezmi sah, a farkatlan róka kölyke,
Poklosok szigetén halt meg, ott is fekszik eltemetve.
Fia meg, a konok Dzsélál, ki kígyótojásból kelt ki,
Az iráni hegyek közé bújt, hogy meg ne lelje senki.
Vége! Eltűnt, ködbe oszlott mind a kettő, mint a pára.
Két vezéred elindulhat immár új hadjáratára.
Kaukázusban majd megismer, aki szembeszállna velünk;
Kipróbáljuk, megszámláljuk, szétmorzsoljuk ellenségünk.
Kipcsák sztyeppén repülünk át, mint a villám, mint a felleg.
Véghetetlen rónaságon fáradtlovunk megpihenhet.
Bejárjuk a pusztát, mezőt, ismertet meg sose jártat;
Keressük a sima utat aranybarna paripádnak,
Hadd repüljön, mint a villám, nagykagán, nyugatra véled:
Egész világ hátán nyugszik nemsokára büszke térded.
Mongol kézben legyen minden, ami csak él a világon^[122]
Nincs erő és nincs vitézség, amely előtted megálljon.
Világ végén van egy tenger; égtől érintett vizében
Mossuk le majd lovunk lábát, amely gázolt porban, vérben.
Odahordjuk ezerével a sok koponyát, a csontot:
Rakunk neked ott belőle emberszem nem látta dombot.
Magas halom tetején egy égitől márványsziklán
Áll majd neved mindörökre, mi szent urunk, nagy Dzsingisz kán.
Kelet felé, hazafelé akkor fordítjuk lovunkat,
Ha már mindezt véghezvittük, megtettük dicső utunkat.
Aranyjurtád látására egyikünk sem érdemes még;
Akkor borulunk elébed, ha tiéd a földkerekség!*

A futár csak akkor mert fél szemmel felpillantani az egyszerű mongolok számára láthatatlan uralkodó kegyetlen arcára, amikor már befejezte az énekét. Villámsújtottan vágódott el újra. Dzsingisz kán megrendíthetetlenül, kifürkészhetetlenül ült a helyén. Szemét félig lezárta, ingatta őszbe borult, rőt szakállas fejét, és meztelen

lábsarkát vakargatta. Álmatag tekintettel nézett a futárra, és mintegy gondolataiba merülten szólt:

– Olyan torkod van, mint a vadlúdnak... Illő, hogy jutalomban részesülj... – Kotorni kezdett a trónszék sarkán függő sárga selyemzacskóban, előszedett egy darab poros cukrot, és a futár remegő szájába nyomta. Azután így folytatta a kagán:

– Dzsebe-Nojont és Szubudáj-Bagaturt még korán van dicsérni. Meglátjuk, sikerrel végződik-e hadjáratuk. Válaszizenetemet külön futárral küldöm majd el.

Ujjának egy mozdulatával elbocsátotta a futárt. Parancsot adott, hogy lakassák jól, itassanak meg vele annyi kumiszt, amennyi csak belefér, és a kísérő őrséget is vendégeljék meg bőségesen. Másnap valamennyiüket visszaküldte, hogy ériék utol a messzire előrevágtatott mongol hadat.

Eltelt egy esztendő, és semmi hír nem érkezett a nyugatra vonult mongoloktól. Akkor aztán Dzsingisz kán rövid utasítást adott írnokának, az ujjur Izmail-Hodzsának, és megparancsolta, hogy a lepecsételt levelet, amelynek tartalmát senki sem ismerte, futár vigye el azonnal. A futárt csengettyűkkel aggatták tele, és süvegére sólyomtollakat tűztek, mindez a nagy sietség jele volt. A futár védelmét Tohucsár-Nojonra és tízezer lovasból álló tumenjére bízta.

– Ellovagolsz a világ végéig, amíg csak meg nem találod Dzsebe-Nojont és Szubudáj-Bagaturt. Ott, a te szemed előtt adja át a futár levelemet Szubudáj-Bagaturnak, saját kezébe. Most már olyan messzire mentek, hogy harminchárom feldühödött nép szorongatja őket. Itt az ideje, hogy segítsek rajtuk.

Tohucsár még aznap elindult csapataival nyugatra, hogy megkeresse a messzi vidékekre elkalandozó mongolokat.

Hol van hát a világ vége?

*JÓ MÉNEINK, ELŐRE HÁT,
REPÜLJÖN ÁRNYATOK, HA AZ ELLENRE RÁESIK,
HÁT SZÖRNYETHAL LEGOTT.
[MONGOL DAL]*

Mint két óriási fekete kígyó, amelyek átaludtak a telet, most pedig előmászna a vén platán gyökerei alól a tisztásra, melegszenek a tavaszi napsugarakban, és hol együtt, hol külön-külön kúszna az ösvényen, halálra rémítve a menekülő vadállatokat és a magasban ijedten kiáltozó madarakat, úgy kúszott előre a heves Dzsebe-Nojon és az óvatos Szubudáj-Bagatur két tumenje. Hol kinyúlt a két sereg, mint egy hosszú szíj, hol zajos, tarka ember- és lőtömegbe tömörült, letaposta a mezőket a megrémült városok körül, és vonult nyugatnak; kormos romok és összeégett, felfúvódott hullák jelezték az utat, amerre elhaladtak.

Dzsingisz kán hadainak ez az előcsapata átvágott Észak-Iránban, és sok várost dúlt fel: Khart, Szimnánt, Kumot, Zendzsánt és még több helységet. A mongolok csak a gazdag Hamadán várost kímélték meg, amelynek kormányzója ajándékokkal dúsan megterhelt tiszteletadó követséget küldött eléjük; a küldöttség egy egész hátasió-ménest hozott és kétszáz, drága ruhaneművel megrakott tevét. Kazvinnál a mongolok kemény csatába bonyolódtak a városlakókkal, akik elkeseredett utcai harcban védelmezték magukat hosszú késeikkel. Kazvint felégették.

A hideg téli hónapokat a mongolok Rej^[123] városában töltötték. Mindenfelől küldtek nekik juhnyájukat, jobbnál jobb lovakat, drága holmival megrakott tevéket. Ott várták be a mongolok a tavaszt.

Amikor a tavaszi nap sugarai alatt kizöldültek az iráni hegyek lankái, a mongolok átvonultak Azerbajdzsánon, Tavríz nagy, gazdag városa értékes ajándékokat küldött nekik, és a mongolok elfogadták a békejobbot: elhaladtak, nem is érintették a várost. A Kaukázusba tartottak, és megérkeztek Arran fővárosába, Gandzsához. Úgy határoztak, hogy nem rohanják meg a várost: ezüstöt és ruhákat

követeltek. A város megadta, amit kívántak, a mongolok pedig folytatták útjukat Grúziába.

Erős grúz hadsereg állt az útjukban. Szubudáj a főerőkkel előrement, Dzsebe pedig ötezer lovassal lesben állott. Már az első összecsapásnál színlelt menekülésbe kezdtek a mongolok. A grúzok megfélemeztek minden óvatosságról, és utánuk rohantak. Dzsebe tatárai lesből rárontottak a grúzokra, Szubudáj lovasai pedig visszafordultak, minden oldalról megtámadták és vágták, ölték őket. Ebben a csatában tizenháromezer grúz veszett el.

Hanem a mongol hadsereg mégis óvakodott behatolni e hegyi szakadékokkal megszaggatott ország mélyébe; a lakosság is nagyon harcias volt, tehát zsákmánnyal megrakodva hamarosan elhagyták ezt a vidéket. A katonák azt mondogatták, hogy szűk nekik a hely a kaukázusi hegyek szakadékaiban. Sztyeppéket kerestek, amelyeken szabadon legelhetnek a lovaik. Semakha város lakóinak kegyetlen lemészárlása után a mongolok a sirváni Derbentnek tartottak. Ez az erőd megközelíthetetlen hegyen áll, és elzárja az északra való átjárást. Dzsebe-Nojon futárt küldött a sirváni sahhoz, Rasidhoz, aki bevette magát az erődbe, és ezt izente neki:

– Küldd el hozzám előkelő bégeidet, hogy barátságot és békét kössek velük.

A sirváni szultán kiküldött tíz előkelő, öreg nemesembert. Dzsebe egy büszke béget a többiek szeme láttára vágott le kardjával, és ezt követelte:

– Adjatok megbízható vezetőket, hogy seregünk átvonulhasson a hegyeken. Akkor megkímélünk titeket. De ha a vezetők hamisnak bizonyulnak, akkor valamennyietekre ez a vég vár.

A sirváni bégek azt felelték, hogy teljesítik a követelést. Derbent megkerülésével átvezették a mongol hadsereget a hegyi ösvényeken, és megmutatták az utat a kipcsák síkságokra. A mongolok akkor elbocsátották a „békeközvetítő” öregeket, maguk pedig továbbvonultak észak felé.

Az alánok és kipcsákok országában

Az északi Kaukázusban Dzsebe és Szubudáj érkezett az alánok^[124] országába, ahová a térés északi sztyeppékről sok lezg, cserkesz és kipcsák csapat gyűlt össze az alánok segítségére.

A mongolok egész nap, az est leszálltáig küzdöttek velük, de az erők kiegyenlítettek maradtak, és egyik fél sem győzött. Ekkor Dzsebe kiküldte egyik kémjét a legelőkelőbb kipcsák kánhoz, Kuthenhez. A kém ezt a levelet olvasta fel Kuthennek:

Mi, tatárok, és ti, kipcsákok, egy vérből és egy fajból valók vagyunk. Ti pedig idegen fajúakkal egyesültetek testvéreitek ellen. Az alánok tőlünk is, tőletek is idegenek. Kössünk egymással megdönthetetlen szövetséget, amelynek értelmében nem háborítjuk egymást. Ennek fejében annyi aranyat és drága öltözetet adunk nektek, amennyit csak kívánhattok. Ti csak vonuljatok el innen, és hagyjátok ránk, hogy egymagunkban bánjunk el az alánokkal.

A mongolok ezek után sok hátaslovat küldtek a kipcsákoknak, értékes ajándékokkal megrakottan; a kipcsák kánok pedig az ajándékok fejében áruló módon otthagyták éjjel az alánokat, és északra vezették csapataikat.

A mongol seregek lecsaptak az alánokra, szétverték őket, végigszáguldottak falvaikon, és mindenütt gyújtogattak, gyilkoltak, raboltak. Az alánok végül kijelentették, hogy teljesen behódolnak Dzsingisz kánnak, és egy részük csatlakozott a mongol hadakhoz.

Amikor azután nem érezték többé a hátuk mögött az alánok éles kardját: Dzsebe és Szubudáj hirtelen északra vezették tumenjeiket a kipcsákok pusztai nomádtáborára ellen. A kipcsákok szentül hittek a mongolokkal kötött békeszerződésben, és bizonyosak voltak felőle, hogy új barátaik nem bántják őket: a kánok tehát jó paripáikon elvonultak, ki-ki a maga szállására. A mongolok utánuk rohantak, szétrombolták nagyobb táborait, és minden jószágukból sokszorososan visszavették azt, amit az árulás béréül fizettek.

Azok a kipcsákok, akik messze bent, a puszták mélyén laktak, amikor meghallották a mongol betörés hírért, tevékre rakták minden

elvihető holmijukat, és elmenekültek, ki merre tudott; egyesek a mocsarakban rejtőzködtek el, mások az erdőkben.^[125] Sokan egészen az oroszok és magyarok földjéig távolodtak el hazájuktól.

A mongolok a Don partjain üldözték az elmenekült kipcsákokat, amíg csak nem kergették őket a Kazár-tenger^[126] kék hullámaiba, amelybe sokan belevesztek. Az életben maradt kipcsákokat lovászaikká és pásztoraikká tették: nekik kellett őrizniük a mindenfelől összezsákmányolt nyájukat és méneseiket.

Ezután a mongolok átvonultak a Kazár-félszigeten, és megrohanták Szudakot, a kipcsákok gazdag tengerparti városát. Sok hajó futott be régebben ebbe a kikötőbe idegen országokból ruhával, szövetekkel, mindenféle áruval megrakottan. A kipcsákok rabokat, ezüstróka- és mókusprémeket adtak érte cserébe, meg ökörbőröket, amelyekről híres volt a kipcsák föld.

A mongolok közeledésének hírére Szudak lakosai elmenekültek. Részint a hegyekben rejtőztek el, részint hajóra szálltak, és a tengeren át Trebizontba hajóztak. Dzsebe és Szubudáj kirabolta a várost. Azután újra észak felé vonultak, hogy kipihenjék magukat a kipcsák nomádtáborokban. Egy esztendőnél tovább pihentek a hadi fáradalmak után.

Dús fűvű mezők és termékeny földek húzódtak itt, amelyeket rabszolgák szántottak fel. Megtermett a dinnye és a tök; a legelőkön pedig nagy fajtájú tehének és finom gyapjas juhok nyájai híztak kövérré. A mongol harcosok dicsérgették ezeket a síkságokat: azt mondogatták, hogy paripáiknak itt éppen olyan jó dolguk van, mint hazájukban az Ónon és a Kerulén partjain. De azért a hazai mongol sztyeppék mégis drágábbak nekik, és nem cserélnék el a föld legszebb vidékével sem. Majd ha befejezték a világ meghódítását, minden mongolnak csak egy kívánsága lesz: visszatérni a Kerulén partjaira.

Dzsebe és Szubudáj csak rövid időt töltöttek hadseregükkel a kipcsákok fővárosában, Sarukányban^[127]. Ebben a városban voltak félig földbe ásott kőépületek is, meg hombárok, amelyekben külföldi árukból halmoztak fel készleteket, de a legtöbb lakóhely mégis szétszedhető jurta volt: ezekben éltek mind a kipcsák kánok, mind az egyszerű nomádok. Tavasszal kimentek sátrastul, nyájaikkal együtt a sztyeppre, télre pedig visszatértek a városba.

Amikor közeledtek a mongolok, a tengerentúli kereskedők, akik féltek a háborútól, abbahagyták a sztyeppel való kereskedést. Sarukány város, amelyet kiraboltak és felégették a mongol seregek, pusztává lett, a had pedig elvonult a tengermellékre.

Ott a mongolok felállították kurjényjaikat a dombok között levő völgykatlanokban, hogy a domboldal védje őket a szelek ellen. Minden kurjény néhány száz jurtából álló kört képezett: a jurtákat a kipcsákoktól vették el. Egy kurjény ezer harcost számlált. Minden jurtagyűrű közepén állt az ezred parancsnokának nagy jurtája, magas zászlórúdon lobogó lófarkzászlajával. A jurták körül, vaskarókhhoz kötve álltak mindig harcra készen a felnyergelt lovak, szorosra húzott kantárszárral, a többi ló pedig óriási ménesekben szabadon legelt a pusztában, a kipcsák lovászok felügyelete alatt.

A mongol hadsereg a távolban is betartotta a maga szigorú törvényeit: „Dzsingisz kán *jásza-it*”.^[128] Az egyes táborokat hármas őrlánc övezte. A pusztaságban, a főutak mentén, amelyek a bolgárok, az oroszok és az ugorok^[129] földjére vezettek, rejtett őrállomások voltak. Mindenkit elfogtak, akit arrafelé vitt az útja, kikérdezték őket; azután azokat, akik tudtak valami hírt mondani a szomszédos törzsek felől, elküldték Dzsebe-Nojonhoz, a többit pedig megölték.

Sok nukerrel együtt lakott jurtájában a felesége, aki még távoli hazájából kísérte el urát a hadjáratba, de voltak a jurtákban olyan asszonyok és gyermekek is, akiket a mongolok útközben ragadtak el. A mongol nők éppen olyan öltözetet viseltek, mint a nukerek, és nem egykönnyen lehetett megkülönböztetni őket. Az asszonyok néha részt vettek az ütközetekben is, de általánosságban az volt a feladatuk, hogy a tevék, a felszereléssel megterhelt lovak és az osztozkodáskor kapott zsákmánnyal telerakott szekerek dolgában intézkedjenek. Ők ügyeltek fel a foglyokra is, akiknek combjába beleégették tulajdonosuk bélyegét; ők osztották ki nekik a napi munkát. A nők, a rabokkal együtt, fejték a kancákat, teheneket és tevéket; ha pedig pihenőt tartott a sereg, ők főzték az ételt réz- vagy agyagüstökben.

A kisgyerekek, akik a hadjárat alatt születtek, vagy akiket útközben ragadtak el, a sereg vonulásának idején a szekerekben ültek, vagy bőr átalvetőzsákokban függtek – néha kettesével – a

málhás lovakon, de az is előfordult, hogy a lovagló mongol asszony háta mögött ült a lován a gyermeke.

A pusztaság szélében-hosszában, távolabb a mongol tábortól, nyúlt el a különböző törzsek harcosainak gyülelész tábora; azokéi, akik útközben csatlakoztak a mongolokhoz. Itt tarka türkmén jurtákat is lehetett látni, meg vörös tangut sátrakat, fekete beludzs sátrakat és az alánok meg más ismeretlen törzsekből való harcosok egyszerű kunyhóit. Ezt a fegyelmezetlen népséget terelték a mongolok az első vonalba, amikor rohamra indultak, és a csata után szabad volt összeszededegetniök a mongolok zsákmányának maradványait.

Tatár táborban a Kalka mellett

Szubudáj-Bagatur azt parancsolta, hogy jurtáját a tenger magas partján állítsák fel, a lomha, zavaros vizű folyó torkolata mellett.

A nukerek jókedvűen teljesítették a parancsot, a pihenőállomás kellemes reményében. Tizenkét tevé néhány szétszedett jurtát hozott a hátán. A tevéken csúcsos végű nemezsüvegben rémült kipcsák rabnők ültek. A mongolok felszólítására dalokat kellett énekelniük, amíg a harcosok felállították a félkör alakú sátorvázakat, bevonták fehér nemezzel, és rézsút átkötözték tarka szöttes futószőnyegekkel. Szubudáj sötét arccal kérdezte:

– Minek a három jurta?

– Az egyikben te magad szövöd majd gondolataidat, a másikban kedvenc vadászpárducaidat helyezik el, a harmadik nélkül pedig éppen nem lehet meglenni: oda zártuk be számodra a legszebb kipcsák rabnőket, akik énekelni és táncolni is tudnak.

Szubudáj félbeszakította a nukereket:

– Ugga!^[130] A második jurtában hadd ordítsanak a párducok, de a harmadikban főzze nekem az ebédet az öreg Szaklab. Kipcsák rabnők ne zavarjanak engem a hadjárat alatt. Osszátok őket széjjel a századosaim között.

Szaklab tehát üstjeivel, nagy fakanalaival és övén hosszú, keskeny késével elhelyezkedett a harmadik jurtában. A magas, sovány, csontos rabot, akinek a fejét ősz hajgubancok borították, Asztrabad mellett fogták el az arra vonuló tatárok. A nukerek jelentették Szubudájnak: „Ez az öreg fogoly orosz nemzetiségű. Magának a horezmi sahnak mirzájánál volt szakács, és most azzal a szándékkal indult útnak, hogy visszamegy a hazájába. Minden nyelven beszél, és mindenféle ételt tud készíteni. Mandulás piláfot, marcipánt és más finom csemegéket csinál majd neked. Mellette van fogadott fia, egy hallgatag ifjú, Tugán nevezetű. Majd ő segít Szaklabnak a lakomák elkészítésében.”

– Elég nekem az öreg Szaklab egyedül is! Csak meg tud főzni egymaga egy ebédet? Minek neki kukta? Elhiszem, hogy mindenki szeret a fazék körül segíteni. Ezt a fiatal Tugánt övezzétek fel karddal, és adjátok neki a ménesből azt a kopasz, rühös lovat.

Osszátok be a legelől harcoló századba, hadd tanulja meg a katonadolgot. Ha jó katona lesz belőle, akkor hamarosan lesz jó paripája, nyerge meg páncélja is. Ha nem, úgymint megölik az első ütközetben, és nem lesz kár érte!...

A fehér tetejű jurta ajtajában, amely déli irányba, a tenger felé nézett, ült Szubudáj egy nyeregvánkoson. Kidülledt a szeme a bámulattól, amíg a szürke, nyugtalan tengert figyelte, amelynek vize is, a szele is, a halai, de még a tarajos hullámai fölött röpdöső madarai is egészen mások, mint a mongol sztyepp kék tavain. A távolból egyenletes hullámok gördültek a part felé; a ködös kékségben néha külföldi hajók fehér vitorlái tűntek fel. A hajók nem közeledtek: féltek volna kikötni a tatárok elfoglalta szárazföldön.

Szabad, füves pusztaság is volt itt, szép legelők meg kis tavacskák, amelyeken vízimadarak úszkáltak. Körös-körül legelészett a kipcsákoktól zsákmányolt lábasjóság: hosszú szarvú fehér ökrök, kövér, zsíros farkú, hófehér gyapjas-juhok; minden fehér, ami a kipcsákoké volt: a nemezlapok meg a belőlük készült jurták is. Szubudáj harcosai hússal töltöztek mindennap, és semmit sem csináltak, csak heverésztek a perzsaszőnyegeken. A mongol kán-ezredek olykor vadászatra lovagoltak ki a sólymaikkal, vagy lóversenyeket rendeztek, hogy összemérjék, melyik fajta ló a gyorsabb: a maguk mongol paripája-e vagy a türkmén, a perzsa, a kaukázusi meg más származású hátló.

Feljebb, a Kalka-folyó mentén, a sztyeppén emelkedő halmon állította fel jurtáját a második hadvezér, Dzsebe-Nojon. Zöld síkság terült el körülötte. Azon keresztül húzódott észak felé az őrhalmok láncsora.

Dzsingisz kán egyszerre és egy céllal küldte nyugatra két hadvezérét; ezek azonban mégsem értettek egyet mindenben, folyton vitatkoztak, és mindegyik igyekezett a gyakorlatban is bebizonyítani a másik tévedését. Dzsingisz kánnak megvolt a maga hátsó gondolata, amikor egymás mellé rendelte a két vetélytársat. Máskor, más nukerjeivel is megtette már ezt: egy feladatra kettőt küldött ki, hadd versenyezzenek, hadd igyekezzenek mindegyik kitűnni a másik rovására.

Dzsebe, aki heves volt a hadmozdulataiban, mindig előretört. Hadserege emiatt eléggé gyakran került igen veszedelmes helyzetbe; de rendszerint ügyesen tudott kitérni a rátörő ellenség elől. Amikor azonban mindenfelől fenyegette a pusztulás, akkor ott termett Szubudáj, és kihúzta a csávából. Zárt sorokban rohanta meg az ellenséget nehéz mongol lovasságával, amelynek katonáit is, meg a paripáit is tetőtől talpig kínai vaspáncél lemezek borították.

A magas, egyenes, sohasem mosolygó Dzsebe, akinek olyan merev és mozdulatlan volt a szeme, mintha üvegből lenne, csata után azon porosán és véresen megjelent Szubudáj jurtájában. Leült a tűz mellé, és kifejtette az öregebbik vezér előtt, hogy nem ő követett el hibát, hanem az ellenség volt túlságosan nagy számú... Szubudáj csak mosolygott csöndesen: mégiscsak megint ő mentette meg Dzsebe-Nojont a biztos pusztulástól. Azt ajánlotta, hogy Dzsebe sose igyekezzék kimagyarázkodni: inkább kóstolja meg a nyárson sült, fokhagymával és pisztáciával tűzdelt fiatal bárányhúst, amelyet úgy készít a szakácsa, ahogyan magának a horezmi sahnak a konyháján csinálták.

Dzsebe kevély volt, önhitt és lobbanékony. Azt gondolta, hogy nem lőhet bakot, ha egyszer hatvan lépésről fejbe tudja találni nyilával a futó rókát. Éppen a lövésben való biztossága és heves gyorsasága miatt nevezték Dzsebének^[131], ami nyílvesszőt jelent. Ezen a néven ismerte mindenki a hadseregben, ámbár valódi neve más volt. Csata előtt mindig ő maga szemlélte meg az ütközet színterét: magas, keskeny szügyű lován a legelülső, veszedelmes vonalon vágatott végig, és nemegyszer csak nagy nehezen mentették meg a haláltól a testőr-turgaudok.

Szubudáj, ősz szőrtincseivel az állán, öregembernek látszott, de senki sem tudta, hány éves. Valamikor, ifjúkorában, sebet kapott a vállán. A vállizmait átvágták, azóta béna maradt a jobb karja, és csak bal kezével vagdalkozott. Arcát bal szemöldökétől lefelé keresztülhasították, bal szeme is odalett, és úgy látszott, mintha folyton hunyorítana. Jobb szeme azonban kerekre nyitott volt, és olyan éles, hogy aki szemben állott vele, úgy érezte, mintha átfúrná a tekintetével, hogy meglássa titkos gondolatait.

Minden nuker azt beszélte a hadseregben, hogy Szubudáj olyan ravasz és óvatos, akár a róka, amelyiknek más vadállat leharapta az

egyik lábát: de olyan dühös is, mint a csapdából egyszer kiszabadult párduc. Aki Szubudájjal harcol, annak nem kell félnie az ellenségtől, és nem vész el soha a harcban.

Dzsebe makacsul ragaszkodott ahhoz az útitervhez, hogy el kell jutniok a Végső-tengerig, amely a földkerekség széleit mossa. A Dzsingisz kánnak küldött verses jelentést, amelyet a dalos futár vitt, Dzsebe költötte. Szubudáj csak hagyta, bólogatott, és gúnyolódott:

– Aztán eljutsz-e majd a világ végére? Attól tartok, közelebb éred majd azt a helyet, ahonnan úgy szaladsz visszafelé, mint a szajgak^[132], én meg húzhatlak ki megint a bajból...

A sztyeppét figyelő felderítők összefogdostak minden arra járó utast, és Dzsebe elé vezették, ő azután maga kérdezte ki őket: a törzsek felől, amelyek északra és nyugatra laknak, a hozzájuk vezető utakról, a folyókról és átkelőhelyeikről, a lovak táplálékáról, a gazdag városokról és erős erődökről, a hadseregről, fegyverzetéről és arról, jól harcolnak-e katonái, célba találják-e a nyilaik – messze van-e még a világ vége, amelynek partjait a Végső-tenger mossa...

Ploszkinya, a vándor, tatár fogságban

A felderítők egyszer néhány idegent hoztak Dzsebe elé: olyan törzsből való embereket, amelyeket még eddig nem láttak. Az volt a foglalkozásuk, hogy csónakkal meg komppal átszállították a folyón az utasokat. Magas, széles vállú, nagy vörös szakállú férfiak voltak, kopott, rövid báránybőr subát viseltek, és a lábukra furcsa, puha talpú sarut szíjaztak. Szürke hiúzprém sapkájukat hetykén félreecsapták a fejükön.

– Kik vagytok? Honnan jöttetek? – kérdezte Dzsebe. Egyikük, aki magasabb és izmosabb volt a többinél is, kipcsák nyelven felelt:

– Mi vándoroknak nevezzük magunkat, mert vándorolunk a sztyeppén. Atyáink és nagyatyáink menekültek ide a pusztaságba, a szabadságba, zsarnok hercegeink elől.

– Ha nem tiszteltétek uraitokat, és megszöktetek tőlük, akkor nyilván rablók és csavargók vagytok!

– Rablók nem vagyunk, és talán nem is éppen csavargók... Szabad emberek vagyunk, szabad vadászok és halászok.

– És te magad ki vagy? – kérdezte Dzsebe a magas termetű vándort.

– Ploszkinya a nevem. Társaim engem választottak vezérükké.

Dzsebe tüstént elküldte nukerjeit Szubudáj-Bagaturhoz ezzel az üzenettel: „Ülj lóra, és jöjj ide azonnal! Nekünk való emberekre akadtam.”

A nukerek ezzel a jelentéssel vágattak vissza: „Szubudáj-Bagatur a szőnyegen ül. Mellette egy zacskó bab. Azt mondta: »Nem jövök, más dolgom van...«”

Ploszkinya, a vándor megjegyezte:

– Ez annyit jelent: „Aki sír a másik után, az vágat el a másikhöz.”

Dzsebe őrizet alatt hagyta az elfogott vándorokat, maga pedig Ploszkinyával együtt elindult Szubudájhoz.

Az alkonyuló, vérpiros égre feketén rajzolódott ki Szubudáj három jurtája. Fölöttük füst kanyargón, és hadijelvények meredeztek: lófarkokkal és bivalyszarvakkal teletűzdelt póznák. Szubudáj a jurtájában ült perzsa selyemszőnyegén. A tűz reszkető fényénél

babszemeket szedett elő a bal kezével egy tarka zsákocskából, és gondosan rakta furcsa, hosszú füzérekbe.

– Hát ez ki? – kérdezte, amíg egy pillanatra rátekintett Ploszkinyára, azután visszatért a babszemeihez. – Ül le, Dzsebe,-Nojon.

Dzsebe leült a szőnyegre, Szubudáj mellé, és látszólag közömbösen sandított arra, amit a vezér mivel. Sohasem tudta előre kitalálni, mit fog csinálni a leharapott mancsú vén róka.

A magas, délceg vándor, akinek rőt szakálla a melléig ért, gyors pillantással vette szemügyre a jurtát, és valamit hánytorgatott az eszében. Tisztelettudóan állva maradt a bejáratnál. Két fegyverekkel teleaggatott mongol őrizte.

Dzsebe elmondta, amit a foglyoktól hallott – közben rá-rápillantott Szubudáj kezére, amely sebesen mozgatta a babszemeket –, és azt tanácsolta, hogy használják fel Ploszkinyát vezetőjüknek.

– Mit csinálnak most a kipcsák kánok? – szakította félbe Szubudáj.

– Nagy rémületben élnek mindannyian – felelt Ploszkinya. – Amikor tatáraitok előzőlötték városukat, Sarukányt, a kipcsák kánok szétszaladtak, ki orosz földre, ki a mocsarak közé.

– Melyikük futott az oroszokhoz?

– Sokan menekültek arrafelé. A leggazdagabb főnökök. Kuthen, a lukomorjei polovecek, Tokszebicsek, Bagubarszok, a Basztyejev-nemzetség és még sokan mások.

Szubudáj abbahagyta a babok szemelgetését, és merő tekintettel nézett Ploszkinyára.

– Hol van most az oroszok főserege?

– Ki tudja ezt más, mint a jóisten!

Szubudáj összehúzta magát, arca eltorzult, és nyitott félszemében fellángolt a harag. Megfenyegette Ploszkinyát lerágott körmű, meggömbült ujjával:

– Mindent mondj el, amit tudsz! Ne kertelj, vagy egy deszka alá fektetlek, és húsz nukert ültetek a deszkára. Akkor sipítsz egyet, és megdöglesz!

– Megmondok én mindent, semmit sem hallgatok el!

– Beszélj, hol vannak most az orosz hercegek? Készülnek-e az oroszok háborúra?

– Hadd szedjem csak össze az eszemet – szólt Ploszkinya. Széttérpesztette hosszú lábait, és égnek forgatta a szemét.

Szubudáj egyszer-kétszer rávetette félszemének gyanakvó pillantását, majd újrakezdte a szőnyegen rakosgatni a babszemeket. Végül ezt sziszegte:

– Ide hallgass, te pusztai csavargó! Ha mindent értelmesen elmondasz nekem, üsse kő, még meg is jutalmazlak. Nézz csak ide, ezekre a babszemekre. Látod ezt a babfüzért? Ez a Don folyó... Ez a hosszú füzér meg a Dnyeper. Gyere közelebb, és mutasd meg, hol kell lennie az orosz Kijev városnak.

Ploszkinya egyet lépett előre, de két mongol őre rávetette magát, és letépték az övét, a kardjával együtt. Akkor a vándor óvatosan térdre ereszkedett, úgy csúszott oda Szubudájhoz.

– Igen! Már értem! – szólt. Összeráncolta a homlokát, és hátratólta süvegét a tarkójára. – Ez a mi Dnyeperünk... Ez meg az a hely, ahol a Dnyeper a tengerbe ömlik, Oljese mellett... Ez meg itt egy kis folyócska, nyilván a Kalka, ami mellett mi most vagyunk... De hallgass csak ide, fényességes kánom! Hiszen a Dnyeper nem ilyen egyenesen folyik északról délnek, hanem szögben, mint a behajlított kar. Itt, a vállánál van Kijev városa; öklénél már a Fekete-tenger. Ahol pedig belekönyököl a sztyeppbe, ott van a Dnyeperen a Khortyica-sziget, és Khortycánál, vagyis a Dnyeper környékénél gyülekezik az orosz hadsereg. – Ploszkinya átrakta a babszemeket, úgy, hogy a Dnyeper szögbe hajlott.

– Mennyire van ide Kijev? – kérdezte Szubudáj. Kivett a zacskóból a babszemekkel együtt egy marék aranypénzt, tenyerére fordította, és letette maga mellé.

Ploszkinya szeme fellángolt. Nyelvével megnedvesítette ajkát.

– Miért éppen Kijev érdekel? Kijevből nem jönnek ide az oroszok. Messze van az innen, vagy hatszáz versztányira...

– Mi az a „verszta”? – csattant fel Szubudáj. – Nem értem a te versztádat! Azt mondd meg, lovon hány napi járás ide Kijev?

– Ha egy lóval indulsz el innen Kijev felé, és toronyiránt mégy: ellovagolhatsz vagy tizenkét napig. De ha két lóval indulsz útnak, hat nap alatt elvágatsz odáig.

– No, most már kezdesz értelmesen beszélni.

– De az oroszok Kijevből nem vágnak neki egyenest a sztyeppnek. Leereszkednek bárkákon a Dnyeperen a könyökéig: eddig a szögletig, ni! Egészen Khortyica szigetéig. Itt áthajóznak a másik oldalra, és onnan rövid úton érnek ide a tengerparthoz. Ez jó lóval már csak három-négy napi járás, váltott lóval két nap alatt is megteszi az ember.

– Mindössze két napot mondtál? – csodálkozott el Szubudáj. – Az oroszok két nap alatt ideérhetnek a Dnyeper mellől?

– Látod, innen a folyó kanyarulatától, Khortyicától, gyakran rohanták meg az oroszok a polovec^[133] nomádtáborokat. Ha szekerek nélkül lovagol a sereg, két-három nap, és ideér.

Szubudáj szemmel láthatóan elégedett volt; számára igen fontosak voltak ezek az értesülések. Mosolygott, a térdét veregette, és parancsot adott, hogy hozzanak kumiszt. Részletesen kikérdezte Ploszkinyát az utakról, a folyók gázlóiról, az oroszok hadseregéről; afelől, hogy milyenek a lovaik, milyen a harcosok fegyverzete, jól értenek-e a verekedéshez?

– Keményen küzdenek, különösen a harci bárddal, de egyszerű fejszékkel is, ha kell.

– Mekkora az orosz sereg?

– Ha minden szomszédos herceg elhozza a hadait Khortyicába: a kijeviek, a szmolenszkiek, a galíciaiak meg a többi kisebbfajták együtt, vagy ötvenezer gyalogossal, nyíllövészszel és lovassal fognak felvonulni a sztyeppre.^[134]

– Azaz öt tumenjük van az oroszoknak? – szólt Szubudáj, és öt aranypénzt tett a Dnyeper kanyarulatához, Khortyicához, ahonnét a sztyeppre vezető hadi út elkezdődött. – Hát a kipcsákok hány lovast állítanak ki?

– Alighanem ők is összeszednek vagy ötvenezret. A Dnyepernek ezen az oldalán már megszámlálhatatlan sok kipcsák torlódott össze.

Szubudáj odatett még öt aranyat.

– Így hát összesen tíz tumen orosz és kipcsák vonul fel ellenünk? – jegyezte meg Szubudáj, és ránézett a kifürkészhetetlen arccal hallgató Dzsebére. – Emlékszel, Dzsebe-Nojon, milyen hadsereggel indultunk a Fekete Irtistől Horezm ellen? Mutassuk most meg, jó tanítványai vagyunk-e a „világrengetőnek”, Dzsingisz kánnak.

Ploszkinya még mindig négykézláb nézegetett fel hol az aranypénzekre, hol a gondolataikba merült mongol kánokra. Ravasz, gonosz szikrák ugráltak a szemében, amikor behízelt hangon kérdezte:

– Fényességes tatár hadvezér, miért nem tettél néhány aranyat arra a helyre is, ahol a te tatár erőid állanak? Eldicsekedhetsz velem, mekkora sereged van!

Szubudáj ökölbe szorította horgas ujjait, és Ploszkinya arcába lökte az öklét:

– Ennyi a mi tatár hadseregünk, ni! Az oroszokkal meg a kipcsákokkal pedig ezt fogom tenni, ni! – Szubudáj dühösen összekaparta a tíz aranypénzt, amelyet az imént tett a szőnyegre, és visszadobta a babos zacskóba. – Mindet bedugom az iszákomba, és megeszem, mint a túrót.

Ploszkinya hátrálót fújta:

– Adj nekem valamit káni kegyességéből buzgó szolgálatomért!

– Ugga! Én senkinek sem adok pénzt, hanem nekem hoz mindenki, én meg elküldöm mindet parancsolómnak, Dzsingisz kánnak, a legyőzhetetlennek... Különben, ha jutalmat szeretnél, megszolgálhatod. Vannak fiaid?

– Hála istennek, van négy.

– Hol vannak? Messze innen?

– A Don menti gázlóknál ülnek.

– Elküldök értük egy század lovast, azok szempillantás alatt ideteremtik őket. Te megparancsolod nekik, hogy menjenek át kémkedni az orosz oldalra: lessék ki, hol állnak az orosz ezredek, és hány van belőlük. Tudják meg, mit terveznek az orosz hadvezérek, azután gyorsan térjenek vissza, és mondjanak el nekem mindent. Akkor szabadon bocsátlak fiaiddal együtt, és kaptok jutalmul egy kis ménest, és mindegyitek külön-külön egy marék aranyat. No, mit késlekedel? Miért topogsz egyik lábadról a másikra?

Ploszkinya keményen megállt a kán előtt, szétterpesztette hosszú lábát, nagyot sóhajtott, és így szólt:

– Vágd le a fejemet, dicső kán, de a fiaimhoz ne nyúlj!

Szubudáj krákgogni kezdett megdöbbenésében, és öklével a szőnyegre csapott:

– Így mersz beszélni velem? Hé, nukerek! Vessétek csak tiszteletre méltó vendégemet a párducok jurtájába, és állítsatok a jurta elé háromszoros őrséget. Szaklab meg lakassa jól, mint egy kánt, egyszer, utoljára.

– A lábát ne béklyózzuk meg? – kérdezte az egyik nuker. – Szökős az ilyen farkasfajzat!

– El ne felejtsd erős vaslánccal is megtisztelni!...

Riadó Kijevben

*HISZEN LÁZONGÁSAITOKKAL SZABADÍTOTTÁTOK RÁ
A TISZTÁTALANOKAT AZ OROSZ FÖLDRE;
HISZEN VISZÁLYKODÁSAITOK MIATT
KEZDŐDÖTT AZ ERŐSZAKOSKODÁS
A POLOVECEK ORSZÁGA FELŐL.
[IGOR HADÁNAK TÖRTÉNETE. OROSZ EPOSZ A XIII.
SZÁZADBÓL]*

A Dnyeper sík, füves bal partján, szemben Kijevvel, kora reggel elfoglalták a kompot a polovecek, akik váratlanul termettek ott. Felmásztak a kompra, és fenyegetéseikkel kényszerítették a révészeket, hogy a helyükön maradjanak. A nagy embertömeg alatt felbillent a komp, víz ment bele. Öreg, nehézkes polovec kán léptetett oda párducfoltos szőrű tarka lován. Egy század dzsigit kísérte. Egyikük előrerúgtatott, lófarkas, rézcsörgős káni zászlót vitt hosszú rúdon a kezében. Egy másik tamburint vert. Ketten átható hangú sípot fújtak. Egy vad, fújó paripán ülő dzsigit az ostorát pattogtatta: így igyekezett a kánnak utat nyitni a tömegben a komphoz.

Kissé odább sovány, poros zarándok, koldustarisznyával a vállán, azt mesélte a körülötte tolongó hallgatóságnak, hogy a polovecek menekülnek a Vadmezőről^[135], és kergeti őket az ismeretlen, borzalmas külsejű tatár nemzetség arcuk szakálltalan, orruk tömpe, hajukat boglyas fonatban viselik, akár a boszorkányok. Egy-egy ilyen istentelen tatárnak már csak a látására is eszméletlenül esnek össze az emberek...

– Miféle emberek ezek? Mondd el nekünk, jámbor zarándok, hiszen látni rajtad, hogy tapasztalt és olvasott ember vagy.

A zarándok rátámaszkodott hosszú botjára, és így szólt:

– Eljött keletről rengeteg tömegével egy gonosz nép, amelynek még hírért sem hallották a mi országunkban. Tatárul beszélnek és még hétféle nyelven. Ha a polovecek idáig rabul ejtették és pusztították a körülöttük lakó népeket, most eljött az ő vesztük napja

is. A tatárok nemcsak legyőzték és elkergették a poloveceket, de gyökerestül ki is irtják őket, és maguk telepednek le földjeiken...

– Hogyan özönlött ide ez a népség?

– Arról beszélnek a szent könyvek, és arról tanúskodik Patarénus Metód püspök, hogy a görög császár, Makedóniai Sándor, valamikor réges-régen elkergette Góg és Magóg tisztátalan hadát a világ végére, egy pusztaságra, kelet és észak között. Hegyekkel zárta el őket a világtól, és rájuk parancsolt, hogy ott üljenek az idők végeztéig. Azt is mondja Metód püspök, hogy az idők végezetével a hegyek megint széttolódnak, és akkor kijönnek onnan Góg és Magóg hadai, és rabszíjra fűznek minden népet és országot, kelettől az Eufráteszig és a Tigristől a pontusi tengerig; az egész földet, Etiópiát kivéve...

– Az egész földet! – kiáltottak fel sokan a hallgatók tömegében. – Akkor a mi hazánkat is?

A zarándok folytatta a beszédjét:

– Hát talán nem látjátok, mi történik körülöttetek? Ezek a végítélet jelei! Rettentő csillag jelent meg, amely sugarait széles ívben szórja kelet felé: ez a keresztények új pusztulásának és új ellenség támadásának jele... Akik előjöttek a hegyek mögül és ránk támadnak, nem mások, mint Góg és Magóg hadai! Eljött az idők megjósolt beteljesedése. Közel a világ vége!

Sóhajtások és jajkiáltások hallatszottak. A zarándok levette nemezsüvegét, és a hallgatók pereceket meg kis, barnás pénzdarabkákat ejtettek bele.

A jobb partról nagy fekete bárkában megérkeztek a kijevi nagyherceg katonái. Szétkergették a tömeget, szabaddá tették a komp kikötőhelyét, és segítettek az öreg polovec kánnak, hogy felszálljon a kompra. A kán méltóságteljesen állt a kompon málnaszínű selyemköpönyegében, amely cobollyal volt bélelve; fehér hegyes csúcsú süvegében, amelyet vörösrókaprém díszített, fekete csizmájában, amelyet gyöngyökkel varrtak ki. Jobb kezével a korlátot fogta, a ballal kardjának gyémántoktól szikrázó markolatát szorongatta.

A kövér, előkelő megjelenésű kán nyugodtnak látszott, csak szeme futkosott izgatottan, sandán a Dnyeper sötét vize fölött. A

szél megerősödött, a folyó felszíne fodrozódott, kis szürkés tarajok habzottak a gördülő hullámok tetején.

A kán bőkezűen fizetett. A révészek marékszámra kapták tőle az ezüstpénzt, tehát minden erejükből iparkodtak. Egész nap azzal lesz majd dolguk, hogy átszállítsanak a túlsó partra egy óriási karavánt: válogatott, hímzett takarókba burkolt paripákat, félelmükben bögő tevéket, hosszú szarvú, nehéz testű bivalyteheneket, felcicomázott, idegen országbeli, barna bőrű, fekete szemöldökű, üveggyöngyökkel és pántlikákkal teleaggatott rabnőket. Az egész rakományt a kijevi nagyhercegnek meg más orosz hercegnek vitték ajándékba.

A tömegben azt beszéltek, hogy az, aki most érkezett oda: a polovecek első kánja, Kuthen; százezer lova barangol a Vadmező végtelen rónaságain az ő bélyegzőjével: félkör alakú patanyommal és két vonással alatta.

– Kuthen a sztyepp ura! Ő egymaga roppant hadsereget tud kiállítani. Nem ok nélkül jött Kijevbe. A kényszerűség hajtotta. Más polovec kánok is érkeztek egész nemzetségükkel az orosz oldalról, és most a Dnyeper minden gázlóján és minden hídján ők kelnek át. A polovec csapatok páncélos lovakon, pajzzsal és kopjával gázolnak bele a vízbe... Készül valami? Nincs gonosz szándékuk? Nem énekelnek már vidám dalokat a polovecek, mint azelőtt. Csak elnyújtott énekeket hallani; úgy hangzik messziről, mint a teve nyögése, amint jönnek a sztyepről mifelénk... A kijevi nagyherceg, Msztyiszláv Romanovics^[136] kastélyában sietős előkészületeket tettek az összejövetelre: odavárták a nagyobb és a kisebb hercegeket is. Külön futár útján hívták fel mindegyiküket az orosz föld védelmére.

A kijevi hercegnek nem volt könnyű dolga, hogy tisztességgel fogadja az előkelő vendégeket: mindegyik testőr csapatával jelent meg, és minél hatalmasabb herceg volt, annál nagyobb kísérettel járt. A herceg emberei Kijev minden pékjével és mészárosával töltött pástétomokat és búzacipókat süttettek, és vitettek a hercegi udvarba. Ma már nem olyan hatalmas a kijevi nagyherceg, mint száz évvel ezelőtt. Akkor keze alatt volt majdnem az egész orosz föld: Kijev, Perejaszlavl, Szmolenszk, Szuzdal, Rosztov, de még a távoli, gazdag Novgorod is övé volt teljes egészében. Alávetette magát neki minden herceg, a polovecek megmoccanni sem mertek. Az

ország minden határára szétvitte a kijevi oroszok nevének hírét. De múltak az évek, Monomah nemzetsége felaprózódott. A hercegek szétesztették a városokat és tartományokat fiaik, unokaöccseik és unokáik között, és most Msztyiszláv Romanovics egy megcsonkított és gyenge Kijev felett uralkodott. Az utolsó huszonöt év alatt kimerítették Kijevet az orosz hercegek dúlásai: nemcsak a galíciaiak, a vlagyimiriak, a szuzdaliak tépték, de a lelkiismeretlen hercegek behívták a vad poloveceket is, akik sokszor kirabolták és felgyújtották az ősi fővárost. Mindezek a csapások lassanként jelentéktelen tartománnyá süllyesztették a kijevi hercegséget. ^[137]

Egy-egy betörés után nem állt helyre egykönnyen a feldúlt Kijev: sok ház most is romokban hevert, sok ajtó bedőlten, sok ablak beverten.

Most megint új csapás közeledett a sztyepp felől. Ennek előszele gyűjtötte össze a marakodó hercegeket, akik gögősek és makacsok voltak, és egész életüket az egymással való ellenségeskedésben töltötték, a jobb trón, a jövedelmezőbb város, a népesebb tartomány miatt. Most maguk a régi ellenségek, a polovecek is hódoló menetben érkeztek Kijevbe, ahonnan egyedül várhattak segítséget. Szomorúan, leverten, nagy tömegben kuporogtak a nagyhercegi palota kapuja előtt. Amikor sorra érkeztek az orosz hercegek, a polovecek elébük szaladtak, a lovak kantárát csókolgatták, kezüket nyújtogatták feléjük, és ezt ismételték:

– Állítsátok fegyverbe hadaitokat! Jöjjetek sztyeppreinkre! Védjete meg minket! Segítsetek elűzni a gonosz ellenséget!

A hercegek – mindegyik maga kíséretével – a nagyherceg házának udvarán gyülekeztek; külön-külön csoportokban álltak, vitatkoztak, néha átmentek egy másik csoporthoz, hogy meghallják, mit beszélnek ott, de akárhogyan kérlelték is őket a kijevi udvaroncok, nem mentek fel a nagyherceg termeibe.

Kuthen, a polovec kán, szintén ott volt az udvaron. Ott állt, büszkén, előkelően, mint mindig. Körülötte, kezüket gyomrukon összekulcsolva, komoran és mozdulatlanul álltak hegyes süvegű, naptól és sztyeppi szélről sötétre cserzett arcú tanácsosai. Egy öreg tolmács – a pusztai vándorok közül való – magyarázta a kánnak, ki érkezett meg már a hercegek közül, mi a neve ennek vagy amannak és melyikük különösen befolyásos vagy hatalmas. Kuthen

meghánnya-vetette magában, kinek kell tiszteletet adnia; azután nehézkesen odament egyikhez vagy másikhoz, nagy nehezen megérintette ujjával a földet, majd újra méltósággal egyenesedett ki, és őszbe boruló fekete szakállát simogatva, mindig ugyanazt mondta:

– Segítség rajtam, légy testvérem! Valamennyiünket pusztulás fenyeget. Ha együtt állunk ki, elhárítjuk a veszedelmet. Ne vess meg egy kis ajándékot, vedd el tiszteletem jeléül! Senkiről sem feledkeztem meg, mindegyiktek iránt kimutatom hódolatomat szőnyegekkel, lovakkal, barmokkal, rabnőkkel...

A nap már delelőhöz közeledett, de a hercegek még mindig szétszórtan álltak a zajos hercegi udvaron, és már berekedtek a vitatkozásban; mind azt nézték, ki megy be elsőnek a kijevi nagyherceg termeibe. Azt beszélték, hogy Msztyiszláv Romanovics herceg még vár valakit. Vajon nem futárt vár-e észak felől, a hatalmas és kevély szuzdali hercegtől, Jurij Vszevolodovicstól, aki azt kívánja, hogy nála legyen a tanácskozás Vlagyimirban, és nem megy el a hercegek összejövetelére a fényét vesztett Kijevbe? Nem látni még a galíciai herceget, Szerencsés Msztyiszlávot^[138] sem – pedig ő külön is meghívott mindenkit a gyűlésre, a futárjai mindenkit noszogattak: „Kikerülhetetlen baj fenyeget, jöjjetek sietve!”

Hirtelen megélnékült az udvar, mindenki egyszerre szólalt meg:

– Megjött Szerencsés Msztyiszláv! – kíváncsian tolazkodtak előre, lökdösték egymást a könyökükkel, hogy legalább egy pillantást vethessenek a hercegre, aki sikeres hadjáratairól s az ugorok és más népek felett aratott győzelmeiről volt híres.

Szerencsés Msztyiszláv éveit meghazudtoló könnyű léptekkel jött be az udvarra. Megállt, és fekete, átható szemének élénk pillantását végigjáratta az egybegyűlteken, mint aki keres valakit, majd sokáig csavargatta hosszú, lelógó bajuszát. Harci díszben állt, aranyozott sisakja csillogott a déli verőfényben. Arannyal kivert könnyű páncélinget viselt és piros köpönyeget, amely felfúvódva lobogott utána gyors járása közben. Észrevette az udvar sarkában Kuthen kánt, és egyenesen feléje indult. Kuthen kinyújtott kézzel sietett Msztyiszláv elé. Egymáshoz szorították a vállukat, és Kuthen a galíciai herceg mellére szorította a fejét. Fehér süvege leesett a

porba, és mindenki észrevehette, hogy a polovec kán vállalai görcsösen rángatóznak.

– Sír! Csak hadd sírjon! – kelt szárnyra a suttogás a tömegben. – Ezek a gazemberek sokakat hurcoltak rabságra a mi népünkől, most majd maguk is megismerik, milyenek az árvák keserű könnyei!

– Msztyiszláv felesége Kuthen kán leánya: azért viseli a herceg annyira a lelkén gazdag apósa sorsát!

A testőrök jelentették a kijevei nagyhercegnek Szerencsés Msztyiszláv megérkezését. De Msztyiszláv Romanovics még mindig váratott magára; nem lépett ki a lépcsőre, hogy fogadja unokabátyját – volt vele régebről valami számadása. Msztyiszláv viszont átkarolta Kuthent, és visszavonult vele az udvar sarkába. Sokáig álltak ott halk beszélgetésbe merülten.

Újra mozgolódás támadt, és felkiáltások hallatszottak:

– Megjöttek a szuzdaliak! Ez már hathatós segítség lesz! Hogyan is vonulhatnánk hadba a szuzdaliak nélkül!... Nem, ezek nem is a szuzdaliak, hanem a fiatal rosztovi herceg, Vaszilko Konsztantyinovics.

Az udvarba karcsú katona lépett be; olyan fiatal volt, hogy alig fedte még az állat valami világos pihe. Mint Galíciai Msztyiszláv, ő is harcra készen érkezett: páncélt és acélsisakot viselt, övén hordta hosszú, egyenes kardját. Egyébként szerény volt az öltözete: piros köpenye kifakult, lábára bőrsarut szíjazott; féltérdig érő kapcája egyszerű kékre festett vászon. Fülig poros és sáros volt: látszott, hogy éppen most szállt nyeregből. Öregember lépkedett mellette; hosszú, őszbe boruló fürtjei a vállát verdestek; az egyik vállán átvetett nyersbőr szíjról gusza^[139] csüngött a hátára.

– Ez a vak énekes! Ratyibor, a híres dalnok! Valaha hadvezér volt, nemegyszer verte szét a poloveceket, de a rjazanyi herceg, Gleb megharagudott rá, megvakíttatta, börtönbe vetette, és három évig ott tartotta. Ratyibor börtönében kezdett dalokat csinálni, ezért hozták föl a tömlöcből. Azóta egyik városból a másikba vándorol, és hősregéket énekel a régmúlt időkről... Ma nyilván hallani fogjuk Ratyibort!

Vaszilko, a fiatal herceg barátságos mosolygással járta körül az udvart; minden herceghez odament, és az idősebbeket tisztelettel köszöntötte. A hercegek maguk is elébe mentek, és kérdezték:

– Miért nem jönnek a szuzdaliak? Te szomszédjuk vagy; tudnod kell, miért nincsenek itt. A szuzdali nagyherceg, Jurij Vszevolodovics vér szerinti nagybátyád: sikerült-e rábírnod, hogy idejőjön?

– Gondolkodik a dolgon! De hogy mire határozza magát, azt még a jövőmondó sem tudná előre!

A herceg házának lépcsőjére tíz testőr lépkedett ki párosával: válogatott, szemrevaló legény mind a tíz. Páncélinget, sisakot, rövid kopját viseltek. Lementek a lépcsőn, és kétoldalt felsorakoztak mellette: így várták Msztyiszláv Romanovics herceget. A herceg lassan jött, aranyozott sólymos botjára támaszkodott. Szigorú szeme, amely fölött szinte egyenes vonalban húzódott a szemöldöke, fáradtan és közömbösen nézett a világba. Helyenként őszülő, kissé kettéválasztott szakála, a kereszt és a kis aranyikon a mellén, brokátpalástja, egész szentképszerű megjelenése inkább a herceg templomi virrasztásairól és éjszakai imádkozásairól beszélt, mint harcra termettségéről. Msztyiszláv kissé bicegve jött le a lépcsőn, és megállt az utolsó lépcsőfokon.

– Köszöntelek, drága vendégeim! – szólt szomorú, gondterhelt, vontatott hangon.

Valamennyi herceg az udvaron egyszerre kezdett kiáltozni, egymás szavába vágtak, igyekeztek túlkiabálni egymást:

– Miért hívtál ide minket? Hogy megmentjük a vad poloveceket? Bár megfojtanak őket minél előbb! Nélkülük könnyebben boldogulnánk! Harcoljanak saját magukért, mi meg majd nézzük!

A kövér Kuthen kán kivált a tömegeből, és görbe lábán odadöcögött a lépcsőhöz. Kezével a földet érintette, majd az arannyal sujtásozott hercegi öltözéket, és nagy igyekezettel fogott a szóba:

– Atyám, hódolok előtted! Azelőtt barátom voltál, én is mindig szerettelek! Légy most a mi atyánk, atyánk helyett. Segíts elűzni Csagoniz kán gonosz népét! Ezek a gazemberek, akiket tatároknak neveznek, farkasfalka módjára bitangolnak mezőinken. Ma a mi földünket rabolták el, holnap meg majd idejönnek, és a ti orosz földetek lesz a zsákmányuk. Védjete meg minket! Ha nem jöttök segítségünkre, ma valamennyiünket megölnék, holnap meg rátok, oroszokra kerül a sor! Mindnyájunknak egyesülnünk kell, és egy seregben védenünk magunkat.

– Ne károgj, vén holló! Mit nem fecseg ez itt összevissza! – hallatszott néhány elégedetlen hang. – Csendesebben, hagyjátok beszélni! – szóltak közbe mások. – Minek ordítottok, mielőtt tudnátok, miről van szó? – Mások ismét ellentmondtak: – A polovecek ellenségeink. Most a mi földünkön vannak, védtelenül. Öljük le mindet, és szedjük el a kincseiket!

Újra többen kiabáltak, egymás szavába vágva, vad zaj kavargott. A kijevi herceg segélykérően nézett körül, és felemelte kezét. A zaj erősödött.

Szerencsés Msztyiszláv herceg gyorsan és határozottan lépett fel a lépcsőfokra:

– Dicső hercegek, tisztos hadvezérek és mind, ti orosz vitézek! – szólt Msztyiszláv. – Nem mindnyájan a szent orosz földnek vagyunk-e fiai? Feledjük el a régi ellentéteket és viszályokat meg a polovecekkel való háborúskodást! Mi is megvertük és fosztogattuk őket, ők is gyújtogattak és dúltak nálunk... Most nehéz napok jöttek a polovecekre is, de miránk is. Mikor új, ismeretlen ellenség támad ránk, jobb barátságban élünk egymással, mint ellenségeskedésben. Ha nem leszünk segítségükre Csagoniz kán istentelen tatárjai ellen való háborújukban, akkor a nép esetleg átáll az ellenséghez, és a tatárok ereje még ezzel is megnövekedik.

– De hát miféle emberek ezek a tatárok? Csak olyan nomádfajzat lesznek, mint a polovecek; talán még annyit sem érnek, mint ők. Mennyien lehetnek?

– Kuthen kán az alánokkal együtt küzdött Csagoniz tatárjai ellen. Azt mondja: hadrendben támadnak, és vad dühvel vagdalkoznak. Messziről jöttek, az obézek^[140] földjén keresztül a Vas-kapukon át. A polovecek ereje egymagában nem volt elég ahhoz, hogy megállítsa őket. A tatárok kirabolták a polovec nomádtáborokat, elvitték az asszonyokat, a lovakat, a barmot, és Kuthen meg a többi polovec vezér minden gazdagságát... Most úgy megszedték magukat, hogy nem tudják hová tenni, amit összeraboltak, telifalták magukat, mint a kutya a dögön, és a tengerparton tárházakban halmozták fel a gazdag zsákmányt... Ők maguk meg könnyű felszereléssel, gyors lovassággal, szekerek nélkül megindultak az orosz föld felé. És ha valaki azt mondaná, hogy én nem szent orosz földünk érdekében

fáradozom, hanem apósom, az immár koldussá lett Kuthen kán érdekében, az hazudik!...

A tömeg lélegzetét visszafojtva hallgatta a hírneves Msztyiszláv herceget. Egyes kiáltások hangzottak fel:

– A Kaspi-tenger messze van, vagy húsznapi járóföld ide!

– Nem először találkoznánk hívatlan vendégekkel! A kijevi herceg a házigazdájuk, főjön az ő feje miattuk!

A tömeg zúgott-morgott. Mindenki tudta, hogy a hercegek között nincs testvéri egyetértés, nincsenek soha egy akaraton, és régi sérelmek égetik egyiknek is, másiknak is a lelkét.

Énekszó hallatszott. Brokátruhák suhogásában vonult elő egy egyházi körmenet, amely érkezettnek látta az időt, hogy lecsendesítse a kigyúlt szenvedélyeket, és összebékítse a civakodó hercegeket. Elöl négy széles mellű diakónus füstölőedényeket, utánuk ministránsfiúk vittek a kezükben vastag, égő viaszgyertyákat; öreg főpapok menete következett, fémkereszttel a kezében valamennyi, végül pedig maga a metropolita lépkedett nagy aranymitrával a fején. Barna bőrű, őszes, fekete szakállú görög ember volt a metropolita; két ministránsgyerek támogatta a két hónaljánál fogva. A menet egyhangú, nyújtott énekszóval közeledett a lépcsőhöz, és megállt előtte, mire egyszerre csend lett az udvarban.

A kijevi herceg odalépett a metropolitához, két kezét összetéve hajolt meg előtte, megcsókolta az agg metropolita áldásra emelt ráncos kezét, és halkán odasúgta neki:

– Oktasd ki a hercegeket, szentatyám! Beszélj rá őket, hogy egyesüljenek szeretetben, feledve a régi sérelmeket!

A metropolita fellépett a lépcsőre, három irányban áldást osztott a gyülekezetnek, és elkezdte mondani előre betanult beszédjét, rossz, idegenszerű orosz kiejtéssel:

– Szeretett testvéreim és fiaim! Tanuljatok meg jámbor keresztények módjára cselekedni, az evangélium szava szerint! Szánjátok rá magatokat jó cselekedetre a mi urunk nevéért! Nyelvetek ismerje meg a megtartóztatást, eszetek az alázatosságot, testetek a szolgává tételt, haragotok a csillapodást!

A kijevi herceg szelíden lehajtott fejjel állt a főpap mellett. Galíciai Msztyiszláv nyugtalanul nézett körül; észrevette, hogy a hercegek

tátott szájjal bámulnak a metropolitára, és igen elégedetlenek a szavaival. A főpap folytatta:

– Ha felebarátod megfosztott valamidtől: fékezd magadat, és ne állj bosszút! Ha gyűlölnek és üldöznek: tűrj! Ha gyaláznak: hallgass! Arra oktatott a mi urunk, hogy ellenségedet három jó cselekedettel győzheted le: bűnbánattal, könnyekkel és alamizsnálkodással!...

Msztyiszláv odaosont a négy diakónushoz, és ezt súgta nekik:

– A görögnek elment az esze! Mindent összekavar! Kinek prédikál itt könnyekről és bűnbánatról? Hercegeknek beszél, nem cselédeknek! Kezdjetek bele gyorsan valami zsoltárba vagy himnuszba; mindegyiteknek adok egy ürüt...

A metropolita hebegett volna még rossz kiejtésével tovább is, de a négy diakónus egyszerre kezdett bele egy templomi himnuszba: utánuk belevágtak a főpapok, majd a karinges fiúk, ki mély, ki magas hangon. A herceg emberei körülvették az elámult metropolitát, és betámogatták a belső termekbe.

A lépcső felső fokára a fiatal rosztovi herceg, Vaszilko lépett fel.

– Én a messze északról, a nagy Rosztovból vágtattam ide. Az orosz föld és a kereszténység érdekében ezt mondom nektek: futárok érkeztek hozzánk száguldó lovakon, a kijevi herceg, Msztyiszláv Romanovics küldte őket azzal a sürgős felhívással, hogy szereljük fel seregeinket, és siessünk az orosz föld védelmére. Én elhoztam a magam kis seregét, de aki legerősebb köztünk, Jurij Vszevolodovics, a szuzdali herceg még mindig latolgatja: vajon ellátogatnak-e a tatárok hozzá is, Szuzdalba, vagy elkerülik-e oldalt az ő hercegségét? Itt is ugyanilyen beszédeket hallok: „Mindenki cselekedjék belátása szerint, a maga érdekében.” A szent metropolita meg olyan szavakat mond, amelyek nem katonáknak valók, hanem végüket érző aggastyánoknak: bűnbánatról és könnyekről beszél. Csendes szelídséggel nem állítjuk meg az ellenséget, nem tartjuk meg az orosz földet!

– Helyes, jól beszélsz, Vaszilko! – kiáltottak feléje.

– Ez az ismeretlen dühöngő ellenség gyorsan vágtat errefelé... Becsülettel kell fogadni a hívatlan vendéget. Vissza kell verni, és mindörökre végezni velük. A tatároknak sincs szárnyuk, nem tudnak átrepülni a Dnyeperen, de még ha át is repülnének, majd leszállnak a földre, és akkor majd elválnak, mit rendelt az Úristen!

– Karddal, csatabárdal fogadjuk őket!
– Legfőbb hercegeink – folytatta Vaszilko – menjenek hát be Msztyiszláv Romanovics tanácskozótermébe, ősi szokás szerint üljenek körbe egy szőnyegen, és döntsék el: könnyekkel és bűnbánattal fogadjuk-e a pogány ellenséget vagy nagyatyáink kipróbált csatabárdjával és kifent kardunkkal?

– Jól mondja Vaszilko herceg!

– Úgy legyen! – hangzott fel a szó minden oldalról.

– De ki lesz az első közöttünk? Ki fogja vezetni a seregeket? Én Msztyiszláv Romanovics keze alatt nem megyek! – kiáltottak egyfelől. Másik oldalról belekaptak: – Vezesse a hadat Galíciai Msztyiszláv! Nemhiába adták neki a „Szerencsés” nevet: ő az, aki győzelemre fog vezetni!

Huszonhárom herceg vonult be a kijevi nagyherceg fogadótermébe, hogy eldöntsék, mi a tennivaló. Sokáig fontolgatták a dolgot, de nem tudtak megegyezésre jutni... Szerencsés Msztyiszláv azt bizonygatta, hogy meg kell támadni a tengerparti tatár tábort. „Elragadjuk felhalmozott zsákmányukat, gazdaggá teszünk mindenkit, úgyhogy ne csak a hercegek kapjanak nagy zsákmányt, hanem a legegyszerűbb katonák is!”

Az a gondolat, hogy induljanak el prédára a tengerpart felé, sokuknak tetszett, de a hercegek nem tudtak megegyezni egy fővezér személyében, aki az egész hadsereget vezesse.

Eközben a sztyeppékről rohanvást érkezett a „vándorok” egyike. Hírül hozta, hogy az ismeretlen ellenség, a tatár sereg, sűrű sorokban vonul a Dnyeper felé. Ez meggyorsította a döntést: elindulnak a tatárok ellen, és Khortyica szigeténél átkelnek a Dnyeperen.

A hercegek megegyeztek egyben: mindegyik herceg önállóan megy a maga hadával: egyik sem keresztezi a másiknak az útját. Aki szerencsésen elsőnek jut el a tengerpartra, és elragadja a tatár tábort mindenestül, az köteles a zsákmányt becsülettel megosztani a többi herceggel.

Valamennyien megcsókolták a keresztet, annak jeléül, hogy nem szegik meg az esküt, és ha valamelyik hercegnek eszébe jutná a másik herceg ellen használni fel a seregét: a többi mind együttesen támad a rendbontóra... Azután megcsókolták egymást is...

Amikor a hercegek felálltak a szőnyegről, Vaszilko herceg fiatal arca egészen sötétté lett a gondtól és a töprenkedéstől. Mogorván ment ki a lépcsőre. Ott várt rá Ratyibor, az öreg énekes.

– Nem jól végeztünk – szólt hozzá Vaszilko. – Nem így kell háborút viselni. Nem a tatárok kincsét kell keresni, hanem magát az ellenséget, és úgy szétszórni, hogy össze se szedje magát többé. De hogy mi magunk menjünk szétszórta, és minden vezér elfordítsa az arcát a másiktól – ez annyit jelent, hogy mi magunk hívjuk ki magunk ellen a balsorsot.

Leszállt a meleg este. A herceg palotája felett fényesen ragyogtak a csillagok. Az udvarban lakomához terített hosszú tölgyfa asztalok álltak. Amikor már minden vendég elhelyezkedett a tölgyfa padokon, és elcsendesedett a zsongás, mert a vendégek hozzáfogtak a herceg pástétomaihoz és a hattyúpecsenyéhez, a szolgák pedig lobogó fáklyákkal álltak az asztalok körül, mindnyájan jól láthatták a fáklyák piros, rezgő fényénél az öreg Ratyibort, a dalnokot, aki a hercegi lépcső legfelső fokán ült. Lágyan szólalt meg ujjai alatt a csengő hangú guszla, az öreg énekes pedig égnek emelte üres szemeit, és kissé már rekedtes hangján egy kedvelt hősregébe kezdett.

Igor merész hadjáratáról énekelt a vén Ratyibor; a hercegek veszekedéseiről és viszályairól; bátor orosz harcosoknak e céltalan hadakozásokban való elestéről, meg arról, hogy ezek a viszálykodások hogyan „nyitottak kaput az ellenségnek az orosz földre”...

A hallgatók közül sokan kezükre hajtották fejüket, és elgondolkoztak: nem lesz-e most is éppen olyan vészhozó a széthúzás és a gyűlölködés, és nem okozzák-e majd a hercegek meghasonlásai és sértődései a nagy orosz ügynek, a haza védelmének végveszedelmét?

Szubudáj-Bagatur terve

Szubudáj összehívta tíz ezredesét. Dzsebe is eljött a maga tíz ezredparancsnokával. Mind körben ültek a jurtában, öregek is, fiatalok is. Hallgatták, mit beszél Dzsebe. Dzsebe pedig elnézett mindenki feje fölött, mintha távoli látomásra meredne.

– Kijev gazdag város – szólt Dzsebe. – Az imádkozásra épített házaknak magas, gömbölyű tetejük van, és ezeket a tetőket színarany borítja. Mi letépjük az aranytetőket, és Dzsingisz kán sátra mellett felállítunk egy tömör aranyból öntött lovat, éppen akkorát, mint a kagán fehér lova, Szeter.

– Elvisszük Dzsingisz kánnak az aranylovat! – lelkesedtek a mongolok.

– Az oroszoknak sok kánjuk van: ők a maguk nyelvén hercegnek hívják őket. És ezek a hercegek mind úgy marakodnak egymással, mint a más- más nomádtáborból való kutyák. Ezért nem lesz nehéz elbánni velük. Olyan nyilak ezek a hercegek, amelyeket senki sem szedett össze egy tegezbe; nincs Dzsingisz kánjuk, mint minékünk!

– Olyan vezér, mint a mi nagy Dzsingisz kánunk, nincs is sehol ezen az egész nagyvilágon!

– Azt mondom nektek: gyorsan meg kell szállanunk az orosz földet, felgyújtani mind a négy sarkát, és megkaparintani Kijevet, mielőtt... – és Dzsebe abbahagyta a beszédét.

– Mielőtt mi történik? – kérdezték az ezredesek.

– Mielőtt választ kapnánk jelentésünkre az egyetlentől és legnagyobbtól.

– Dzsingisz kán azt parancsolná, hogy várjuk meg, amíg ideérkezik! Dzsingisz kán maga akarna bevonulni Kijevbe! – szóltak a mongolok. – De mi elfoglaltunk már más nagyvárosokat is: Bokharát, Szamarkandot, Gurgandzsot... Kijevvel elbánni nem lesz nehéz nekünk. Fel Kijevbe, de minél hamarább!

Mindannyian Szubudájra pillantottak. Várták, mit mond majd a „leharapott mancsú párduc”. Szubudáj kissé oldalt dőlt a helyén, és szúrós fél szemének kifürkészhetetlen tekintete végigsiklott mind a húsz ezredesen.

– Nem lesz olyan könnyű szétverni az oroszokat, mint Dzsebe-
Nojon gondolja – szólta Gemjabek ezredes. – A kipcsákokkal együtt
sokan vannak: százezren; mi meg kevesen: húszezren, meg még
egy tumenre való mindenféle gyülevész népség; ha hátrálni
kezdünk, azok úgy szétrepülnek, mint egy verébcsoport.
Veszedelemes nekünk bemennünk az orosz földre, ahol sok, nagyon
sok erős hadsereg van. Nem szabad Kijevnek vonulnunk... Vissza
kell innen térnünk, Dzsingisz kán erős keze alá...

– Már nem emlékszel rá, vitéz bagatur Gemjabek – szólta Dzsebe
–, hogy a kínaiak még többen voltak, mint az oroszok, amikor mi
veled és más bagaturokkal együtt betörtünk felszántott síkságaikra,
túl a nagy kínai falon?

Szubudáj megmozdult, és intett a kezével. Mindnyájan
elcsendesedtek, és figyelmesen hajoltak feléje.

– Kezdjük a dolgot azon, hogy emlékezzünk: hogyan járt el ezelőtt
mindig Dzsingisz kán. Aztán fontolóra kell vennünk, mit tenne most a
mi helyünkben – szólalt meg lassan Szubudáj. – Először is túl kell
járni az ellenség eszén, szőrmentén simogatni, hogy lehunyja a
szemét, hátára forduljon, és négy mancsát feltartsa a levegőbe...
Akkor aztán vessétek rá magatokat, és harapjátok át a torkát!

Mindnyájan kihúzták magukat, és egymásra néztek. Világossá vált
előttük, mi itt a tennivaló. Nincs miért visszatérniök a nagy kagán
erős kezének védelme alá. Szubudáj folytatta:

– Az oroszok sokan vannak! Olyan erősek, hogy
széttaposhatnának bennünket, ahogyan a teve lába tapossa el az
útfélen alvó tücsköt. Csakhogy az oroszoknál nincs rend! Hercegeik
folytonosan marakodnak egymással. Hadseregük erős bikák
csordája, amelyek erre-arra kóborolnak a pusztaságban... De az
oroszoknak is megvan a maguk Dzsebéje! Úgy hívják, hogy
Masztyiszláb bagatur. Azt beszélnek, hogy ez a Masztyiszláb sokat
háborúskodott és mostanáig csak a győzelmet ismeri... csakhogy az
oroszoknak nincsen Szubudáj-Bagaturjuk, hogy amikor Masztyiszláb
veszedelmes helyzetbe kerül, ott teremjen, és kihúzza a bajból!...

– Mi meg elfogjuk ezt a Masztyiszlábot, és elvisszük Dzsingisz
kának! – kiáltottak fel a mongolok.

– Megígérem – tette hozzá Szubudáj –, hogy az, aki elfogja
Masztyiszlábot, és elveszi a fejről arany sisakját: maga viszi el őt

Dzsingisz kánnak.

A tanácskozás sokáig tartott. Suttogó hangon beszélt mindenki, hogy az őr-nukerek ne hallják meg a mongol vezérek döntéseit. Gemjabek ezredesre, aki visszatérést javasolt Dzsingisz kán védelme alá, azt a büntetést róta Szubudáj, hogy felderítő szolgálatra menjen az előőrs század parancsnokaként.

Másnap Dzsebe megindult lovastumenjével nyugatnak, Szubudáj pedig a másik tumennel a Kalka-folyó partján maradt, hogy feltáplálja a lovakat, és előkészítse seregét a döntő ütközetre.

Mongolok a Dnyeper partján

Ebben az évben szokatlanul meleg volt a tavasz. Napokon át egyfolytában fújt a száraz, forró szél. A rohamosan kinőtt fű máris kezdett hervadni és zsugorodni. A nap kíméletlenül perzselt: olyannak tűnt, mintha Szubudáj szúrós, félelmetes félszeme égne odafent.

Dzsebe-Nojon öt részre osztotta tumenjét. Az egyik résszel, kétezer lovassal, ő maga vágatott el a Dnyeperig, a többi lovasból alakított négy csapatot pedig szétszította a pusztaságban kanyargó, évszázadok óta kitaposott út mentén.

Néhány tatár század letért az útról, a sztyepp végtelen síkságára, és ahol kipcsák nomádokat találtak nyájaikkal, mindenfelől összeterelték őket a főútra.

Dzsebe, egy századnyi porlepte nuker élén, elérte a nap sugaraiban csillogó széles Dnyeper folyót. Fekete, kátrányozott bárkák jártak a folyó kék tükrén.

– Nézd, ott vannak az orosz harcosok – szólt a tolmács.

Egy dombon, a part közelében, orosz katonák álltak. Vassisakjukvolt, és rövid kopja volt a fegyverük. Szemüket beárnyékolták a kezükkel, úgy kémlelték a messzeséget. Amikor látták, hogy nem polovecek, hanem más törzsből való lovasok közelednek, az oroszok leszaladtak a folyóhoz, és eltaszították csónakjaikat a parttól.

Dzsebe, hegyes végű sisakjával a fején, komor, a nap hevétől bronzsínűre égett arccal, megállította lovát a meredek part felett, és keskeny metszésű, rebbenéstelen szemével hosszan kémlelte a szemközti part dombos síkságát. Ott népes tábor feketéllett; hosszú sorokban álltak a szekerek, amelyeknek rúdját felfelé fordították. Mindenféle színű lovak legeltek nagy ménesekben. Gyalogos és lovas katonák közlekedtek a síkságon, és a nap sugarai szembántó szikrákban csillantak meg a fegyverek acélján.

Néhány bárka imbolygott a part közelében. Az evezősök buzgón nekifeszültek a lapátoknak; küzdeniök kellett a bővizű folyó sodrával. Az egyik bárkáról átkiáltottak a partra:

– Hej, ti hívatlan vendégek! Mit kerestek nálunk? Micsoda rossz szél hozott erre benneteket?

A két vándor, aki Dzsebét kísérte, lefordította a bárkások szavait.

– Nem rátok jöttünk, hanem a kipcsákokra – válaszolt messze csendülő kiáltással a vándor. – A kipcsákok a mi jobbágyaink és csikósaink. Verjétek ki őket, a szekereiket és a jószágukat megvegyétek el magatoknak. A kipcsákok sok gonoszságot cselekedtek velünk, és ellenetek is sokat vétettek régtől fogva. Veletek békét akarunk. Veletek nekünk nincs háborúnk.

A bárkáról visszakiáltottak:

– Küldjétek el követeiteket, majd azokkal tárgyalunk!

– Tárgyalnánk, de kivel? Van köztetek valami magasabb rangú főember?

– Sok herceg van itt. Azok majd megbeszéljük a dolgot a ti követeitekkel.

Dzsebe kiválasztott négy nukert, egy vándort adott melléjük tolmácsnak, és megparancsolta nekik, hogy induljanak a túlsó partra. Fel kell keresniök a tábor első kánját, és azt mondani: kergessék el az oroszok a kipcsákokat, vegyék el a barmaikat és kincseiket; a pusztaságban majd ellátják a bajukat a tatárok.

A kiválasztott nukerek egyik lábukról a másikra álltak, korbácsukkal vakargatták a hátukat, és így szóltak:

– Minek beszéljünk mi az oroszokkal? Kezdjük inkább mindjárt a verekedést.

Dzsebe ezt felelte:

– Akkor hát magam megyek, egyedül a tolmáccsal.

A nukerek kiáltozni kezdtek:

– Nem! Ne menj közéjük! Mi lesz nélküled a mi seregünkkel? Mit csinálnak majd a farkaskölykek a nagy farkas nélkül? Lehúzzák odaát rólad az irhát! Maradj! Megyünk már...

A négy nuker és a vándor lement a folyóhoz, és odahívták a part közelében hajózó oroszokat. Egy bárka kikötött, és átvitte a követeket.

Dzsebe sokáig állt még egy helyben a magas parton. A másik oldalt kémlelte. Ködfátyolban húzódtak a távolban a mezők, kertek és kék öblöcskék; az utakon mindenfelé porfelhőt hordott a szél a közeli csapatok nyomában.

Éjjel – báránybőr bundájába burkolózva – egy dombon feküdt Dzsebe a tábortűz mellett. Várta a nukereket, akiket követségbe küldött az oroszokhoz. Nem jöttek többé vissza. A kipcsákok felkoncolták őket...

Körös-körül a pusztaságban távoli tábortüzek villantak fel: vérvörös kis szikráknak látszottak innen messziről. Megváltozott a nagy pusztaság élete. Lovasok száguldottak izgatott ütemben a sztyepp mélyútjain, és az éjszaka megnyugtató sötétsége helyett tábortüzek lobogtak, ismeretlenül és fenyegetően...

Dzsebe akkor éjjel nem hunyta álomra a szemét. Nehéz gondolatok, beszédtröredékek, ismerős arcok vonultak el előtte; egyszer haragra lobbant miattuk, majd megint álmodozni kezdett... Újra meg újra megisméltődő látomás volt a rettenetes öreg Dzsingisz kán fekete róka farkakkal teleaggatott vassisakja és zöldes, sohasem rebbenő macskaszeme. Majd meg Szubudáj egyetlen, tágra nyílt, vesékbe néző szemét látta; majd ismét szikrázó kardok suhantak a levegőben, haldoklók sápadt orcái és rémülettől, szenvedéstől eltorzult vonásai kísértették.

Most megint csaták előtt állnak a mongolok. Oroszok az ellenségeik, akik vitéz harcosok. Nem menekülnek, inkább ők maguk keresik a harcot... Nehéz lesz legyőzni őket!... Olyan napok következhetnek, amelyek elhalványítják Dzsebének a kínai harcmezőkön szerzett dicsőségét.

Vagy itt hagyja a fogát ezen a pusztaságon, vagy megint hangos lesz Dzsebe nevétől a kagán aranyos jurtája – Dzsebéétől, aki legyőzte az oroszokat meg a kipcsákokat, és elvette Msztyiszlávtól aranysisakját. Reggel a nukerek keltették fel Dzsebét:

– Nézd, mi történik odaát!... Az oroszok annyi bárkát úsztattak le ideig a Dnyeperen, hogy a hajóik híddá álltak össze a folyón keresztül. Szekereik már lent is vannak a parton. Sok lovasság meg tengernyi gyalogos^[141] torlódott itt össze. Nemsokára megkezdődik az átkelés. Mihez fogjunk most? Meg kell akadályozni, hogy átjussanak.

– Ne zavarjátok az oroszokat az átkelésben! – parancsolta Dzsebe. – Figyeljétek messziről, mit csinálnak. Visszavonulunk a sztyeppbe!...

Az oroszok és a kipcsákok megindulnak a sztyeppbe

...AZ OROSZOKAT ÉS A KIPCSÁKOKAT EGYARÁNT AZ A VÁGY FŰTÖTTE, HOGY SZÉTVERJÉK A TATÁROKAT. AZT GONDOLTÁK, HOGY AZÉRT HÁTRÁLNAK AZOK, MERT MEGIJEDTEK, ÉS MERT ÉRZIK GYENGESÉGÜKET. ABBAN A HITBEN, HOGY A TATÁROK NEM MERNEK MEGÜTKÖZNI VELÜK, SEBESEN ÜLDÖZŐBE VETTÉK ŐKET. A TATÁROK EGYRE MESSZEBBRE VONULTAK VISSZA, AZ OROSZOK PEDIG TIZENKÉT NAP, TIZENKÉT ÉJJEL SZÁGULDOTTAK NYOMUKBAN. [IBN AL-ASZIR, TÖRTÉNETÍRÓ]

Dzsebe-Nojon keskeny szügyű, rőt paripája könnyedén repült fel a magányos halomra, és megállt a sztyepp hősének magas kőalakja mellett. Nomád mester faragta ki gondosan valamikor réges-régen, egyetlen kődarabból széles, hajlott vállát, lapos arcát, rövid kardját a csípőjén, hegyes csúcsú süvegét, még serleget is adott a kezébe. .. Századok múltak el, a népes ország puszta sivataggá változott, de a kőből faragott hős most is sziklaszilárdan állt őrhelyén. Talapzata mélyen besüppedt a halom földjébe, és domborúra faragott, vak szemével komoran tekintett arrafelé, amerre valamikor rohamra vitte a katonáit...

Éppen olyan mozdulatlanul, mint a kőbálvány, ült lován Dzsebe. Hideg tekintetű, összehúzott szeme merőn nézett abba az irányba, ahol a reggeli ködökben gőzölgő zöld sztyeppén gyorsan mozgó fekete pontok alkotta láncok húzódtak minden irányban... Habzó szájú lova már lehűlt, és rángatta a kantárszárát, hogy elérje fekete szájával a halványzöld ürömfű csenevész szálacskáit; már türelmetlenül kapálta a sós talajt, de Dzsebe még mindig nem tudta levenni tekintetét az orosz harcosok egyre közeledő tömör sorairól.

... Elöl mennek a lovasok... Egyesek az úton vonulnak, mások szélesen elszóródnak a sztyeppén... Fölöttük fekete porfelhő

emelkedik... Rövid kopját hordoznak... A porfelhőben világosan kivehetők a szekerek. Az oroszok gazdag zsákmányt remélnek: szekéren hozzák a fegyvereket, az üstöket és a gabonás zsákokat. Dzsebe meghúzta a kantárszárát. Ideje lesz elvágatni innen... Az oroszok már észrevették a magányos lovast a halmon, íme: néhány orosz és kipcsák elvált a seregtől. Gyorsan közelednek feléje. Egy másik lovascsapat előreszáguldott, hogy elvágja az útját. De nem ok nélkül szereti Dzsebe annyira rőt ménjét, amely a tumen leggyorsabb paripája.

Lelovagolt a domb poros, sós talajú lejtőjén. Oldalt mélyen kiásták a földet, és látszik a fekete, szűk bejárat most alighanem pusztai farkasok tanyája. De valaha régen azért ásta be magát valaki a hős sírjába, mert el akarta rabolni a vele együtt eltemetett aranykincset...

Dzsebe meggyorsítja lova futását. El kell érnie a szakadékig. Ott rejtőzött el lesben Gemjabek százada. A tatár felderítők lehasaltak a fűben, és kitűnően látnak mindent – a közeledő oroszokat is, az előlük elvágató Dzsebét is.

Egyre közelebb kerülnek az orosz lovasok is... Jó lovaik vannak, és az első vonalba a legjobbakat küldik. Azok a legveszedelmesebb harcosaik, akik most készülnek Dzsebe útját elvágni. Oldalt letérni nem lehet; balra szakadékok vannak, meg meredek partok, jobbra az oroszok.

Kilencen vannak... A három hátulsó kezd elmaradni... Az elülső hat is szétvált: be akarják keríteni.

A paripa lába alól egy csapat szürke fogoly madár repült ki és rebbent félre, majd újra lebuhtak a fűbe. Egy széles lapulevél alól nyúl futott ki, és hátracsapott füllel, nyílegyenesen rohant el. A ló egyenletes-könnyedén vágatott tovább, átugrált az alacsony cserjéken, és sebesen vitte a sörényére hajló Dzsebét.

Az ellenség már nincs messze... Dzsebe jól látja felhevült arcukat a vassisakjuk alatt. Két orosz vörösréz pajzssal fedezi magát; az egyik egészen fiatal, piros arcú, fekete szemű, a másiknak hosszú, lelógó ősz bajsza van. Legközelebb van hozzá a harmadik; rikító piros köpenyt visel – kipcsák harcos, fekete lovon... Már csavarja kezére a vetőpányváját...

Dzsebének biztos a szeme, és nem hibázzák el a célt a nyilai. Meghúzza a félelmetes, feszes íját; a kipcsák szétveti karjait, és

lezuhan a nyeregből. Rémuлт fekete lova most már lovas nélkül száguld. Fejét magasra tartja, hosszú sörényét a szél lebegteti.

A fiatal orosz harcos is közel van már... Néhány pillanat múlva összeütközik a két ló. Az ifjú szilárd kézzel hajította el rövid kopjáját, de a fegyver elcsúszott a tatár vitéz acélpáncéljának vállán... Dzsebe második, hosszú nyila két fekete szeme között járta át az ifjú fejét... Isten hozzád, dicsőség! Isten veled, fényes nap, atyai ház!

Dzsebe nem pillant hátra. Keresi szemével, hol is lehetnek Gemjabek nukerjei? Ott vannak! Már az egész csapat előjött a szakadékból, és rekedt, vad üvöltéssel szállott szembe az elszórtan támadó orosz csapattal.

Az orosz lovasok gyorsan átrendeződnek, és szoros sorokba zárkóznak fel. Vörösréz pajzsaik – fönt kerekdedek, lent hegyesek – egységes és fenyegető fallá egyesültek. A harcosok kirántották frissen köszörült fényes kardjukat, és hevesen röpülnek a tatárokra.

De Gemjabek nukerjei keményen tartják magukat Dzsebe parancsaihoz: amikor nyíllövésnyi közelségre értek, éles fordulatot tesznek lovaikkal, elszáguldanak az elámult oroszok mellett, elpattantják pusztulást hozó nyilaikat, és teljes sebességgel vágtnak vissza a pusztaságba.

Az oroszok kiáltozva vetik magukat utánuk. Szabályos soraik már összekeveredtek. Mindnyájan összevissza vágtnak; egy a céljuk: utolérni a menekülő tatár hadat. Néhány orosz beér tíz elmaradottat. Levágják őket, elveszik fegyvereiket, lehúzzák csizmájukat, és átülnek a tatár lovakra.

Dzsebe nem sokáig figyelte testőreinek körében a tatárok első összecsapását az oroszokkal. Lement a szakadékba, amelyben forrás fakadt, megitatta lovát, és parancsot adott az egész tatár seregnek, hogy vonuljanak tovább is vissza.

Gemjabek visszatérő lovasai azt beszélték, hogy parancsnokuk, kopjától sebesülten, lovával együtt elesett, az oroszok körülvették, de ő kivágta magát, és elszáguldott a sztyeppbe. Sok kipcsák vette üldözőbe.

Éjjel Dzsebe a vándorok segítségével maga hallgatott ki egy elfogott oroszot. Az elmondta, hogy ez csak előcsapat; a bátor galíciai herceg, Szerencsés Msztyiszláv parancsnoksága alatt. A galíciai csapatok csónakokon ereszkedtek le a Dnyeszteren egészen a

tengerig, áteveztek a Dnyeper torkolatához és onnan fel, Khortyica szigetéig, ahol a tatárok ellen hadba vonuló valamennyi orosz sereg gyülekezőhelyét kijelölték.

– A hercegek nem férnek össze egymással – beszélte a fogoly. – Mindegyik külön száll hadba a maga seregével; minden seregnek megvan a maga parancsnoka, de közös hadvezért, aki mindannyiuk fölött állna, nem választottak. A kipróbált katonák azt beszélték egymás között, hogy meg kellene tenni fővezérnek Szerencsés Msztyiszlávot: hiszen olyan tapasztalt és tüzes harcos! Ez ellen azonban szót emelt a kijevi herceg, Msztyiszláv Romanovics. Nem akarja alávetni magát sehogyan sem, mert ő nagyherceg, tehát előbbre valónak tartja a saját személyét amazénál. Az egyszerű katonának meg az ilyen hercegi torzsalkodásból csak baja és veszedelme származhatik, hiszen ha a tatárok győznek, akkor a hercegek mind elvágtnak gyors paripáikon, a közönséges harcosok pedig hullahegyben maradnak ott a csatatéren. A közkatonák a maguk igáslovain vonultak hadba, azokon ugyan nem messzire jutnak el. A tatárok kisiklanak a kezükből, mint a sebes siklókígyó!

Dzsebe megkérdezte: sokan vannak-e a kipcsákok? A fogoly azt felelte, hogy hír szerint igen sokan vannak. Csapataik a Dnyeper bal partján vonulnak, hogy minél előbb egyesülhessenek Khortycánál az orosz hadakkal. Elöl megy, Szerencsés Msztyiszláv seregével együtt, egy kipcsák csapat, amelyet Jarun vezér vezet.

– Mit beszélnek az oroszok a tatár harcosokról? – kérdezte Dzsebe.

– Korábban azt beszélték, hogy a tatár harcosok gyengék; még rosszabbak, mint a kipcsákok. Azért is sietnek a hercegek: egykettőre el akarják foglalni a tatár tábort, és kiragadni kezükből a zsákmányukat. De én most már a magam bőrén tapasztaltam, milyen jó katonák és remek nyíllövők a tatárok.

Dzsebe parancsot adott a tatároknak: még tovább vonulni a sztyeppén visszafelé; éjjel nem szabad tábortüzet gyújtani; a foglyot pedig ki kell végezni.

Aznap éjjel vándorok és tatár felderítők odakúsztak az orosz előcsapathoz, és meghallgatták, mit beszélnek odaát. Az orosz harcosok szekereikből összeállított kör közepén éjszakáztak. A

kipcsákok külön tábort ütöttek; énekeltek és táncoltak a tábortűz mellett. Nagy örvendezésben voltak, hogy visszatérhetnek saját elhagyott nomádpusztáikra, ahonnan kiűzték a tatárokat...

A felderítők elmondták, hogy az oroszok elfogták a tatár ezredest, Gemjabeket. Menekülés közben egy domboldalon bújt el, farkasbarlangban. Az oroszok kiráncigálták, és átadták a kipcsákoknak. A kipcsákok két kezénél és két lábánál fogva négy lóhoz kötözték, a lovakat ostorcsapásokkal négyfelé kergették, úgyhogy négy darabba tépték Gemjabeket... Fején-fülein keresztül – kantárszíjat hozatott, úgy vitte magával lovának nyergéhez kötözve, a polovec csapat vezére, Jarun.

A tatár csapda

Dzsebe visszafelé vonult a tatárjaival, de közben folyton szemmel tartotta az oroszok gyors iramban utánuk nyomuló előcsapatát. Néha összecsaptak a tatárok az előrevágató kipcsák lovasokkal, de nagyobb csaták nem fejlődtek ki.

Hosszasan vonultak egyhuzamban az oroszok, de közben néha megállottak napközben, hogy a lovasok kipcsák barmokat fogdossanak össze, amelyek a tavaszi mezőkön kóboroltak. Ezeket a csordákat Dzsebe parancsára terelték az útjukba. A tatár pásztorok addig őrizték a csordát, amíg nem közeledtek az orosz és kipcsák harcosok: akkor elszaladtak, és ismét csatlakoztak a tatárokhoz.

Dzsebe mindent megtett, hogy bomlassza az orosz erőket, hogy meggyengítse éberségüket, hogy a pihenőkön torkig egyék magukat marhahússal, és ne várjanak vést semerről. Az orosz hadak külön-külön csapatokban haladtak, amelyek mindinkább eltávolodtak egymástól, és széjjelhúzódtak a széles, poros út hosszában. Annyira biztonságban érezték magukat, hogy amikor éjszakára táborot ütöttek, be sem kerítették a táborukat deszkából vert kerítéssel és szekérgyűrűvel.

Újabb orosz foglyok elmondták: milyen elégedettek a katonáik a hadjárattal és a bőséges lábasjóság-zsákmánnyal. „Ezentúl majd juhprém subát viselünk, és marhabőrből varratunk magunknak csizmát...” „Hol van hát a tatárok mérhetetlenül nagy serege? Több ezen az úton a kipcsák ökör, mint a tatár harcos. Ha ebben az iramban kergetjük őket, egyszerre csak a tengerparton leszünk, de tatár tábornak színét sem látjuk majd...”

Egyik sereg rendezettebben vonult a többinél; hadrendet tartott, a katonák egységesebben haladtak, nem szóródtak széjjel a sztyeppén. Éjjelre felállította a tábor körül a szekérgyűrűt, és minden irányban felderítőket küldött ki. Ez a sereg a kijevi nagyhercegé volt, Msztyiszláv Romanovics ezredei. A kijeviek külön haladtak a többiektől, felerészben gyalog harcosok, felerészben nehézlovasság. Ők is meg-megálltak, és lovasokat küldtek ki, összeszedni a sztyeppén a kipcsák ökröket, amelyek kövérre híztak a tavaszi

legelőn. Nagy rézüstökben főzték a húslevest; amikor meg jóllaktak a harcosok, végignyúltak a fűvön, és aludtak másnapig.

A tatárok azt beszélték, hogy az oroszok lovai nem olyan fürgék és nem is olyan kitartók, mint a mongol lovak; nyílvesszőik sem hordanak olyan messzire, mint a tatárokéi; viszont ők az erősebbek a közelharcban, amikor a szekercével való verekedésre kerül a sor; katonáik kitartók és elszántak.

Minden ütközet után, amely oroszok és tatárok között volt, a tatárok messze elfutottak a sztyeppbe, elrejtőztek a dombok mögé, vagy átsiklottak a szakadékokon.

Füledt napok gyötörték a szomjas harcosokat; egyetlen felhő sem úszott az égen, hogy eltakarja a könyörtelenül perzselő napot. A csapatok fekete porfellegeket vertek fel, amelyekben ember és ló egyaránt fulladozott. Némelyik csapat letért az útról a pusztaságba, és töretlen mezőkön haladt át, de az átizzott föld ott is szétporlott a lovak lába alatt, és a por fekete felhőként függött a hadsereg felett.

A forró nappalok kiszárították a patakokat, és a katonák zúgolódni kezdtek: „Minek kergettek minket a sztyeppbe tatárt keresni? Legfőbb ideje volna, hogy hazatérjünk, és magunkkal vigyük a kipcák barmot, amit az úton szereztünk!”

Szubudáj-Bagatur csatára készül

Az öreg hadvezér nyeregben töltött két napot; megszemlélte a környéket, kiválasztotta azt a helyet, amelyet legjobbnak látott a mongolok szempontjából az ütközetre.

Háromszor érkeztek futárok, habzó szájú lovakon:

– Dzsebe-Nojon visszavonul... Nyomában jön legelöl egy csapat hosszú szakállú... A vezetőjük Masztyiszláb vitéz... Vele tartanak Jarun kán kipcsákjai... A kán szíjon átfűzve hordja Gemjabek ezredes fejét...

A csata előestéjén Szubudáj visszatért a domb tetejére, jurtájába, ahol a szarvval, öt lófarkkal ékesített zászló körül sorban állt földbe ásva tíz magas kopja, a had tíz ezredesének zászlóival. Már összegyűjtötték az egész tument, és sok ezer ember hangjától morajlott a síkság...

Szubudáj nemezszőnyegén feküdt. Fájtak a csontjai. Egyik oldaláról a másikra forgolódott. Füstölögve utolsókat pislákol a tűz a jurtában. A kormos nemeztető alatt szétterült a füst, majd lassan kiszálldogált a tető felső nyílásán. A jurta oldalsó nemezfalait felhajtották a tetőre, de a favázon keresztül sem volt érezhető éjszakai hűvösség. Mozdulatlanul izzó levegő állt a Kalka kiszáradt síksága felett.

Az öreg mongol hadvezér nem tudott elaludni; a csendesülő tábor zavaros hangjaira figyelt. A jurta vázán át látta a tábortüzek lángjait, amelyek bíborfényvel világították meg a körülöttük ülő katonákat. Beszélgetések töredékei szűrődtek fel hozzá; a vaspengék egyhangú csattogása a köszörűköveken is idehallatszott. Valaki énekelni kezdett:

*Tatár harcos, tatár harcos, nem látod te Kerulént már,
Csonthalomhoz visz az utad, rád már csak a dicső vég vár...*

Haragos hang hallgattatta el:

– Fogd be a szádat! Ránk hívod a vész fekete madarát!

Az ének megszakadt. Valahonnan kiáltások hangzottak:

„Állj! Ki lovagol ott?” Szubudáj nagy nehezen felült. Tömeg zúgása, lovak patáinak csattogása közeledett. Belépett egy turgaud.

– Tohucsár-Nojon érkezett ide. Mögötte egész tumenje: tízezer lovas.

– Mit akarnak itt?

– A nojon már jön is fel a dombra, téged keres.

Szubudáj krákogva, köhécselve állt fel, és kiment a jurtából. A félhomályban magas, vassisakos harcos állt előtte.

– Az örök ég áldjon meg minden jóval! Egyenesen az aranyjurtából vágtattam ide, hogy zászlómat letűzzem a tied mellé.

– Nélküled is elbántam mindenkivel ez ideig, aki utamban állt.

– Tudja ezt minden mongol. Most beszédem van veled.

A két hadvezér bement a jurtába. Tohucsár-Nojon leült a nemezszőnyegre Szubudáj mellé, suttogva beszélt a fülébe, Dzsingisz kánnak arról a parancsáról, hogy vonuljon nyugatra, megkeresni az előretört mongol seregeket, és a nagykagán leveléről, amelyet külön futárral küldött ide.

Szubudáj sokáig köhögött, és hallgatagon bólingatott a fejével. Majd odahajolt Tohucsárhoz, és ugyancsak suttogó hangon mondta a fülébe:

– Nem tudom, mit ír levelében a legnagyobb. Akármit: engedelmeskednünk kell. Lehet, hogy az Egyetlen jószerencsét kíván nekünk mostani hadjáratunkban, de az is lehet, hogy visszatérésre ad parancsot... Akkor a harcosaimnak nem szabad csatát állniok... Holnapra meg idevágtat az orosz... Ha megint kitérek az útjukból, közvetlenül a csata előtt: mit gondolnak majd rólam?... Azt mondják majd, hogy a nagy Dzsingisz kán hadserege az orosz szakállnak már a látására is farokkal fordítja lovát az ellenség felé...

Elhallgatott, megint sokáig köhögött.

– Én nem láttam a levelet... Nem is hallottam róla! Most lefekszem aludni, reggel pedig, amikor a kakas kiált, szembeszállok az oroszokkal... Ha Szulde isten, a tűz istene, Galáj meg a többi istenünk megőriz engem az oroszok nyílvesszőitől és éles kardjuktól, akkor csata után találkozunk, és te az egész hadsereg szeme láttára átadod nekem a legnagyobb levelét... Az örök ég véled!

Szubudáj akkor éjjel kétszer szította fel a parazsat a tűzhelyen, és vetett rá újra száraz ágakat. Rá-rápiillantott az aranyszínű kakasra, amelyet a lábára erősített ezüstlánccal kötöttek a jurta vázához. A kakas felborzolta a tollait, és rá sem nézett a gazdájára. Ha néha-

néha ki is nyitotta kerek, csillogó szemét, hamarosan megint ráhúzta fehér szemhéját.

Reggel felé elszunnyadt Szubudáj. A kakas hirtelen elkiáltotta magát, és verdesni kezdett a szárnyával. Rögtön rá belépett a jurtába az öreg fogoly, Szaklab, és hozzákezdett a tűzrakáshoz. A szomszéd jurtában két sámán utánozta a kakaskukorékolást:

– Kikeriki! Kukurikú!

Szubudáj Szaklabra sandított – mi van vele? Az öreg orosz rab, aki selyem asztalterítőt vetett a nemezszőnyegre, igen ünnepélyesen festett: ősz haját kétfelé fésülte, és szíjjal kötötte át, napsütötte, ráncos nyakára medvefogakból való nyakláncot akasztott... Kiment a sátorból, majd visszatért egy tál főtt rizzzel és apróra vágott ürühússal. Letette a tálat Szubudáj elé a selyemkendőre, és néhány összehajtogatott vékony lepényt is tett melléje.

– Ez a piláf gurgandzsi módra készült, törött vörös borssal.

– Miért vetted fel a medveláncot? Örülsz, hogy még ma meglátod orosz testvéreidet? – Szubudáj közelebb hajolt a rizshez, és bizalmatlanul szagolgatta körül. – Méreg! Etesd meg vele a meghalt apádat! – sziszegte, és ellökte a tálat.

– Én csak rabszolga vagyok, alantasabb a kutyánál – felelte alázatosan Szaklab –, de soha még nem ártottam senkinek.

Szubudáj összeráncolta a homlokát:

– Fogd a tálat, hozd utánam! Szubudáj imádkozni akar.

Bicegve, fújva ment ki az öreg hadvezér, és megállt a jurta mellett. Még este kiadta hadtestének a parancsot: „Reggel, első kakasszóra, felállni a dombok mögötti síkságon!”

Lovasok száguldottak minden irányban, recsegték a kürtök, peregtek a dobok, hangos volt a levegő a lovaikat hajkurászó katonák kiáltásaitól.

A jurta előtt, a tűz mellett két öreg sámán ült. Magas süveget, szőrével kifelé fordított bozontos subát viseltek. Amikor észrevették a hadvezért, a sámánok üvölteni kezdtek, tamburint vertek, és körültáncolták a tüzet.

Szubudáj kiadta az utolsó rendelkezéseit:

– A jurták, szőnyegek és nemezek itt maradnak! Te, Csubugány^[142], a málháslovakkal fogsz lovagolni; vidd magaddal három párducomat, kakasomat és az öreg Szaklabot; de ügyelj rá, nem akar-e átszökni orosz testvéreihez... Lovaimat!

Turgaudok vezették eléje a lovakat; kettő közülük váltó hátszló volt, hat pedig málhásló. Ezek nehéz bőrsákokat vittek. Azt beszéltek, hogy ezekben a bőrsákokban hordozza Szubudáj az aranyat, amelyet hadjárataiban összehordott.

Az öreg hadvezér odalépett egy sötét pej, bozontos szőrű fiatal málháslóhoz, és jelt adott egy turgaudnak. Ketten megfogták a ló kantárszárát, megsimogatták, és a tűzhöz vezették. Szaklab ott állt a tűz mellett a tál rizszel a kezében. Szubudáj kiszedett ép bal kezével néhány marék rizst, a tűzbe dobta, és közben vontatottan imádkozott:

*Halljad, uram, vörös tűz, Galáj kán,
Kinek apja a kis kovakő,
Anyja az edzett acél!
Neked hozok áldozatot:
Egy merőkanál sárga olajat,
Egy kupa fekete bort,
Egy marék juhzsírt.
Hozz nekünk szerencsét,
Adj lovainkba erőt,
Kezünkbe halálos biztonságot!*

A két sámán ismételte Szubudáj varázsigéit, és lassan verték tamburinjukat. Amikor a hadvezér bevégezte imáját, a sámánok kiragadták a rizsestálat Szaklab kezéből, leültek vele a földre, és hangos csámcsogással mohón kezdték felfalni.

Szubudáj vékony pengéjű kis kést vett elő, és kis sebet vágott a pej ló hátán. A paripa rúgkapálni kezdett, sötét vér folyt le selymes sörényén. Szubudáj azonban erősen belekapaszkodott kezével a ló marjába, ajkával a sebzett helyre borult, és kiszívta belőle a vért.

A turgaudok mozdulatlanul álltak; tisztelettel figyelték, hogyan töltözik forró vérrel hadvezérük a csata előtt.

A dombra vassisakos, acélpáncélos harcos jött fel. Vastag por lepte be, egészen a szemöldökéig. Nehéz volt ráismerni. Szubudáj

elszakította magát a pej lótól. Vérrel szennyezett arcában csillogott egyetlen, kerekre tágult, kutató nézésű szeme.

– Ki vagy, bagatur?

A harcos odanyúlt a ló nyílt sebéhez, és vértől nedves kezével végigsimított Szubudáj ruháján.^[143]

– A dolgok mulandók, gazdájuk maradandó! Kívülre por való, bévülre zsír! Dzsebe-Nojon vagyok...

– Hol vannak az oroszok?

– Közel, egészen közel! Hamarosan itt lesznek. Századaim össze-összecsapnak velük, és megfutamodnak, hogy idecsalogassák őket. Magam három századdal Masztyiszlábot lesem... Ő lovagol elől a maga hadával. Élve akarom kézre keríteni.

– Csak magad ne ess az ő kezébe!

Szubudáj felült őzpej lovára. Előtte egymás mellett három mongol haladt. A középső tartotta az ötlófarkas, magas zászlórudat. Szubudáj lassú léptetésben ment le a dombról a síkra, ahol egy század turgaud várta. Távolabb, a kiégett sztyeppén lovasok sűrű tömegei gyülekeztek.

Megkezdődött a csata

*...AZ OROSZOKNAK NEM VOLT IDEJÜK
ÖSSZEGYŰLNI AZ ÜTKÖZETRE, AMIKOR
RENGETEG TATÁR SEREG ROHANTA MEG ŐKET.
MIND A KÉT FÉL BÁMULATOS HŐSIESSÉGGEL
HARCOLT.
[IBN AL-ASZIR]*

Elsőnek Szerencsés Msztyiszláv herceg galíciai lovashada és Jarun polovecei érkeztek a Kalka szakadékos partjához. Megpillantották a tatár tábor elhagyott jurtaíit. Sok jurtában még ott hevert a szőnyeg, lisztes zsák és edény; a tűzhelyeken még forró volt a hamu.

– A tatárok úgy elfutottak innen, akár a nyulak – mondogatták a vitézek. – Hol érijük utol őket? Sokáig kell még küszködnünk a halállal ebben a forróságban?

Szerencsés Msztyiszláv tapasztalt hadvezér volt – úgyszólván egész életét hadviseléssel töltötte, és mindenkit szolgált kardjával, akitől valami hasznot várhatott érte. Nem örült meg, amikor elhagyottan találta a tatár tábor; nem a tábor kellett neki, hanem maguk a tatárok. Jóllehet Msztyiszláv pihenőt rendelt el, de egyúttal parancsot adott hadának, hogy mindenki készüljön csatára, és öltse magára a páncélját. Felderítő útra a herceg ifjú vejét, Danyila Romanóvicst küldte ki a had egy részével. A türelmetlen Jarun vezér szintén elindult poloveceivel, hogy gyorsan elcsípje a tatárokat, akikről azt gondolták az orosz vezérek, hogy már fáradtak és elgyengültek.

Danyila hercegtől hamarosan vágató futár érkezett:

– A tatárok egészen közel vannak. A tatárok itt vannak! Előőrseiket már látni a dombokon... Amikor megpillantanak minket, eltűnnek. Mitévők legyünk?

A herceg friss lovat rendelt. Testőrei odavezettek három felnyergelt paripát. Kettő közülük ugor ló volt; sötét, szinte fekete-barna sörényű, erős, széles szügyű. Most porral fedetten, fáradtan lógatták a fejüket. A harmadik, a herceg apósának, Kuthen kánnak

ajándéka, magas, almásszürke türkmén ló volt. Gonosz természetű volt ez az Atkaz. Ez kipcsák nyelven gúnármérgű ménlovat jelent. Két polovec lovász vezette nagy nehezen a herceghez, a ló kantárszárába csimpaszkodva.

Mszyiszláv felugrott Atkazra, és visszafogva a pihent, csupa tűz lovat, leügetett a folyóhoz. Megparancsolta lovasainak, hogy adjanak egy keveset inni a lovaiknak, és álljanak csatarendbe. A herceg nem várt cselt a tatárok részéről; azt gondolta, hogy azok érzik a gyengeségüket, és ezért menekülnek az ütközet elől. Ebben a hitben határozta el, hogy nem tart több pihenőt, hanem most azonnal a tatárok után ered, szétszórja őket, és végez velük.

A fénylő, dús aranydíszítésű aranyozott acélsisak, a magas, tüzes, szépen ívelt hattyúnyakú türkmén paripa, a szikár, inas Mszyiszláv herceg kevély, magabízó megjelenése – mindez meggyőzhette a katonákat arról, hogy vezérük igazi vityázi^[144], hogy szereti a csata tüzet és veszedelmét, hogy keresi az ellenséget, ráveti magát; és hogy őt, aki annyi hadjáratban és ütközetben edződött meg, nemhiába nevezik Szerencsés Mszyiszlávnak...

Mszyiszláv átgázolt a folyó túlsó partjára, és ott várta meg, amíg a katonái megittatták a lovaikat, és ők is felvonulnak mögötte.

– Isten a segítségtek! – kiáltotta Mszyiszláv. – Vágjuk le az istentelen tatárokat! Ne sajnáljátok ezt az átkozott fajzatot. Előre!

Az egész had ligetesben indult meg. A harcosok megigazgatták fegyverzetüket, mert azt várták, hogy azonnal parázs vagdalkozás kezdődik...

Mszyiszláv maga előtt látta a síkságot, ahol fekete porfelhőkben száguldoztak a tatár és orosz lovasok. Az a csapat volt ez, amelyet tizenhét éves veje, Danyila Romanovics vezetett. Néha látni is lehetett, amint a porfellegben feltűnik arannyal hímzett kék lobogója. Testőrei szorosán körülvették, hogy megvédjék a tatárok támadásától, a tatárok meg csak úgy rajzoltak körülötte mindenfelé; rárohantak, lovastul felfordultak, újra ráugrottak a lóra, vagy a földön küzdöttek tovább görbe szabályikkal.

A polovecek távolabb voltak. Mszyiszláv látta, hogy a polovec had, amelyet Jarun vezér lófarkas jelvényéről lehetett felismerni, eltávolodik a dombok irányában, nagy porfelleget űzve maga előtt.

Msztyiszláv azt határozta, hogy balra tart, átvág a dombvonulaton, és ha a dombokon túl harc folyik, oldalról csap a tatárokra, hogy segítse Jarun vezér poloveceit. Hadát kerülő úton vezette a dombokra, és felkaptatott a legmagasabb kiemelkedésre. Ott megállt, annyira megdöbbsent.

A síkon várakozó, friss tatár hadsereg tömör sorai tűntek fel. A lovasok fenyegető mozdulatlanágban, vérfagyasztó némaságban álltak. Világosan lehetett látni acélsisakjaikat, páncéljaik csillogó lemezeit, kezükben a görbe pengéket. Csapat csapat mögött – hosszú füzéreként húzódtak a tatárok, végig a rónaságon... Hányan vannak? Húsz ezred? Vagy még több: harminc? Talán ötven?

Hát itt rejtőzött a tatár haderő, lesben, az utolsó, rettentő napig! Kis csapataik, amelyek támadtak és elfutottak, csak eszközei voltak ravasz, mongol cselvetésüknek!

Irtózatot hibát ejtett a tapasztalt vezér. Csapdába engedte csalni hűségeseit, áldozatul vitte a vérengző tatárok görbe kardjai elé!... Hol van itt kivezető út, merre a menekülés? Hogyan lehetne időt nyerni, hogy értesítse és összegyűjtse az orosz seregeket, amelyek gondtalanul széledtek a hosszú úton? „Nekünk, oroszoknak sok csapatunk van; van annyi katonánk, mint a tatároknak... De miért nem állnak össze ugyanolyan lebírhatatlan erővé? Miért vonul hadba mindegyik herceg a másiktól függetlenül a maga embereivel? Csak egy nap haladék lenne, hogy legalább most egyesíthetnék valamennyi széttöredezett orosz csapatot! Akkor összemérhetnék erejüket a tatárokkal...”

Elvesztegették az időt. A tatárok azonnal támadásba lendülnek, és harmincezer friss ló előretörésével elsöpörnek útjukból mindent... „A halottak nem érznek gyalázatot!” – suttogta Msztyiszláv, és most először ütött korbácsával a lovára. A pusztai, vad mén felágaskodott, és eszeveszett ugrásokkal kezdett vágatni. Lerohant a dombról a síkra, azonban az útját keresztező dombok mögül most sűrű tömegben rohantak elő a polovec lovasok. Rémületükben és kétségbeesésükben üvöltözve korbácsolták lovaikat, eltérítették útjukból, és összezavarták Msztyiszláv galíciai katonaságának sorait, és rendezetlen tömegben száguldottak tovább – útjukban legázoltak, fellöktek mindenkit.

Velük együtt ragadta paripája a fiatal Danyila Romanovicsot, aki súlyosan megsebesült a mellén. Alig tudta magát nyeregben tartani; minden erejével bele kellett fogódnia lova sörényébe.

A tatárok zárt sorokban, szokásuktól eltérő módon hang nélkül haladtak előre; jobb karjukon vállig feltűrték a ruhájuk ujját, hogy jobban tudják forgatni a magasra emelt, meztelen, görbe kardjukat. Valami vészterhes volt a lovasok sűrű oszlopainak ebben a néma előretörésében, amint egyetlen csatakiáltás nélkül, gyors ügetésben közeledtek a Kalka partjához.

Csak a fújó lovak horkantása, patáik tompa dobogása és egy-egy véletlen fegyvercsörrenés szegte meg a mongol had csendjét – ezét a rettenetes hadét, amelyet egységes cél és egységes akarat kovácsolt egygé.

A tatárság átgázolt a folyón, felment a túlsó partra, és csak most harsantak meg a csatakürtök átható jeladásai. A tatárok vad üvöltéssel száguldottak rá az orosz táborra. Ott már észrevették az ijedtében esztét vesztett polovec had vad menekülését, és sietve állították körbe a hadiszekereket.

A tatárok figyelemre sem méltatták az első orosz csapatot ; továbbvágattak, és rárontottak az úton húzódó hosszú kocsisorokra.

A tengerpart felé vezető úton haladó orosz csapatok látták a polovec lovasok menekülő hadait, és közöttük magát Szerencsés Msztyiszláv herceget. Komoran vágatott magas, szürke ménjén, piros köpönyegét lebegtette a pusztai szél...

Sok orosz otthagya szekereit, lóra kapott, és sietett vissza a Dnyeperhez. De a többség, miután körbe állította hada körül a szekérsáncot, harcra készen, csatabárdal fogadta a rárohanó tatár csapatokat.

A tatár hadak egy része a kijevi nagyherceg, Msztyiszláv Romanovics táborát ostromolta meg. A herceg tízezer lovas és gyalogos katonából álló sereggel vonult hadba. Nem tartotta fenn az összeköttetést a többi hadakkal; nem tudta, mi a haditerve Szerencsés Msztyiszlávnak, és azzal kérkedett, hogy egyedül, minden segítség nélkül ki fogja irtani „Csagoniz kán rossz szél hozta tatárjait”.

Ennek a fekete napnak delén a kijevek táborban álltak a Kalka magas partján. Szokás szerint körbeállították a szekereiket. Ekkor eszeveszett futásban elszáguldott mellettük a polovec lovasok áradata.

A kijevei hadseregben levő tizenegy herceg így szólt:

– Itt a halálunk napja! Álljuk a harcot!

Megcsókolták egymást, és megfogadták, hogy utolsó leheletükig küzdenek.

A kijevek szorosabbra állították a szekérgyűrűt, elfedték magukat vörös pajzsaikkal, és a kerekek mögé feküdtek. A rájuk rohanó tatárokat a szekérsánc mögül nyilazták, és karddal meg csatabárddal verték vissza.

„Dühös és ádáz volt a tusa...”

Porfelhőket kavart fel a szél a széles, kiaszott síkság felett. Ahol legsűrűbb volt a porfelhő, ott emberek vagdalkoztak egymással, lovak rohantak lovas nélkül; sebesültek nyögése, dühös ordítások, dobpergés, trombiták átható hangjai hallatszottak.

Szubudáj-Bagaturegy halmon állt; egy század válogatott turgaud vette körül. Lovasokat küldözött ki, hogy megtudja: „Hogyan állják a harcot a bagaturok? Nem látni-e friss orosz csapatokat? Nem fenyeget-e veszedelem valahonnan?” De a futárok mindenhol azzal tértek vissza, hogy a mongolok valamennyi harctéren felülkerekednek, az oroszok hátrálnak a Dnyeper felé; harcolnak, elhullanak, a sebesültek tovább védekeznek, de egyikük sem kér kegyelmet, és egyikük sem adja meg magát mongol rabságra.

– Farkasfajzat! – szólt Szubudáj. – Farkashalál jár neki!

Megtudta, hogy a kijevei hadsereg szekerekkel vette magát körül, és nyállal, csatabárddal védekezik. Szubudáj egyik csapatot a másik után küldte erre a táborra, ezzel a paranccsal: „Felfordítania szekereket! Átszakítani a gyűrűt! Felgyújtani körülöttük a sztyeppét!”

A mongolok megrohanták az orosz szekérsáncot; kopjákat hajítottak a harcolókra, megfeszítették nagy íjjaikat, és sohasem hibázó, edzett acéltűben végződő nyilaikkal pusztítottak bennük; felgyújtott száraz nádkötegeket hurcoltak a tábor köré – de az oroszok is állhatatosan tartották magukat; nyilaikkal és kövekkel kergették vissza a közeibe merészkedő lovasokat, és a tatárok nem tudták megtörni ellenállásukat.

Szubudáj parancsára gyors rohamot intéztek az orosz tábor ellen a tatároknak különböző törzsekből való, szedett-vedett alantas szövetségesei; felkapaszkodtak a szekerekre, bunkókkal hadonásztak, közben vadul üvöltöztek, és biztatták egymást. Az oroszok hosszú nyelű fejszéik csapásaival fogadták őket, karddal és doronggal ütötték a támadókat, akik szétvert koponyával zuhantak vissza...

Harmadnap Szubudáj hívatta a vándorok főemberét, Ploszkinyát. Megsárgultan, éhségtől lesoványodottan került elő. A magas, erős

embernek alig maradt jártányi ereje. Két mongol kísérte: késeikkel bökdösték, hogy haladjon előre. Szubudáj így szólt:

– Menj át orosz testvéreidhez, és beszéld rá őket, hogy dobják el a kardjukat meg a szekercéiket. Menjenek haza... Egy ujjal sem bántjuk őket. Ha ezt elvégezted, visszaadom a szabadságodat.

Ploszkinya a kezében tartotta lábbilincse láncát, úgy vánszorgott az oroszok táborába. Két mongol ment közvetlenül mögötte: ezek tartották a nyersbőr szíj végét, amelyet Ploszkinya nyakába vetettek. Ploszkinya megállt, néhány lépésnyire az orosz szekerektől. Az oroszok felmásztak a szekerekre, és csodálkozással nézték a különös, lesoványodott embert, nyakában a nehéz kolonccal. Néhányan felismerték: „Ez Ploszkinya, a lókupec, polovec méneseket szokott Kijevbe hajtani, és a polovec kánok tolmácsa volt!” Ploszkinya hangos szóval, orosz nyelven kiáltotta feléjük:

– A tatár kán, a hős Szubudáj azt a parancsot adta nekem, mondjam meg nektek: ne küzdjete tovább is hiába. Ha kegyelemre megadjátok magatokat, akkor elbocsát benneteket a szélrózsa minden irányába... Csak hagyjátok itt minden értékes holmitokat: subáitokat, szekereiteket, fegyvereiteket. Ezek mind kellenek a tatároknak fáradságuk jutalmául, mert a hadjáratokban sok kárt szenvedtek.

– Hazudsz, szószátyár Ploszkinya, ahogyan a vásárokon hazudtál, amikor agyondolgoztatott lovakat adtál el nekünk!

– Ne is hallgassatok rá! – kiáltoztak az öreg katonák. – Jobb karddal a kezünkben kirohannunk, és átvágnunk magunkat a Dnyeperhez. Ha a fele ott marad is, a másik fele elér hazáig, míg ha kiadjuk a kezünkből csatabárdjainkat és kardjainkat, mind itt maradunk a sztyepp porában!

De Ploszkinya esküdözött, hogy igazat beszél. Levette a testén hordott keresztet, csókolgatta, sírt, és így szólt:

– Beszélhetek-e másképpen, amikor a tatárok késekkel bökdösnek hátulról?

A tatárok meg fejükkel bólogattak, és nagyujjukat felemelve esküdöztek, hogy helyesen beszél a tolmácsuk.

Az öreg harcosok ellenvetése ellenére: Msztyiszláv Romanovics, a kijevi herceg mégis megparancsolta, hogy át kell adni a tatároknak a fegyvereket. Erre a kijevi harcosok sorra búcsút vettek egymástól;

mélyen meghajoltak egymás előtt, egy halomba rakták fegyvereiket, és kimentek a táborból. A katonák első dolga az volt, hogy leszaladtak a folyóhoz; már három napja nem ittak. Amikor aztán az utolsó katona is kijött a táborból, és szétszéledtek a poros úton, kinyújtották elgémberedett tagjaikat, és boldogan gondoltak rá, hogy nemsokára hazájukban lesznek: a tatárok utánuk vágattak, és kezdték őket kíméletlenül ütni-vágni.

Most, a magányos, határtalan pusztaságban, fegyvertelenül, mindnyájan kikerülhetetlennek látták a pusztulást. Oroszország messze volt, és nem volt honnan segítséget várniok!

A mongolok kiválasztották a tizenegy herceget, akik a kijevi nagyherceg táborában voltak. Meghívták őket lakomára Szubudáj-Bagatur kánhoz. Lovasok szoros gyűrűjében vitték a hercegeket a tatár táborba.

Szubudáj-Bagatur testőr-turgaudjainak századával oldaltabb léptetett, és figyelte a mézszárlást. A fegyvertelen oroszok küzdöttek, amennyire csak tudtak. Kövekkel és száraz göröngyökkel védekeztek; a sebesültek összeakaszkodtak a tatárokkal, lerángatták őket a nyeregből, elragadták görbe kardjaikat, és újra vívtak. Egy magas orosz, aki kihozta a táborból a szekérrudat, azzal verekedett, mint valami doronggal; le akarta ütni a rárontó lovas, és az ütés a ló fejét érte. A ló felágaskodott, és lovasával együtt a földre zuhant. Az orosz rávetette magát a mongolra, kitepte kardját, levágta a mongol fejét, felugrott a lovára, és lóhátról küzdött tovább... Porfelhő fedett el mindent...

De az erők egyenlőtlenek voltak, és a mongolok mindenütt felülkerekedtek.

Szubudáj-Bagatur fellovagolt egy dombra, és tovább figyelte a harc alakulását. Ő vette észre elsőnek, hogy az úton észak felől három porfelleg közeledik.

– Mi ez? – kérdezte Szubudáj, és ujjával észak felé mutatott.

– Tohucsár mongoljai térnek vissza! – felelték a turgaudok. – Kipcsákok marhákat hajtanak.

– Nem! – felelte Szubudáj. – Ez nem a mi seregünk. Fújjatok gyülekezőt! Hívjátok gyorsan össze valamennyi harcost! Hagyjátok abba a halott oroszok csizmáinak lerángatását! Új csatánk lesz!

Átható recsegéssel szólaltak meg a trombiták. Néhány helyről, ahol küzdelem folyt, más mongol kürtösök feleltek jeleikkel. Egyes mongol lovasok máris elhagyták azt a helyet, ahol az oroszok még mindig védekeztek, és vágtában rohantak a halomhoz, ahol Szubudáj hétfarkas zászlaja lobogott, és a vezér ült lován, mozdulatlanul, mint a pusztai kőbálvány.

Északról, a sztyepp felől ezalatt mindegyre közeledett a három porfelhő. Aztán a porfelhők elváltak a földtől, úsztak egy kicsit a levegőben és lassan szétszóródtak. Szubudáj némán nézett arrafelé. Turgaudjai halkán kezdtek beszélni:

– Három csapat közeledik. Kik lehetnek? Ha nem kipcsákok, akkor csak orosz lovasok. Nádas van köztünk és köztük. Belegázoltak a mocsárba, azért szűnt meg a por... Nézzétek, már itt is vannak!

A földeken, amelyeken túl a nádas húzódott, füves cserjék között feltűntek az első lovasok. Fehér és vörös lovakon ültek. Mindenfelől előbukkantak, mintha a földből nőttek volna ki. Csoportjaik egyre sűrűsödtek és hamarosan betöltötték az egész síkságot.

A lovasok egy ideig egy helyben maradtak: bizonyára soraikat rendezték. Félkörben húzódtak szét, három háromszegletű zászló tűnt fel – középen egy fekete-arany lobogó; kétoldalt két piros.

A tatárok, akik az úton mészárolták a fegyvertelen oroszokat, a sűrű porban, amelyet maguk vertek fel, sokáig nem vették észre az új sereg érkezését; a küzdelem folytatódott, és lassan haladt nyugati irányban a Dnyeper felé...

Egyszerre azonban előrerontott az újonnan érkezett sereg közepe, és süketítő kiáltással száguldott bele a csata legsűrűjébe.

A jobbszárny elvált, és továbbvágatott nyugatnak, hogy átkarolja a küzdőket, a balszárny pedig apránként gyorsuló vágatással a felé a halom felé indult, amelyen Szubudáj-Bagatur állt.

Az öreg hadvezér csak néhány pillanatig habozott. Azután felkiáltott: – Utánam! – Rávágott a hátsólovára, leereszkedett a dombról, és arrafelé száguldott, ahol előbb Tohucsár csapatai álltak. Ott most senki sem volt – Tohucsár részt vett a csatában –, és Szubudáj egyre távolabbra vágatott.

De az oroszok nem vették üldözőbe. Félkörbe alakultak, és belerohantak a harc forgatagába, hogy kisegítsék szorongatott helyzetükből a Dnyeper felé haladó kijeveiket.

Szubudáj megállt. Nuker-futárokat szalasztott szét, hogy hívják össze az úton hosszan húzódó mongol hadsereget, és parancsolják meg az ő nevében, hogy azonnal térjen vissza a Kalka-folyó partjára.

– Egyelőre a mi részünkön van a győzelem! – szolt az öreg hadvezér. – De az oroszok termékeny farkasfajzat! Megint előkerülhet a sztyeppből egy orosz sereg, és elvághatja a hazánkba való visszatérés útját... Ideje megfordítanunk lovainkat!

Dzsebe-Nojon háromszáz lovasa élén, váltott lovakkal, megállás nélkül vágatott a Dnyeperig. Ploszkinya, aki tolmácsként kísérte, kérdezgette a menekült oroszokat:

– Hol van Szerencsés Msztyiszláv?

Egyik-másik orosz azt felelte, hogy látták a herceget: úgy száguldott, mint a vihar, sátáni szürkéjén.

A Dnyeper partján Dzsebe észrevett egy lefelé úszó fekete csónakot. Benne piroslott Msztyiszláv köpenye. A herceg a csónak farában ült, és a hajócska után úszó paripa kantárját tartotta. Az esti napsugarak megcsillantak aranyos sisakján, de ő maga nem nézett vissza az elhagyott „gonosz partra”.

Dzsebe feltette legjobb nyílvesszejét, és meghúzta feszes íját. A nyíl nem érte el a csónakot: nagy csobbanással fúródott a vízbe, Dzsebe leugrott lováról, mellével a földre borult, haját tépte, és a száraz, sárga füvet rágta dühében...

Felállt, még egyszer rápillantott a távolodó csónakra, amely gyorsan tűnt tovább a piros köpennyel. Azt sem tudta, kin töltse ki veszett dühét. Kirántotta görbe szablyáját, és darabokra koncolta széjjel a megbilincselte vándort, akire már nincs szüksége, Ploszkinyát...

Aztán felugrott vörös lovára, és visszavágatott a sztyepp irányában, egyre távolabb attól az úttól, ahol fekete porfelhőkben folytatódtak az utolsó összecsapások, és összekeveredett csoportokban nyüzsögtek a küzdők ezrei...

A Kalka menti csatában és a Dnyeperhez vezető hosszú úton sok hírneves orosz hős és sok bátor közkatona veszett el. Elestek, hogy segítségükre legyenek a fegyvertelen kijevi harcosoknak, akiket legyilkoltak a tatárok, miután megesküdtek, hogy nem nyúlnak

hozzájuk, ha megadják magukat. Sohasem felejthetik el az oroszok a csatában elesett rosztovi hőst, Aljosa Popovicst, és hű pajzshordozóját, Toropot; az Aranyöves Dobrinyát; Jekim Ivanovicst és a többi bátor északi vitézt.^[145]

Azok az orosz csapatok, amelyek bátran küzdöttek, és nem dobták el fegyvereiket, eljutottak a Dnyeperhez, s az ott várakozó csónakok átszállították őket a túlsó partra.

Azok pedig, akik hittek a tatárok csalárd ígéreteinek, és eldobták kardjukat, baltájukat, majdnem mindnyájan elhullottak a tatár kardok alatt, mint ahogy a régi dal is mondja:

*Testük szürke farkas széjjeltépte,
Szívük varjaknak lett elesége...*

Így a rövidlátó, egymásra irigykedő és egymás közt folytonosan marakodó hercegek vétke miatt, akik nem akarták erőiket egyetlen nagy orosz hadseregbe tömöríteni, a „vas karavánút” a nagy győzelmek útja helyett a „könnyek útja” lett; pora hős orosz vitézek piros vérét szívta be, s fehérülő csontjait temette el.

Tatár lakoma a csontokon

*A HERCEGEKET ELÁRULTAK A TATÁROK,
ÉS DESZKÁK ALÁ DUGTÁK, MAGUK PEDIG
A DESZKÁKRA TELEPEDTEK LAKOMÁZNI.
ÍGY FEJEZTÉK BE ÉLETÜKETA HERCEGEK.
[TROICKAJA KRÓNKA]*

A Kalka partján, egy magaslaton, Szubudáj-Bagatur összehívta valamennyi ezredesét és századosát a háború istenének, Szuldénak tiszteletére tartott ünnepi istentiszteletre, így követelte a komor, kuszáit hajú sámán, Beki. Hegyes végű süveget viselt az öreg varázsló, vállára medveirhát vetett, teleaggatta magát kis bicskákkal, bábukkal és csörgőkkel; dobverővel ütötte nagy tamburinját, és körül táncolt egy porba írt kört, amelynek közepén összekötözve feküdt Msztyiszláv Romanovics nagyherceg és a többi tizenegy orosz herceg.

A tatárok jobbra-balra ingatták a fejüket, nagyokat cuppantgattak, és sajnálgatták, hogy a foglyok közül hiányzik „Msztyiszláv herceg” – nagyon kíváncsiak voltak „az orosz Dzsebére”...

Beki sámán imákat rikoltozott, szőrös ábrázatához szorította a tamburint, néha a rigó füttyét utánozta, majd huhogott, mint a bagoly, bömbölt, mint a medve, üvöltött, mint a farkas – azaz „beszélgetett” a hatalmas hadistennel, Szuldéval, aki új győzelemmel ajándékozta meg a mongoljait.

– Halljátok: Szulde haragszik! – ordította a sámán. – Szulde megint éhes, emberáldozatot követel!...

A tatár harcosok ezrei letelepedtek a síkságon a domb körül. Tüzeket raktak, és fiatal kancákat öltek le.

Szubudáj turgaudjai kocsirudakat és deszkákat hoztak, amelyeket az orosz szekerekből téptek ki, és rátették az összekötözött hercegekre. A háromszáz tatár parancsnok ráült ezekre a deszkákra. Emelgették kumiszos serlegeiket, dicsőítették Szuldét, a háború rettentő istenét, a mongolok védelmezőjét, és dicsérték a „világrengetőt”, a győzhetetlen, rőt szakállú Dzsingisz kánt. Lemondtak arról a gazdag váltságdíjról, amelyet a hercegekért

kaphattak volna: inkább Szulde istennek áldozták fel foglyaikat, akik hadba merészeltek szállni az ég küldöttjének, Dzsingisz kánnak seregeivel.

A bagaturok kacagtak, amikor a deszkák alól a szörnyű nyomás alatt haldokló hercegek nyögései és átkai hallatszottak. A nyögés, a kiáltás egyre jobban elcsendesült. Az utolsó, elhaló hangokat elnyomta a mongol harcosok ujjongó éneke:

*Ha pusztáinkra gondolok,
A lelkem lángban ég.
Kék Kerulén, arany Ónon,
E dal legyen tiéd!
Harminchárom törzs lázadót
Tiportunk porba már.
Tűzvészt és rettegést visz a
Tatár, amerre jár!
Dzsingisz kán fiai vagyunk,
Rettentő mongolok;
Nyomunkban sír a holtakért
A vérázott homok...*

A lakoma alatt felállt Tohucsár-Nojon hadvezér, és elfütyülte azt a jelt, amely hajtóvadászaton összehívja a vadászokat. Az ismerős jel hallatára valamennyien elcsendesültek. Tohucsár kiegyenesedett, és fennszóval így beszélt a harcosokhoz:

– A nagykagán, Dzsingisz kán az emberek legbölcsebbike! Mindent előre lát, akár száz napra, akár ezer évre... Elküldött engem utánatok, egy tumen vitézzel, hogy keressem meg a győzhetetlen tigriseket: Dzsebe-Nojont és Szubudáj-Bagaturt. A kagán azt mondta: nem adhat vitézeinek nagyobb ajándékot, mint katonai segítséget a csata napjára...

– Igaz, igaz! – kiáltották a mongolok.

– Megállás nélkül hatoltunk át sok országon. Mindenütt láthattuk a győzhetetlen mongol penge nyomait. Kérdeztük: „Hol vannak a dicső vezérek, Dzsebe és Szubudáj?” A rémült lakosok térdre estek, és kezükkel nyugat felé integettek. Mi tehát ideszáguldottunk, még a csata kezdete előtt, és így a ti soraitokban vagdalkozhatott az én

tízezer lovasom is... Együttesen gyorsan levertük a hosszú szakállú oroszokat...

– Dicsőség neked, Tohucsár! Éppen idejében érkezted!

Tohucsár folytatta:

– A világ nagy fejedelme, Dzsingisz kán gondolt rátok, és általam közli akaratát... Szent levelét külön futár hozta. Tízezer lovasom óvta, mint drága gyémántot, és sértetlenül juttatták el ideig. Nézzétek, íme, itt van!

Szubudáj-Bagaturhoz odalépett egy öreg, görbe lábú mongol. Ruhája csengőkkel volt teleaggatva, süvege mellett sólyomtollat viselt. Kebléből bőrhengert vett elő. Abban lepecsételt tekercs volt. Szubudáj meggörbült ujjaival letépte a viaszpecsétet. Egy ősz szakállú írnok, akinek a fején muzulmán mirza-csalma volt, kinyitotta a tekercset. Elolvasta az írást, azután Szubudáj fülébe suttogta. Az öreg hadvezér felállt helyéről, és így kiáltott:

– A nagykagán parancsol! Tisztelettel figyeljete!

A parancsnokok mind egyszerre keltek fel helyükről. Ennek láttára felugrott a többi tatár is. A parancsnokok földre borultak; utánuk az egész tábor katonái arcra estek. Majd felemelték fejüket, és felkiáltottak:

– A nagykagán parancsol! Engedelmeskedünk!

Szubudáj-Bagatur folytatta:

Mikor e levelet megkapjátok, fordítsátok vissza lovaitok fejét. Jöjjetek el a kurultájra, hogy megbeszéljük a világmindenség leigázását.

Isten az úr az égben.

A kagán: Isten hatalma a földön.

Ő a planéták útjának parancsolója.

Minden népek uralkodójának pecsétje.

Szubudáj végignézett a földre boruló mongol hátakon, és felemelte a kezét:

– Most én beszélek!... Ide hallgassatok!

Mindnyájan kiegyenesedtek, és térden állva, lélegzetüket is visszafojtva néztek a „leharapott mancsú párducra”.

– Ma még vigadunk, de holnap, napfelkelte után, egész hadunk visszaindul uralkodónk aranyjurtájához. Aki késlekedni mer: azt

megfojtatom!

A harcosok felüvöltöttek örömben, és újra helyére ült mindenki, vidám kiáltozással, énekszóval folytatták a lakomát.

Másnap, a reggeli ima és a napistennek hozott kumiszáldozat után nyeregbe szálltak a tatárok. Nagy marhanyáját hajtottak magukkal, meg a rongyos, elcsigázott foglyok egész seregét. Szekereik, amelyekben a rablott zsákmányt meg a súlyosan sebesült mongolokat vitték, fülsértő csikorgással indultak meg a pusztában, és porfellegekben tűntek el. A hadsereg élén Szubudáj-Bagatur lovagolt. Iszákjában vitte Msztyiszláv Romanovics kijevi nagyherceg fejét, aranyozott acélsisakját és vastag aranyláncon függő, nyakba való aranykeresztjét. Szubudáj sebhelyekkel takart, szennyel fedett arca mosolyféltre ferdült, amikor arra gondolt, hogy odateheti kincses iszákját a világmindenség megrázkódttatója, a győzhetetlen Dzsingisz kán aranytrónusa elé.

A sereg végén egyik felderítő századával lovagolt nagy komoran Dzsebe-Nojon. Semmiféle zsákmányt nem vitt, és nyújtott hangon énekelt egy mélabús dalt. Úgy hangzott az éneke, mint a szélsüvítés. A kék Kerulénról, az arany Ononról és a tágas mongol sztyepről énekelt...

A mongolok északkeletnek tartottak, az Itil^[146] folyóhoz, majd tovább az Ural déli nyúlványain keresztül Horezm síkságai felé. A kipcsák puszta felszabadult a mongolok és a tatárok rettenetes hada alól. Eltűntek – ugyanolyan hirtelenül és érthetetlenül, mint ahogyan jöttek. Elvonulásuk után néhány kipcsák törzs visszatért feldúlt nomádtáboraiiba, mások átvándoroltak az ugor pusztákra és a Duna alsó folyásához. Mind a kipcsák kánok, mind az orosz hercegek abban a hitben éltek, hogy a tatárok soha többé nem térnek vissza, és nap nap után folytatták régi viszálykodásaikat, ahelyett, hogy új háborúra készültek volna. Nem is sejtették, hogy Dzsingisz kán máris tervbe vett egy újabb, még rettentőbb támadást Nyugat országaira...

**NEGYEDIK RÉSZ
DZSINGISZ KÁN VÉGNAPJAI**

Dzsingisz kán parancsa:Fordítsátok vissza lovaitok fejét!

Dzselál ed-Din merész elmenekülése után Dzsingisz kán két kipróbált hadvezérét: Bala-Nojont és Durbaj-Bagaturt küldte Indiába, hogy vadásszanak a szultánra. Ezek különböző utakat száguldoztak be, de nem találtak a menekülő fiatal szultán nyomára. Útközben – rettentő embermészárlások közben a mongolok felégették a városokat, amelyeknek urai Dzselál ed-Din szövetségesei: Agrak és Azam-Melik kánok voltak.

Sok tutajt készítettek, és megrakták hajítógépekkel meg hajításra alkalmas kövekkel. Azután lebocsátották a tutajokat a Szind-folyón, és elértek Multán városhoz. Ott hajítógépekből kezdték lövöldözni ezt a gazdag várost. A bevehetetlen falak, a folyton érkező új indiai csapatok és a túrheterlen hőség azonban végül is arra kényszerítette a juhprémbé öltözött mongolokat, hogy felhagyjanak az ostrommal, és visszatérjenek a hegyekbe, Dzsingisz kánhoz.

A nagyágán magas hegyláncok közt keresett menedéket a hőség ellen. Egy felhőbe burkolt faluban volt heverősorban, és úgy látszott, elfelejtett minden háborút és haditervet. Esti lakomáin Dzsingisz kán mesemondókat és énekesnőket hallgatott, akik perzsa és kínai dalokat énekeltek. A sötétlila afgán szőnyegeken, kétesztendős utazás után éppen most érkezett, aranyos selyemruhákban pompázó, új kínai táncosnők libegtek és hajladoztak. Bemutatták a kínai táncművészetet: hosszú, bő ruhaujjukat úgy lebegtették, mintha széles szárnyú madarak röpdösnének, vagy csomókba tekerőztek, mint a kígyók, és táncfüzérbe fonódva forgolódtak, siklottak, járták különös körtáncaikat.

Dzsingisz kán kisfia, Kjulán, és a gyermek fiatal anyja: Kulán-hatun megbetegedett itt. Mind a ketten selyempárnákon feküdtek, bundákba burkoltan, és hol azt panaszták, hogy a hideg rázza őket, hol túrheterlen hőséget éreztek. Dzsingisz kán mindennap meglátogatta betegeit, cukordarabkákat dugott a szájukba, elüldögélt mellettük, és kérdezgette, hol fáj, mi fáj ma?

Kulán-hatun sírt, és azt panasolta, hogy az egész teste fáj.

– Ezeknek a hegyeknek szellemei gyötrik azokat, akik ezen a gonosz helyen maradnak – mondta. – Láttad, milyen ködök emelkednek fel a szakadékok mélyéről? Ezek azoknak a kisgyerekeknek a lelkei, akiket a te katonáid öltek meg. Én és a kis Kjukán meghalunk itt. Csak a kék Kerulén vize gyógyíthat meg minket. Bocsáss vissza a mongol sztyepperekre.

Dzsingisz kán megharagudott.

– Sehová sem mégy egyedül, nélkülem. Nekem előbb meg kell hódítanom a földkerekség másik felét.

Kulán-hatun még jobban rákezdte a sírást. Dzsingisz kán elküldött főtanácsosáért, a kínai Jelju Csu-cájért. Azonnal jött, nagy könyvvel a kezében. Amikor Kulán-hatun meglátta a kínait, felugrott, kitépte a kezéből a könyvet, ledobta a szőnyegre, és ráfeküdt.

– Rögtön megtudjuk, mit mond az ég! – szolt Dzsingisz kán.

– Én nem akarom tudni, mi lesz velem! – felelte Kulán. – Az lesz, amit én akarok. Én pedig haza akarok menni a Kerulén partjaira, és az egész hadsereg is ezt akarja...

Dzsingisz kán felhúzta, majd újra leeresztette szemöldökét, szuszogott, és így szolt:

– Eddig nem akadtam olyan ellenfélre, akit le ne győztem volna. Most a halált akarom leigázni. Ha te, könnyelmű és szófogadatlan Kulán-hatun, mellettem leszel: a halál nem merészel hozzád nyúlni. Ha azonban elmégy tőlem, akkor az ételedbe kevert titkos mérég vagy a sötétből suhanó nyílvessző elvisz téged a felhők mögé... – Dzsingisz kán ezzel odafordult Jelju Csu-cájhoz, tanácsosai legbölcsebbikéhez: – Megígérted, hogy sámánokat teremtesz elő, meg varázslókat, orvosokat és bölcseket, akik olyan italt tudnak készíteni, amely halhatatlanságot ad. Miért nem látom őket itt még mindig?

– Megbízható embereket küldtem értük; hamarosan meg kell érkezniök. De te hadaiddal olyan sebesen mégy, és olyan messzire jutsz, hogy a tudósaim nem bírnak utolérni...

Dzsingisz kán látta, hogy Kulán-hatun egyre gyengül, és virágzó szépsége is hervadóban van. Kisfiának, Kjukánnak sem javult az állapota: csak feküdt az anyja mellett, s egyre sápadtabb és soványabb lett. Most már a kagánon is nyugtalanság vett erőt, és semmiben sem talált vigasztalást. Gyakran beszélt a halálról, és

unszolta az orvosokat: adjanak olyan orvosságot, amely meghosszabbítja az életet. Voltak az orvosok közt, akik csodatevő italokat ajánlottak. Dzsingisz kán megparancsolta nekik, hogy ők maguk vegyék be orvosságukat, azután levágatta a fejüket, és várta: életben maradnak-e.

A kagán búskomor hangulata csak fokozódott a Baltanerődnél vívott ütközet után, amikor egy ellenséges hajítógép kopja nagyságú nyílvezzővel eltalálta Matugant, legkedvesebb unokáját, Dzsagatáj fiát. Ezt a ifjút akarta megtenni a muzulmán birodalom főkánjává – és most egy véletlenül idetévedt nyílvezző keresztülhúzta minden számítását.

Dzsingisz kán most arra a meggyőződésre jutott, hogy a halál úgy osztogatja csapásait, mint a vak nőstény teve a rúgásait. Valakit eltalál, és az kiadja a lelkét; egy másikat elkerül, az késő öregkort ér meg.

Dzsingisz kán olyan keserű haragra lobbant unokája halála miatt, hogy megparancsolta: Baltant azonnal be kell venni, mindenáron. A hadsereg áttörte a védőfalat, berontott a városba, és minden élő lelket kardélre hányt. A kagán megparancsolta, hogy harcosai foglyot ne ejtsenek; az egész helyet pusztasággá kell változtatni, ahol szűnjék meg minden élet. Ennek a helynek a „Mau-kurgán” nevet adták, ami azt jelenti: „Bánat dombja”. Ettől az időtől fogva senki sem telepedett le a megátkozott helyen, és a föld mindörökre megműveletlen maradt.

Dzsingisz kán néha naphosszat elüldögélt sárga sátra mellett, amelyet egy hegy csúcsán, szakadék szélén állítottak fel. Lába alatt sötétlett a szakadék – feneketlen mélységnek látszott. Messzebb komor hegyláncokat látott a kagán, és havas csúcsoakat, amelyek beleolvadtak a ködös messzeségbe. Időnként tapasztalt vezetőket rendelt maga elé, és kikérdezte őket: melyik a legrövidebb út Indián és Tibeten keresztül a mongol sztyeppéig.

A táborban is csak a hazatérésről beszéltek a hadizsákmánnyal dúsan megrakott katonák. De senki sem merte ezt szóvá tenni a rettentő kagán előtt. Nem volt ember, aki ismerte volna igazi gondolatait, nem volt, aki előre sejthette volna, milyen parancsot ad ki holnap – a hazafelé vezető útra fordítja-e seregét, vagy megint hadjáratra indul, és évekig kell majd bolyongani más és más

országokban, tűzvészek füstjében, kiirtott népek holttesteivel fedett utakon.

A csapatok között már zúgolódó hangok is hallatszottak: a seregnek nem tetszett a hosszú pihenő az afgán hegyek szorosaiban, ahol nem volt elegendő takarmány a lovak számára. Kulán-hatun, aki meg akarta győzni a kagánt, hogy ideje visszatérni a hazai földre, összebeszélte a nagy tanácsadóval, Jelju Csu-cájjal, és kigondoltak egy mesét.

Jelju Csu-cáj betanított két bátor lelkű nukert, hogy mondják el a mesét Dzsingisz kánnak. A két mongol megjelent a főhadiszálláson, és követelte, hogy bocsássák őket Dzsingisz kán elé, mondván, hogy valami igen fontos és csodálatos jelentenivalójuk van.

Jelju Csu-cáj elvezette őket Dzsingisz kánhoz, és a nukerek ezt beszélték el:

– Eltévedtünk a hegyekben, és megláttunk egy vadat, amely szarvasra hasonlított, de zöld színe volt, lófarka és egyetlen szarva. A vadállat mongol nyelven odakiáltott nekünk: „Kánotoknak még idejében vissza kell térnie hazája földjére.”

Dzsingisz kán nyugodtan végighallgatta a mesét, de egyik szemöldökét felvonta, és merően szemügyre vette két vitézét, akik térden álltak előtte.

– Azon a napon, amikor ez a csodálatos állat felbukkant előttetek, sok kumiszt ittatok?

A vitézek esküdöztek, hogy ittak volna szívesen, de ezek közt a csupasz sziklák közt nemhogy kancatejet, de még kecsketejet is nehéz szerezni... Igazmondásuk bizonyosságául felemelték a nagyujjukat.

Dzsingisz kán Jelju Csu-cájhoz fordult:

– Te ismered a nagy bölcsességű könyveket, amelyek feltárják a tenger, a föld és az ég minden titkát. Olvastál-e valaha életedben ilyen állatról?

Jelju Csu-cáj előhozott egy nagy könyvet, amelyben a földkerekség különböző vadjainak, halainak és madarainak leírása volt, festett képükkel együtt, átlapozta, és így szólt:

– Ennek a ritka állatnak a neve: „bölcs Go-Duány”, és ért minden nép nyelvén. Azok a szavak, amelyeket két vitézhez intézett, azt jelentik, hogy a világban már túlságosan sok a vérontás. Most már

négy esztendeje, hogy nagy hadsereged sorra hódítja a nyugati országokat. Ezért az örök, nagy ég, megundorodva a szakadatlan gyilkolástól, elküldte a Go-Duány vadat, hogy veled, nagy uralkodóm, így közölje akaratát. Fogadd meg az ég intelmét, és kíméld meg az országok lakóit. Ez végtelen szerencsét hoz majd rád. Ha nem engedelmeskedel: megharagszik az ég, és villámával sújt le... így fejtí ki ezt a kínai bölcseknek ez az ősrégi könyve.

Jelju Csu-cáj olyan ünnepélyesen és olyan fontoskodva szólott, mint a pap, aki imát olvas fel. Dzsingisz kán pedig összehunyorította az egyik szemét, és fél szemmel nézett tanácsosára. Aztán a nukerekre fordította tekintetét, akik alázatosan térdeltek előtte. Külön-külön hívta magához előbb az egyiket, azután a másikat. Odahajolt hozzájuk, fülükbe suttogott valamit, és mindegyikük ugyancsak suttogó hangon válaszolt.

Ekkor a kagán, nagyon elégedetten, megengedte a vitézeknek, hogy távozzanak, és parancsot adott, hogy adjanak nekik annyi kumiszt, amennyit csak elbírnak.

– Ezek a vitézek leleményesek és talpraesettek – szólt a kagán tanácsadójához –, elő kell léptetni őket. Egyenként megkérdeztem tőlük, milyen lépésben haladt a Go-Duány állat. Egyikük azt mondta, hogy ügetett; a másik azt vallotta, hogy poroszkált. Ennyire még a legittasabb mongol sem tévedhet, ha egy haladó állatot lát. De ma megértettem, hogy a hadsereg belefáradt a háborúskodásba, hogy egyre nő a vágyuk a hazai sztyeppék után, és ezért kijelentem, hogy megfelelően az ég akaratának, amely elküldte hozzám, választottjához, a csodás Go-Duány állatot, a hazafelé vezető útra fordítom a hadakat, és visszavonulok velük a mongol földre.

Másnap már a mongol katonaság is megtudta Dzsingisz kán elhatározását. A harcosok ujjongtak örömben, vidám dalokat énekeltek, és boldogan készülődtek a hazatérésre.

Dzsingisz kán eleinte arra gondolt, hogy átvonul Indián és Tibeten, s e célból követséget küldött Delhi városába, az indiai uralkodóhoz, Iltutműshöz. Az út azonban, amely a hegyeken keresztül vezetett, még magas hó alatt feküdt; India császára pedig késlekedett a válasszal, és csapatokat vont össze, amelyeknek élére Dzselaál ed-Dint állította.

Közben jelentések érkeztek Mongóliából a mindig lázadó tangutok új felkeléséről. Jelju Csu-cájnak a csillagok állásából való számításai és a sámánok jövendölései nem tanácsolták a kagánnak, hogy Indián át vezesse hadait.

Dzsingisz kán tehát úgy döntött, hogy ugyanazon a hosszú úton tér vissza, amelyen idejött. Parancsára a lakosság nekiállt, hogy megtisztítsa a hótól a hegyszorosokat. Tavasz elején útra kelt a mongol hadsereg.

Dzsingisz kán levélváltása a nincstelen bölccsel

Dzsingisz kán már akkor sokat gondolkozott azon, hogyan maradhatna egészséges, és hogyan lehetne halhatatlanná, amikor seregével Kínában járt, az Irtis felső folyásánál. Kerestette a legtapasztaltabb és legtudósabb kínai orvosokat. Sokat beszéltek neki egy kiváló tudósról, Csan Csunról, aki – úgy mondták – felfedte a föld és az ég minden titkát; sőt még arra is rájött, hogyan maradhat halhatatlan a földi ember. A kagán nagy tanácsosa és csillagjosa, Jelju Csu-cáj ezt mondta róla:

– Csan Csun-cü valóban tökéletesnek mondható. Ennek az aggastyánnak már régen megadták isteneink azt a képességet, hogy beszélgessen a fellegekkel, amelyek darvak szárnyán repülnek el hozzá; és olyan alakot ölt fel, amilyen tetszik neki. Lemondott minden földi örömről; más bölcsek társaságában él a hegyek között: velük együtt keresi a bölcsek kövét, amely hosszú életet, sőt halhatatlanságot ad. Olyan mélyen el tud merülni egy ültében a gondolataiba, hogy merevvé lesz, mint a holttest; néha naphosszat mozdulatlanul áll, mint a földbe gyökerezett fa; szava néha olyan, mint a mennydörgés, járása könnyedén suhanó, mint a szél. Sokat hallott, sokat látott, és nem írtak olyan könyvet e világon, amelyet el ne olvasott volna.

Dzsingisz kán parancsot adott, hogy egyik kipróbált kínai főembere, Liu Csun-liu azonnal induljon el, és kerítse elő ezt az embert. Aranypajczát adott neki, amelyen feldühödött tigris képe volt, és ez a felirat: „Teljes hatalommal adhat ki parancsokat, mintha mi magunk utaznánk.”

Liu Csun-liu kezébe úgy adták Dzsingisz kán levelét, mint a legféltettebb drágaságot. Tanácsnoka, Jelju Csu-cáj írta a levelet a nagykagán tollbamondása után, mert Dzsingisz kán nem tudott írni. Ez állt a levélben:

Az ég elhagyta Kínát mérhetetlen fényűzése és kevélysége miatt. Nekem, északi sztyeppék lakójának, nincsenek féktelen vágyaim. Szeretem az egyszerűséget és az erkölcsök tisztaságát; elvetem magamtól a fényűzést, és követem a

mértékletesség szabályait. Mindig egyetlen vászonruhám van, és napról napra ugyanazt a táplálékot eszem. Ugyanolyan rongyokban járok, mint a csikósaim, és éppen olyan dísztelenül, mint a teheneim.

Hét év alatt nagy dolgokat műveltem, és a világnak minden országában megvetettem hatalmamnak alapjait. Ilyen birodalom nem volt még a földön, a legrégebb idők óta, amikor őseink, a Sany-Juj^[147] nomádtörzsek meghódították a világot.

Méltóságom magas, kötelességeim fontosak. De mégis úgy érzem, hogy uralkodásomban hiányzik valami. Ha hajót építenek, akkor evezőket is készítenek hozzá, különben nem lehetne átkelni vele a vízen. Ehhez hasonlóan: az embernek is szüksége van bölcsekre és segítőtársakra a meghódított földkerekség kormányzásához.

Megtudtam, hogy te, tudós ember, megközelítetted a végső igazságokat, és mindig a legmagasabb életelvek szerint cselekszel; nagyon tanult és tapasztalt vagy, és behatoltál a törvények tudományának mélységébe is. Régóta elvonultál sziklás szakadékokba, és elrejtetted magadat a világ elől.

Mihez fogjak tehát? Magas hegyek, mély völgyek választanak el bennünket egymástól: nem kereshetlek fel én magam. Ezért kiválasztottam bizalmas főemberemet, Liu Csun-liut; gyors lovakat és postafogatot küldtem vele, és kérlek, mesterem, ne rettenj vissza a sok ezer lire^[148] terjedő úttól: jöjj el te énhozzám. Ne gondolj a távolsággal és a homokos sztyeppék végtelen kiterjedésével; szánd meg népemet. Vagy pedig irántam való jószágodban közöld velem, mi annak a módja, hogy az ember hosszú életű legyen e földön.

Remélem, hogy te, aki megismerted a nagy tao lényegét, minden jó cselekedetért kész vagy áldozatokra is, és nem tagadod meg, amit kívánok tőled. Azért írtam meg mindent ilyen bőven és világosan, hogy megértsd, miért adok neked ilyen parancsot.

Ezzel a levéllel indult el Liu Csun-liu hosszú útjára, sztyeppéken és hegyeken keresztül. Gyorsan száguldott, hogy minél előbb végrehajtsa a kagán akaratát; minden állomáson nagy sietséggel

váltotta a lovakat.^[149] Végül megérkezett Kínába, eljutott a magas hegyvidékre, és egy elrejtett szakadék mélyén meg is találta a bölcs aggastyánt: egy erőtlén, törődött vénembert, akinek tagjait alig fedte néhány kopott rongy darab. Ez volt a híres Csan Csun. Amikor elolvasta Dzsingisz kán levelét, először is kereken megtagadta, hogy elinduljon hozzá. Aztán mégis választ írt, amelyet Liu Csun-liu gyorsfutárral küldött el Dzsingisz kánnak. Ő maga ott maradt a remete mellett, mert félt a kagán haragjától, és mert még remélte, hogy sikerül rábeszélnie Csan Csunt arra, hogy útra keljen.

Íme ezt írta a kínai bölcs:

A tao felé törekvő alázatos hegyilakó, Csan Csun az imént kapta meg a messziről érkezett legmagasabb parancsot. Igazad van, nagy uralkodó: az ügyefogyott, tengermelléki kínai népnek eszét vette a kevélykedés. Ami engem magamat illet: rég beláttam, hogy az élet dolgaiban ostoba vagyok, a tao tanulmányozásában csak annyira haladtam, mint a semmi, bár halálra fáradtam belé. Nem haltam meg, de megvénültem, és ha hírem el is terjedt némely országban, szentség dolgában semmivel sem vagyok jobb embertársaimnál – csak azt értem el, hogy kínoz a szégyenkezés tökéletlenségem miatt, hiszen ki ismerhetné más ember titkos gondolatait?

Amikor az a ritka kitüntetés jutott osztályrészemül, hogy megkaptam leveledet, első gondolatom az volt, hogy még mélyebbre rejtőzöm a hegyek közé, vagy tengerre szállok, de azután meggondoltam magamat: nem szegülök ellene parancsodnak. Meg kell kísértenem, hogy útra keljek, és megküzdjek hóval, faggyal, hogy elébe állhassak annak az uralkodónak, akit az ég bátorsággal és bölcsességgel ajándékozott meg, és aki felülmúl mindenkit, aki valaha élt e világon; úgy, hogy a kínaiak és a vad barbárok egyaránt hódolnak neki.

Utazás közben szakadatlan a szél és a por; az eget sokszor viharfelhők sötétítik el, én pedig öreg és gyenge vagyok, nagy nehézségekkel nem bírok megküzdeni, és félek, hogy ha útra kelek is, nem érkezem meg hozzád.

*Ha pedig mégis eljutnék elébed, népek fejedelme: eléggé sokat tudok-e ahhoz, hogy hadi és állami ügyekben tanácsot adjak? Kérem kegyes utasításodat: utazzam vagy sem. Húsom kiszáradt, testem elsenyvedt. Várom a döntést.
A Sárkány évének harmadik holdjában.*

Amikor Dzsingisz kán megkapta ezt a levelet, nagyon megörült, bőkezűen megjutalmazta a futárt, és új levéllel válaszolt:

Aki eljön az én kezem alá: az velem van. Aki elmegy tőlem: ellenem van. Azért katonáskodik a hadseregem, hogy idővel, küzdelmek és fáradságok árán, tartós nyugalmat érjen a világ. Csak akkor lesz megállásom, amikor minden szív e földön eltelik irántam való hódolattal. Ezért mutatok rettentő fenséget, ezért vagyok mindig hadban, győzhetetlen harcosaim között. Tudom: ha akarod, könnyen útnak indulhatsz, akár daruháton is. Bár hosszú hegyi út és mérhetetlen síkság választ el tőled, tudom: már nem kell sokáig várnom, hogy meglássam vándorbotodat. Ezért válaszolok leveledre: ismerd meg gondolkozásomat. A többiről nincs mit beszélnem.

Tégy engem halhatatlanná!

Amikor a kagán második levele is megérkezett, végre ráállt a kínai bölcs, hogy elinduljon messze útjára. Kereken elutasította azt az ajánlatot, hogy együtt utazzék azzal a karavánnal, amely gyönyörű udvari énekesnőket és táncosnőket szállított: Kína ajándékát Dzsingisz kánnak. Külön védőőrséget kapott tehát, ezer gyalogost és háromszáz lovasembert. Csan Csun magával vitt tanítványai közül húsz ifjat: ezek közül az egyik részletes naplót vezetett, amelybe feljegyezte a tanító mondásait, és beleírta költeményeit. ^[150]

Az úton Csan Csun állandóan verseket írt. Amikor a mongol sztyeppeken átutazott, ezekben a sorokban fejezte ki gondolatait:

*Ameddig csak elér öreg szemem,
A távolban heglánc hegláncot ér;
Gyors vízesések rohannak a völgynek
És szabad szárnyon száguldoz a szél.
Szabadon száll a gondolat is erre;
Az enyéme ez zúgják a fülemben:
„Mióta föld a föld és ég az ég,
Nomádok népe kóborolt e síkon,
Itt éltek ősidőktől fogva, rég.
Mint amikor nem volt törvény, se rend,
Ma is vad erkölcsökben él e nép,
Tiltott húst^[151] esznek, rút ruhákban járnak,
Lelküket meg nem értem semmiképp.
Nem tudnak írni meg olvasni sem;
Mint a gyerek, ki mindig mosolyog:
Gondtalan élük tunya életüket,
Semmin sem gondolkoznak: boldogok.*

*Az út sík pusztaságon át vezet.
Amerre csak a ló gyors lába jár:
Homok. Nagy távol tó azúrja csillan
S fehér én fénylik egy-egy sós mocsár.
Csak néma dombok néznek rád e tájon,
Utasemberről nem beszél a lábnyom.*

*Egyszer egy évben esik meg talán;
Idegen lovas téved erre, s bámul,
Hogy sem hegyet, sem falvat nem talál.
Imitt-amott egy zöldellő halom,
Télen-nyáron prémes subát visel
Apraja-nagyja a pusztalakónak,
Ki nem arat-vet, hanem csak úgy vadon
Táplálkozik. Kis tej elég neki,
Minek a rizs? Azzal dolgozni kell!
Ha nyája egy helyt nem talál füvet már:
Vígan felkapja sátrát, s útra kel.*

Kétesztendő utazás után érkezett meg Csan Csun a Dzsejhun-folyóhoz, és Tyermez közelében kelt át a túlsó partra. Ott találkozott vele Dzsingisz kán orvosa. A bölcs megajándékozta egy verssel, amelyet annak örömeire írt, hogy hosszú utazása végéhez ért, és így szólt:

– Én, a hegyek remetéje, megérkeztem a nagykagán hadisátrába. Azért keltem nehéz utamra, mert fontos mondanivalóm van a számára. Ha megfogadja szavamat, boldog lesz az egész világ.

Csan Csun verse így hangzott:

*Örömben úszik a világ,
Mert nem kell immár várni rád,
Nyolcadik hold.^[152] A fellegek
Szélcsendes égen függenek.
Világos, csendes éjszaka;
Kint az ég minden csillaga.
A déli égen át ezüst
Híd fut, oly lengén, mint a füst,
Sárkány repül az égre fel,
A felhőkkel versenyre kel.
A tornyok is örvendenek:
Csengőik vígan csengenek.
E napon – törvény szabta rég –
Vidám ünnepet ül a nép.
Ömlik a bor, e drága lé,
Dalos dalol mindenfelé...*

*Ma otthon mindenki örül,
De csend van az agg bölcs körül,
Kifáradt testét nagy folyam
Partján vonszolja úttalan
Úton. Mert küldetése van.
A nagykán hívta s ő siet.
Démont kell ölni. Emberek!
Talán majd fellélegzetek...*

A bölcsnek még át kellett utaznia Balh pusztává lett városán. A városban nem hallatszott más hang, mint az éhező, kóbor kutyák ugatása, mert a lakosság szanaszéjjel futott. Négy napig tartott még az utazás a hegyeken keresztül, azután Csan Csun megérkezett Dzsingisz kán táborába, az aranyjurtához, amely meredek szakadék fölött állt.

Csan Csunt a szamarkandi helytartó, Ahaja-Tajsi, aki mongol nyelven is és kínai nyelven is beszélt, kísérte a félelmetes uralkodó elé. Mivel a taoszok, a tao tanításának követői, ha kínai fejedelem előtt jelentek meg, sohasem térdeltek le előtte, és nem hajlongtak földig: Csan Csun, amikor belépett a kagán jurtájába, egyszerűen meghajolt, és tisztelete jeléül összetette a két tenyerét.

A nagykagán előtt kiaszott aggastyán állt, akinek magas, domború homloka bronzsínűre égett a nap hevétől és a széltől, a tarkóján pedig fehér pihék borzolódtak. Meztelen volt a lába, csak vékony kötélből font szandált hordott; kopott, viseltes volt a köpönyege. Koldusnak lehetett volna nézni. De nyugodtan, rettegés nélkül nézett „a földkerekség uralkodójának” szemébe, aztán lebocsátkozott a szőnyegre.

A sötét arcú, őszbe borult, rőt szakállú Dzsingisz kán most is a kerek káni süveget viselte, középen a nagy smaragddal és három róka farkkal, amelyek vállát verdestek. Lábát maga alá húzva ült aranytrónján, és rebbenéstelen macskaszemével figyelmesen nézte az öreg bölcsset, ezt a törődött koldust, akitől most a megmentő varázslatot várta. Dzsingisz kán éppen olyan dísztelen, fekete vászonköntöst viselt, mint a vendége; az ő haját és szakállát is belepte az öregség fehér dere – és mégis: milyen különböző utakon járt ez a két öregember! A kínai bölcs önként vonult vissza ember

nem lakta, puszta hegyek magányába; egész életét tudományos kutatásoknak szentelte, hogy megtalálja a titkot: hogyan lehetne az emberiséget megszabadítani a betegségektől, a gyötrelmekről és a haláltól; és segítségére sietett mindenkinek, aki kérelemmel fordult hozzá. A kagán pedig mindig roppant hadseregek vezére volt; katonáit más népek szerencsétlenségére és vesztére küldte harcba; minden győzelmét tízezrek halálának árán érte el. Most, amikor elérkeztek az élet végső évei: most ettől a legyengült, agg remetéitől függött, hogy Dzsingisz kán újra fiatalra és erőssé legyen; hogy kiszabaduljon a nyomában leselkedő halál karmaiból – hogy megmeneküljön attól az ellenségtől, aki őt, a legerősebbet, porrá és hamuvá változtathatja.

A két öreg sokáig hallgatott. Azután Dzsingisz kán megkérdezte:

– Szerencsés volt-e az utazásod? Eleget kaptál mindenből, amire szükséged volt, azokban a városokban, amelyekben megpihentél?

– Eleinte bőségesen elláttak ennivalóval – felelte Csan Csun. – De az utolsó időben, amikor azokon a földeken utaztam át, amelyeket hadseregged járt be előttem, még mindenütt csaták és tűzvésznyomai látszanak. Ezekben a néptelenné vált városokban bizony nehéz volt táplálékhoz jutni.

– Most mindened meglesz, amit szemed-szád megkíván. Ebédre mindennap jöjj el hozzám.

– Nem, ilyen kegyre nincs szükségem. A hegyek szabad lakója nem köti le magát, és szereti az egyedüllétet.

A szolgák kumiszt hoztak; a bölcs nem kért belőle. A kagán így szólt:

– Élj nálam szabadon, ahogyan neked tetszik. Hívatni foglak majd, mert beszédem van veled. Most megengedem, hogy eltávozzál.

Csan Csun felemelkedett, összetette két tenyerét, tisztelete jeléül meglendítette, és kiment.

A mongol hadsereg ezután nemsokára megindult hazafelé, északi irányban, Maverannagr földjén keresztül. Az utazás alatt Dzsingisz kán gyakran küldött a kínai bölcsnek bort, dinnyét és válogatott ételeket.

A Dzsejhun-folyón, bárkákra mesterien felépített úszóhídon, hamarosan átkelt a sereg, és folytatta útját Szamarkand felé.

Egyik pihenő alkalmával Dzsingisz kán értesítést küldött Csan Csunnak, hogy a késő éjjeli órákban fontos beszélgetésre várja.

Amikor a tábor zaja kezdett elcsendesedni és egyre erősebben hallatszott a békák kardala, Ahaja-Tajsi elvezette Csan Csun tudóst a mozdulatlanul álló örök mellett a nagykagán sátrába.

Az aranytrón mindkét oldalán vastag viaszgyertyák égtek magas ezüst gyertyatartókban; Dzsingisz kán fehér bőrpárnán ült, lábát maga alá húzta; kerek, fénylő, fekete róka farkakkal ékesített süvegének szegélye árnyékot vetett az arcára, csak szeme égett, mint a tigrisé. Mellette a szőnyegen két írnoka ült, akik mongol nyelven is és kínai nyelven is beszéltek.

Csan Csun lebocsátkozott a trón élőt leterített szőnyegre, és így szólt:

– Én magányosan élő hegylakó vagyok, és hosszú évtizedek óta gyakorlom magamat a taóban, a legszebb és legmagasztosabb tanításban. Csak nagyon magányos és csendes helyeken szeretek lenni; barangolni a pusztaságban, vagy elmélkedésbe mélyedten egy helyben állani. Itt, az uralkodói sátor közelében visszhangzik a levegő a katonák, lovak és szekerek tömegének lármájától. Ez nyugtalanná teszi lelkemet. Nem engedné-e meg nekem jószágod, hogy szabadon járjak hadsereged előtt vagy mögötte? A hegyek vad lakója számára ez nagy kegyet jelentene.

– Legyen, ahogy kívánod – felelte a kagán. Aztán megkérdezte: – Magyarázd meg nekem, mi az a mennydörgés! Igazat beszélnek-e a varázslók, és nem hazudik-e Beki, a fősámán, amikor azt állítják, hogy a mennydörgés nem más, mint az égben, a felhők mögött élő istenek ordítása, amikor haragszanak az emberekre? És akkor haragszanak meg, ha az emberek nem fekete állatokat visznek nekik áldozatul, hanem más színűeket. Igaz ez?

– Az ég az emberekre nem az áldozatok miatt haragszik, akár dúsak az áldozatok, akár szegényesek – felelt Csan Csun. – Azért sem haragszik az ég, hogy nem fekete, hanem vörös, tarka vagy fehér juhokat vagy lovakat hoznak neki áldozatul. Én is hallottam, amit a sámánjaid mondanak, de nincs igazuk. Az ő téves tanításuk szerint nyáron nem szabad a folyókban megfürödni, folyóvízben mosni a ruhát, sem nemezt hengerelni, sem gombát gyűjteni: szerintük mindezekért nagyon haragszik az ég, és ezért küld

zivatart, villámokat és mennydörgést a földre... Semmi efféle ártatlan cselekedet nem számít tiszteletlenségnek az égiekkel szemben, hanem azzal bántják meg az isteneket, ha bűnt követnek el. Én, a hegyek elvadult lakója, azt olvastam régi könyvekben, hogy a háromezerfajta emberi bűn közül legaljasabb a szülők iránt való tiszteletlenség... Sokszor láttam útközben, hogy alattvalóid nem tisztelik eléggé a szüleiket: maguk nagy lakomákat csapnak, anyjukat, apjukat, nagyapjukat pedig éheztetik. Tudd meg, kagán: amiatt, hogy a szívtelen gyermekek így bánnak a szüleikkel, e miatt a bűn miatt harsog rá az igazságos ég villámlással és mennydörgéssel az emberekre. Legyen gondod rá, uram, hogy észre térítsd és megjavítsd a népedet!

– Helyesen beszél a bölcs! – jegyezte meg Dzsingisz kán. Parancsot adott írnokainak, hogy jegyezzék fel Csan Csun szavait mind mongol, mind kínai, mind tatár nyelven, mert külön törvényt akar hirdetni a szülők iránt való tiszteletről.^[153]

Amikor aranytányérokon válogatott ételeket szolgáltak fel, és Csan Csun csak egy marék rizst és egy kevés aszalt szőlőt vett belőlük, a kagán ezt kérdezte:

– Szent bölcs! Régen szeretném megkérdezni, nincs-e olyan orvosságod, amely megfiatalítja az öregeket, és új erőt önt a gyengékbe. Nem tudod-e megtenni, hogy életem napjai sose szakadjanak meg, és éljek szüntelenül, örökké, ahogyan a nagy folyók vizei folynak világ kezdetétől mindörökké? Nincs-e balzsamod vagy íred, amely az embert halhatatlanná teszi?

Csan Csun lesütötte a szemét, és hallgatagon illesztette össze ujjai végét.

– Ha most éppen nincs nálad ilyen orvosság – folytatta Dzsingisz kán –, akkor talán tudod, hogyan kell készíteni. Vagy talán ismersz egy másik bölcsöt vagy varázslót, aki előtt feltárult az örök élet titka? Ha elkészíted ezt az orvosságot, és én halhatatlanná leszek, akkor óriási, soha nem látott jutalmat adok neked: nojonná teszek... és egy nagy tartomány kormányzójává... adok egy nagy zsák aranypénzt is... Minden országomnak száz leggyönyörűbb leányát neked ajándékozom...

Csan Csun nem felelt, és nem is emelte fel a szemét, de reszketni kezdett, mint akit erős fagy borzongat. A kagán tovább csábította:

– Sohasem látott szépségű palotát építtek hegyeidben, szebbet a kínai császárnál: ebben a csodaszép palotában elméledjél majd a magasztos tanításról... Nekem még új fiatalság sem kell. Maradjak olyan öreg és ősz, amilyen most vagyok, csak tarthassam végeérhetetlen esztendőik során át vállamon a mongol birodalmat, amelyet én építettem fel, a magam két kezével.

A kagán elhallgatott. Égő, merő tekintetét szinte belefúrta a vén bölcs aszott arcába. Csan Csun összehúzta magát, és félénk oldalpülantással a kagánra, csöndesen kezdett beszélni:

– Minek az arany nekem, aki hegyeimet szeretem, meg a csendet és az elméledést? Hogyan tudnék én egy egész tartományt kormányozni, amikor magammal sem vagyok tisztában? A gyönyörűséges fogoly leányokat add férjhez jó erkölcsű ifjakhoz. Palota sem kell nekem; tudok elméledni egy kövön állva is... Tanulmányoztam a legbölcsebb könyveket, amelyeket a leghíresebb kínai tudósok írtak, és számomra többé nincs titok e földön. Megmondhatom neked a való szent igazságot: van sok olyan orvosság, amely növeli az ember erejét, meggyógyítja betegségeit, és megmenti az életét, de nincs és soha nem is volt olyan gyógyír vagy balzsam, amely halhatatlanná tenne...

Elgondolkozott Dzsingisz kán, lehorgasztotta a fejét, és hallgatott sokáig. Nem hallatszott már az írkok nádveszeinek karcólása sem, akik könyvekbe jegyezték fel a beszélgetés szavait. Csak a csepegő viaszgyertyák sístergése hallatszott. Végül megszólalt a kagán:

– A régi mongoloknak van egy mondásuk: „Aki igazat szól, nem betegségben hal meg”, és ez azt jelenti, hogy valaki dühében időnap előtt végez majd az igazmondóval... Ezért igyekszik minden ember egész hegyekre való összehazudni... De te, bölcs öregember, aki tízezer lit utaztál, hogy meglátogass engem, egyedül te nem féltél az igazságot a szemembe mondani. Megmondtad, hogy olyan szer, ami halhatatlanságot adna, nincsen. Te tiszta szívű és egyenes lelkű vagy. Ha van valami kívánságod: beszélj! Megígérem, hogy teljesítem.

Csan Csun összetette két kezét, és meghajolt a kagán előtt.

– Egyetlen kéréssem van, és azért utaztam ide hótömegeken, hegyeken és pusztaságokon keresztül, hogy elmondhassam a

kérésemet: hagyd abba kegyetlen háborúdat, ajándékozd meg népeidet az áldott békességgel, és békéltesd meg őket egymással is!...

Dzsingisz kán szemöldöke kétfelé szaladt, majd ismét összehúzódott. Fulladozó hangon kiabált, de olyan hangosan, hogy az írkok nádtolla csak úgy ugrált a papiroson.

– Hogy béke legyen az egész világon: ahhoz háború kell! Nemhiába tanítják öregeink a pusztán: „Csak akkor lesz béke széles e határban, ha megölted ellenségedet, akit nem lehetett megbékíteni.” De én még nem zúztam össze régi ellenségemet, a tangut császárt, Burhányt! És a földkerekség másik fele még nincs a sarkam alatt!... Hát bele lehet ebbe nyugodni? Ha bölcs vagy is, nem bölcs az, amit kértél. Ilyen kéréssel ne is zaklass többé!

Dzsingisz kán trónja karfájába fogódzva, felemelkedett a helyéről. Dühében reszketve sziszegte:

– Megengedem, hogy eltávozzál!

Ennek az esztendőnek telét Dzsingisz kán Szamarkandban töltötte. Nem szerette a városok szűk területét; itt is mongol táborban élt.

Eleinte sok eső esett, átázott a talaj, és nehezen lehetett haladni rajta. Azután gyakran havazott, és olyan kegyetlen hideg állt be, hogy a megfagyott lovak és marhák tömegben heverték úton-útfélen.

Csan Csvui, a bölcs ugyancsak a városon kívül lakott a horezmi sah hajdani palotájában, gyönyörű kertek között. Ott írta tovább verseit az agg költő. Seregestül keresték fel az éhes falusiak, akiket a mongol katonák mindenüktől megfosztottak: elvitték jószágukat, feleségüket, gyermekeiket. Csan Csun szétosztotta köztük a sok finom ételt, amelyet Dzsingisz kán küldött neki, és ha elfogyott: nekiállt kását főzni az éhezők számára.

A mongolok hazatérése

Dzsingisz kán elhatározta, hogy máshová helyezi át tábora pihenőhelyét. Parancsot adott a hadseregnek, hogy vonuljon Szamarkandból a Szejhun-folyóhoz.^[154] Azt is megparancsolta, hogy Horezm öreg császárnője, Turkán-Hatun, Muhammed horezmi sah anyja, a sah egész egykori háremével és előkelő fogolynőkkel együtt álljon annak az útnak mentén, amerre a mongolok vonulnak, addig, amíg csak az egész had el nem léptet mellettük; és valamennyien hangosan énekeljenek Horezm pusztulásáról siratóénekeket.

Az Ürü évének^[155] kezdetén Dzsingisz kán tábora a Szejhun-folyó jobb partján volt. Ide érkeztek a kagán felszólítására a kurultájra az uralkodó fiai: Dzsagatáj, Ugedej és Túli; a legidősebb, a büszke és engedetlen Dzsucsi azonban nem jött el. Dzsingisz kán tanácsot tartott fiaival, a kánokkal és a hadseregnek a főembereivel, hogyan kellene meghódítani a következő tizenhárom esztendő alatt minden nyugati országot, egészen a földet körülvevő Végső-tenger partjáig. Dzsingisz kán táborát kertek között ütötte fel, amelyeket elhagytak a tulajdonosaik. A közeli hegyekből csordaszámra jártak le erre a vaddisznók. Dzsingisz kán szeretett vaddisznóra vadászni, lóháton, kopjával, nyíllal.

Egyszer, amikor vaddisznókat kergetett, megbotlott a lova. A kán leesett, a ló elvágatott. Egy óriási vadkan megállt, megnézte a vadászt, aki mozdulatlanul feküdt a közelében, aztán megfordult, és lassan becsörtetett a nádasba. Akkorra már vadászok siettek oda, megfogták és gazdájához vezették a lovat. A kagán abbahagyta a vadászatot, és parancsot adott, hogy vezessék elébe Csan Csunt, a kínai bölcset, hadd világítsa meg előtte: nem az örök ég akart-e valamit jelképesen a tudtára adni, amikor odadobta a vadkan elé?

Csan Csun így szólt:

– Mindenkinek kötelessége vigyáznia az életére. A nagykagán már hajlott korú, és jóval kevesebbet kellene vadásznia. Az viszont, hogy a tisztátalan vadállat nem merte megtámadni a világrengetőt még akkor sem, amikor a mocsárban feküdt: az ég oltalmának jele.

– Hogy abbahagyjam a vadászatot? Nem, ezt a tanácsot úgysem tudnám megfogadni! – felelt Dzsingisz kán. – Mi, mongolok,

kiskorunktól fogva hozzászoktunk a vadászathoz, meg ahhoz, hogy lóhátról ejtsük el a vadat, és aggkorunkban sem tudunk felhagyni vele. Szavaidat különben szívemben fogom őrizni.

Dzsingisz kán meg akarta jutalmazni Csan Csunt a kedvező magyarázatért, tehát megparancsolta, hogy hajtsanak az udvarára egy csorda fejőstehenet és egy ménesre való válogatott szép lovat; de a bölcs nem fogadta el az ajándékot, hanem azt izente, hogy vissza tud ő térni a hegyei közé, Kínába, a rendes postafogaton is. Dzsingisz kán még egyszer búcsúlátogatáson fogadta a bölcs aggastyánt, és Csan Csun elindult visszafelé, húsz tanítványa és egy katonai csapat kíséretében. Dzsingisz kán sok bizalmas embere kísérte ki a városból az öreg taoszt, nagy kancsóknak vitték neki útravalóul a bort és kosárszámra a ritka gyümölcsöket. Elváláskor mindnyájan a könnyeiket törölgették.

A Majom évében^[156] Dzsingisz kán visszavezette hadát a mongol pusztaságba.

Mint ahogyan a vén tigris, amely tehenet falt fel, utána csak nagy lassan tud visszahúzódni a nádas sűrűjébe, mert teli hasa lehúzza a földre: úgy mozgott Dzsingisz kán hadserege, roppant hadizsákmányával terhelt. Minden harcosnak volt néhány málháslova, tevéje és ökre. A katonákkal együtt juhnyájak is vonultak, meg ruhákkal, szőnyegekkel, fegyverekkel, rézedényekkel és sok egyéb zsákmányolt muzulmán holmival megrakott kétkerekű szekér. Velük együtt haladtak lóháton, teveháton, szekéren a mongol meg más mindenféle fajtájú nők és gyermekek; gyalog lépkedtek nyomukban az elcsigázott, rongyos, mezítlábas hadifoglyok.

Ennek, a menetnek nem volt sietős az útja. Minden hegyen, ahol alkalmas legelőt találtak, pihenőt tartottak, úgyhogy a hadsereg úton töltötte a nyarat, de még a telet is. Az átvonulás nyomát az úton az elhullott és lenyúzott lovak és marhák hullái mutatták – no meg a foglyokéi, akiknek elerőtlenedett teste nem bírta a gyötrelmes vándorutat Közép-Ázsia víztelen sivatagjain keresztül.

Tavasszal megérkezett Dzsingisz kán a Kerulén partjára, a hazai nomádtáborba. Parancsot adott, hogy a kagáni sárga sátrat Buki-Szucsegu állomáson állítsák fel. Ide hívta össze tanácskozásra valamennyi előkelő kánját, meg azokat a hadvezéreit, akik kitüntették magukat a hadjárat alatt; és a sztyeppén még sohasem

látott fényűzéssel vendégelte meg őket. Három nappal ez után a lakoma után meghalt Dzsingisz kán fiatal felesége, Kulán-hatun. A szóbeszéd azt suttogta, hogy halálában a kagán testvérei a bűnösök... De ki tudhatná meg az igazságot?

A következő évben, a Tyúk évében,^[157] Dzsingisz kán nomád hazájának földjén maradt, és közzétette a *jászakok*-at, amelyekben kiiktatta a mongol népet *az értelem és elégedettség útjára*, ahogyan ezeknek a rendeleteknek a gyűjteményét hívták.^[158]

Dzsingisz kán elhatározza, hogy hadban hal meg

Dzsingisz kán nem tudott nyugton maradni, amikor hírére vette, hogy az engedetlen tangutok országa megint fellázadt. A nagy kán nem felejtette el azt a fogadalmát, hogy megbünteti császárukat, Burhányt. Hadjáratra készülődött tehát, és elküldött fiaért, akiknek megizente, hogy a hadsereget ő maga fogja vezetni.

Megint csak három fia jelentkezett ura-atyjánál; a legidősebbik, a nyakas Dzsucsi nem törődött az izenettel.

A kagán másodszülött fia, Dzsagatáj, Maverannagr kormányzója, aki világéletében ellenségeskedett Dzsucsival, így szólt a családi tanácsban:

– Dzsucsi jobban megszerette a kipcsákok országát, mint ahogyan saját édes hazáját szereti. Horezmben nem engedi meg a mongoloknak, hogy csak egy ujjal is bántsanak valakit a kipcsákok közül. Nyíltan mond ilyen szégyentelen beszédeket: „Az öreg Dzsingisznek elment az esze, hogy annyi országot dűl fel, és annyi embert pusztít el könyörtelenül.” Azt is hallottam, hogy vadászat alkalmával meg akarja gyilkolni atyánkat, hogy barátsági szerződést köthessen a muzulmánokkal, akikért még őshazánkat is el akarja hagyni.

Dzsingisz kán nagy haragra gerjedt; elküldte Horezmbé testvérét, Utcsigint, hűséges embereinek kíséretében, azzal a parancssal, hogy Dzsucsi haladéktalanul siessen atyja színe elé. – Ha pedig megtagadja az engedelmességet, és Horezmben marad – súgta Utcsigin fülébe Dzsingisz kán –, akkor ne szólj, csak sújts le; ne szidd, csak öld meg!

Dzsucsi azt izente válaszul apja parancsára, hogy beteg, nem kelhet útra; és ott is maradt a sztyeppén, a kipcsákok között. Hű emberei azonban értesítették Dzsingisz kánt, hogy Dzsucsi kán egészséges, gyakran lovagol ki hajtóvadászatra, tehát ők ott maradnak a közelében, hogy teljesítsék a kagán titkos parancsát.

Dzsagatáj visszautazott Szamarkandba; a kormányzó nem maradhatott sokáig távol az országtól. Dzsingisz kán pedig két legkedvesebb fiával, Ugedejjel és Túlival, a Kutya évének^[159] elején a tangutok ellen vezette hadseregét, és elérte az Ongon-Talan-

Khudun nevű helyet. Itt rettenetes álmot látott, és azt mondta környezetének, hogy érzi: közel a halála. Elküldött fiait, akik egy másik hadsereget vezettek.

Másnap hajnalra megérkezett Ugedej és Tuli. Apjuk megvendégelte őket, és amikor már jóllaktak a finom csemegékkel, Dzsingisz kán így szólt azokhoz, akik családján kívül a jurtában voltak:

– Titkos tanácskozásom lesz fiaimmal. Teljesen egyedül óhajtok velük beszélni. Távozzatok mindnyájan.

Amikor a kánok és a többiek is mind eltávoztak, Dzsingisz kán maga mellé ültette két fiát. Először tanácsokkal látta el őket, hogyan éljenek, és hogyan kormányozzák birodalmait, azután így szólt:

– Jól figyeljétek minden szavamra, gyermekeim, és ne felejtsetek, amit most fogok mondani! Tudjátok, hogy nem vártan és nem remélten: érkezett utolsó hadjáratomnak ideje. A mongolok védőszellemének, a hadak istenének, Szuldénak segítségével olyan óriási birodalmat hódítottam meg számotokra, fiaim, hogy a közepétől a széléig bármely irányban egy évig kell utazni. Most végső akaratomul ezt hagyom meg számotokra: „Mindig semmisítsétek meg ellenségeiteket, és legyetek hűségesek barátaitokhoz” – ezért mindig egy véleményen kell lennetek, és olyan egyetértően cselekednetek, mintha egyetlen testben egyetlen lélek volnátok. Akkor könnyű és szép lesz számotokra az élet, és élvezni fogjátok hatalmatokat. Utódomul, mint már régebben kijelentettem, Ugedejt rendelem. Utánam őt kell kijelenteni nagykagánnak, és a tisztelet fehér nemezszőnyegére emelni. Álljatok erősen és félelmetesen az egész birodalom és a mongol nép élén, és ne merészkedjétek halálom után kiforgatni valódi értelméből vagy nem teljesíteni jászakomat. Kár, hogy nincs most itt Dzsucsi és Dzsagatáj is. Kár! Csak úgy ne történjék, hogy amikor én nem leszek már, ők megszegik akaratomat, ellenségeskednek egymással, és pusztító zavarokat idéznek fel birodalmamban!... Minden ember hazavágyódik, ha halálát érzi. Én azonban elindulok utolsó hadjáratomra, hogy hadban szerzett nevemhez méltó véget érjek. Megengedem, hogy elmenjétek.

Ezután Dzsingisz kán továbbvonult hadseregének élén. Az úton egymás után járultak elébe az útba eső törzsek és városok urai, és

kinyilvánították hódolatukat. Az egyik kán egy tálca nagy gyönggyel jelent meg, és így szólt: „Hódolatunk zálogául!” De a nagykánt, aki már végét érezte közeledni, nem érdekelték többé a gyöngyök, és megparancsolta, hogy szórják szét a sztyeppén a sereg előtt. A katonák nagy buzgalommal szedegették, de így is sok gyöngy veszett el a porban, és még sok idővel azután is keresgéltek és sokszor meg is találták az emberek Dzsingisz kán gyöngyeit.

– Most minden nap drágább nekem a gyönggyel rakott tálcáknál – szólt Dzsingisz kán. Komor volt, és lelkében nyughatatlan.

A tangut császár követeket küldött Dzsingisz kán elé. A kagán nem is fogadta őket, tehát a követek az uralkodó nagy tanácsosához, Jelju Csu-cájhoz fordultak ezekkel a szavakkal:

– Császáruk többször felkelt a nagykagán ellen, és olyankor mindig ránk rontottak a mongolok, ölték a népet, és fosztogatták városainkat. Nincs értelme az ellenállásnak. Itt állunk Dzsingisz kán szolgálatára, békét, szerződést kérünk, és készen vagyunk megesküdni az örökös békességre, ha a mongol uralkodó is megesküszik rá.

Jelju Csu-cáj azt válaszolta a követeknek:

– A nagykagán gyengélkedik. Várjon a tangutok császára, amíg Dzsingisz kán jobban lesz.

Dzsingisz kán állapota azonban egyre rosszabbodott. Végét érezte, és ezt parancsolta:

– Amikor meghaltam, semmivel se áruljátok el, hogy nem vagyok többé. Ne sírjatok, és ne jajveszékeljetek, hogy meg ne tudja az ellenség, ne örvendezzék halálomon, és ne bátorodjék fel újra. Amikor pedig majd a tangut császár meg az egész lakosság kijön az erődök mögül: vessétek rájuk magatokat, és egyetlen élőlényt se hagyjatok meg közülük!...

A nagykagán kilenc egymásra rakott nemezszőnyegen feküdt. Feje alatt bőr nyeregvánkos volt, lábán barna cobolyprém takaró.

Hosszú, lesóványodott testét hihetetlenül nehéznek érezte: neki, a világ megrázójának, erőlködésébe került megmozdulnia, vagy megnehezedett fejét felemelnie.

Oldalt feküdt, és minden lélegzetvételénél sípoló hangot hallott, mintha egér cincogna a közelében. Végül meggyőződött róla, hogy

az egér az ő mellében cincog; amikor visszafojtja lélegzetét, elhallgat az állat is – és ez az egér: az ő betegsége.

Amikor hátára fordult át, látta maga felett a jurta felső, kerék alakú nyílását. Odafent lassan úsztak a felhők, és egyszerre észrevette, hogy magasan, az égen repül egy alig látható darucsapat. Hallotta távoli kiáltásukat, amely a messzeségből új, még nem látott birodalmakról beszélt neki.

A kagánnak eszébe jutott, hogy seregével a Végső-tengerig akart elszárguldan, de már India határán nem bírta ki a hőséget, és egész testét piros, viszkető foltok lepték el. Akkor visszafordította hadseregét a hűvös mongol puszták felé.

Most pedig, elgyengülten és gyámoltalanul, itt vész el, ebben a hideg tangut völgyben, a lila hegyek között, ahol reggelre a víz jéggé fagy az ivócsészében. Minden mozdulattal fogy az ereje: az orvosok pedig csalók, vagy nem tudják megtalálni azt a füvet, amely segítene a baján, meggyógyítaná, hogy újra lóra ülhessen, és szárguldhasson a sztyeppén a hosszú szarvú pusztai szarvas után...

Hol van a szépséges, dacos Kulán-hatun? . . . Ő sincs többé. Igaza volt a kínai bölcsnek: nincs a világnak olyan írja, amely halhatatlanná tesz...

A nagykagán cserepes ajakkal, erőlködve suttozta:

– A kéklő mongol sztyeppék számos népét uralmam alá hajtottam. Ilyen gyötrelmes munkát még sohasem láttam. Nehéz volt, de milyen nehéz! Hány nyeregszíz lett ronggyá, hány vaskengyel kopott el... Gyötrődésem most határtalan... De hiszen a mi öregeink is azt mondják: „Kőnek nincs bőre, embernek nincs örök élete!”^[160]

Dzsingisz kán elszunnyadt. Nyugtalan álmába egyre hangosabban cincogott bele az egér; szúrást érzett az oldalában, és akadozott a lélegzete.

Amikor a kagán felébredt, a kínai Jelju Csu-cáj térdelt a lábánál. Ugyanolyan magas és sovány volt, mint Dzsingisz kán. A bölcs tanácsos nem vette le a betegről merően rászzegezett pillantását. A kagán megszólalt:

– Mi jót... és mi rosszat...

– Megérkezett Bokhara tartományból tolmácsod, Mahmud-Jalvács. Azt mondja, hogy ott...

A kagán ingerülten mozdította meg a kezét, és a kínai elhallgatott.

– Azt kérdem – suttogta Dzsingisz kán –, mi jót... és mi rosszat... tettem én... életemben?

Jelju Csu-cáj elgondolkozott. Mit válaszolhatna uralkodójának, aki távozni készül e földi világból? Képek százai vonultak el hirtelen előtte. Látta Ázsia kék hegyeit és zöld síkságait, melyeket folyók metszenek át: zavaros a vizük a vértől és a könnyektől... Felmerültek emlékezetében a városok romjai, amelyeknek üszkös falain öregek, gyermekek és virágzó ifjak felkoncolt, felpuffadt teste gyűlt halomba. Messziről a várost dúló mongolok tompa lármája hallatszik, és az a felejthetetlen, vad üvöltés, amellyel a védtelen lakosságot gyilkolják: „Így parancsolja a Jásza! Így parancsolja Dzsingisz kán!”

A rothadó hullák borzalmas bűze kiűzte a városokból az utolsó életben maradt lakosokat is, és most mocsarak között, nádkalyibákban húzódnak meg; nyomorúságos rejtekükön is minden pillanatban várják a mongolok visszatérését, és a vetőpányva hurkát, amely kínos rabságra fogdossa össze őket... Vakító élességgel lobbant fel emlékezetében egy kép: a szétrombolt Szamarkand közelében feküdt a hátán egy nagy, sovány teve. Száraz, hosszú lábait négyfelé vetette, rémülettel telt szemében még pislákol az élet. Néhány ember, akinek az arca már megfeketedett az éhségtől, könyökig véres kézzel taszigálta egymást a haldokló teve mellől; felhasított hasából kiszagatták gőzölgő belsőrészeit, és ott helyben, mohón felfalták... A „földkerekség megrendítője”, amint szóltanul feküdt előtte, hosszú, csontos lábával és kiszáradt kezével emlékeztetett arra a boldogtalan tevére, és a kagán félig nyitott szemében éppen olyan rettegő halálfélelem ült, mint a kínban halódó állatában... És éppen úgy tolongtak ki sem hűlt teste mellett, véres kézzel taszigálva egymást, az örökösök... Igyekeztek minél nagyobb darabot kihalászni a véren szerzett nagy örökségből...

– Talán... nem emlékszel?... Beszélj!...

Jelju Csu-cáj halkán szólt:

– Életemben sok nagy dolgot míveltél; sok megrázó és rettentő cselekedeted is volt. Csak az tudná igazán felsorolni mindet, aki könyvet írna hadjárataidról, tetteidről és szavaidról...

– Parancsoljuk... hívjatok hozzáértő embereket, akik írjanak történetet... hadjárataimról... tetteimről és szavaimról...

– Úgy teszünk.^[161]

Csend volt a jurtában. Néha sistergett a tűz, vagy szél suhant be a jurta tetőnyílásán át, és felkavarta a száraz ürömből és hangából rakott tűz felett a kék füstöt. Megint hallatszott a rekedt suttogás:

– Mi volt... életem... legjobb cselekedete?

Jelju Csu-cáj, hogy megvigasztalja a haldoklót, így szólt:

– A legjobb, amit életedben míveltél, törvénykönyved, a *Jásza*. Ha utódaid tisztelettel követik ezeket a törvényeket, tízezer esztendeig fogják kormányozni a földkerekséget.^[162]

– Igaz! Akkor temetői nyugalom lesz... a pusztá legelőin kövér fű nő majd újra... és a sírhalmok között... csak mongol paripák... fognak legelni...

A kagán elhallgatott, majd hozzátette:

– És szabad, vad... antilopok...

Dzsingisz kán újra mozdulatlanul feküdt. Szemét lehunyta, orra megnyúlt, halántéka besüppedt.

A jurtába most zajtalanul lépett be Mahmud-Jalvács, egy kínai orvos és a fősámán. A kagán lábához térdeltek, és mozdulatlan merevségben lesték, mikor ébred fel, és mikor kezd beszélni. A kagán felnyitotta szemét, és tekintete megállt Mahmud-Jalvácson.

– Hogyan kormányozza... a nyugati hercegséget... Dzsagatáj fiam?

A tekintélyes és előkelő Mahmud-Jalvács – finom piros köpenyében és hónál fehérebb csalmájában – összetette a két kezét kövér hasán, és földig hajolt:

– Hős fiad, Dzsagatáj kán, minden mongol bagaturral és hercegségének a Szejhun és a Zeravsán partjai között élő minden nemzetével együtt imádkozik Allahhoz, hogy adja vissza egészségedet, és hogy még sok évig uralkodjál felettük!

– És hogyan kormányozza... birodalmait... az északi nemzetek ura... legidősebb fiam... Dzsucsi kán?

Mahmud-Jalvács kezével eltakarta arcát. Mongol előírás szerint, ha valakihez közelálló ember haláláról beszélünk a hozzátartozóival: nem illik a meghaltat rendes nevén nevezni, mert ő már „szent árnyá” vált; hanem képletesen kell beszélni, és nevét más, tiszteletadó szavakkal helyettesíteni. Mahmud-Jalvács tehát messziről kezdte:

– Miután megkapta parancsodat, hogy uralkodjék az északi népeken, közölte a bégekkel, hogy hadjáratra készül...

– Ellenem?

– Dehogyan, nagy uralkodóm! A kopják hegye nyugatra irányult, a bolgárok, kipcsákok, szászok, oroszok felé. De a hadjárat nem indult el, és a lovas vitézek szerteszéledtek a maguk nomádtáborába. Mint derült napon az ég villáma, olyan hirtelen csapott le mindnyájunkra a bánat!

– Magyarázd meg... miről beszélsz!

– Nagy hajtóvadászat állt a sztyeppén. Ötezer nuker vonult fel hajtónak, és kikergették a nádasokból a vaddisznókat, a farkasokat; még tigriseket is előhajsoltak. Másik ötezer lovas még messzebbre vágatott, s a sztyepp mélyéből gazellákat, kecskéket és vadlovakat kergetett a vadászok elé. Amikor este a vadászat után fellángoltak a tábortüzek, és meg kellett volna kezdődnie a lakomának, a nukerek nem találták meg a hőst, akit nem fogott a nyílvesző, és sértetlenül állta a legvéresebb csatákat. Sokáig kutattak utána, amíg végül megtalálták, de hogyan! Egyedül feküdt a sztyeppén, még élt, egy csepp vére sem folyt el, de nem tudott kiejteni egy szót sem, csak nézett, mindent értő szemmel, amelyben harag volt és fájdalom...

– Csak... nem... pusztult el?

– Elhagyott minket a drága és hozzád oly közelálló bagatur, aki dicsőséggel halmozott győzelmet győzelemre! Ismeretlen gonosztevők összetörték a hátgerincét.

Dzsingisz kán arca eltorzult. Keze a cobolyprém takarót szorongatta görcsösen. Ezt suttogta:

– Utcsigin... sietett... A nagy hős... a tapasztalt hadvezér... nem él... és őt nincs kivel... pótolni... Ki... kormányozza most Horezmet?

– Ifjú unokád, Batu kán, bölcs anyjának irányítása mellett. A kán-úrnő összehívta a nukereket, és a fiúval együtt felhágott a vezéri halomra. Batu kán apja sötét pej paripáján ült. A tüzes gyermekifjú így kiáltott a nukerek felé: „Hallgassatok ide, bagaturok, a világ négy tájának leigázói! Kardjaitok már megrozsdásodtak, fenjétek ki újra a fekete kövön! Elvezetlek benneteket nyugatra, a nagy Itil folyón keresztül. Vihar módjára fogunk átszáguldani minden nemzetek földjein, és én leszek az, aki kiterjesztem nagyapám, Dzsingisz kán birodalmát a föld legszélső határáig... És arra is esküszöm, hogy

megkeresem és üstökben főzöm meg a gonosztevőket, akik atyámat elveszejtették!”

Dzsingisz kán sötéten, rettentően, szemében tévelygő, kilobbanó fényel, fél könyökére emelkedett, és fulladozó hangon tördelte ezeket a szavakat:

– Jó fiatalnak lenni... még akkor is, ha kolonc van az ember nyakában... ha győzelmek reménye csillog a szeme előtt...^[163] De Batu még gyermek... Hibákat követ majd el... és őt is elpusztítják! Parancsolom, hogy... Batu mellett... mindig tanácsadóul álljon... az én hűséges... leharapott mancsú párducom... az óvatos Szubudáj-Bagatur. Ő majd vigyáz rá... és megtanítja a hadvezetésre... Batu folytatja majd győzelmeim sorát... és a mongol kéz... uralma alá kerül... az egész világ...

Dzsingisz kán oldalt hanyatlott. Bal szeme összezsugorodott, jobbszeme fénylően, vészjóslón nézte a körülötte állókat.

Mindenki lesütötte szemét. És eszükbe jutottak a költő szavai:^[164]

*Négy tehetetlen ember állt a térdén
A győzedelmes hadvezér fejénél:
Csillagjós, orvos, dervis meg egy sámán;
Volt orvosságjuk – ámulnál a számán!
Talizmán, jóslat, holtbiztos varázslat:
De gátat egy sem vetett a halálnak...*

A sátor előtt a csendben felnyerített a kagán kedvenc, őzbarna pej lova. Mindnyájan összereztek, és a kagánra pillantottak. Jobb szeme, amely nyitva állott, fényét vesztette, elhomályosult...

Dzsingisz kán már régtől fogva magánál hordozta koporsóját: egy darab tölgyfából készült, és belsejét arannyal vonták be. Fiai aznap éjszaka titokban bevitték a sárga sátor közepébe. Hadi páncélingét adták Dzsingisz kánra, úgy fektették az aranyos koporsóba. Mellén összekulcsolt kezébe tették kifent kardjának markolatát. Hollófekete acélbőr való sisak keretéből fehérlett elő az örökre elsápadt, rideg arc, amely most már lezárt szemhéjjal pihent. A koporsóba, a halott két oldala mellé íjat és nyilakat, kést, tűzszerszámot és arany ivócsészét tettek.

A hadvezérek, a kagán parancsának értelmében, titokban tartották halálát, és folytatták a tangut főváros ostromát. Amikor a tangutok behódoltak, és ajándékokkal meg békeajánlással a kezükben kiléptek városuk kapuiból, a mongolok rárohantak a követségre, leölték valamennyi tagját, aztán betörték a városba, és romhalmazzá változtatták.

Dzsingisz kán koporsóját nemezszőnyegbe burkolták, tizenkét ökör vontatta kétkerekű szekérre tették, és a mongol hadsereg elindult hazafelé. Hogy senki ne vigye széjjel idő előtt a nagykagán halálának hírért, a bagaturok megöltek az úton – amely a hazai sztyeppéig vezetett – minden teremtetett lényt, amellyel találkoztak, embert, állatot egyaránt. A haldoklókhöz így szóltak:

– Menjetek el a felhők mögött fekvő birodalomba, és szolgáljátok odaát hűségesen szent uralkodónkat!

A nagy nemzeti siratóünnep idején Dzsingisz kán nagy híró hadvezére, a merkitek, kínaiak, kipcsákok, irániak, grúzok, alánok és oroszok legyőzője, Dzsebe-Nojon kijelentette:

– „Az, aki birodalmunkat alapította”, egyszer a Burkan-Khaldun hegyen vadászott. Egy pusztán helyen, a hegy lejtőjén, megpihent egy vén fa alatt. „Annak, aki nincs többé”, megtetszett ez a vad hely és a rendkívül magas, sudár cédrusfa, amely szinte az égig ért. Én akkor ezeket a szavakat hallottam ajkáról: „Ez a hely szép legelő a vadszarvas számára, és nekem való csendes, utolsó nyugovóhely. Emlékezzetek meg erről a fáról!”

A kagán hadvezérei, a parancs értelmében, megkeresték a hegyen azt a helyet, amelyen az égig érő cédrus nőtt.

Ez alatt a fa alatt bocsátották földre az arannyal bélelt koporsót, amelyben Dzsingisz kán teste nyugodott.

Lassanként olyan sűrű és vad erdő nőtt ki a sír körül, hogy át sem lehetett rajta hatolni, még kevésbé Dzsingisz kán temetkezőhelyét megtalálni. Még ennek a tilalmas helynek régi őrei sem tudják megmutatni a sírhoz vezető utat.

EPILOGUS

Itt jártak a mongolok

*TI, HÓFEDTE, NAGY SZIKLACSUŐCSOK!
TI LÁTTÁTOK, MIKÉNT JUTOTTAM HITVÁNY
RABSORSRA ÉN
CSAK MENTEM, KÉT KEZEMRE KEMÉNY RABSZÍJ
SZORULT,
FEJEMRE MINT A ZÁPOR, KORBÁCS ÜTÉSE HULLT!
KÖNNYEMMEL NEM TÖRŐDTEK, Ó, EZT JÓL TUDTAM
ÉN,
CSUPÁN A SZIKLABÉRCEK TEKINTETTEK FELÉM.
[EGY RAB ÉNEKÉBŐL]*

A nagy Dzsejhun-folyótól kelet felé vezető széles úton, amelyen évszázadokon keresztül gazdag karavánok jártak, a mongol pusztítás után megszűnt minden élet. Pusztává lettek az országút melletti kis boltok és fogadók. Vigasztalan látvány volt, amint félig leromboltan álltak az út mentén, se ajtajuk, se ablakuk: a katonák kitördösték és felfűtötték. Elhervadtak a kertek is, amelyeket nem lehetett öntözni többé, mert nem volt, aki kitisztítsa a csatornákat, és átvezesse rajtuk a vizet.

Különös és szokatlan alak volt ebben a kietlen pusztaságban az a fiatal lovas, aki idegen öltözetében, magányosan lovagolt a poros úton, amelyen mindenfelé ott heverték a sakál rágta embercsontok. Keskeny szügyű, arab vérből való fekete lova egyenletesen ügetett, lovasa néha-néha füttyentéssel biztatgatta.

– Milyen halott pusztaság! Sem ember, sem teve, de még kutya sincsen sehol! – sóhajtott fel az utas. – Mindössze két farkas vágott át az utamon, nagy kényelmesen, mintha ők lennének urai ennek a néma síkságnak, amely végtelen temetőre hasonlít... Ha még sokáig tart így, akkor fáradhatatlan paripám gazdástul hamarosan örökre elnyúlik ezek mellett a fehér koponyák mellett, amelyeken ott van a szörnyű mongol kardok nyoma...

Sötét, mozgó tömeg volt előtte; szokatlan formájú. A ló fújt, és hegyezte a fülét. A lovas közelebb léptetett. Néhány nagy, komor sas tülekedett a zsákmány felett, amely a nap vakító sugaraiban fürdő poros út közepén feküdt.

A lovas füttyentett. A sasok nehézkes szárnylibbenésekkel emelkedtek fel, de nem repültek messzire, leereszkedtek egy közeli halomra. Az úton, két friss kocsinyom között, egy leányka feküdt, szétrongyolt türkmén öltözetben, olyan különös helyzetben, mintha görcsrohamban lenne. A sasoknak már sikerült megtépniük az arcát, amely még megtartotta gyengéd vonásait.

– Ez is a mongolok műve! Gyermekeket ragadnak el; maguknál tartják, amíg nincs terhükre, azután, ha jóllaktak vele, elhajítják...

Suhintott a korbács, és a ló vágatni kezdett. Az út fordulója után a lovas egy csapat mongolt ért utol. Két szekér haladt lassan, nyikorgó kerekekkel előre; színig állt rajta a rablott holmi. Mindegyik szekéren egy-egy mongol nő ült a kocsirakomány tetején, rókaprémés férfisapkában és báránybőr subában. Egyhangú kiáltásokkal biztatgatták az ökröket, amelyek egykedvűen cammogtak a porfelhőben.

A szekerek mögött három elcsigázott, félmeztelen fogoly botorkált hátrakötött kézzel, meg egy asszony, ki alig állt a lábán a gyengeségtől. Mögöttük lógó nyelvvel bandukolt egy nagy, bozontos kutya. Egy hétesztendősnek látszó mongol fiú, akinek a haját két kis varkocsba fonták a füle mögött, hajkurászta a foglyokat, mint a pásztor, aki a lassan járó teheneket sietteti.

– Urags, urags, muu!^[165] – kiáltozott a gyerek, és sorjában csapkodta a foglyokat vesszejével. Öve alá bedugott vattás köpenybe öltöztették, amelyet nyilvánvalóan felnőttről húztak le, bő csizma volt a lábán: a kis mongol, hogy el ne veszítse a csizmáit, a térde alatt szorosán körülkötözte szíjakkal. A rábízott munka fontosságának tudatában a fiú különösen az asszonyt hajszolta, akit csak a kötél tartott már a lábán, amely a szekér után vonszolta. Sárga ruhájának szakadásain keresztül előfénylett csontos, fehér háta, amely tele volt vörös sebhelyekkel. Az asszony keservesen siránkozott: – Bocsássatok el! Visszajövök! Ott maradt a lányom, Kahbicse... Magam fogom cipelni!...

– Miféle lány kell még neked? – üvöltötte egy öreg mongol, aki szürke lován most bukkant ki a porfelhőből. – Alig vánszorog a kötélen, de henceg, hogy még ő húz majd egy másik gebét!

Az öreg végigvágott az asszonyon a korbácsával. Az egyet rándult, és a földre zuhant. A kötélen, amellyel a szekérhez volt kötve, megfeszült, és vontatta a foglyot. A mongol nő kiabálni kezdett a szekér tetejéről:

– Vén eb, miért vagy olyan kapzsi? Ha sánta juh lenne, idevenném a térdemre, mert a juhnak húsa van meg zsírja. De mi a hasznunk az ilyen baromból? A lánya már felfordult, most meg ez is elesett. És nekünk még jaj de messze kell bandukolnunk hazáig, a Kerulén otthoni partjáig!... Hagyd itt!

– Nem döglük ez meg! Szívós! – Az öreg egészen berekedt a dühtől. – Ez a dög is, meg a három fiatal is: mind eljönnek velem a jurtánkig. A szomszédaink fejenként húsz rabot hajtanak haza, mi meg négyet sem tudunk elhajtani? Hé, ti barmok, előre! Urags, urags!

A mongol megint vágott egyet a korbácsával a földön vonszoló asszonyra, a kötélen elszakadt, és a rab asszony ott maradt az úton. A szekerek továbbhaladtak. Az öreg visszafogta szürke lovát, csettintett a nyelvvel, és megkérdezte a fiatal lovasat, aki éppen beérte a csapatot:

– Megél ez, vagy nem él meg? Vedd meg tőlem. Olcsón adom. Mindössze két aranydinár az ára...

– Éjjelig sem él... Akarsz érte két rézdirhemet?

– Add ide! Hátha csakugyan nem él meg... – A mongol csizmaszárába dugta a két rézpénzt, és ügetésben indult el, hogy elérje a szekereit.

A lovas oldalvást letért az útról, és vissza sem nézve, eivágtatott a kiszáradt földeken túl...

Fehér romok emelkedtek előtte, törmelékek egymásra dobált, szeszélyes alakú halmazai, régi, áttört mívű falak és néhány, hajdan remekbe készült boltív. Még látszottak rajtuk a sokszínű arab felírások. Sok művészetet, sok szellemet fektettek bele az építőmesterek, akik ezeket az arányos épületeket kitervezték; de még több munkát áldoztak rájuk az ismeretlen munkások, akik nagy, négyzet alakú téglákból összerakták ezeket a szép palotákat; a

hatalmas medreszét, a karcsú minareteket. A mongolok jóvoltából ez ma nem egyéb már, mint kiégett romok kormos halmaza...

– Csak akadna egy kéve száraz lóhere a lovamnak, meg néhány lepény magamnak, akkor egy nap még, és elérnénk a zöld hegyeket, ahol emberek laknak, akikkel le lehet telepedni a tűz mellé egy kis barátságos beszélgetésre.

A kőtörmelék már egészen közel van. A megmaradt tömör ív alatt még áll a nehéz kapu, szárnyai sarkig tárva. A szárnyakat vassal verték ki, tányér nagyságú szögfejek domborodnak ki rajtuk.

– Ismerős kapu! Valamikor itt ment át Hadzsi-Rahim, a dervis, Kurbán-Kizik, a paraszt, és Tugán, a suhancgyerek... Most Tugán már felnőtt ember és harcedzett katona, de mégis hajléktalan vándor, aki nem talál sem kenyeret, sem földet a nemes Bokharában, amely hajdan olyan virágzó és olyan népes volt.

A sötét kapuboltban visszhangot vert a ló patájának csattogása. Vörös róka villant fel a lovas előtt, könnyedén felszökött egy törmelékhalomra, és eltűnt.

Óvatosan lépkedett a ló a halott, néma város romjai között, íme, a főtér. Azelőtt hatalmas épületek vették körül a zajos népcsoportoknak ezt az élénk helyét. Most csupa rom, törmelék a tér, és a közepén lócsontváz fehérlik. Az ég türkizkék végtelenjében lomhán, mozdulatlanul kiterjesztett szárnyal lebegnek a szürke keselyűk.

A ló megállt a mecset kőlépcsője mellett, és fújva, füleit hegyezve hátrált. Lábánál, a földön, óriási nyitott könyv feküdt: a Korán. Lapjai meggömbültek az esőtől, amely sokszor megáztatta – most a szél lapozott a szent könyvben. A papír suhogásától riadozott a ló.

„Ezen a kőlépcsőn lovagolt be a mecsetbe őzszínű pej ménjén a mongolok komor fejedelme, a rőt szakállú Dzsingisz kán. Itt parancsolta meg a bokharai öregeknek, hogy tömjék étellel-itallal lapos arcú katonáit. Tüzek lobogtak akkor a téren, egész juhokat forgattak a nyárson... Még most is látni a kőlapokon a tűzrakások nyomait...”

Tugán leszállt a lováról, kiterítette köpenyét, és száraz kenyeret aprított rá. Kezében a kantárszár végével, leült a nagymecset lépcsőjére.

Egy kőhalom mögött megmozdult valami. A téglatörmelék mögül lesoványodott nő emelkedett fel. Csak ruhafoszlányok fedték a testét. Lassan közeledett, előrenyújtotta a kezét, és nem tudta levenni sóvár, égő szemét a köpenyre szórt kenyérdarabokról.

Tugán adott neki egy marék száraz kenyértörmeléket. A nő áhítatos, lassú mozdulattal vette át, mint valami drága kincset, kissé odább ment, és térdre bocsátkozott. Kicserepedett ajkaihoz emelt egy kenyérdarabot, de azután elszánt mozdulattal eresztette le a kezét, és kezdte a kenyérdarabkákat kis kupacokba rakosgatni a kőlapon. Óvatosan lenyalta kezeiről a morzsákat, és felkiáltott:

– Hé, rókakölykek, hé, nagy hasúak, ide hozzám! Ne féljetek! A mi fajtánkból való, jó ember!

Egy fekete nyílásból a kőlapok között először egy, majd három gyermekfejecske tűnt elő. Egymás kezébe fogódzkodva bukdácsoltak át a romokon, és lassan közeledtek a nőhöz. Meztelenek, napégettek, soványak voltak, mint a csontváz, csak a hasuk fúvódott fel, mint a golyóbis. A fekete lyukból még két gyerek mászott ki. Meg sem próbáltak felállni, hanem négykézláb másztak oda az asszonyhoz. Leültek mellé, kis kezükkel fogták át felpuffadt hasukat.

Ha valamelyik a kenyér után nyúlt, az asszony a kezére ütött. Ő rakosgatta szép sorjában szájukba a törmelékeket, közben így beszélt:

– Ránk rontottak... ezek a rettenetes, juhprémbe burkolózott emberek... Mindenhová elvágattak apró lovaikon, és elvittek mindent, amit csak meglátlak... Megölték a férjemet, mert védeni akarta a családját... Megfogták és elvitték valamennyi gyermekemet; azt sem tudom, élnek-e még... A lovasok engem pányva végén hurcoltak, rabságban tartottak, valamennyiük kedvtelésére. Egy éjszaka aztán sikerült megszöknöm, és eljutottam ide, a romok közé... Itt volt a házam, de csak a helyét találtam meg: ezeket a törmelékhalmozokat. Nappal gyíkok szaladgálnak itt, éjjel a sakálok üvöltenek egészen a közelemben... A városban szedtem össze ezeket a gyerekeket. A mongolok itt hagyták őket. Együtt kerestünk eleséget, és együtt ástuk ki a vadhagyma gyökérkéit... Most ezek a gyerekek lettek az én gyermekeim. Együtt halunk meg, de az is lehet, hogy életben maradunk...

Tugán odaadta a nőnek, amennyi kenyere volt még, és kantárszáron vezetve a lovát, lassan kiment a városból.

Tugán egyre tovább haladt, Szamarkand felé. Sehol sem találkozott útjában karavánokkal. Itt-ott dolgozott csak egy-két paraszt a földeken. Vagy kétszer ügettek el mellette mongol lovasok. Ilyenkor a dolgozó falusiak lebuktak, mint akit leütöttek, és bemásztak az árokba. Amikor a porfelhő, amely a mongolokat kísérte, elült a halmok mögött, a földeken újra feltápászkodtak a rémült falusiak, és tovább kapálgatták a földjüket.

Hol van Szamarkand hangos városa?

Néhány nap elmúltával Tugán egy pusztai emelkedésen állt meg. Sírhalomok domborultak mindenfelé körülötte. Előtte zöldellt a folyó völgye: ott halmozódtak fel a hajdani híres Szamarkand város romjai. Lapos tetejű, összeépített házikókat is látott, de életnek sehol sem volt nyoma Maverannagr hajdani fővárosában, amelyben valamikor ügyes mesteremberek éltek, dolgoztak tízezerszámra.

A város középső részét erődfal kerítette, amelyet áttört az ellenség, és szétmostak az esőzések. Ott még állt egy összeégett, füstös fal a magas mecsetből, amelyet Muhammed, az utolsó horezmi sah építtetett. Két kerek torony is emelkedett a magasba.

Sánta koldus közeledett Tugánhoz, és kinyújtotta rongyai közül sovány kezét:

– Adj a nyomorultnak, dicső bég-dzsigit! Allah őrizzen meg téged a csatákban! Térítse el az ellenséges nyilat bátor szívedtől!

– Hol van hát a város? Hol van a szultánok és sahek csillogó székhelye? Hol vannak az élelmes kereskedők, a tarka bazárok? Miért nem hangzik a kalapácsok csattogásának zenéje a műhelyekben? – szölt Tugán, inkább magához, mint a koldushoz.

– Mindez nincs többé! – szölt a koldus. – Hiszen a mongolok jártak itt! Hát meghagy valamit ez a népség? Azt kérde: hová lett a város. A lakosok egyik részét megölték az irgalmat nem ismerő tatár katonák; másik részét elhurcolták távoli sztyeppeikre. A megmaradt lakosok elmenekültek a sziklás hegyekbe; ott is sokan elpusztultak közülük...

– Még sokáig bujdosnak majd a menekültek?

– A városon kívül, ott fentebb a folyó mentén, már lassanként csoportokba verődnek az emberek, és kunyhókat építenek maguknak rőzséből és agyagból. De folytonos rémületben élnek: a mongolok bármely nap visszatérhetnek, elragadhatják azt, akit akarnak, és elhurcolhatják magukkal vetőpányváikon... Védelmezzon meg Allah, amiért bőkezű voltál hozzám!

– Hát az a torony, ott a város közepén, micsoda?

– Fordítsd a lovat minél messzebb ezektől a tornyoktól! Ott van a börtön! A börtönt már felállították a mongol kánok a halott

városban. Mongol hóhérok élnek ott, akik vasbottal verik szét az elítéltek fejét. Elmondom, hogyan csinálják...

Tugán már nem hallgatott oda. Elindult lovával lefelé a lejtőn. Áthatolt a halott város romjai között, és odalovagolt az erődhöz, ahol két magas torony emelkedett ki a földből, sötéten és némán. A fal hosszában, a földön ültek a rabláncon sínylődők szomorkodó rokonai. Kopjás katonák őrködtek a kapunál. Felnyergelt lovak bóbiskoltak unalmukban, amelyeket az oszlopokhoz kötöttek.

– Hej, te, hová mégy? Lovagolj csak elfelé innen! – kiáltotta az egyik őr.

– Beszédem van a börtönfelügyelővel – szolt Tugán.

– Meg akarod kérni, hogy vegyen be a fogadójába?

– Lehet. Hátha ül idebent valaki, akit szeretek.

– A mi börtönünkben jócskán akadnak gonosztevők. De nem etetjük-itatjuk őket sokáig: kivezetjük erre a kis térre, az árok partjára, és megkopogtatjuk a fejüket egy vasbunkóval. Nézz csak körül ott az árokban, tán ott találod azt, akit keresel. Hogy hívják?

– Dervis, és könyveket ír. Bagdadi Hadzsi-Rahim a neve.

– Az a hosszú hajú, bolond dervis? Az még él? Mi „gyivonának”^[166] hívjuk. Hosszú időre csukták be.

– Életfogytiglan?

– Nagyon is sokat fecsegek már veled... Kösd meg a lovadat, és eredj be az udvarba. Keresd a börtön parancsnokát. Ott a háza annak is az udvaron. Az ajtó mellett vaskampón egy korsó lóg. Ne felejts el ebbe a korsóba legalább hat dirhemet beletenni. Akkor szóba áll veled a parancsnok...

Tugán megkötötte a lovát, és bement a kapun. A börtönfelügyelő kint állt a háza verandáján. Piros, vattás köpeny volt rajta, és meztelen lábán zöld papucs. Félmeztelen, sovány szakács kuporgott mellette; vaslánc csörgött a lábán. Ürühúst vagdalt apróra, és belerakta egy faedénybe. A börtönparancsnok, aki ősz szakállának a végét meg a tenyerét hennával festette pirosra, nagyokat ütött nádpálcájával a szakács vállára, és vezényelt:

– Tégy hozzá még borsót! Ne lustálkodj! Így! Öntsd rá a gránátalmalevet!

Tugán észrevette az ajtó mellett függő agyagkorsót, és beleejtett tíz rézdirhemet. A parancsnok komor pillantással vette szemügyre

Tugánt.

– Muzulmán katona vagyok, Szubudáj-Bagatur seregéből. Az ő engedelmével keltem útra, rokonságomat keresem. Itt a pajczám! – Tugán előhúzta a nyakában függő fatáblácskát, amelyen írás volt, meg egy madár képe.

A parancsnok megforgatta a pajczát, és visszaadta a katonának.

– Mi keresnivalód van itt, a kitzasztottak házában?

– Rokonomat keresem, Bagdadi Hadzsi-Rahim dervist. Nincs itt a rabok között?

– Hogy átkozza meg őt Allah, és őrizzen meg minket, engem is meg téged is, a vele való ismeretségtől!

– Miért került börtönbe? Igaz embernek ismertem.

– Ez aztán az igaz ember. A szentséges sejk-ul-iszlám és a legérdemesebb imámok követelték, hogy zárják be, mert nem törődik a szent könyvekkel, szabadon gondolkozik vakmerőségében, és beszédében egyetlenegyszer sem említette a magasságos Allah nevét! Az ilyen ember rossz véget ér, és az örök tűz égeti meg. Úgy is kell neki!

Tugán gondolkodott egy kissé, majd így szólt:

– Ezek bizony súlyos vádak. De talán te mégis megengedhetnéd nekem, hogy valamivel könnyítsék a sorsán?

– Ne fáradj hiába! Pusztá életét is csak azért hagyták meg, mert Mahmud-Jalvács, országunk hatalmas uralkodójának, Dzsagatáj kánnak nagyvezíre járt közben érte. Addig nem szabadul, amíg meg nem írja könyvét a földkerekség megrendítője, Dzsingisz kán életéről és hadjáratairól.

– Ha majd befejezte a művét, akkor szabadon bocsátják?

– Hát még mit nem? Még ha meg is bánna a bűneit, akkor is csak azért vezetik ki börtönéből, hogy a tömeg szeme láttára vágják ki a nyelvét, és üssék le a két kezét. Hát ezért írja a könyvét már két éve a gyivona, és biztos elpiszmog rajta még vagy harminc évig... Az lesz a veszte, ha egyszer elkészült a munkájával.

Tugán ezt mondta:

– Mivel Hadzsi-Rahim nekem jótevőm volt, megtanított arabul írni és olvasni, és ennem adott, amikor félig éhen haltam: Istennek tetsző dolgot akarok cselekedni érte, és erre rászánom az egyetlen aranydináromat. – Tugán megcsillogtatta a börtönfelügyelő előtt az

aranypénzt. – Te meg, nagy parancsnok, légy kegyelmes a pusztulásra szánt rabhoz: engedd meg, hogy meglátogathassam Hadzsi-Rahimot.

– Ide azt az aranydinárt, és menj be a második udvarba. Ott annyit gyönyörködhetel eszeveszett gyivonádban, amennyit csak jólesik.

Tugán beletette az aranypénzt a felügyelő hennával mázolt tenyerébe, és átment a szemben levő kőkapun.

A vaskalitkában

A kicsiny és szűk udvar mélyén vasrácsos, négyszögletű nyílás feketéllett a falban. Odabent, rongycsomóban, valami sötét alak mozgott.

A zárka mellett karcsú figura simult a falhoz, földig érő fekete kendőbe burkoltan, ahogyan a ljuli nomádtörzsnél szokásos.

Tugán óvatosan odament. A nő hátrafordította a fejét. Ismerős vonásokra döbbsent rá Tugán: a kedves, aranybarna arc, a fekete, kutató szempár a régi... Csak a derűs gondtalanság tűnt el róla... A nő rábámult egy pillanatig a katonára, aztán visszafordult... Semmi kétség: ez Bent-Zankidzsá!

Tugán közelebb lépett, és benézett a ketrecbe. Az, akit bezárták ide, még meggörnyedten is csak nehezen ülhetett odabent. Tugán az első pillanatban nem látott mást, mint egy bozontos, fekete hajsörényt és alatta az égő fekete, átható szempárt. Bár az arca lesoványodott, és ijesztően elváltozott: Tugán azonnal felismerte a bátyját, Hadzsi-Rahimot. A dervis odacsúszott a kalitka rácsához, és szakállas arcát Tugán arcához szorította.

– Jókor jöttél, testvéröcsém! – szólt. Csak rekedt suttogás volt a hangja. – Gyere még közelebb, és hallgasd meg utolsó kívánságaimat. A gaz imámok itt akarnak megrohasztani ebben a ketrecben; és még jobban szeretnék, ha elrettentő példaképpen részenként szabdalhatnának darabokra a tömeg előtt... De nem tudják meggyilkolni a szabad gondolatot, és nem fojthatják meg lángoló gyűlöletemet... Most megírtam azt a könyvet, amelyet rám parancsoltak, de ha elolvassák, máglyán égetik el a feljegyzéseimet, és máglyára visznek engem magamat is... Én ugyanis nem dicsértem egekig a rőt szakállú Dzsingiszt, mint a talpnyalói; és nem költöttem mézes dicsőítő dalokat Horezm tatár elpusztítóira, nők és gyermekek vastagbőrű gyilkosaira... Merészen megírtam az igazat mindarról, amit a magam szemével láttam. Megtettem mindent, amit tudtam, és most eljött számomra az utolsó nap, a búcsúzás napja. Temesetek el egy vén platán alatt, a Szalár partján... Tanítóm, Abu-Ali Ibn-Szina nagyon bölcs volt, mégis halálba kergették a korlátolt és gonosz imámok. Börtönben halt meg, rothadt szalmán. Tudta a

földkerekség minden titkát, csak egyet nem tudott: hogyan lehet megmenekülni a haláltól!...

Tugán halkán szólt a bátyjához:

– Emlékszel-e még, mire tanítottál a sivatagban, amikor téged is, engem is erős kötelékek kötöttek össze, és fölöttünk emelkedett lesuhintásra a félelmetes fekete lovas, Kara-Koncsár kardja? Nem te mondtad-e akkor: „Még ne add fel a reménységet; hosszú az éjszaka, és nincs vége még!” Most én mondom neked: „Ne essél kétségbe; az éjszaka még meg sem kezdődött!”

Hadzsi-Rahim megpróbált felemelkedni, mintha erői tértek volna vissza. Tugán halkán, félhangon folytatta; mindenáron meg akarta győzni a reményét vesztett rabot:

– Hallgass ide, édes bátyám, és tedd azt, amit mondok. Három kis fekete golyót adok neked: nyeld le mind a hármat. Mozdulatlaná, leszel tőlük, mint a halott, nem érzel sem fájdalmat, sem szomorúságot: gyönyörűséges álmod látsz majd: havas hegyeken át repülsz hús patakok és illatos virágok völgyébe... Hófehér lovak legelésznek a dús fűben, és aranyos madarak énekelnek bűbajos hangon... Találkozni fogsz majd a lánnyal is, akit tizenhat éves korodban szerettél...

– Aztán felébredek, és rághatom újra a vasrácsot? Nem, ebből az álomból nem kérek!

– Várj, hallgass ide tovább! Amíg te a hegyek között jársz egykori mátkáddal az örömök völgyében, ahol elfelejtesz minden bűt és bánatot: én jelentem börtönőreidnek, hogy meghaltál, és testedet át kell adni az anyaföldnek.

Akkor a börtönőrök felnyitják ezt a kalitkát, köteleket hurkolnak tested köré, és elvonszolnak a kivégzettek árkához... Ha fel is ébredsz erre, tórd, akárhogyan fáj, ne kiálts fel, és ne sírj! Különben vasbottal verik szét a fejedet... Amikor pedig ott fekszel majd az árokban a holttestek között, leszáll az éjszaka, és éjfél tájban odasomfordálnak a sakálok, hogy lerágnak a lábadat: én már ott leszek három merész ifjúval együtt, köpenybe burkollak, és elviszlek a városon kívül egy elhagyatott helyre... Ott magadhoz térítelek, lóra ültetlek, és elvágatunk keletre vagy nyugatra, ahol új életet kezdhetsz...

– Igen, Tugán, jól mondtad: az éjszakának még nincs vége!... Máris indulok a hófehér paripák selyemfüves völgyébe!... Add ide gyorsan a gyógyító golyócskákat! – és Hadzsi-Rahim kinyújtotta a kezét, amely fekete és kérges volt, mint a királlysas lába.

Tugán elővett egy színes zacskóból három fekete golyócskát, és átadta Hadzsi-Rahimnak. A dervis habozás nélkül lenyelte. Suttogott valamit, egyre érthetlenebbekké és halkabbá váltak a szavai, majd megingott, és oldalt hanyatlott...

Most egy kopjás őr lépett a ketrechez:

– Parancsnokom azt izeni, hogy pillanatig se maradjatok tovább ennek a kítaszított gonosztevőnek a közelében!

– A rabnak már nincs szüksége szigorú parancsnokod kegyeire. Meghalt.

Az őr hitetlenkedve dugta be a rácson a kopjáját, és megdőfte vele a mozdulatlan testet.

– Erre sem jajdult fel? Nem is mozdul? Hát akkor bizony meghalt!... Most aztán árokba kerül a megveszett gyivona teste... Ha kedvetek van hozzá, hogy eltemessétek, siessetek vele, még ma éjszaka, mert reggelre a kutyák meg a sakálok úgy széjjelrágják az istenadtát, hogy még a csontjait sem tudjátok összeszedni... Köszönöm bőkezűségedet! Mindnyájunknak meg kell halni egyszer...

A könyv utolsó oldala

**AKI GYŐZI TÜRELEMMEL ÉS KITARTÁSSAL:
SZERENCSÉVEL VÉGZI AZT, AMIBE BELEKEZDETT.
[HADZS-RAHIM]**

Bent-Zankidzsá félrehúzódott a beszélgetés alatt; nem akarta zavarni a testvérek szomorúan boldog viszontlátását. Nem értette, mi történt a rács előtt és odabent: de nagy szeme bizalommal és reménységgel tele sugárzott Tugánra.

Tugán és Bent-Zankidzsá egymás mellett mentek a lerombolt város néma, kihalt utcáin. Tugán száron vezette lovát. A pusztai épületek falán visszhangot vert a ló patáinak ütemes kopogása. Mindketten egyre gondoltak: a gyermekkor boldog napjaira, amelyeket a vidám zajtól hangos Gurgandzsban töltöttek együtt, az öreg Mirza-Juszuf házában. A jóságos öreg sincs többé: a kiáradt folyó hullámaiban lelte halálát.

– Vándorlásom hosszú évei alatt sokszor szálltak feléd a gondolataim, Bent-Zankidzsá!

– Nos hát, ismét itt van előtted gyermekkori játszópajtásod... Azóta én is láttam vakító villámokat, és hallottam eget-földet megrázó mennydörgést... De a dühöngő viharban, amely kidönti gyökeréből a hatalmas tölgyet és az erős platánt, néha bántatlanul marad a kis egérke... Lásd, én is megmenekültem.

– Beszélj el: mi minden történt veled ezekben a rettenetes években?

– Hallgasd meg a történetemet. A mongolok rabul ejtettek Bokharában, és rám parancsoltak, hogy kegyetlen uralkodójuk előtt gyászdalokat énekeljek Horezm pusztulásáról. Dzsingisz kán megdicsért, és parancsot adott, hogy tartsanak engem az ő kínai énekesnőkből álló úti énekkarban ... A kínai leányokkal együtt vittek mindenfelé, amerre az emberirtó járt. Egyszer Dzsingisz kán arról kezdett panaszkodni, hogy fáj a szeme; egy hold helyett kettő úszik a felhők között, ha felnéz az égbe; ha meg vadászni megy a sztyeppre, egy futó zerge helyett hármat lát. Azt gondolta, hogy gonosz szellemek játszanak vele. A mongol sámánok eljárták bűvös

táncukat Dzsingisz kán előtt, de persze nem tudták elűzni a rossz szellemeket. Az orvosok meg csak félve nyúltak hozzá, és jóformán bele sem mertek nézni rettenetes szemébe. Akkor érkezett a táborba egy öreg arab kaddah,^[167] úgy hívták: Zin-Zabán. Ő bátran vállalkozott rá, hogy meggyógyítja „a földkerekség uralkodóját”. Valóban: gyorsan segített a bajon. A kegyetlen, de bőkezű uralkodó nagyon meg volt elégedve, és megkérdezte: milyen jutalmat kíván. Az öreg orvos nem kincseket kért, hanem rámutatott a kínai énekkar egyik énekesnőjére, és az én voltam! Dzsingisz kán megparancsolta, hogy adjanak oda az orvosnak. Az öregember bezárt a háremébe, ahol én elénekeltem dalomat az ifjú fekete fűrtjeiről és az anyajegyről szép arcán... Az orvos meghallotta, leoldotta hímezett övét, és elvert vele. Erre a harcosról énekeltem, aki elfelejtett mosolyogni. Az öreg megint kioktatott, ezúttal nyersbőr szíjjal... Akkor megszöktem tőle, és a tűzimádó ljuli nomádtörzsnek, amelyet annyira megvetnek a muzulmánok, az asszonyai fogadtak be útisátrukba. Fekete kendőbe burkolóztam tetőtől talpig, mint ők, és egyikük sem árult el engem. Zin-Zabán azonban, a maga vesztére, panaszra ment Dzsingisz kánhoz, és könyörgött, hogy kerestessen meg engem a katonáival... A mongol uralkodó olyan dühbe jött, hogy a körülállók mind földre estek, és tenyerükbe rejtették arcukat... „Hogy merészelted elveszíteni az én ajándékomat? – ordította Dzsingisz kán. – Hogy nem tudtad megfegyelmezni a feleségedet? Olyan férfi, akinek nem engedelmeskedik a saját asszonya, ne merjen az én birodalmamban élni! Vigyétek!” Az öregembert megragadták a hóhérok, és azonnal le is vágta tudós, ősz fejét. Milyen rettentő befejezés!^[168] Azóta a ljuli törzsnél élek, ott beszélték el a törzsből való katonák ezt a történetet. Később megtudtam, hogy Hadzsi-Rahim börtönben van, hát kenyeret, diót, szőlőt hordozgattam neki. Segítettem az írásban is...

– Te, aki magad is üldözött vagy, még máson is tudtál segíteni?

– Minden harmadik napon ott voltam a börtönben, és átadtam az ártatlan rabnak az ennivalót. A kenyérral együtt mindig vittem neki néhány tiszta papiroslapot, ő meg lopva kicserélte azokkal a lapokkal, amelyeket három nap alatt teleírt az emlékezéseivel. Ezeket a lapokat otthon, a sátorban lemásoltam, visszavittem

Hadzsi-Rahimnak a tiszta papirossal együtt, és ismét a kezemben volt néhány lap, teleírva a mongolok Horezmbe való betörésének igaz történetével... Ilyen módon összegyűltek a lapok az én kezemben; elkészült még egy könyv, amelynek ugyanaz a tartalma, mint a börtönben írottnak. Legyen áldott emlékezetű az öreg Mirza-Juszuf, aki írni tanított!

– Nagy dolgot cselekedtél – szólt Tugán. – Ha a gaz imámok elégetik Hadzsi-Rahim feljegyzéseit, nálunk megmaradnak ennek a második könyvnek a lapjai... Unokáink és dédunokáink is olvassák majd Hadzsi-Rahim igaz írását Dzsingisz kán gonosztetteiről...

Egy öreg platán lábánál Bent-Zankidzsá leterített egy szőnyegdarabkát, és elhelyezett rajta egy kis csomag papírlapot. A fényes hold, amely éppen kelőben volt Szamarkand romjai felett, megvilágította a sárga lapokat, amelyeken egyenesen rótt sorokban feküdt az üldözött világjáró dervis elbeszélése.

Bent-Zankidzsá leült a szőnyegre, átlapozta a papiroslapokat, és így szólt:

– Hadzsi-Rahim nagyon legyengült a télen-nyáron egyformán jéghideg ketrecben, de sohasem esett kétségbe; a lángész fűtötte a didergő és sorvadó testet... Utóbbi időben nehezebbé esett már az írás... Látod, hogy remegnek és ugrálnak a betűk ezekben a sorokban?... Felolvasom, amit az utolsó lapon írt.

Bent-Zankidzsá felvette az arab írással telerótt papírlapot, és elkezdte olvasni:

„Elvásott nádtollam befejezte utolsó sorait annak a történetnek: hogyan törtek a kegyetlen mongolok hazánk virágzó völgyeire... Még tele vagyok buzgalommal. Én, e könyv írója, még sokat szeretnék elmondani Horezm ama kislelkű embereiről, akik nem tudták magukat rászáni arra az áldozatra, hogy hősieken szembeszálljanak a békés népek kegyetlen elpusztítójával, a vadállati Dzsingisz kánnal...

... Ha Horezm minden lakója szilárd lélekkel és egyetértésben felemelte volna a harag kardját, és saját életével mit sem törődve rávetette volna magát a haza ellenségeire, akkor a felfuvalkodott mongolok és rőt szakállú fejedelmük fél évig sem bírták volna ki Horezmbe, hanem örökre elrejtöztek volna a maguk távoli pusztaságaiban...

... A mongolok inkább köszönhetik győzelmeiket ellenségeik széthúzásának, puhaságának és csüggettségének, mint a maguk görbe szabályainak... A bátor Dzselál ed-Din megmutatta, hogy vitéz dzsigiteknek egy kis csapatával mongol hordákat lehet futásra kényszeríteni...

De a toll kiesik hűlő ujjaim közül... A vándorló dervis erői gyengülnek, a napok pedig futnak, közelg a leszámolás napja... Már csak néhány sort irhatok ide a nagy költő verséből:^[169]

*Mint esőcsepp tavasszal,
Mint ősszel lenge szél,
Úgy tűnt el ifjúságom
– Örökre itt a tél.
Volt dolgom itt a földön,
Még lenne is talán;
De már tevém letérdelt:
Indul a karaván,*

...Búcsúzóul ezt mondom neked, ismeretlen olvasó: a gőgös imámok és fontosságuk tudatában felfuvalkodott ulémák azzal vádoltak meg, hogy hitetlen vagyok. Gonoszak, buták, vaksik! A magamfajta ember hitetlensége nem felületesség, nem lelki üresség!^[170] Nincs erősebb és nincs lángolóbb hit az én hitemnél: hiszek a megbilincselte gondolkodó győzelmében a korlátolt hóhér felett; az elnyomott dolgozó győzelmében a kegyetlen zsarnok felett; a tudomány győzelmében a hazugságok felett!... Én hiszem és vallom: jön majd egy jobb kor, amikor az igazság, az emberiség és a szabadság boldog és dicsőséges országa lesz a mi hazánk!... így legyen – így lesz!”

Bent-Zankidzsá ajkához emelte karcsú, barna, három ezüstkarral felgyűrűzött ujjacskáját. Összevonta íves szemöldökét: gondolkodott. Azután gondosan rendbe szedte a teleírt lapokat, és becsomagolta egy tarka szövetdarabba. Majd Tugánra emelte ragyogó fekete szemét, és ezt suttogta:

– Most hívok három vakmerő ifjút a ljuli törzsből. Menjetek a kivégzettek árkához, hozzátok ki Hadzsi-Rahimot. Hosszú az éjszaka, és messze még a vége. Hadzsi-Rahim él, és élni fog!

JEGYZETEK

- [1] Üdvözlét, köszöntés. Hasonló a *Pár szó az olvasóhoz*. Mindkettő igen jellemző a mongol időszak előtti írók kéziratkezdésére.
- [2] Maverannagr az Amu-Darja és Szir-Darja közötti vidék neve. A Turkesztán szót abban az időben még nem ismerték. – Horezm állam valaha az Amu-Darja alsó folyása mentén terült el. A XIII. században az Aral-tótól a Perzsa-öbölhöz húzódó óriási terület Horezmhez tartozott. Az ősi Horezm jelentőségéről és kultúrájáról Sz. P. Tolsztoj professzor írt tudományos értekezést.
- [3] Perzsa szó, koldust jelent. A dervisek külön kasztot alkottak, közösségben éltek egy főnök alatt (pír vagy sejk). A dervisek jellegzetes köpönyeget viseltek, amelyet önkéntes szegénységük jeléül durva foltokkal tűzdelték tele. Öv helyett kötéllel kötötték át. Kezdetben a dervisek között kiváló költők és tudósok is voltak, akik filozófiai kérdésekkel foglalkoztak. A későbbi időkben a dervisek élősdi naplopókká züllöttek, akik a nép ostobaságát és tudatlanságát használták ki, a betegeket ráolvasással és imával gyógyították, jóslással, talizmánárúsítással és mindenféle sarlatánsággal foglalkoztak.
- [4] A név jelentése: fekete kard.
- [5] *Nemes Könyv* (Maszhari Serif) – így hívják a muzulmánok a Koránt, mitikus legendáknak és tanításoknak ezt a gyűjteményét, amelyet az arab Mahomet (570-632), a muzulmán vallás alapítója írt.
- [6] Turbán; finom, hosszú, keskeny szövetdarab, amelyet a muzulmánok nagy ügyességgel csavarnak a fejük köré.
- [7] A kánok kánja”, a mongolok és tatárok legfőbb ura.
- [8] Fém- vagy falemez Dzsingisz kán rávésett parancsával; a pajcza útlevele volt a mongol birodalmakon keresztül való szabad utazásra. Egy ilyen pajcza nagy jogokat adott; a helyi hatóságok kötelesek voltak a pajcza birtokában levő személyekkel együttműködni, nekik lovakat, vezetőket és úti ellátást adni.
- [9] Horezm fővárosa, az Amu-Darja torkolatánál fekszik. Később lerombolták a mongolok.
- [10] Horezm uralkodója; a XIII. század elején a leghatalmasabb muzulmán fejedelem.
- [11] Kaukázusi lovas harcos, dalia.
- [12] Az a hatalmas terület, amely a Dnyepertől a keleten levő Hétfolyó vidékéig húzódik. E területet a török származású, népes nomád törzs, a kipcsákok lakták. Az orosz krónikák poloveceknek, a nyugatiak kunoknak nevezik őket. Magyarországon két terület is van, a Nagykunság és a Kiskunóság, ahol a XIII. században a tatár-mongol betörés elől idemenekült polovecek utódai élnek.
- [13] Kerek nemezsátor.
- [14] Zarándok, aki elvégezte a mekkai hadzsot (utazást). Mekka arabiai város, ahol a muzulmánok imádják vallásuk emlékeit, amelyeket szentnek tartanak.
- [15] Nagy perzsa költő a IX. századból. Bokharában született.

- [16] Valamikor erős régi vár, közel a mai Ashabadhoz; később lerombolták a mongolok, és betemette a homok.
- [17] A név jelentése: Korkud, a pásztor.
- [18] Felsőruha, kaftán.
- [19] Az Amu-Darja XIII. századbéli neve.
- [20] A muzulmán mecset főpapja.
- [21] Kerületi kormányzó.
- [22] Sejk – muzulmán vallási szekta vezetője.
- [23] Bulgár – a volgai bolgárok gazdag kereskedő és iparúzó városa. Ott fekszik, ahol a Kama a Volgába ömlik. Tavriz – nagyváros Észak-Iránban.
- [24] Dirhem – körülbelül ötven fillérnyi értékű ezüstpénz, rézdirhem kb. öt fillért érő aprópénz. Dinár – aranypénz.
- [25] A derviseknek ez a szokásos arab nyelvű kiáltása azt jelenti: „Igen, ő igazságos, nincs kivüle más Allah!” (Vámbéry)
- [26] Keszaja verseiből.
- [27] Iskola, amelyben a hittudományt tanítják.
- [28] Tataria, a fent említett időben így nevezték a mai Mongólia és Nyugat-Kína területét. Ezeken a területeken a török törzsből származó sokféle nomád nép, közös néven a tatárok laktak.
- [29] A Közép-Ázsiából kijött szogdok, majd utánuk a tadzsikok, akik kitűnő mesteremberek és vállalkozó szellemű kereskedők voltak, a legrégebbi idők óta nagy számban helyezkedtek el a Közép-Ázsiából Kínába vezető nagykereskedelmi út mentén, ahol mindenfelé voltak kereskedelmi telepeik.
- [30] Muzulmán hittudományi iskolai tanár.
- [31] XI. századbéli kiváló tudós. Bokharában született. Európában Avicenna néven vált ismeretessé. Hitetlenségéért és mert a gondolat szabadságát követelte, Hispániában börtönbe vetették, ott halt meg. Sok könyvet hagyott hátra a természettudomány, orvostan, alkímia köréből. Ő volt a muzulmán Kelet egyik legmerészebb harcosa a gondolat szabadságáért vívott küzdelemben. *Kánon* című orvosi enciklopédiája, amelyet latin nyelvre is lefordítottak, a középkori európai orvosok legfőbb tankönyve volt.
- [32] Föld alatti börtön
- [33] Ibrahim Monteszer verseiből.
- [34] Abu-Szaid verseiből. Abu-Szaid XI. századbéli perzsa költő volt.
- [35] Horezmi-tengernek hívták a XIII. században az Arab-tengert.
- [36] Közép-Ázsiában a XII. században nem ismerték még a kemencét. Tüzet vagy a falban levő mélyedésben, vagy a szoba közepén gyújtottak, és füstkivezető nyílást hagytak a mennyezeten.
- [37] Vekil – palotafelügyelő; nagyvezír – az országos kancellária és minden köztisztviselő feje.
- [38] A postamester.

- [39] Gyilkosok, fojtogatók szektája, a XIII. században nagy volt a hatalmuk. Később a mongolok szétmorzszolták őket.
- [40] Macedóniai Nagy Sándor.
- [41] Zeravsán – „arany folyó”. Eredete Szamarkandtól délre a Hisszári-hegyháton található. Vizével mesterségesen öntözték a szamarkandi és bokharai vetéseket.
- [42] Zenei tiszteletadás, harsogó tus Nagy Sándor emlékének tiszteletére. Ezt a szertartást Muhammed horezmi sah rendelte el a kerületi kormányzók palotáiban.
- [43] A muzulmánóság két főszektára oszlik: a szunnitára, amit az oszmán törökök vallanak, és a síitára vagy safiitára, amelynek fő hívei az irániak (perzsák).
- [44] Baba – nagyapó.
- [45] Kis, csónak alakú, rendszerint kókuszdióhéjból való tál az adományok számára.
- [46] A nagyvilág vándora.
- [47] Magas, ívelt díszkapu, színes cserepekkel dúsan ékesítve. Parádés bejáratul szolgált a palotába.
- [48] Ilán-Torcs – Kígyóbőr
- [49] Afganisztán egyik vándorcigány törzse.
- [50] Iráni népeposz hőse.
- [51] Első inas.
- [52] Állami kancellária.
- [53] Abban az időben az indiai és egyiptomi cukornádból készített cukor drága kincsnek számított, és igen nagy értéket képviselt.
- [54] Abban az időben az arab tudósok orvostudománya igen magas színvonalon állt. „Az egész középkorban nem adtak ki európai orvosok egyetlen olyan oftalmológiai (szemészeti) értekezést sem, amely az arab idevonatkozó művekkel felérne. Csak a XVIII. század elején kezdik ezek a munkák utolérni az arabokéit.”
(Kraczkovszkij I. J.)
- [55] Vadász.
- [56] A kán saját seregében szolgáló harcos.
- [57] Török dinasztia, amely a X. században került Szamarkand trónjára, amikor Közép-Ázsiába török törzsek törtek be, akik elfoglalták a Szir-Darja és Amu-Darja közötti határvidékeket. A Karahanidák uralmának kora Maverannagr számára kulturális visszaesés kora volt; a kánok zsarnoki uralma elnyomta a népet: ennek eredményeként nemegyszer lángoltak fel a néplázadások. (Barthold V.)
- [58] Tatárok – összefoglaló, közös neve számos, a török törzsből származó nomád népnek, akiket Dzsingisz kán leigazolt. A merkitek is egyik nép ezek közül.
- [59] Ebben az időben Szamarkand híres volt papírgyártásáról. Idegen országokba is szállítottak.
- [60] A keleti mesékben gyakran előforduló ismeretlen nép elnevezése.
- [61] Erről az északi fényhez hasonló szférikus jelenségről a kor minden krónikása megemlékezik.

- [62] A muzulmán papság feje.
- [63] Szubudáj-Bagatur-kiváló mongol hadvezér, később a Kalkánál vívott csata győztese.
- [64] Herceg.
- [65] Mongol szó; jurtaból álló kört jelent, közepén a nomádtábor főnökének jurtájával.
- [66] Úgy gondolták, hogy a Föld sziget, amelyet végtelen tenger vesz körül.
- [67] A mongol dúlásig Közép-Ázsia egyik legnagyobb városa volt. Dzsingisz kán 1219-ben leromboltatta a várost, lakóit pedig majdnem az utolsó emberig kardélre hányatta. A későbbiek folyamán újra felépült. Nevéről Közép-Ázsia története is megemlékezik, de régi népességét és gazdagságát már nem érte el. A város helyén ma már csak nagy dombok és földhányások emelkednek, alattuk a város lassanként porladó romjai. Ezek a földhányások az orenburg–taskenti vasútvonal Timur állomása közelében találhatóak.
- [68] Annak az időnek keleti fogalmai szerint egy ország uralkodója csak olyan más uralkodót nevezhetett fiának, aki vele szemben alárendelt, hűbéresi függésben volt.
- [69] Kaaba – nagy fekete meteorit, amelyet a muzulmánok vallási központjában, Mekkában őriznek, és amelyet a zarándokok csodatevő erejűnek tisztelnek.
- [70] A gonoszság, ármány és sötétség szelleme. A Korán tesz említést róla.
- [71] Hadrakelés.
- [72] Hadtest.
- [73] Állj!
- [74] Kerulén és Ónon–az Argun mellékfolyói. Az „ősi Mongólia” főfolyói; ezeknek partján telt el Dzsingisz kán ifjúsága.
- [75] Köznép, szegény nomádok.
- [76] Dzsingisz kán birodalmának főútvonalain postaállomásokat állított fel, amelyeken mindig készenlétben álltak lovak és futárok a kagán parancsainak továbbítása végett. A postalóra csengettyűs szíjakat tettek, hogy mindenki utat engedjen nekik.
- [77] Kínában, a főváros meghódításának idejében mutatták be Dzsingisz kánnak Jelju Csu-cáját, a korábban uralkodott Kida-nyéj dinasztia sarját. Jelju Csu-cáj híres volt műveltségéről, verseiről, a kínai törvényekben és az udvari ceremóniákban való jártasságáról. A babonás Dzsingisz kánnak leginkább azért tetszett meg, mert asztrológus is volt, és a csillagokból jövendölt. Dzsingisz kán kinevezte Jelju Csu-cáját főtanácsosának a meghódított területek kormányzásában, és Jelju Csu-cáj a mongol birodalom kiváló államférfiává lett. Személyes érdemei terén igénytelenségével, becsületességével tűnt ki, és azzal, hogy le tudta csillapítani Dzsingisz kán haragját. Halála után Jelju Csu-cáj hagyatékában nem találtak semmi kincset, csak egy ágyat, könyveket és asztronómiai eszközöket.
- [78] Ez a mongoloknál az ég akaratába való teljes belenyugvást jelentette.
- [79] A tangut birodalom Északnyugat-Kína területeinek egyike volt.
- [80] Men-Hun feljegyzései a mongolokról és Dzsingisz kánról mindmáig fennmaradtak.
- [81] A kagánnak más uralkodókhöz írt levelein kék pecsét volt, a közönséges iratokon vörös.
- [82] Egy farszah körülbelül hét kilométer.

- [83] 1220.
- [84] Hagymányok Mahomet próféta életéről és szavairól, amelyek nem kerültek be a Koránba.
- [85] Amu-Darja.
- [86] Adja Allah!
- [87] Kizik – tréfamester, vidám fickó.
- [88] Kb. huszonegy kilométer.
- [89] Farkasjárás; a tatárok az ilyen iramban való haladást nevezik így.
- [90] Azancs vagy müezzín – mohamedán pap, aki a mecset tornyából hívja imára a muzulmánokat.
- [91] Harcos.
- [92] „Virágok országa”.
- [93] Harau vagy haragu – őrséget, védelmet, őrcsapatot jelent.
- [94] Azonnal! Fürgén!
- [95] 1220.
- [96] Főbíró.
- [97] Kaspi.
- [98] A XIII. században a Kaspi-tenger szintje más volt; szigetek is voltak benne, amelyek később eltűntek.
- [99] Néhány történetíró elbeszéli, hogy sok esztendővel később Timúr-Melik koldusdervis öltözetében visszatért Közép-Ázsiába. Hodzsentben felismerte az a mongol, akinek egy csatában kilőtte a fél szemét. A kerület mongol kormányzója maga elé vezettette Timúr-Meliket, és büszke, hajlíthatatlan beszéde miatt kivégeztette.
- [100] Jázer a Mérv és a mai Ashabad közti hegyek lábánál feküdt.
- [101] Nesza homokkal betemetett romjait 1931-ben találták meg a Kopet-Dag lábánál, Ashabad vidékén.
- [102] Keleti kifejezés. Azt jelenti: minden erejükből száguldottak.
- [103] Azaz: kipcásók.
- [104] A mai Ind-folyó, Tibetben ered, és a Perzsa-öbölbe ömlik.
- [105] Jellegzetes arab versforma.
- [106] Vigyétek!
- [107] Visszontlátásra! Előre!
- [108] Az apa, aki lányát férjhez adta, kalimot kapott érte: lábas jószágot, ruhát és más tárgyakat, amelyeknek értéke a vőlegény anyagi helyzete szerint változott.
- [109] A név jelentése: fekete sas.
- [110] Régi arab dalból.
- [111] „A mongolok maguk rombolták szét a gátat; erre a víz betódult, és elborította az egész várost. Az épületek összeomlottak, helyüket a víz foglalta el.” (*Ibn al-Aszír*, XIII. század)

- [112] Népi mesemondó.
- [113] Ibn-Khazm tanításaiból (XI. század).
- [114] Hercegség.
- [115] Magas káni születés jelvénye.
- [116] Keleti krónikások, Dzsuvejni és mások így állítják.
- [117] 1237-ben Batu kán (az orosz krónikások „Batij” néven említik) Szubudáj-Bagatturral együtt háromszázezer fényi hadsereg élén betört orosz földre, és tatár uralom alá vetette Oroszországot.
- [118] Áprilisban.
- [119] Ebben az időben Dzsingisz kán már bevette Bokharát és Szamarkandot, és India ellen készült vonulni.
- [120] A mongol hadvezérek, mivel írástudatlanok voltak, hogy valami módon el tudják küldeni fontos jelentésüket, és hogy a futár jobban megjegyezze, versformában állították össze a jelentést, amelyet a futár kívülről megtanult. A kilences számot szentnek tartották a mongolok.
- [121] Neszef város neve ma Bekh-Budi, Bokhara mellett van.
- [122] Néhány hadtörténetíró véleménye szerint Szubudáj-Bagatur hadjárata, amely a Kalka menti csatával végződött, nagyszabású stratégiai felderítés volt a mongolok kelet-európai betörésének előkészítésére, melyet Dzsingisz kán már akkor tervezett. Dzsingisz kán halála következtében a mongoloknak és a tatároknak ezt a hadjáratát csak tizenkét év múlva (1227-ben) hajtotta végre unokája, Batu kán, kinek e hadjáratban főhaditanácsosa és vezére Szubudáj-Bagatur volt, ennek a most említett felderítésnek végrehajtója.
- [123] Rej városa valaha Teherán közelében volt.
- [124] A mai őszetek elődei.
- [125] A Kalmiusz és Szamara folyók (a Dnyeper mellékfolyói) felső folyásánál ősidők óta sűrű erdők, mocsarak és természetes csatornák voltak, amelyekben hajókat vontattak. Ezen a két folyón régi időkben élénk vízi kereskedelmi út volt az Azovi-tenger partvidékéről a Dnyeperhez.
- [126] A XIII. században a Fekete-tengert Kazár-tengernek nevezték a muzulmán írók, a Krímet Kazáriának. Később a Kaspi-tengert hívták Kazár-tengernek.
- [127] Néhány tudós véleménye szerint Sarukány a mai Harkov helyén volt, amelynek neve is innen ered.
- [128] *Jásza* vagy *jászak* – Dzsingisz kán feljegyzett rendeleteinek és mondásainak gyűjteménye, amely a mongoloknak hosszú ideig törvénykönyvül szolgált. Most már teljesen feledésbe ment, és csak jelentéktelen töredékei maradtak fenn.
- [129] Magyar.
- [130] Nem!
- [131] Dzsebe az egyszerű nukerek sorából emelkedett ki. „Mivel Dzsebe bátor ember volt, Dzsingisz kán parancsnokká tette tíz harcosa felett: mivel jól szolgált, százados-béggé tette; mivel iparkodó és buzgó volt: ezredessé. Majd tumen-bég (hadtestparancsnok)

lett, és hosszú ideig szolgált a kagán kíséretében. A hadsereggel járt, és jól szolgálta hazáját.” (Rasid ad-Din: *Krónika*)

[132] Pusztai vadkecske, az antilopok családjából.

[133] A kipcások orosz neve.

[134] Ploszkinya szándékosan túlzott, hogy elijessze a mongolokat. Valójában sokkal kevesebben voltak. A krónikák nem adnak pontos számadatokat.

[135] A Fekete-tenger partján elterülő sztyeppe pusztaság.

[136] Az utolsó kijevi nagyherceg (1214-1223) a Monomah-családból.

[137] Kijevet 1162-ben, 1169-ben, 1202-ben, 1204-ben, 1207-ben, 1210-ben dúlta fel legerősebben az ellenség. Különösen emlékezetes volt az 1204. évbéli dúlás, amikor Rjurik herceg a hatalomért való harcában segítségül hívta a vad poloveceket. Ezek felgyújtották a várost, öldösték a békés lakosokat, elrabolták holmijukat, és sok nőt meg kisgyermeket hurcoltak rabságba.

[138] Msztyiszláv Msztyiszlavovics halicsi herceget kortársai Szerencsésnek nevezték. A későbbiek során a krónikások ezt az elnevezést Vakmerőre változtatták.

[139] Orosz népi hangszer.

[140] Valaha az Észak-Kaukázusban élő nép.

[141] A dél-oroszországi hercegek a kijevi tanácskozáson úgy döntöttek, hogy idegen földön ütköznek meg a tatárokkal, és áprilisban indultak hadba. A Dnyepernél a következő seregek egyesültek: kijeviek, csernyigoviaiak, szmolenszkiek, kurszkiek, trubcseviak, putyivliek, valamint a volhíniaiak és holicsiak, az utóbbiak csónakon érkeztek.

[142] Csubugány – fürge.

[143] Mongol szokás: egészség és hosszú élet kívánását jelenti.

[144] Vitéz.

[145] Az 1223. év telén szuzdali földön, „a híres Rosztovban, ama szép városban” összegyűltek és tanácskoztak a harcosok, akik különböző hercegeknél szolgáltak. Mind megegyeztek abban, hogy Oroszországban rendezetlenek az állapotok, hogy a hercegek nem férnek meg egymással, és a polovecek meg más idegenek nagy örömeire-ezekben a viszálykodásokban a hercegek katonáikkal és parasztjaikkal egymást öldöstitik.

Ezen a gyűlésen a harcosok megállapodást kötöttek, hogy mind ellovagolnak az orosz városok ősi anyjának, Kijevnek falai közé, és ott szolgálnak majd egyetlen úrnak: a kijevi nagyhercegnek. Az összejövetel után a hadfiak meg is indultak Szuzdalból délnek, Kijev felé.

Útközben hallották, hogy a déli hercegek mind, a kijevi nagyherceggel együtt, elindultak a Kék-tengerhez (Azovi-tenger), hadjáratba „Csagoniz kán tatárjai” ellen. Erre az egész hadsereg letért a főúttól a déli sztyeppekre, és járatlan utakon haladt előre, hogy egyesüljön a már hadba vonult orosz katonasággal.

Az északi vitézek azon a véres napon érték el a Dnyepertől a tengerpartig vezető főutat, amikor a tatárok, akik becsületszóra adták át a kijevi harcosokkal fegyvereiket, kezdték öldösni a fegyvertelenül maradt katonákat.

Az északi hősök elveszték a tatárokkal való ütközetben, de módot adtak az úton vonuló orosz katonáknak/hogy csatarendbe álljanak, sikeresen visszaverjék a tatárok nyomását, és elérik a Dnyepert.

- [146] Volga.
- [147] Hun – Közép-Ázsiában élt harcias nép, mely később nyugatra vándorolt, és az V. században betört Európába Attila vezetésével.
- [148] Kínai hossz mérték, körülbelül fél kilométer.
- [149] Dzsingisz kán birodalmában a fontos útvonalak mentén mindenütt voltak őrállomások, ahol lovakat is tartottak készenlétben. Ezeket az őrállomásokat jamoknak nevezték.
- [150] Ez a napló, amely Csan-Csun útjáról számol be, a *Nyugati utazás*, mindmáig fennmaradt.
- [151] A kínaiak nem eszik meg a tehén húsát, és tejet sem isznak. Ezért különös nekik a mongolok táplálkozása.
- [152] A kínai naptár szerint szeptember hava, amikor a kínaiak a mezei munkák befejezésének alkalmából vidám ünnepeket rendeznek.
- [153] Ezt a törvényt be is írták a *Jászá*-ba. (Dzsingisz kán törvényeinek, tanításainak gyűjteménye.)
- [154] Szir-Darja.
- [155] 1223.
- [156] 1224.
- [157] 1225.
- [158] Ebből a gyűjteményből csak jelentéktelen töredékek maradtak fenn.
- [159] 1226.
- [160] *Atlan-Tobcsi*, mongol krónika.
- [161] Dzsingisz kán halála után szemtanúk szavai nyomán hivatalos krónikák készültek mongol, kínai és perzsa nyelven életéről és hadjáratairól. Mindet az jellemzi, hogy dicsőíti a kagánt és a mongol mézszárlásokat, így hazug képet ad az eseményekről. Igazat csak az egykorú arab krónikás, Ibn-Aszír és alig egynehány kortársa írt.
- [162] A mongolokat az általuk meghódított Kínából 141-ben (1368) űzték ki. Később, Dzsingisz kán halála után (1227), 153-ban (1380) a kulikovói mezőn verték szét a mongolokat.
- [163] Ifjúságában Dzsingisz kán hadifogságba esett, és mint hadifogoly rabszolga, nyakában nagy kolonccal, élt egy ellenséges nomádtáborban.
- [164] Khoszrevani (X. század).
- [165] Előre, előre, ti rosszak!
- [166] Bolond.
- [167] Arab szó: szemorvost jelent.
- [168] Arab mesék szokásos kifejezése: voltaképpen idézet a Koránból.
- [169] Khoszrevani (X. század).
- [170] Abu-Ali Ibn-Szina (XI. század)

TARTALOM

Szálám[1] az olvasónak

ELSŐ KÖNYV NAGY HOREZMBEN MINDEN CSENDES

ELSŐ RÉSZ DERVISKÖPENYBEN

Az aransólyom

A nomád jurtában

A pusztai dzsigit

A hakim igazságot tesz

Emlékek kapuja

A sah krónikása

MÁSODIK RÉSZ HATALMAS ÉS RETTENETES A HOREZMI

SAH

Reggel a palotában

A nagy Iszkender[40] nubája

A harag hercege

A köpenyhez varrott árnyék

A bőkezű adakozó

Turkán-Hatun szultána államcsínyje

A hárem foglya

A „bánat futárja” örömet is hozhat

A kegyvesztett trónörökös kertjében

HARMADIK RÉSZ CSATA AZ IRGIZ-FOLYÓ MELLETT

Hadjárat a kipcsák pusztaságon

Csata az ismeretlen törzzsel

NEGYEDIK RÉSZ ELLENSÉG A HATÁRON

A mongol hadsereg kész a betörésre

A keleti uralkodó követsége

A sah éjszakai beszélgetése a követtel

Mit beszélt el a követ Dzsingisz kánról

A nagykagán jelentéseket hallgat

Dzsingisz kán nyugtalan éjszakája

Kulán-hatun jurtájában

A kagán ujjain számol

Az elveszett karaván

Nem való a követet megfojtani, a közvetítőt agyonverni

Dzsingisz kán haragja

Hogyan kell levelet írni

ÖTÖDIK RÉSZ AZ EMBER NEM LÁTTA NÉP BETÖRÉSE

Aki nem védekezik: elvész

Kurbán-Kizik[87] dzsigit lett

Megkezdődött a háború

A harcos védelmezője: kardjának éle

A megfélemezhetetlen Timur-Melik

A mongolok átkelnek a homoksivatagon

Az ostromlott Bokharában

Bokhara harc nélkül adta meg magát

Szép az élet a Kerulén partjain

MÁSODIK KÖNYV A MONGOL KORBÁCS ALATT

ELSŐ RÉSZ ORKÁN HOREZM FELETT

Jaj annak, aki eldobja fegyverét

Szamarkand vénei elárulták a várost

A horezmi sah sehol sem talál nyugalmat

Az Abeszkuni-tenger szigetén

Kurbán-Kizik hazamegy

Kurbán keresi családját

Turkán-Hatun császárnő menekülése

MÁSODIK RÉSZ A NAGY HOREZM UTOLSÓ NAPJAI

Dzselál ed-Din harcra hívja ki Dzsingisz kánt

A Szind melletti ütközet

Hadzsi-Rahim írnok lett

A fekete lovas

Hadzsi-Rahim meséje

Dzsingisz kán három fiának vetélkedése Gurgandzsért

Kara-Koncsár kíváncsi a mese végére

Gurgandzsot csak úgy lehet elfoglalni, ha előbb lerombolják

Kara-Koncsár az örök f éledés tornyában

Hadzsi-Rahim az ifjú Batu kán mellett

HARMADIK RÉSZ A KALKA-FOLYÓNÁL VÍVOTT CSATA

Dzsingisz kán parancsa

Jelentés a legnagyobbnak

Hol van hát a világ vége?
Az alánok és kipcsákok országában
Tatár táborban a Kalka mellett
Ploszkinya, a vándor, tatár fogságban
Riadó Kijevben
Szubudáj-Bagatur terve
Mongolok a Dnyeper partján
Az oroszok és a kipcsákok megindulnak a sztyeppbe
A tatár csapda
Szubudáj-Bagatur csatára készül
Megkezdődött a csata
„Dühös és ádáz volt a tusa...”
Tatár lakoma a csontokon

NEGYEDIK RÉSZ DZSINGISZ KÁN VÉGNAPJAI

Dzsingisz kán parancsa: Fordítsátok vissza lovaitok
fejét!
Dzsingisz kán levélváltása a nincstelen bölccsel
Tégy engem halhatatlanná!
A mongolok hazatérése
Dzsingisz kán elhatározza, hogy hadban hal meg

EPILOGUS

Itt jártak a mongolok
Hol van Szamarkand hangos városa?
A vaskalitkában
A könyv utolsó oldala

JEGYZETEK